

Limba ROMÂNĂ

Nr. 5-6 (233-234) 2015 Revistă de știință și cultură

ANUL XXV
Chișinău



limba
ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură

Nr. 5-6 (233-234) 2015

SEPTEMBRIE-DECEMBRIE

CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Ministerului Afacerilor Externe al României –
Departamentul Politici pentru Relația
cu Românii de Pretutindeni*



R|O|M|Â|N|Ă

Apare la Chișinău din 1991

ISSN 0235-9111

Fondatori Ion DUMENIUK, Nicolae MĂTCAȘ, Alexandru BANTOȘ

Editor Echipa redacției

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

**Redactori-șefi
adjuncți** Ana BANTOȘ
Viorica-Ela CARAMAN

**Secretar general
de redacție** Oxana BEJAN

Redactori Jana CIOLPAN
Tatiana CURMEI
Liliana GANGA-ROSTEA

Lector Veronica ROTARU

**Concepție
grafică** Mihai BACINSCHI

Coperta Florentin LEANCĂ, *Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”*
(2015, fragment)

**Colegiul
de redacție** Doina ARPENTI (Italia), Gheorghe Mihai BÂRLEA (Baia
Mare), Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj),
Gheorghe CHIVU (București), Dorin CIMPOEȘU (București),
Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU
(Huși), Mircea A. DIACONU (Suceava), Andrei EȘANU,
Nicolae FELECAN (Baia Mare), Ion I. IONESCU (Iași), Dan
MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ioan MILICĂ (Iași), Cristinel
MUNTEANU (Brăila), Eugen MUNTEANU (Iași), Sergiu
MUSTEAȚĂ, Adrian Dinu RACHIERU (Timișoara), Mina-Maria
RUSU (București), Marius SALA (București), Constantin
ȘCHIOPU, Ion UNGUREANU, Diana VRABIE (Bălți)

*Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul
de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.*

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

**Căsuța poștală nr. 83, bd. Ștefan cel Mare nr. 134,
Chișinău, 2012, Republica Moldova. Tel.: 23 84 58, 23 87 03
e-mail: limbaromanachisinau@gmail.com
pagina web: www.limbaromana.md**

SUMAR

ARGUMENT

Alexandru BANTOȘ

Un sfert de veac împreună 7

COLOCVIILE REVISTEI „LIMBA ROMÂNĂ”, EDIȚIA A IV-A

„Limba română ca entitate culturală în școală și societate”

Corina FUSU

În spiritul dreptății și al iubirii 13

Angel TÎLVĂR

Limba română, ca o duminică 15

Vasile ȘALARU

La ceas aniversar, revistei „Limba Română” 17

Nicolae MĂTCAȘ

Scrisoare deschisă 19

Solomon MARCUS

Limba română și școala – la București și la Chișinău 25

Ana BANTOȘ

Dimensiunea culturală a limbii române în școală și societate 46

Mina-Maria RUSU

Limba română între aproape și departe 52

Georgel RUSU

Comunicarea, o cheie sine qua non a piramidei lui Maslow 58

Ion I. IONESCU

Despre români, migrație, apatie, amenințări comune care ne pot uni, încredere și speranța unor soluții 63

REVISTA „LIMBA ROMÂNĂ” – XXV

Alexandru BANTOȘ

Revista „Limba Română” – în serviciul școlii și al culturii naționale 71

Nicolae MĂTCAȘ

25 de ani de luptă și rezistență 85

4 **Limba** ROMÂNIA

Dorin CIMPOEȘU

Aspecte ale istoriei naționale în revista „Limba Română” 98

Viorica GOCOREAN

Revista „Limba Română”: contribuții la un profil de formator 103

PRESA DESPRE NOI

Dumitru IRIMIA

O revistă „Limba Română” la Chișinău 107

Ion CIOCANU

Limba, literatura, bacalaureatul 111

Ioan MILICĂ

Exercițiul demnității 115

Ioana REVNIC

Trebuie apărată limba română? 118

CRITICĂ, ESEU

Iulian BOLDEA

Mircea Eliade – ideologie și cultură 124

Între extreme. Generația '27 131

Anatol MORARU

Reprezentări ale războiului în literatura română din Basarabia 137

Theodor CODREANU

Călătoria liturgică a lui Theodor Damian (III) 150

Adrian Dinu RACHIERU

„Ucenicul” George Bălăiță 168

Ion PACHIA-TATOMIRESCU

Rugăciune către Sfântul Dușman Universal 180

Lina CODREANU

Textele de escortă pentru *Istoria ieroglifică și Țiganiada* (II) 191

POESIS

Efim TARLAPAN, provocat de Ion DIVIZA

Duel epigramatic de durată 203

- Dobrosław MARCINEK
**cronomorfism; ultimul poem; poem IX; „c'est la vie”; istorie;
 cuvânt alb; răni; secetă; plâns; vedere; va veni un timp; întrebare;
 așteptând toamna; aripi; poem** 218

GRAMATICĂ

- Carolina POPUȘOI
Calcuri morfematice nerecomandate în limba română din Basarabia 227
- Cristina CORLA (HANȚ)
- Grupul pozițional în limba română. Trăsături distincte** 235

ITINERAR LEXICAL

- Gheorghe CHIVU
Numele dracilor în traducerea românească a *Divinei Comedii* 249

INTERFERENȚE

- Dan Octavian CEPRAGA
**Înstrăinare și autotraducere: câteva observații despre exilul
 lingvistic al lui Paul Celan** 257
- Silvia MAZNIC
Omonimia latină. Considerații 265

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

- Cristinel MUNTEANU
Despre importanța tradițiilor discursive 271
- Discursul publicitar din perspectiva lingvisticii integrale** 289
- Vasile MALANEȚCHI
Note pe marginea unui proiect editorial 295
- Doina GRECU
Prutul, un hotar geopolitic care desparte neamul românesc 299
- Republica Moldova – criza regimului parlamentar democratic** 302

EX CIVITAS

- Ion I. IONESCU
Un cadru de inteligibilitate al comunităților 306

DIALOGUL ARTELOR

Victoria ROCACIUC

Pictura în ulei și maturitatea concepției clasice 319

Florentin Leancă și rafinamentul compozițional (*pagini color*) I-XVI

RECITIREA CLASICILOR

Diana VRABIE

Iașiul ca spațiu al reprezentărilor în proza pașoptiștilor 322

RESTITUTIO

Dumitru IRIMIA

A. Mateevici – autorul celui mai profund poem închinat limbii române 341

ANIVERSĂRI. NICOLAE LABIȘ – 80

Mircea COLOȘENCO

Ciclul curajului – un poem inițiativ de Nicolae Labiș 350

LECȚIILE ISTORIEI

Anatol PETRENCU

Locul de unde a pornit Gulagul 361

EVENIMENT

Doina CERNICA

Umbra lui Silvestru la Dragomirna 374

DESTINE

Pamfil BILȚIU

Iuliu Pop sau fotografia ca artă și document 380

Alexandru BANTOȘ

Un sfert de veac împreună



A.B. – editor și publicist, redactor-șef al revistei „Limba Română”, directorul Casei Limbii Române „Nichita Stănescu” din Chișinău.

1. Acest număr al revistei noastre încheie cel de-al XXV-lea an editorial. Inițiată ca un proiect educațional național, având ca punct de reper concepția lingvistică și cea culturală axate pe adevărul științific și istoric, „Limba Română”, ca și alte publicații culturale din Republica Moldova, a parcurs itinerarul complicat al afirmării, cu dificultăți și obstacole, inerente perioadei de tranziție în care noile paradigme de abordare a realității erau blocate de mentalitatea tributară unei vechi ideologii. De aici și prefigurarea, în timp, a unui traiect publicistic, cu sinuozități imprevizibile, trecut acum, desigur, la capitolul istorie.

Ajunși la ceas aniversar, gândul se îndreaptă în viitor, adică, de fapt, spre ziua de azi, când despre presa culturală se discută fără prea mult optimism, date fiind condițiile financiare tot mai precare și mai sufocante de existență a lor, dar și „aplecarea” omului modern spre alte mijloace de comunicare decât „cetiul” tradițional. Această „de folos zăbavă”, vorba cronicarului, nu mai este la modă. Interesul material, graba și ritmul galopant al vieții avantajează, firește, televiziunea, internetul, telefonía mobilă, înlocuind cu nepăsare preocuparea de a sta aplecat îndelung deasupra foii tipărite (de carte sau de revistă) cu șansa, la îndemâna oricui, de a „naviga” lesne lumi și orizonturi de mare diversitate, pe cât de nu-

meroase și spectaculoase, pe atât de incomplet înțelese, condiționând astfel suficiența și superficialul în conduită și în felul de a trata cuvântul scris. Alarmați, experții constată că presa de calitate, în special cea tipărită, are în spațiul limbii române un public în continuă descreștere: se citește puțin, repede, fără prea mult discernământ, genul scurt, informativ, de cancan, captând, de cele mai dese ori, atenția consumatorului pentru care contează nu esența mesajului, ci conectarea la fluxul cotidian al evenimentelor, efemere, de regulă, dar care dau impresia că ești „în pas cu vremea”. E cam devreme totuși să afirmăm că presa tipărită, implicit cea culturală, „își trăiește apusul”, anumite fenomene însă ne pun în gardă. Or, micșorarea catastrofală a tirajelor, incapacitatea publicațiilor de a-și asigura existența, deficitul de jurnaliști competenți, deprofesionalizarea presei „ce ridică bârfa la rang de adevăr” (C. T. Popescu), neglijarea rolului pe care îl au revistele de cultură „ca instanță de veghe și de reflecție socială liberă de orice constrângeri și de influențe partizane” (*Memoriul revistelor de cultură din Transilvania*, Brașov, 1991), blocajele de ordin economic generând îngrădirea libertății de expresie și a spiritului critic etc., etc. sunt semne care indică asupra necesității de a întreprinde urgent acțiuni cu finalitate previzibilă, având menirea de a stăvili procesul de degradare și chiar de dispariție a unor instituții fără de care impasul, și nu numai moral, ne pândește omniprezent în efervescentul proces al globalizării.

O pertinentă și bine documentată radiografie a presei culturale actuale din Republica Moldova face recent cunoscuta poetă și ziaristă Irina Nechit (<http://media-azi.md/ro/stiri/revistele-de-cultur%C4%83-trimise-la-plimbare>). În studiul său, intitulat „Revistele de cultură, trimise la plimbare” (motiv de reflecție pentru factorii decidenți!), examinează soarta celor mai importante publicații de la noi („Contrafort”, „Sud-Est cultural”, „Semn”, „Destin Românesc”, „Clipa” și „Limba Română”) care sunt pe cale de a-și da obștescul sfârșit. Din motive financiare, „firul câtorva reviste de cultură din Republica Moldova, constată autoarea, s-a rupt deja. Au sucombat revistele «Semn», «Clipa», «Starea de urgență», cele care au coagulat producția artistică și spiritul critic al generației 2000. [...] Indiferența criminală a autorităților față de publicațiile de cultură are un efect păgubitor asupra mediului nostru cultural, afectând în special generația tânără. Cei mai talentați tineri scriitori, publiciști, jurnaliști culturali pur și simplu nu au locuri

de muncă în presa culturală autohtonă. Pierdem o generație de autori, peste câțiva ani nu va avea cine să scrie despre cultură...”

„Căderea culturii” prin dispariția revistelor de profil, semnalată încă la începutul anilor '90, e o stare de lucruri îngrijorătoare caracteristică pentru presa de pe întreg spațiul limbii române. Cu referință la acest fenomen, cunoscutul critic și istoric literar Alexandru Cistelican spunea într-o emisiune televizată: „La 100 de ani de la Reîntregirea României vom avea o cultură în care revistele de patrimoniu vor fi pe cale de a pieri”. Se impune, așadar, crede distinsul profesor, elaborarea unei legislații (la București, dar și la Chișinău, sau de comun acord – adăugăm noi!), a unui proiect național cu bătaie lungă („care să vadă departe, măcar până în 2050”), în măsură să asigure „un viitor oarecum garantat acestor reviste, fără amestecuri politice, fără târguri politice”. Revistele literare, de cultură nu mai pot supraviețui, fiecare descercându-se pe cont propriu. Improvizația în asemenea domeniu devine inevitabil contraproductivă.

2. Atare situație este familiară și echipei revistei „Limba Română”, care în acest an, aniversar, din lipsă de mijloace financiare, pentru prima dată de la fondare, nu a reușit să scoată de sub tipar un număr de revistă (din doar cele trei, duble, programate să apară în 2015) dedicat Zilei Limbii Române. Altminteri, era pe cale de a fi contramandată și ediția a IV-a a Colocviilor cu tema „Limba română ca entitate culturală



30 august 2015, Casa Limbii Române. Participanți la Colocviile revistei „Limba Română” cu genericul „Limba română ca entitate culturală în școală și societate”

în școală și societate”, dacă nu aveam îndemnul și susținerea morală a unor remarcabili intelectuali, din România și din Republica Moldova, care conștientizează misiunea excepțională a unor întruniri științifice pentru circuitul ideilor și al valorilor. Mărturisesc, sunt onorat să recunosc: evenimentul s-a produs în primul rând grație ilustrului om de știință și de cultură Solomon Marcus, protagonistul Colocviilor din acest an, prezent la Casa Limbii Române împreună cu unul dintre cei mai de seamă discipoli ai săi, academicianul Gheorghe Păun, om de știință și scriitor, redactor-șef al prestigioasei reviste „Curtea de la Argeș”, publicație ce apare cu regularitate de invidiat (se pare că pe Argeș autoritățile locale înțeleg însemnătatea unei reviste ca instituție culturală și îi acordă sprijinul necesar!).

Ne-a bucurat, de asemenea, implicarea energică în organizarea întrunirii a unor distinse personalități, vechi și de bună credință prieteni ai „Limbii Române”, membri ai colegiului de redacție și autori ai revistei: conf. univ. dr. Mina-Maria Rusu (Inspector general de limba și literatură română, limbi clasice și neogreacă în cadrul Ministerului Educației și Cercetării Științifice din România), conf. univ. dr. Georgel Rusu (Universitatea Apollonia, Iași), prof. univ. dr. Ion I. Ionescu (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași), conf. univ. dr. Gh. M. Bârlea (Universitatea de Nord, Baia Mare), prof. univ. dr. hab. Ion Ciocanu (A.Ș.M.), Andrei Strâmbeanu (poet, prozator, dramaturg), conf. univ. dr. Petru Butuc (Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă”, Chișinău), prof. univ. dr. hab. Anatol Petrencu (Universitatea de Stat din Moldova) și alții.

Remarcăm faptul că la Colocviile din acest an au participat doamna Corina Fusu, Ministrul Educației din Republica Moldova, și Sebastian Hotca, Secretar de Stat la Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni, care, înainte de începerea sesiunii de comunicări, au avut o întâlnire cu echipa redacției și o discuție la obiect despre soarta revistei „Limba Română”, precum și a proiectelor ce urmează a fi derulate la centrul de cultură și asistență Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”.

Cea de-a IV-a ediție a Colocviilor revistei „Limba Română” din 30 august 2015, moderată de conf. univ. dr. hab. Ana Bantoș, a debutat cu mesaje de salut ale doamnei Corina Fusu, Ministru al Educației, domnului Angel Tîlvăr, Ministru delegat pentru Relațiile cu Românii

de peste hotare, domnului Vasile Șalaru, Secretar de Stat la Ministerul Educației și Cercetării Științifice, România, instituție care a acordat Casei Limbii Române „Nichita Stănescu” și revistei „Limba Română” o DIPLOMĂ ANIVERSARĂ „La 25 de ani de temeinică susținere a identității lingvistice și culturale a românismului de pretutindeni”, distincție înmănată de doamna Inspector general Mina-Maria Rusu. A urmat Scrisoarea deschisă adresată conducerii Republicii Moldova, semnată de domnul Nicolae Mățcaș, Ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova în anii 1990-1994. În acest context festiv, pe de o parte, trist, pe de alte (multe) părți, s-a declanșat o discuție percutantă asupra situației românei de azi. Lucru firesc, deoarece demult e timpul să aflăm: cum și cine predă limba română în școală și, ulterior, ce modificări suportă ea în societate, de ce elevul, liceanul, studentul nu știe a vorbi și a scrie corect? În ce măsură textele din manualele școlare sunt reprezentative pentru limba română literară standard? Sensibilizează oare acestea interesul pentru limbă, pentru literatură, pentru cultură în general? Cine e la pupitrul elaborării manualelor de școală? De ce avem tot mai puțini specialiști în domeniul cultivării limbii române? De ce facultățile de litere au o prestație cu randament tot mai mic și sunt pe cale de a-și înceta existența?

De asemenea, e greu de înțeles de ce, având o limbă, o literatură, o cultură, ROMÂNĂ, trebuie să alcătuim manuale diferite, la București și la Chișinău? De ce nu ar exista, de exemplu, un colectiv de autori, format din rândul celor mai avizați specialiști, capabili să ofere material didactic calitativ pentru toți românii, așa cum procedează, în cazul lor, rușii, francezii, ungurii...

Prelegerea excepțională a domnului academician Solomon Marcus, „Limba română și școala – la București și la Chișinău”, o investigație de pionierat în lumea manualelor, elaborate în România și Republica Moldova, schimbul larg de opinii făcut, în prezența înalților demnitari de stat, vor conta, presupunem, în procesul de formulare / reformulare a strategiei în domeniul editării manualelor și, prin urmare, și de reșezare a limbii române pe un nou făgaș, cel al extinderii utilizării ei și al îmbunătățirii calității limbii vorbite și scrise.

Evident, toți oratorii, fără excepție, s-au referit și la soarta ingrată a revistei „Limba Română” (în acest an echipa redacțională, ca și în 2013,

a făcut voluntariat!), remarcând necesitatea de a crea condiții decente pentru apariția ei. **Au fost propuse mai multe sugestii, între care evidențiem:**

- 1. editarea publicației sub egida Ministerului Educației din Republica Moldova, instituție ce a fondat-o acum 25 de ani;**
- 2. editarea revistei de către cele două ministere de resort, de la Chișinău și București, ca element aplicativ coagulant al strategiei de sincronizare și unificare a învățământului românesc;**
- 3. schimbarea atitudinii Departamentului Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni față de revista „Limba Română”, finanțarea acesteia urmând a fi inclusă în categoria proiectelor prioritare de însemnătate națională.**

Or, în contextul numeroaselor declarații privind perspectiva tot mai roză a colaborării multilaterale moldo-române, e greu de înțeles de ce sunt lăsate în voia sorții proiecte de anvergură unanim recunoscute, cu indiscutabilă eficiență practică?

...Un sfert de veac am fost împreună: echipa redacției, autorii și cititorii revistei, școala și societatea. Pășind în alt pătrar de secol (imprevizibil și mult mai complicat decât precedentul), vom găsi oare sprijinul necesar pentru a persevera întru „Creșterea limbii românești / și-a patriei cinstire”?!

În spiritul dreptății și al iubirii

Stimați participanți la **Colocviile revistei „Limba Română”!**

31 august, Sărbătoarea Limbii Române, are menirea de a ne aminti datorria sfântă a fiecăruia dintre noi de a apăra limba, care, după o afirmație celebră a lui Vasile Alecsandri, este „tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute [...] cartea de noblețe, testimoniul de naționalitate a unui neam”. Să nu uităm că și Alexei Mateevici, poetul care i-a dedicat limbii nemuritoarele sale versuri devenite **Imn** al Republicii Moldova, a fost cu gândul la conaționalii săi, români basarabeni, pe care îi dorea emancipați și mândri de limba pe care o vorbesc. De aceea ne îndeamnă să avem grijă de comoara limbii, care din adâncurile timpurilor și până astăzi rămâne a fi dimensiunea demnității noastre.

„Limba noastră-i foc ce arde
Într-un neam, ce fără veste
S-a trezit din somn de moarte
Ca viteazul din poveste...”

s-au dovedit a fi versuri profetice, la 1989 basarabeni ridicându-se pentru a-și apăra drepturile, sub însemnul lor. Lecția de adevărat patriotism pe care ne-a dat-o Mateevici a fost continuată de către Grigore Vieru, pe care confratele său Ioan Alexandru îl considera „un poet care și-a asumat greul unui grai trecându-l prin inima sa și, încărcat de răbdare, înțelepciune și nouă frumusețe, îl întoarce semenilor săi care-i deschid de bună voie inima să-l primească, pentru a duce mai demn pe mai departe viața în spiritul dreptății și al iubirii”.

Plin de umanism, mesajul în care scriitorii noștri înaintași își exprimă sentimentul față de limbă ne plasează la nivelul tuturor popoarelor care își manifestă cu demnitate grija față de limba țării lor. Căci a avea libertatea să-ți vorbești limba și să ai grijă de ea ca de o comoară sfântă sunt drepturi și datorii ale fiecărui om de pe planetă.

Destinul limbii române la est de Prut a fost până la 1989 vitregit, aflându-se sub semnul politicizării excesive și a criteriului **Divide et impera**, care ne-a



Doamna Corina Fusu, un ministru hotărât să impulsioneze studiarea limbii române în școală

ținut graiul încarcerat. De aceea, promovarea conștiinței valorii imense a limbii, în spiritul lui Alexei Mateevici, Grigore Vieru, Eugeniu Coșeriu, s-a aflat printre obiectivele majore ale basarabenilor, iar revista „Limba Română” și-a asumat această nobilă sarcină pe tot parcursul anilor, de la înființarea ei. Țin să menționez că această publicație, care împlinește un sfert de secol de la fondare, a fost și rămâne a fi un pilon de rezistență în promovarea limbii române la Est de Prut, în școală și în societate. Faptul că a rezistat până în prezent obligă echipa de redacție să persevereze și în continuare, ducând mai departe tradiția, deoarece putem vorbi deja despre tradiția și prestigiul acesteia, dobândite până acum. Căci menirea unei reviste ca „Limba Română” este de a spori vizibilitatea și rolul limbii române în promovarea valorilor și a dialogului constructiv în societatea noastră bazată pe cunoaștere.

În semn de înaltă prețuire a dăruirii de care dumneavoastră dați dovadă, stimați membri ai echipei redacționale, oferind cu generozitate cititorilor materiale de bună calitate, vă adresez azi, cu prilejul Zilei Limbii Române și cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la fondarea publicației, cele mai alese gânduri, alături de urarea

Vivat, crescat, floreat!

Corina FUSU,
Ministru al Educației

Limba română, ca o duminică

Dragi români,

Sărbătoarea unei limbi reprezintă, în mod evident, un prilej de bucurie și emoție, dar și un moment de reflecție. Avem libertatea de a ne vorbi limba și de a ne exprima în ea, ceea ce constituie un fapt remarcabil, pentru că nu toți oamenii au posibilitatea de a-și utiliza neîngrădit limba maternă.

O limbă este gândită, vorbită, scrisă, trăită și învățată. La fel se întâmplă și cu limba română, iar evoluția ei reflectă importanța limbii pentru cei care au învățat-o, au moștenit-o și au dat-o mai departe. Generații întrege au pus câte o cărămidă la dezvoltarea limbii române, ca să ajungem unde suntem astăzi: o limbă frumoasă, bogată și expresivă, o limbă prin care se transmite mai departe cultura poporului român și tot ce este românesc. Limba română este limba lui Mihai Eminescu, a lui Nichita Stănescu, limba lui Constantin Brâncuși și a lui Andrei Șaguna. Este o limbă care a ajuns pe toate continentele, prin românii stabiliți peste hotare, o limbă care a devenit cunoscută prin numeroși români care au onorat-o și care au făcut foarte mult pentru România.

Limba este un dar și o șansă către un univers nemărginit. Limba română ne duce către descoperirea României, a culturii române și a folclorului autentic românesc. Ne rugăm în limba română și ne căutăm reperele prin intermediul limbii române. Oriunde am fi, mai ales dacă suntem printre străini, ni se face dor de limba română și de casă, căci casa este limba, iar limba este casa noastră.

În Republica Moldova limba română este la ea acasă. Este legătura noastră cea mai puternică, o legătură ce trece cu ușurință peste Prut. Nimeni nu poate pune la îndoială această legătură trainică, ce ne face să avem aceleași repere identitare și să fim la fel din atât de multe puncte de vedere. Limba română leagă, în mod indiscutabil, viitorul celor două maluri ale Prutului și limba noastră comună va asigura acel viitor.

Mă înclin în fața tuturor acelor care s-au luptat și se luptă pentru limba română și pentru dreptul de a o vorbi. În aceste clipe mă gândesc la românii

din regiunea transnistreană și la rezistența lor prin limbă. Sau la alți români din vecinătatea României, care se luptă să poată studia în limba lor sau să aibă acces la serviciul religios în limba română. Luăm limba ca pe un dat, ca pe ceva firesc, care ne însoțește zilnic. Avem dreptul la limbă, dar nu ne dăm seama cât de grea este situația altor români. Sunt atâția români care întâmpină greutăți și obstacole, dar nu renunță la a-și vorbi limba în care au crescut și care le-a conferit o identitate distinctă și durabilă. Statul român este atent la respectarea drepturilor acestor români și acordă o atenție deosebită acestui subiect, pentru că ne dorim ca accesul la limba română să nu fie obstructionat în vreun fel.

Pentru Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni, sprijinirea limbii române este un obiectiv esențial, parte integrantă a misiunii noastre. Susținem anual mass-media în limba română și facem tot ce putem pentru ca presa în limba română să se dezvolte și să continue să rămână un pilon al comunităților românești de peste hotare. Vom continua să fim alături de cei care trăiesc și muncesc pentru și prin limba română. Păstrarea și ocrotirea ei este datoria noastră, pentru a putea lăsa ceva urmașilor. Simțirea limbii este un sentiment unic, iar limba română are, probabil ca și alte limbi, unicitatea tezaurului ei de cuvinte intraductibile, greu traductibile sau dificil de redat cu înțelesul lor deplin. Vă rog să reflectați doar la cuvinte ca **dor** sau **jale**. Cuvintele redau stări și momente, iar trăirea limbii este un act individual sau colectiv ce face parte din conștientizarea identității noastre românești.

Nichita Stănescu spunea că a vorbi despre limba română este ca o duminică. Cred că marele poet român a pus în această propoziție chintesența a tot ce înseamnă limba pentru noi și nu putem spune asta mai bine ca el. Rostirea ei este o sărbătoare permanentă. La fel și învățarea ei continuă, căci limba este un izvor care continuă să ne arate lucruri noi cât trăim. Autorul italian Umberto Eco a scris în urmă cu ceva ani o carte care se intitulează **În căutarea limbii perfecte**, în care trasează un istoric al preocupărilor și încercărilor de identificare a unei limbi originare, a unei limbi perfecte și funcționale. Pre-luând titlul cărții lui Eco, am să vă spun astăzi, aici, părerea mea. Limba română este o limbă perfectă!

Cu drag,
Angel TÎLVĂR,
ministru delegat

La ceas aniversar, revistei „Limba Română”

Am primit cu onoare invitația de a participa la o sărbătoare culturală de excepție a românismului născut în matca istorică în care ne-am format și afirmat ca popor, cu o identitate bine consolidată între popoarele lumii. La cei 25 de ani de existență, revista „Limba Română” de la Chișinău trăiește un timp fast, care iese de sub tutela efemerului cronologic, și pășește, cu demnitate, în spațiul veșniciei, demonstrând că rezistența înseamnă fidelitatea față de arhetip, prin forța spiritului care a definit un destin cultural inconfundabil. Asocierea revistei cu termeni care să exprime importanța acesteia pentru păstrarea nealterată a limbii și, mai ales, pentru susținerea virtuților sufletești ale celor care, născuți în limba română, trăiesc întru aceasta este un gest cultural care se cuvine a fi făcut acum, la aniversare.

Dacă timpul ar avea doar dimensiunea istorică, atunci un sfert de veac cronologic ar putea să fie convertit în valorile pe care această revistă din Basarabia le-a construit, anulând astfel trecerea și înlocuind-o cu veșnicia. Istoria regiunii a frământat graiul românesc, amestecându-l și hibridându-l, dar, în acest context istoric potrivit, „Limba Română” a lucrat la distilări fine de nuanțe, astfel încât spiritul românesc să reziste tuturor încercărilor. Am citit cu interes biografia culturală a revistei și am constatat că, în spațiul de dincolo de Prut, câțiva intelectuali cu adâncă simțire românească i-au construit cu răbdare și migală un profil robust, științific, cu rigoare și competență, având conștiința menirii de a păstra nealterată limba în care s-au născut românii trăitori de ambele părți ale Prutului.

Am remarcat și prezența în colegiul de redacție a unor personalități din mediul academic din România, fapt care girează legitimitatea revistei ca una a românilor de pretutindeni. Acum, la ceas aniversar, doresc să transmit colegiului de redacție mesajul de adâncă prețuire pentru graiul curat, românesc, care definește revista și deplina încântare că



O înaltă distincție pentru echipa și autorii revistei, acordată de Ministerul Educației și Cercetării Științifice din România

relațiile de frățietate întru destin și limbă dintre noi, românii din patria-mamă și cei din partea de răsărit a Prutului, până la Nistru, s-au consolidat, în ciuda opreliștilor istorice care au copleșit, în timp, acest spațiu geografic.

La mulți ani întru dăinuirea limbii române prin „Limba Română”!

Vasile ȘALARU,
*prof., Secretar de Stat, Ministerul Educației
și Cercetării Științifice din România*

Scrisoare deschisă

Către domnii

Nicolae TIMOFTI, președinte al Republicii Moldova

Andrian CANDU, președinte al Parlamentului Republicii Moldova

Valeriu STRELEȚ, prim-ministru al Republicii Moldova

Corina FUSU, ministru al Educației din Republica Moldova

Stimați conducători ai republicii,

Ziua de 31 august a devenit o sărbătoare națională ca semn de profundă admirație și respect din partea poporului nostru față de importantul și miraculosul mijloc de comunicare, definitoriu în păstrarea identității sale autentice de-a lungul zbuciumatei istorii. În ziua de 31 August 1989, la istorica sesiune a 13-a a fostului Soviet Suprem al R.S.S.M., limba noastră **a revenit la scrisul său latin**, haina cea mai firească pentru redarea specificului ei de limbă romanică, și **și-a câștigat dreptul de a fi luată sub protecția statului** în condițiile de atunci ale unui iminent pericol de dispariție ca limbă națională sub influența limbii ruse. Odată cu Declarația de Suveranitate (1990) și cea de Independență (1991) ale Republicii Moldova, limba română, ca limbă oficială a unui stat suveran și independent, **și-a recăpătat dreptul la numele său științific corect**, având șansa de a-și extinde, totodată, sferile de utilizare, în calitate de **mijloc de comunicare oficial real** pe teritoriul Republicii Moldova.

Ca persoană implicată direct în Mișcarea de eliberare națională din anii 1985-1989 (în calitate de secretar al Comisiei Interdepartamentale pentru problemele istoriei și perspectivele dezvoltării limbii moldovenești de pe lângă fostul Prezidiu al Sovietului Suprem al R.S.S.M. [1988-1989], am participat, în cadrul celor două grupuri de lucru – pentru elaborarea proiectului privind revenirea la grafia latină și, respectiv, a proiectelor privind statutul de limbă de stat și relațiile

dintre limba de stat, limba rusă și alte limbi vorbite pe teritoriul republicii – ale Comisiei pentru știință și învățământ a Sovietului Suprem, la elaborarea legislației lingvistice, precum și, ca expert, alături de Ion Dumeniuk, la sesiunea a 13-a a Sovietului Suprem, iar după adoptarea acesteia – la elaborarea Programului complex de măsuri ale Guvernului pentru implementarea prevederilor legislației lingvistice) și care, în perioada iunie 1990 – aprilie 1994, ca ministru al Științei și Învățământului, a întreprins tot ce s-a putut atunci pentru dezrădăcinarea sistemului de învățământ sovietic anchilozat și reorganizarea lui pe principiile sănătoase ale tradiției școlii naționale interbelice și ale didacticii moderne, cu tot entuziasmul și micile-mari bucurii ale revenirii la normalitate, trebuie să constat, deși îmi e nespus de greu, că totuși, în diverse domenii, în cazul nostru, în cel al funcționării limbii de stat, nu există încă prilej de sărbătorire, cu atât mai mult de jubilar.

Astfel, deși ne considerăm stat suveran și independent, numai de independență și suveranitate reală nu poate fi vorba. Avem părți din teritoriu care, manifestând tendințe separatiste și ostile, de ani de zile își promovează autonomia, nu se subordonează legilor statului, nu pot fi administrate oficial de stat. Avem armament și trupe străine rusești pe teritoriul republicii, care nu se supun deciziilor forurilor internaționale de a-l elibera. Și astăzi unii conducători de diferite ranguri, factori de influență și de decizie, membri ai diferitor partide și orientări politice, parlamentari ș.a. se opun politicii oficiale a statului, orientării clare a majorității populației spre vectorul european. Limba română nu a devenit nici pe departe mijloc de comunicare oficial în toate instituțiile statului. După desființarea fără niciun temei a Departamentului de Stat al Limbilor cu prerogative de supraveghere, control și sancțiuni privind nerespectarea legislației în domeniul limbilor, nu s-a mai revenit la reînființarea lui. Nimeni nu mai răspunde și nu se ocupă serios de punerea în aplicare a Programului complex de realizare a legislației lingvistice. Contrar opiniei savanților, deciziilor Prezidiului A.Ș.M., hotărârii Curtții Constituționale din 05.12.2013 privind numele corect al limbii noastre, art. 13 din Constituție continuă să ne discrediteze în fața lumii.

Stimați conducători ai republicii, activiști de stat și de partide, membri ai Parlamentului! Dacă în anii '90 ai secolului trecut pentru a promova

limba română a fost nevoie de mult curaj și chiar de sacrificii, acum pentru a repune în drepturi limba oficială a statului cred că este nevoie numai de voință, mai exact, de bunăvoință. În condițiile când avem o fragilă majoritate și unitate în coaliția guvernamentală și în Parlament, nu e, oare, momentul, în numele viitorului poporului pe care-l păstoriți, să tăiați nodul gordian cel puțin aici, dacă celelalte probleme, cu adevărat spinoase, vă împovărează atât de greu? Adică să puneți de acord Legea fundamentală a statului cu prevederile actului de proclamare a independenței acestui stat, conformându-vă deciziei Curții Constituționale. Să reînființați arhinecesarul Departament de Stat al Limbilor cu statutul lui inițial. Să înaintați de urgență pe ordinea de zi a Parlamentului chestiunea modificării legislației lingvistice din 1989, adoptată în cadrul unui stat azi inexistent și în condiții istorice și lingvistice diferite de cele actuale, legislație conformă cu condițiile de funcționare a limbilor într-un stat suveran și independent. Să solicitați, imediat sau concomitent cu aprobarea, reactualizarea și punerea în aplicare măcar în cel de-al *n*-lea ceas a Programului complex de măsuri ale Guvernului privind implementarea *de facto* a legislației lingvistice. Adică, în sfârșit, să creați climatul și condițiile necesare ca renumita cerință de cunoaștere a limbii oficiale să devină normă pentru orice pretendent la un portofoliu de conducere în stat, pentru orice lucrător din sfera deservirii populației; în definitiv, să devină normă de respect și bună conduită pentru orice cetățean, indiferent de etnie, rasă, culoare, sex, confesiune etc., care și-a ales ca loc de muncă și trai Republica Moldova. Numai după realizarea unor asemenea sarcini am fi îndreptățiți să sărbătorim, la 31 august a fiecărui an, toți cetățenii republicii, nu ziua „Limba noastră”, ci sfânta Zi a Limbii Române.

Și, tot în legătură cu promovarea limbii oficiale a statului nostru, permiteți-mi să vă aduc în atenție o altă problemă, a cărei rezolvare favorabilă ține de asemenea de puterile, dorința și bunăvoința Domniilor Voastre: e vorba de soarta revistei de filologie, cultură și educație „Limba Română”. Ministerul Științei și Învățământului, pe care am avut onoarea și răspunderea să-l conduc timp de aproape 4 ani, animat de acțiunile de reformare a sistemului de învățământ sovietic anchilozat și de reșezare a lui pe principii naționale sănătoase, având stringentă nevoie de un instrument material de sprijinire a acestor orientări mai ales în domeniul predării în școală a limbii, literaturii,

culturii și istoriei naționale în întregul lor românesc, a fondat revista cu un titlu curajos și emblematic pentru spațiul, timpul și condițiile în care activa, dar mai ales pentru cele care urmau să vină: „Limba Română”. Revistei îi revine meritul de a fi readus acasă, în circuitul școlar basarabean, operele literare, scriitorii și oamenii de cultură din întreg arealul românesc, lucrări și autori nestudiați timp de jumătate de veac la facultate și în școală, precum și istoria integrală a neamului românesc, de la Nistru și de dincolo de Nistru până la Tisa și dincolo de Tisa, indiferent de vitregiile timpurilor și de rapturile teritoriale care s-au întâmplat pe parcurs. Revista periodică și fondatorul acesteia au avut de înfruntat numeroase ostilități atât din partea unor românofobi declarați, cât și din partea unor mancurți deghizați în democrați. O iminentă „detronare” a ministrului „românizator”, care plana de mult timp în mințile adeptșilor moldovenismului primitiv, și înlocuirea lui cu unul așa-numit democrat-agrar ar fi pus în pericol, indiscutabil, și existența revistei, astfel încât, în martie 1994, pentru a nu fi lichidată de guvernanții românofobi, „Limba Română” a fost scoasă de sub auspiciile ministerului, fără a mai fi finanțată de acesta, obținând statutul de publicație independentă. De atunci și până la ora actuală, fără o asigurare materială necesară și permanentă pentru funcționare normală, fără un colectiv redacțional retribuit la timp și onorabil, revista, în special în anii de la urmă, de abia reușește să se mai mențină pe linia de plutire. Supusă, după cum spuneam, ostracizării din partea conducătorilor agrariană, comunistă etc., precum și atacului din partea răuvoitorilor moldoveniști românofobi, fără mijloace sigure de existență, colectivul redacției a fost nevoit să solicite ajutor din partea Guvernului României. O perioadă cheltuielile au fost suportate de Institutul Cultural Român (București) sau de Departamentul pentru Relația cu Românii de Pretutindeni de pe lângă Guvernul României. De la o vreme, însă, susținerea financiară de peste Prut este din ce în ce mai tardivă și ne semnificativă, revista fiind amenințată literalmente să sucombe. Asupra pericolului dispariției din circuitul revuistic a unei publicații cunoscute și apreciate de comunitatea filologică, literară, didactică etc. din republică, din România și de peste hotare care militează pe parcursul unui sfert de secol pentru adevărul istoric și științific privind identitatea noastră etno-lingvistică și culturală, revistă care a adus în școala și în conștiința noastră literatura și istoria neamului în integritatea lor,

au atras cu îngrijorare atenția personalității notorii ale științei cum sunt lingvistul nr. 1 al contemporaneității, compatriotul nostru Eugeniu Coșeriu, bunul prieten al lingviștilor și matematicienilor basarabeni, matematicianul nonagenar Solomon Marcus, profesorii ieșeni Constantin Ciopraga, Dumitru Irimia, Valeriu Rusu ș.a. Ne-am adresat în repetate rânduri unor instituții decizionale de la noi, inclusiv fostului ministru al educației. Culmea impertinenței, într-un răspuns oficial de la minister, echipei redacționale i se sugera să se adreseze după ajutor... fondatorului revistei!

Ne întrebăm și, cu încredința Domniilor Voastre, vă întrebăm dacă noua conducere a Ministerului Educației, care face parte din actuala coaliție majoritară proeuropeană, având drept obiectiv reîntronarea legilor statului și a spiritului național în societate, inclusiv în învățământ, n-ar putea să-și asume cheltuielile pentru apariția periodică lunară a revistei „Limba Română” (așa cum o face, de exemplu, pentru revistele „Alunelul”, „Noi”, „Florile dalbe”, „Făclia”), dat fiind că această publicație de prestigiu este destinată și imperios necesară școlii și care permanent a fost distribuită în mod gratuit bibliotecilor școlare și publice din republică? Oare Ministerul Educației n-ar putea prevedea mijloace financiare și pentru revista menționată (de exemplu, pentru achiziționarea de literatură didactică și aprovizionare a bibliotecilor școlare)? Căci scopul suprem al revistei „Limba Română”, ca și al nostru al tuturor, este pregătirea temeinică, în spiritul adevărului istoric și științific, a generațiilor de azi și de mâine, care vor trăi și munci în marea familie a cetățenilor Europei unite.

Închei această Scrisoare deschisă citând, cu permisiunea dumneavoastră, îndemnul testamentar al marelui lingvist Eugeniu Coșeriu, care, referindu-se la destinul și misiunea revistei „Limba Română”, accentua, în 2001, cu prilejul celei de-a zecea aniversări de la fondarea ei: „Să nu lăsăm deci să piară această revistă, să nu lăsăm să scadă și să decadă această tribună. Ea trebuie să trăiască mai departe și să ne ajute cum ne-a ajutat până acum la afirmarea culturii românești și la cultivarea limbii române. Fiindcă, dacă dispare și această revistă, dacă ne asumăm acest risc, atunci ne-am trădat cultura națională, ne-am trădat identitatea spirituală, am trădat dimensiunea

fundamentală a omului ca ființă spirituală: limbajul – dimensiune care pentru noi se prezintă sub forma limbii noastre istorice: limba română. Ceea ce înseamnă că, dacă această revistă moare – și să nu dea Dumnezeu cumva să moară –, începem să murim cu toții spiritualicește și nu mai suntem noi înșine”, și cu încrederea că, dacă veți întreprinde, cu puțină bunăvoință, puținele acțiuni concrete pe care le-am menționat mai sus, generațiile de azi și cele de mâine de vorbitori ai limbii române vă vor rămâne profund recunoscătoare.

Prof. univ. dr. Nicolae MĂTCAȘ,
fost ministru al Științei și Învățământului din Republica Moldova
(1990-1994), fondator al revistei „Limba Română”

30 august 2015

Solomon MARCUS

Limba română și școala – la București și la Chișinău



S.M. – savant român, ilustru matematician, membru titular al Academiei Române (din 2001). După studiile liceale, încheiate cu un bacalaureat strălucit în orașul de baștină Bacău, urmează Facultatea de Matematică a Universității din București (1944-1949). Începută la Institutul Politehnic (1950-1953), cariera universitară e continuată la Facultatea de Matematică a Universității din București, unde obține consecutiv titlurile de lector (1955), conferențiar (1961), profesor (1966). Din 1956 este doctor în matematică, iar în 1968 devine doctor docent în științe. Este invitat în calitate de profesor la numeroase universități de peste hotare. Cele peste 400 de lucrări sunt traduse în limbi de circulație universală și au fost publicate de către cele mai prestigioase edituri și reviste de pe mapamond.

De două ori privilegiat

Sunt onorat și de două ori privilegiat, fiind invitat să vorbesc aici, la Chișinău, nu într-un moment oarecare, ci în ajunul Zilei Limbii Române, și nu într-un loc oarecare, ci la *Casa Limbii Române*, această metaforă a Casei am adoptat-o și eu în *Limba română între infern și paradis*, Editura Spandugino, București, 2014. Numele Casei, *Nichita Stănescu*, îmi este și el drag. Acest poet a îmbogățit limba română în mod substanțial.

Este școala un prieten al limbii române?

De multă vreme, aici, în Republica Moldova, limba română trebuie să facă față unor forțe adverse, dar acum, cu globalizarea, toate limbile naționale au de făcut față unor forțe adverse. Alta va fi însă problema pe care o voi analiza acum. Mă voi referi la viața internă din această Casă a Limbii Române, voi vorbi despre forțele adverse din interiorul Casei Limbii Române și o voi face având în vedere în mod special școala: manualele școlare, programele, revistele școlare, viața școlară. Este greu să lupți pe două fronturi, dar acțiunea asupra adversarului extern e considerabil redusă ca eficacitate dacă trebuie să faci față concomitent unui adversar intern. Să pornim în căutarea



30 august 2015, Casa Limbii Române. Acad. Solomon Marcus, protagonistul Colocviilor revistei „Limba Română” din acest an, vorbind despre „Limba română și școala – la București și la Chișinău”. De la stânga la dreapta: Alexandru Bantș, redactor-șef al revistei „Limba Română”, Ana Bantș, conf. univ. dr. hab., Corina Fusu, Ministru al Educației, și Sebastian Hotca, Secretar de Stat la Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni

acestui din urmă. Vom constata că de prea multe ori școala nu e un prieten al limbii române.

Sare în ochi și dă de gândit

Iată, ca să încep cu un element care sare în ochi. Venit aici, am constatat că **î** din **i** și **â** din **a** au un alt statut în mediul academic de la Chișinău decât la Academia Română de la București. Dar nu despre asta vreau să vorbesc, voi aborda probleme latente, mai profunde, neluate în atenție, care vizează substanța actului educațional.

O agresiune de amploare, de care nu ne pasă

E cineva care monitorizează ansamblul programelor, manualelor, datoriilor la care trebuie să facă față un elev? Un tur de orizont al acestora arată clar că răspunsul e negativ și un exemplu vă va arăta de ce proporții este agresiunea care se comite la adresa adevăratei învățări,

la adresa limbii române și la adresa sănătății psiho-somatice a elevilor. Obezitatea unor manuale e o boală veche, la manuale se adaugă tot felul de culegeri, antologii etc., proliferarea concursurilor de tot felul, la care competiția e tot mai frecventă în dauna educației. Acestea sufocă viața școlară. Prea mulți profesori par a crede că disciplina lor e unica datorie a elevilor.

Mii de termeni noi și de date de tot felul într-un manual de o sută de pagini

La pagina 23, luată la întâmplare, din *Manualul de Biologie de clasa a IX-a* (Editura Didactică și Pedagogică, București, 2004, 112 pagini; autor Elena Huțanu) se află peste 30 de termeni și date, după cum urmează: *filumul Porifera, calcarea, desmospongia, hexactinellida, spicuri de carbonat de calciu, ectomezenchim, mări tropicale, adâncimi de două mii de metri, sycon ciliatum, spongieri, siliciu, sinciții, rhisopotterion crierosum, un spongier de numai 19 cm înălțime filtrează peste 20 de litri de apă pe zi, bureți de baie, artropode cu tegument moale, celenterate, simetrie radială, didermice, dulci-col, octoderm, endoderm, mezo-lee, celule mioepiteliate, cnidoblaste, celule flagelate, hydra viridis, hidra, cili celulelor, planulă, polip, meduza hydrozoa, scyphozoa, anthozoa. Cele mai multe pagini oferă același spectacol. Lucrurile sunt prezentate pur descriptiv, uniform, nu se distinge niciun principiu de ordonare, nu se manifestă nicio milă față de capacitatea de memorie a elevului.*



Academicianul Solomon Marcus

O triplă agresiune: la adresa biologiei, a limbii române și a sănătății elevului

Biologia a progresat imens în ultimii o sută de ani, a câștigat teren vizivitatea sistemică.

Apelul la câteva principii generale permite o ordonare, o ierarhizare a prezentării care să acorde prioritate explicației, nu aglomerării de detalii. Un manual ca cel de mai sus este de natură să intimideze, să-l descurajeze și să-l îmbolnăvească pe elev, mai cu seamă atunci când este vorba de vârste abia ieșite din copilărie. Dar aici voi sublinia agresiunea care se comite la adresa limbii române. A pune accent pe vocabular și pe încărcarea excesivă a acestuia cu termeni complicați, neglijând în schimb capacitățile explicative și argumentative ale limbii române, puse în evidență cu strălucire în ultimii 200 de ani, înseamnă a-i răpi elevului exact ceea ce ar putea fi *plăcerea învățării, bucuria de a simți că înțelege ceva din lumea în care trăiește.*

Numai la biologie? Nu! La mai toate disciplinele

Ceea ce am găsit în manualul menționat se manifestă, în diferite grade, în multe alte manuale: de matematică, fizică, chimie, istorie, geografie, română, informatică etc. O proliferare a detaliilor ne semnificative amestecate cu fapte care merită atenție, dar care nu beneficiază de un comentariu care să le explice semnificația. Câteva exemple, între atâtea altele: iraționalitatea rădăcinii pătrate a lui 2 este expedită în manualul de gimnaziu ca un fapt oarecare; la fel, infinitatea mulțimii numerelor prime, căreia Dan Barbilian îi închinase un adevărat poem. Dar descoperirea izomerismului chimic nu are o soartă similară în manualele de chimie? Și așa, prin marginalizarea limbajului, a istoriei, a semnificațiilor, școala ratează cultura și le răpește elevilor plăcerea adevăratei învățări.

Marginalizarea limbii române în științele exacte

De ce în manualele de matematică, fizică, chimie, informatică se folosesc puține cuvinte?

Explicația e simplă: atenția este îndreptată cu precădere asupra aspectelor rutinare, de calcul, care se desfășoară pe baza unor reguli explicite,

clare, aplicate unor simboluri artificiale; mintea este folosită exclusiv pentru controlul respectării unor reguli, dar în acest fel se sacrifică o latură substanțială a acestor discipline: înțelegerea modului în care apar problemele, ideile care le ghidează, motivarea lor culturală și istorică, natura demonstrațiilor, conexiunile cu alte domenii. O înțelepciune general acceptată recomandă unui text matematic să fie 50% cuvinte și 50% formule. Este vorba desigur de o apreciere aproximativă. Școala nu respectă această recomandare, privilegiază sintaxa în dauna semanticii, corectitudinea în dauna sensului și semnificației, formalizarea în dauna narativului. Bacalaureatul este o expresie clară a acestei viziuni patologice. Marginalizarea limbii române la disciplinele de științe exacte și ale informației este o parte organică a acestei patologii. De multe ori, orele de clasă la matematică se desfășoară în tăcere, cineva calculează la tablă, ceilalți calculează în bănci și numai la sfârșit se aude întrebarea: Cât ți-a dat? Parcurgeți maculatoarele de matematică ale elevilor și veți avea o imagine a acestei anomalii, pe care am analizat-o în *Zece nevoi umane* (Editura Spandugino, București, 2015).

Au suflet manualele școlare?

Ce înseamnă a învăța? În manualele școlare de clase primare, a II-a, a III-a, a IV-a, și mai departe se poate citi pe coperta interioară un avertisment: acest manual va fi transmis de la o generație la alta timp de patru ani, nu cumva să faceți însemnări pe el, nu cumva să-l mâzgăliți, trebuie să-l lăsați curat. Mă duc la Chișinău și găsesc reprodus în primul capitol din manualul de clasa a VIII-a *Limba și literatura română* (autori: Tatiana Cartaleanu, Mircea Ciobanu, Olga Cosovan; Editura Știința, Chișinău, 2013) eseul lui Nicolae Manolescu *Cărțile au suflet*: „O carte imaculată e la fel de tristă ca un colț din natură pe care ochiul omului nu l-a privit. O carte, ca și un om, e vie dacă anii, suferința, stângăcia cititorilor au lăsat urme pe obrazul ei, ridurile unei cărți sunt expresia sufletului ei material”.

Confuzie și derută

Unde este adevărul? Aici este, în textul reprodus în manualul de clasa a VIII-a. Iată deci în ce confuzie, în ce derută trăim, pentru că aici nu e vorba de o chestiune oarecare, ci de ceva care privește rațiunea de a

fi a școlii. Ce înseamnă a folosi o carte, iar manualul școlar este o carte între cărți; ce înseamnă a citi, în ce constă lectura drept componentă a învățării? Nu este manualul școlar în primul rând cartea care trebuie să poarte semnele trudei celui care o folosește? Despre carte am găsit în unele manuale considerații mediocre, ca în cel de clasa a II-a de la Editura Intuitext (o carte scrisă de un măgăruș) sau în cel de a III-a, de la Editura Aramis. Sper ca măcar în unul dintre manuale să se fi reprodus *Ex libris* de Tudor Arghezi: „Carte frumoasă, cinste cui te-a scris / Încet gândită, gingaș cumpănită, / Ești ca o floare anume înflorită / Mâinilor mele, care te-au deschis”.

A nu vedea paguba majoră pe termen lung

Iată că la aceste întrebări cruciale ale școlii noi încă ne bâlbâim, ca să nu spun mai rău. N-am apucat să văd manualele de clase primare de la Chișinău, sper că nu e și în ele avertismentul de la București. Cum e posibil ca un avantaj financiar imediat să ne orbească într-atât încât să nu vedem paguba educațională imensă pe termen lung și care este implicit și o acțiune împotriva limbii române? A desfigura actul lecturii înseamnă a deteriora învățarea chiar de la rădăcină.

A reține, în dauna lui a explica

În manualele de școală de la București, un imperativ frecvent este: *rețineți!* Deci este clar că învățarea e înțeleasă în primul rând ca un act care vizează capacitatea noastră de a memora. Numai că, de cele mai multe ori, nu memoria trebuie folosită, ci înțelegerea. Sunt lucruri care trebuie explicate, nu reținute.

Folosirea cratimei – între memorie și explicație

În manualul de clasa a III-a *Limba și literatura română*, Editura Aramis, 2005, autori Tudora Pițilă, Cleopatra Mihăilescu, se propune pentru fiecare caz particular de folosire a cratimei o regulă specială, care trebuie reținută. Scriem *la* dacă se indică un loc, o direcție, altfel scriem *l-a*. Scriem *neam* dacă este vorba de rudă sau de popor, altfel scriem *ne-am* și se continuă în acest fel cu *ia / i-a, sau / s-au* etc. Dar nu cumva

există un numitor comun al acestor situații? Răspunsul afirmativ nu îi preocupă pe autorii manualului.

O triplă suferință: logică, matematică și lingvistică

În manualul de *Matematică*, clasa a IV-a, autori Gheorghe Mandizu Cătruna și Liliana Cătruna (Editura Didactică și Pedagogică, 2013) scrie, la pagina 5: „Rețineți! Orice număr natural format din cel puțin două cifre nu poate avea prima cifră 0”. Aici sunt comise, pe spațiul unei singure propoziții, trei infracțiuni. Prima, de logică: ceea ce se întâmplă nu e de reținut, ci de explicat – prin reducere la absurd, se constată că dacă-l introduc pe 0 pe prima poziție, valoarea numărului astfel obținut este neschimbată, deci cifra 0 se dovedește a fi inutilă. A doua infracțiune este de natură matematică: în enunțul considerat, condiția ca numărul să fie alcătuit din cel puțin două cifre poate fi abandonată (în afară de cazul trivial în care numărul considerat este chiar zero). A treia infracțiune este de natură lingvistică: formularea care evită cele trei infracțiuni – „Niciun număr natural diferit de zero nu începe cu zero”.

Logica și gramatica ar trebui învățate împreună

Situația semnalată în secțiunea anterioară ne atrage atenția asupra unui fapt neglijat: corectitudinea logică și cea gramaticală sunt într-o strânsă legătură și ar trebui învățate împreună, în conformitate cu o veche tradiție a artelor liberale. Infracțiunile de limbă română sunt corelate în mare măsură cu cele de logică, fiind simptomatice pentru posibila dezordine din mintea noastră. Încă de pe vremea lui Goethe, s-a emis ipoteza *relativismului lingvistic*: limbajul nu este doar expresia unei gândiri în prealabil constituite, ci participă esențial la elaborarea gândirii.

Limba română și universul microscopic

Limba română se dovedește a fi foarte ospitalieră cu operațiile logice, o relație armonioasă (dar nu fără surprize) se stabilește între folosirea conjuncțiilor *sau* și *și*, pe de o parte, și operațiile de disjuncție și conjuncție logică, pe de altă parte. Geometria euclidiană, fizica galileo-newtoniană, logica aristotelică, întreaga percepție senzorial-intuitivă a lumii găsesc în limbajul natural, care pentru noi este în primul rând

limba română, ospitalitatea necesară. De o sută de ani știm că această *potrivire* e urmare a faptului că toate cele menționate au loc în *universul macroscopic* și fenomenul ar fi trebuit să se afle în atenția programelor de liceu și de universitate.

Educația gândirii logice: un eșec

În programa școlară sunt prezente anumite elemente de logică în manualele de matematică. Există un manual de *Logică și argumentare* în cadrul Filosofiei, dar ambiția lor de a se constitui în discipline pe cont propriu, nu la interfața cu celelalte discipline școlare și în directă legătură cu ele, duce la eșecul acestora.

Pășind greșit în clasa I

În manualul de clasa I *Comunicare în limba română* (de ce nu mai simplu, fără primele două cuvinte, care oricum sunt abandonate după clasa a II-a?), autori Mirela Mihăescu, Ștefan Pacearcă, Anița Dulman, Crenguța Alexe, Otilia Brebenel, Editura Intuitext, București, 2015, cei doi eroi nu se numesc Ana și Ion, ci... Maia și Aris; nu au vârsta de clasa I, ci una mai mare, 8 ani; ea se recomandă *rac*, iar el *gemeni*, ca prim pas în tainele horoscopului și astrologiei, dar asta nu-i împiedică să-și dorească să devină... *cercetători*. Și ce importanță are faptul că știința s-a despărțit de mult de astrologie, care de vreo patru secole nu mai are nicio legitimitate și a devenit de multe ori o escrocherie? Maia și Aris consideră că au... *simțul umorului*. Obiceiul de a pune în gura unor copii cuvinte pe care ei nu le înțeleg a căpătat amploare și, după cum vom vedea, face parte dintr-o practică școlară permanentă. Prin gura lor vorbește mereu o voce străină și cu această voce, care nu-i a lor, se trece și bacalaureatul.

Inadecvare, prețiozitate și snobism la clasa a II-a

În manualul de clasa a II-a de *Comunicare în limba română* 2014 (aceiași autori și aceeași editură ca la cel anterior, de clasa I) atrage atenția prezența unor termeni ca *ingrediente* și *text narativ*, cam nepotrivite cu vârsta adresantului. Pentru *ingredient* nici nu se mai obolesc să încerce

o definiție. Pentru *text narativ* se propune una: „text în care se prezintă întâmplări așezate într-o anumită ordine”. Ce exemplu mai potrivit s-ar putea găsi aici decât relatarea lui Gheorghe Lazăr despre întâmplările sinusului în călătoria sa de-a lungul celor patru cadrane ale cercului trigonometric! Dar mă tem că nu asta au avut în vedere autorii. Și ce simplu era să spună *poveste*. Dar prea era pe înțelesul oricui. Definițiile joacă mereu feste autorilor de manuale, dar nu avem timp să ne ocupăm de ele aici.

Diferența dintre știință și literatură, explicată copiilor

Școala se află sub obsesia definițiilor și clasificărilor, pe ele se bazează în mare măsură chestiunile propuse la examene și sistemul de evaluare (baremurile). În această ordine de idei, se propune, în manualul de clasa a II-a la care tocmai m-am referit, un mod de a înțelege deosebiră dintre știință și literatură. Faptul că pentru un copil de 7 sau 8 ani această problemă nu se pune, că el nici nu o înțelege, nu-i deranjează pe autori și ne trezim, la pagina 25 din respectivul manual, cu punerea în contrast a enunțului „Luna este singurul satelit natural al Pământului” cu textul *Pe Lună* de Marin Sorescu, după care urmează explicația: „Primul text conține informații științifice, al doilea prezintă întâmplări. Textul *Pe Lună* de Marin Sorescu prezintă întâmplări imaginare și de aceea este un **text literar**”. Dintr-o astfel de prezentare ies păgubite și știința, și literatura. Copiii se lasă ușor înșelați acolo unde discernământul lor nu funcționează. Dar falsul le rămâne în memorie și îl vor repeta mecanic la diverse ocazii.

Jongleria definițiilor la filosofie, clasa a XII-a

Citim în *Manualul de Filosofie* de clasa a XII-a (autori Nicolae Stan, Paul Marinescu, Editura Economica – Preuniversitaria, 2002, p. 3): „Prin științele exacte ne aflăm în domeniul răspunsurilor provenite din cercetarea naturii, a exteriorității [...]. Prin filosofie, dimpotrivă, ne aflăm în domeniul interogației, în care gândirea revine asupra-și, cercetează principiile care o guvernează sau temeurile a tot ce există. [...] Filosofia este gândirea asupra esențelor, principiilor ultime ale lumii și omului, însă nefinalizată într-un răspuns ultim, ci într-un exercițiu con-

tinuu al problematizării”. Ce naivitate! Ni se sugerează o întrecere între disciplinele școlare, care pe care; unele rămân la exterior, altele merg la esențe, la principiile ultime. Nu era de preferat să se evite un teren atât de alunecos? „Exercițiul continuu al problematizării” nu este doar al filosofiei, ci al întregii cunoașteri umane, iar portretul făcut științei este rămas în urmă cu vreo 200 de ani.

Limba română nu e doar problema profesorului de română

Rezultă din cele de mai sus că problemele limbii române în școală nu sunt numai pe terenul profesorului de română, ci și pe cel al tuturor celorlalți educatori, independent de disciplină. Putem extinde această constatare la întreaga viață culturală a României. Problemele limbii române sunt nu numai ale Secției de Filologie și Literatură, ci ale tuturor secțiilor Academiei Române. Avem în vedere nu doar latura instrumentală a limbii române, faptul că toți trebuie să respectăm gramatica și ortografia. Avem în vedere un lucru mult mai cuprinzător, înțelegerea faptului că *modul în care folosim limba este esențial în manifestările noastre profesionale*. Suntem încă departe de realizarea acestui deziderat.

Limba și literatura română; de la istorie la semnificația actuală

Urmare a unei tradiții care ține de multe secole și care s-a manifestat nu numai la noi, s-a asociat limba cu literatura. Ordinea intrării în scenă a fost: mai întâi teologia, au urmat filologia, istoria, literatura, apoi alte domenii socioumane, după care și-au făcut loc științele naturii, științele exacte și diferite inginerii. Drept urmare a acestei istorii, școala ilustrează stările de grație ale limbii române exclusiv prin opere literare. Dar de multă vreme cultura românească se manifestă și prin alte opere decât cele literare, opere din științele exacte, ale naturii, ale societății, ale tehnologiei, ale informației, unele dintre ele fiind manifestări strălucite ale limbii române, stări de grație ale acesteia.

În toate domeniile, limba română cunoaște excelența

Fără aducerea acestui fapt în atenția tinerelor generații, rămânem datori limbii române, nu spunem adevărul privind aria ei reală de acțiune

și de excelență. Elevii ar trebui să cunoască fragmente semnificative din *Trigonometria* lui Gheorghe Lazăr, din scrierile unor mari personalități, ca George Barițiu, Spiru Haret, Grigore Antipa, Simion Mehedinți, Traian Lalescu, Ion Simionescu, Dimitrie Gusti, Nicolae Titulescu și ale atâtor altora. Parcurgeți *Discursurile de recepție* la Academie, parcurgeți *lecțiile de deschidere* ale unor Simion Stoilow, Dan Barbilian și Gr. C. Moisil și veți descoperi comori de limbă română. Fenomenul pe care-l semnalez aici nu trebuie confundat cu un altul, despre care s-a tot scris: modul în care scrieri neliterare în intenția lor inițială (religioase, filosofice, istorice etc.) pot fi citite ca literatură. Intrăm într-o problematică de înaltă complexitate, nu putem insista mai mult aici.

O întrebare dramatică: doar instrument util sau mai mult?

Este literatura singura formă de manifestare a funcției culturale și creatoare a limbii?

Problemele limbii române la disciplinele neliterare nu au făcut obiectul unei atenții speciale, dincolo de aspecte strict tehnice (stiluri, particularități gramaticale, de vocabular etc.). Am evidențiat mai sus modul în care s-au neglijat deopotrivă marginalizarea, dar și excelența limbii



30 august 2015, Casa Limbii Române. Prof. Gheorghe M. Bârlea, scriitorul Andrei Strâmbeanu și acad. Gheorghe Păun

române în textele neliterare. Practic, școala funcționează sub presupuziția (chiar dacă nemărturisită sau poate neconștientizată) conform căreia limba română la disciplinele neliterare are un rol exclusiv instrumental, nu și cultural, creator. Vom reuși să schimbăm această atitudine?

Sunt manualele școlare conectate la lumea de azi?

Răspunsul este negativ. Schimbările majore produse de globalizare, de revoluția tehnologică și în special de apariția internetului n-au prea ajuns în aceste manuale. În lumea reală, vedem frecvent copii, unii numai de trei sau patru ani, cu tableta în față, iar de la clasele a IV-a și a V-a mulți au adrese email. În manualul de clasa a II-a la care ne-am referit mai sus, apare o singură dată un calculator care, din necesități de rimă, are creier și... motor. În manualul de a III-a la care ne-am referit, povestea unei cărți începe în felul următor: „...autorul scrie cartea cu litere de mână. Toate foile alcătuiesc manuscrisul. Autorul duce manuscrisul la editură. Aici redactorul citește manuscrisul”. Și suntem în mileniul III! În manualul de *Limba și literatură română* de clasa a V-a (Știința, Chișinău; Humanitas, București, 2015), autori Alexandru Crișan, Sofia Dobra, Florentina Sâmilhăian, Viorica Bolocan, Viorica Goraș-Postică, comunicarea scrisă se face prin scrisoare, bilet, telegrame etc.; în comunicare la distanță: telefon, fax etc.; radio, televizor, calculator. Cum s-au răătăcit aici telegramele de pe vremuri, dar s-au omis cele mai frecvente, telefonul mobil și emailul? O mare confuzie se constată în privința internetului. E amintit uneori, dar nefericit prezentat. În manualul de *Limba și literatura română* de clasa a VIII-a (Editura Știința, Chișinău, 2013, p. 34), la care ne-am mai referit, scrie: „Internetul poate fi considerat cea mai mare bibliotecă virtuală din lume [...] e plin de informații din toate domeniile [...]”, iar în manualul de aceeași disciplină, pentru clasa a VII-a, de aceeași autori ca la cel de-a VIII-a (Știința, Chișinău, 2012), găsim referire la ce este comun între o bibliotecă și o rețea electronică de tipul internetului? Răspunsul începe cu operativitatea informării. Dar excelența internetului e în altă parte – calitatea serviciilor sale depinde de inteligența întrebărilor pe care i le adresăm sub formă de diverse cuvinte-cheie; el ne ajută să descoperim conexiuni dintre cele mai neașteptate; mereu trebuie puse în acțiune discernământul, spiritul critic. Școala a ignorat aceste datorii

ale ei de a face educația frecventării inteligente a internetului, naveta între internet și cultura tradițională.

Copiii din manualele de primele două clase primare sunt creații artificiale foarte curioase; vorbesc uneori ca adulții, dar în materie de jocuri se comportă uneori ca cei de 3 sau 4 ani.

Alt mod de a înțelege metafora

Cum învățasem și eu în anii '30, la școală, metafora a rămas, în manualele actuale, o *comparație subînțeleasă* (p. 137 din manualul de *Limba și literatura română*, Editura Cartier, Chișinău, 2011, de Angela Grama-Tomița, Livia State, Liliana Nicolaescu-Onofrei, Dorin Onofrei) și la fel în manualul de a VII-a la aceeași disciplină (*Știința*, Chișinău, 2012). I-a trecut de mult vremea acestei prezentări a metaforei, acum avem *metafora cognitivă*, care nu mai e doar a literaturii, ci ocupă întreaga scenă a cunoașterii umane: știință, tehnologii, religie, artă, literatură. Este timpul ca elevii să înțeleagă în ce fel metafora devine un numitor comun al întregii cunoașteri, o paradigmă universală; metafora constă în a vedea un lucru prin altul, a trăi un lucru prin altul, nu este doar a limbajului, ci a existenței umane.

Două interacțiuni esențiale: cu internetul și cu engleza

Acestea fac acum parte din dezvoltarea limbii române, din condiția supraviețuirii ei ca limbă de cultură, ca limbă a integrării europene și planetare. Ea trebuie conectată la exigențele globalizării. De exemplu, este vital să menținem, să extindem la un standard ridicat calitatea traducerilor din și în engleză; este vital să controlăm metabolismul cu internetul, modul în care incorporăm în limba română noi și noi termeni și expresii (*facebook, îmbrăcăminte second hand* etc.); este vital să controlăm metamorfozele limbii române pe internet.

Atenție la ascensiunea lingvisticii computaționale

Un domeniu al lingvisticii care cunoaște o ascensiune remarcabilă în mileniul III este cel al lingvisticii computaționale, la interfața cu informatica. O parte tot mai mare din ceea ce privește limba română

primește acum răspuns din direcție computațională. O inițiativă lăudabilă a dat elevilor noștri posibilitatea de a participa la *Olimpiada de lingvistică*, națională și internațională, care-i provoacă pe elevi să-și încerce puterile în direcția *gândirii algoritmice*, aplicate unor idiomuri exotice. În ciuda faptului că lingvistica nu figurează printre disciplinele școlare, elevii români au raportat succese la aceste olimpiade. Dar promovarea gândirii algoritmice ar trebui să se afle în atenția școlii, acordându-se atenție problemelor care apar la interfața cu informatica în învățarea limbilor.

Formele hibride ale literaturii

La literatura propriu-zisă, manualele adaugă eseul, pe care-l plasează la interfața literaturii cu non-literatura. Aici apare o problemă pe care școala o ascunde: faptul că timp de 2000 de ani, de la vechii greci până în secolul al XVII-lea, cultura umană a trăit într-o situație hibridă, în care au conviețuit religia, miturile, filosofia, literatura și științele. Toate aceste mari opere, de la Platon și Aristotel, prin Lucretiu, până la Copernic, Galileo Galilei și Kepler, se încadrează în această situație, sunt un amestec de toate aceste componente și deci cultura umană, într-o mare parte a istoriei ei, a fost una în care literatura și știința au conviețuit în mod organic într-un amestec cu alte modalități ale culturii. Parțial se recunoaște acest lucru, atunci când se studiază scrierile religioase, cronicile, dar și mai încoace, în secolul XX; unde îl căutăm pe marele scriitor Nicolae Iorga, îl căutăm în operele sale explicit literare? Nu, îl căutăm în scrierile sale istorice. Literatura, pe lângă ipostaza ei pură, are și ipostaze hibride, care au ocupat o mare parte a istoriei. Italo Calvino l-a proclamat pe Galileo Galilei cel mai mare scriitor al Italiei, după Dante. Poți fi mare scriitor și cu o operă științifică. Matematicianul și filosoful Bertrand Russell a primit Premiul Nobel pentru literatură. Recent, la un Congres internațional de Semiotică, am vorbit despre: „Fața literară a textelor neliterare”. Deci, alături de literatura română, de limba română considerate pe cont propriu, ca o lume în sine, nu este cazul să acordăm și în școală atenția cuvenită la tot ceea ce privește amestecul cu alte discipline?

A identifica o relativă simplitate a lumii

Așa cum am observat, limbajul participă în mod organic la elaborarea și constituirea semnificațiilor de bază în orice activitate umană. Care e rolul științei în școală în general, care e rolul cunoașterii umane? Cultura, știința, limba, literatura, tehnologia, toate au ca numitor comun menirea de a reduce imensa diversitate a lumii la o relativă ordine, la o relativă simplitate. Tot ceea ce ține de universul nostru macroscopic intră în raza de acțiune a limbii române, deci limba română are un rol esențial în organizarea cunoașterii de orice fel.

Ce limbă română învață copiii acasă?

Am constatat că în familie copiii practică o limbă română foarte rudimentară, care se reduce la interjecții, expresii scurte, cuvinte izolate, sferturi de frază. Nu sunt învățați să construiască expresii mai lungi de 2-3 cuvinte, se vede după felul cum răspund la întrebări – printr-un cuvânt, niciodată nu răspund: e așa, deoarece..., pentru că... Școala procedează la fel, e o complicitate nefastă între familie și școală în a schilodi limbajul.

De la străina gură la străina voce

Elevii practică mai multe registre ale limbii române. Unul este cel din manuale, de la catedră, pe care sunt datori să-l folosească la clasă, la examene, la bacalaureat. În mod frecvent, elevii își însușesc un discurs care nu este al lor, de multe ori nici nu-l înțeleg și nu prea le produce plăcere. Drept urmare, învățarea este acompaniată de depresie, de stres. Așa cum alții, nu elevii, se exprimă prin scrisul elevilor la diverse prestații, alții vorbesc prin gura lor. E pe dos decât la Eminescu, unde „Și când gândesc la viața-mi, îmi pare că ea cură / Încet repovestită de o străină gură”; acum, gura e a elevilor, dar vocea, gândirea nu sunt ale lor. Acesta este scenariul dominant în școala românească.

De la rigoarea școlii la semi-rigoarea taberelor și revistelor școlare

Pentru a înțelege identitatea elevilor, trebuie să pătrundem în manifestările lor mai libere. Am mers în tabere de elevi și am căutat revistele



Acad. Solomon Marcus împreună cu Mina-Maria Rusu, Ion I. Ionescu,
Ana Bantoș, Gheorghe M. Bârlea și Georgel Rusu

școlare. Și acestea sunt marcate de limba de lemn, dar măcar din când în când lasă să se audă vocea autentică a copiilor, a adolescenților. În tabere și în reviste ei se simt mai liberi, trec la registrul colocvial, argotic, care, din păcate, cade uneori în vulgaritate: „profesoara noastră de franceză e super-dulce”; „să vă spun care-i șpilu”. Sub pretextul unor jocuri nevinovate, li se strecoară copiilor gustul pentru horoscoape, simpatia pentru mafia siciliană (în revista „Vlăstarul” a Colegiului Național „Spiru Haret”, revistă uneori interesantă), care i-a impresionat prin gestul tăierii la mână, pentru un schimb de sânge, drept legământ în a se dedica unei anumite cauze.

Anexarea jargonului birocratic

Există și un jargon practicat de birocrăția educației și învățământului, pe care în mod uimitor elevii îl preiau uneori ca al lor. Invitat, în urmă cu câteva luni, la adunarea generală extraordinară a Consiliului Național al Elevilor, la Buzău, am reținut sloganul acestui Consiliu, *Fii vocea colegilor tăi!*, dar documentele aflate în mapa care ni s-a prezentat nu prea confirmau acest slogan. Erau acolo trei documente, două

ale unor organisme din afara școlii și o broșură cu titlu promițător *Azi vorbim noi*. În documentul de vreo 50 de pagini privind starea calității în sistemul de învățământ preuniversitar din România găsim o limbă română pe care o ilustrez prin următorul fragment:

„La nivelul unităților evaluate, deși opiniile directorului diferă de cele mai multe ori de cele ale evaluatorului extern în ceea ce privește performarea indicatorilor, scorul final, ca și gradul de performare la nivelul unității, sunt asemănătoare, se situează la o diferență de 0,5 puncte procentuale. Scorul final rezultat ca urmare a autoevaluării a totalizat 60,6 puncte, cu 0,65 puncte mai puțin decât scorul de 61,2 puncte obținut în evaluarea externă.”

Ce căuta acest document, care nu provenea de la elevi și nu era scris pe înțelesul lor, în mapa unei conferințe a elevilor cu sloganul *Fii vocea colegilor tăi!?* Asta-i vocea colegilor lor? Mereu, prin gura lor o voce străină vorbește. Iar în broșura *Azi vorbim noi* niciun elev nu e identificabil, nu i se dau decât prenumele și orașul, obiectul criticii nu e localizat niciodată în timp și spațiu, totul e exprimat la modul generic. Mi s-a explicat că în acest fel s-au pus la adăpost de eventuale represalii. Dacă e așa, ce rost mai are toată osteneala?

Cuvintele de umplutură, o boală care ne pândește pe toți

Umflarea discursului, ceva care amintește de beția de cuvinte la care se referea Titu Maiorescu, este o oglindă a dezordinii din mintea vorbitorilor, a lipsei de claritate, de limpezime a gândurilor. Complicarea inutilă a frazelor, proliferarea cuvintelor parazite pot fi întâlnite la tot pasul. Deschideți la întâmplare un manual școlar și vă veți convinge. Dar înainte de a căuta exemple la alții, să ne controlăm propriul nostru discurs. Puțini sunt cei care reușesc în mod spontan să evite această anomalie. Voi prezenta două exemple, primul provine de la elevi, al doilea de la un profesor; boala e generală, iar terapia ei pare dificilă.

O frază lungă, dar care putea lipsi

Ne referim la *Rezoluția privind viziunea reprezentanților elevilor asupra sistemului de învățământ*, publicată pe internet în iulie 2015 și prove-

nind de la Consiliul Național al Elevilor. Această rezoluție, dincolo de unele scăpări și stângăcii, conține și propuneri judicioase, cum ar fi reducerea numărului de elevi într-o clasă de la 30-35 la 20; nevoia introducerii în programe a învățării folosirii internetului; eliminarea manualelor desuete, rămase la mijlocul secolului al XIX-lea; accent pe formarea de abilități de descoperire, nu pe exces de informații și pe șabloane. Dar iată și o frază nefericită:

„Cu toate că unele teme abordate pot fi mai puțin lipsite de interes pentru publicul larg precum Evaluarea Internă și Externă a Școlii sau problemele la nivel de prezență a reprezentanților elevilor în Comisiile din unitatea de învățământ în care ar trebui să participe conform Regulamentului de Organizare și Funcționare al Unităților de Învățământ Preuniversitar din România (ROFUIP), temele abordate sunt cuprinzătoare, abordând subiecte din toate sferile de interes: Curriculumul școlar, Abandonul școlar și multe altele.”

O frază care putea fi de patru ori mai scurtă

Fraza care urmează este extrasă din Prefața – intitulată *Argument* – la un manual de filosofie de clasa a XII-a, la care ne-am mai referit în acest articol:

„Fiecare capitol este structurat prin două interpretări: una dominantă, numită după o sugestie blagiană *orizont*, care este reprezentată prin textele comentate a 2-3 filosofi, iar o alta, numită *limite*, care este reprezentată de textul comentat a unui filosof, text prin care se problematizează, se relevă limitele interpretării dominante.”

Trec peste dezacordul gramatical și observ că totul se putea spune mult mai scurt: „Fiecare capitol propune două interpretări, a doua fiind o replică la cea dintâi”.

Aflându-mă, în iulie 2015, în tabăra de elevi *Creatori de viitor* de la Cluj-Napoca, am propus elevilor următorul exercițiu, cu manuale școlare pe masă: Deschideți la întâmplare un manual și căutați o frază care se poate scurta. Și au găsit.

Maiorescu despre beția de cuvinte

În 1873, Titu Maiorescu publică în *Convorbiri literare* articolul *Beția de cuvinte în Revista contemporană*, cu subtitlul *Studiu de patologie literară* în care prin analogie cu amețea artificială, obținută prin folosirea unor plante, se trece la posibilitatea de „a ne desprinde de lumea cea rea și potrivnică” prin modul în care folosim cuvintele. De unde poate proveni beția? a) „Dintr-o cantitate nepotrivită a vorbelor, în comparație cu spiritul căruia vor să-i servească de îmbrăcăminte” și b) „prin întrebuițarea cuvintelor pentru plăcerea sonului lor și fără niciun respect pentru acea parte a naturii omenești care se numește inteligență [...] cuvintele curg într-o confuzie naivă și creierii sunt turburați numai de neconținuta vibrație a nervului acustic. Vine apoi slăbirea manifestată a inteligenței, pierderea oricărui șir logic, contrazicerea gândurilor puse lângăolaltă, violența nemotivată a limbajului”.

De la beția de cuvinte din 1873 la umflarea, azi, prin cuvinte de umplutură

Este legitimă întrebarea: Are beția de cuvinte din 1873 o legătură cu proliferarea cuvintelor de umplutură din mileniul III? Maiorescu vede beția ca o realizare a stării de amețea permițând evadarea din universul contingent. Suntem pe muchie de cuțit. Starea de amețea, de vertij, este asociată acum cu realizările supreme ale minții omenești, în timp ce umflarea limbajului prin cuvinte parazite, de umplutură se asociază cu încetșarea minții, a logicii, a inteligenței, la care se referă Maiorescu (punctul b). În acest fel, amețea se asociază mai degrabă cu starea de încântare și se disociază de beție, care trimite la dezordine. Nu e beția din „beat de fericire”. Ca formă de patologie, umflarea limbajului trimite la schizofrenie, despre care nu se vorbea încă în 1873 (termenul a fost introdus abia în 1908).

Desigur, acum pot părea simpliste reprezentarea limbajului ca îmbrăcăminte a gândurilor și viziunea cantitativă asupra relației dintre limbaj și gândire. Dar ceea ce e nelămurit la a) se precizează la b). Cuvintele se desprind de semnificația lor și contează numai prin aspectul lor acustic, mintea pierde controlul asupra lor, logica este părăsită, iar violența de limbaj are drum liber. O atare patologie, pe care Maiorescu o observa la un grup de scriitori, poate fi întâlnită și azi, dar acum

problema pierderii controlului asupra limbajului a devenit una socială, nu mai este doar un fenomen restrâns de patologie literară, a devenit o boală care afectează o parte considerabilă a vorbitorilor limbii române. Calculatorul favorizează sintaxa în dauna semanticii, tot mai mulți oameni sunt confiscați nu de aspectul sonor, acustic, al cuvintelor, ca în beția maioreșciană, ci de jocul combinatorial al semnelor. În ambele cazuri lucrurile se întâmplă în dauna sensului, a semnificației.

Este foarte interesantă legătura pe care o face Maiorescu între pierderea controlului asupra cuvintelor și violența de limbaj. Merită să fie aprofundată, dar nu o putem face aici.

O patologie frecventă în școală: a bate câmpii

Invitat la concursuri și olimpiade ale elevilor, am citit multe lucrări ale concurenților și am sesizat o tendință periculoasă, aceea de *a nu fi la obiect*. Faptul este stimulat și de natura foarte generală, imprecisă a chestiunilor recomandate. Este parcă o complicitate între cei care propun subiectele și cei care trebuie să le facă față.

Să descrii concepția despre viață a cuiva, sentimentul patriotic în cutare perioadă a istoriei sunt teme care parcă te invită s-o iei razna. Situația este aceeași la concursuri ale profesorilor, de definitivat, titularizare etc. Chiar în acest an, li s-a propus elaborarea unui „eseu structurat de maxim două pagini, în care să prezinte procesul de învățământ, ca proces al cunoașterii”. Restrângerea la 2 pagini e impusă de faptul că subiectul în cauză nu-i decât unul între nu știu câte altele, patologia cantității în exces este aceeași de la primară până la masterat. Baremurile au în vedere un anumit scenariu, dacă imaginația ta nu-l respectă, te-ai ars.

Se mai adaugă o altă patologie, aceea a citatelor din clasici, nu contează faptul că unele citate depășesc puterea de înțelegere a elevilor, totul e să fie acolo nu gândirea ta, ci a marilor învățați.

Proliferarea abrevierilor și siglelor

Multiplicarea instituțiilor, asociațiilor de tot felul și creșterea complexității vieții sociale au avut ca efect creșterea lungimii mesajelor; pentru a o tempera pe aceasta din urmă, a fost necesară înlocuirea multor denumiri

prin abrevieri, prin sigle care au invadat nu numai discursul academic, ci și pe cel al presei și televiziunii. Se produc și suprapuneri comice, DNA nu e numai Departamentul National Anticorupție, ci și abrevierea în engleză a acizilor dezoxiribonucleici, abreviere foarte populară în domeniul biologiei computaționale. Este greu de făcut inventarul acestor abrevieri, apar mereu unele noi, dispar altele. Dar vorbitorii nu pot avea proaspete în minte semnificațiile lor,



30 august 2015. Academicienii Gheorghe Păun și Solomon Marcus, discipol și dascăl, la Casa Limbii Române

iar internetul ne poate ajuta numai uneori în această privință. Fenomenul este un simptom al dificultății crescânde de a face față acestui tsunami al informației și comunicării, care caracterizează lumea de azi; problema nu este numai a limbii române, ci a întregii omeniri.

Mult este de făcut în continuare

A lua la bani mărunți manualele școlare, iată o acțiune necesară, din care cele de mai sus nu-s decât o mică parte. În explorarea prezentată, am beneficiat de manualele de limba și literatura română de la clasele V-XII de la Chișinău, urmează abia acum să fie luate în considerare și manualele de la alte discipline, pentru a ne face o idee despre starea limbii române în ansamblul vieții școlare de acolo. Dar nici manualele de la București nu ne sunt cunoscute deocamdată decât într-o mică parte. Trebuie acordat un interes special manualelor de școală primară. Un câmp vast de cercetare ne așteaptă pe toți cei care acționăm în direcția scoaterii din impas a educației.

Ana BANTOȘ

Dimensiunea culturală a limbii române în școală și societate



A.B. – conf. univ., doctor habilitat în filologie, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, Catedra de literatura română și universală. Direcții de cercetare: literatura română, literatura universală și comparată, estetică și teorie literară. Semnează mai multe volume de critică și istorie literară, între care: *Reabilitarea autenticului*, Chișinău, 2006; *Deschidere spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică*. Monografie, Chișinău, 2010; *Literatura basarabeană și modelele literare europene*, București, 2013.

În Cadrul european comun de referință pentru limbi se menționează că problema conținuturilor culturale este una cât se poate de complexă în învățământ. De altfel, cei mai mulți dintre autorii care își pun această problemă consideră că a discuta despre limbă și cultură înseamnă a explora un câmp de investigație complicat, noțiunile completându-se reciproc sau chiar substituindu-se una pe alta, relația dintre ele fiind una de dependență și interdependență. Altfel spus, dacă ne interesează problema limbii, aceasta nu poate fi abordată decât în corelație cu problema culturii. Herder, de exemplu, vedea în pluralitatea limbilor pluralitatea culturilor. Cu alte cuvinte, limbile, care sunt atât de diferite și de diverse, au fiecare cultura lor proprie, sau, după cum afirmă Jean Billaud în lucrarea sa *L’homme et la culture (Racines et perspectives)*, „o limbă fondează o cultură, o pune la locul ei, o definește. Deci există atâtea culturi câte limbi există” [1, p. 17].

Relația dintre limbă și cultură fiind una complexă și neunivocă, implică, bineînțeles, mai multe noțiuni. Pe de o parte, limba se impune ca un dat cardinal în schimbul ce se produce între indivizi, ea fiind mai mult decât un instrument de comunicare. Să nu uităm că

acesta e un mijloc de presiune, de putere, un mijloc care se schimbă în funcție de voința celui care o utilizează (Jean Billaud).

Limba (precizăm că funcțiile ei, după Roman Jakobson, sunt: referențială, emotivă sau expresivă, conativă, fatică, metalingvistică și poetică) joacă rolul principal în raport cu cultura. Conform opiniei specialiștilor, limba determină concepția noastră despre lume, modul în care percepem realitatea. Aceasta înseamnă că limba produce cultura. Alții consideră dimpotrivă că prioritară în relația limbă – cultură este cultura. În general însă, miza se pune pe interacțiunea dintre aceste două noțiuni. Eugeniu Coșeriu menționează interdependența factorilor imanenți și sociali ai funcționării și dezvoltării limbilor: limbile „există și se dezvoltă nu numai în virtutea rațiunilor interne a echilibrului lor ca sisteme (relații structurale), ci și, mai ales, în relație cu alte fenomene de ordin spiritual și social: limba este legitim legată de viața socială, de civilizație, de artă, de dezvoltarea gândirii, de politică etc.; într-un cuvânt, de întreaga viață a omului” [2, p. 58].

Pe de altă parte, noțiunea de cultură este și ea abordată în mod deosebit de către diferiți autori. Amintim aici, spre exemplu, opinia lui Jean-Claude Beacco, expusă în cartea sa *Les dimensions culturelles de l'enseignement de langue. Des mots aux discours*, în care este adoptată sin-



Ana Bantoș, inițiatoarea și moderatoarea Colocviilor revistei „Limba Română”, inaugurând sesiunea de comunicări

tagma „cultură-civilizație”, menționându-se insuficiența descrierilor științifice ale culturilor, societăților sau ale relațiilor interculturale pentru a trage anumite concluzii în privința apropierei anumitor practici ale învățământului în domeniul cunoașterii limbilor. Autorul accentuează faptul că învățarea limbilor a fost percepută ca un scop în sine, și nu ca o modalitate de a accede spre cunoașterea altor culturi. Noțiunea de cultură este polisemantică și atunci când e vorba de învățarea limbilor aceasta include moduri de viață, obiceiuri, valori etc. Astfel, cercetătorul observă utilizarea spontană ori semiclandestină a construcțiilor didactice ale obiectului cultură-civilizație [3]. Această observație este una esențială și merită a fi luată în seamă atunci când discutăm despre învățarea limbii române în școlile de la noi, corelarea materialului didactic, din acest punct de vedere, lăsând loc pentru mult mai bine. La mijloc se află și o altă problemă, ce ține de realitățile specifice din Republica Moldova de după cel de al Doilea Război Mondial, realități pe care lingvistul Nicolae Corlăteanu le-a caracterizat astfel: „Prin grele și înjositoare furci caudine au trecut intelectualii basarabeni (lingviști, cercetători literari, folcloriști, istorici și reprezentanți ai altor științe, mai ales, umanistice) timp de mai multe decenii. Abia după trecerea în neființă a tiranului au început să se ivească zorii unei redeșteptări naționale, când s-a întrezărit speranța unor activități științifice mai intense în stabilirea adevărului asupra situației limbii, literaturii, istoriei noastre naționale” [4, p. 109].

Bineînțeles, în aceste condiții e necesar să ținem cont de menirea reparatorie a școlii ca instituție principală de constituire a unei vieți colective, prin faptul că operează joncțiunea dintre particular și colectiv, mai exact spus, școala și educația au funcția de „a produce societatea” [5]. În general, în spațiul nostru raportul școală – societate s-a aflat insuficient în centrul atenției și poate că eventuale studii axate pe analiza discursurilor publice despre școală ar deschide o percepție renovată asupra problemelor cu care ne confruntăm atunci când este vorba de promovarea nesatisfăcătoare a limbii române, a nivelului scăzut de cunoaștere a ei de către populație. Felul cum e prezentată cultura română prin intermediul limbii române în manualele școlare e o problemă nu doar a școlii, ci și a societății în ansamblu. Disocierea diverselor aspecte, precum interacțiunea limbii cu lumea înconjurătoare,

vehicularea culturii prin intermediul limbii, reflectarea în manuale a relației dintre limba română și cultura română ar amplifica și ar aprofunda cunoașterea unui domeniu extrem de important pentru mai buna funcționare a limbii în societate, integrarea dimensiunii culturale în procesul de învățare a limbii române în învățământul primar și în cel secundar presupunând identificarea metodelor performante de consolidare a reperelor culturale ale elevilor. Căci susținerea și încurajarea creșterii nivelului de cunoaștere a limbii și a valorilor culturale românești, promovarea modelelor culturale ale mediului, a calității limbii, a activităților, experiențelor și realizărilor culturale din domeniul educației, asigurarea ofertelor de calitate pentru dezvoltarea abilităților lingvistice și culturale ale elevilor, încurajarea aportului instituțiilor de resort la permanentizarea dimensiunii culturale etc. ar privilegia preocuparea pentru medierea culturală. De asemenea, interesul pentru dimensiunea culturală a didacticii limbii române, având ca finalitate învățarea temeinică a limbii române, ar putea fi stimulat, acordând mai multă atenție scrisului ca expresie a sinelui îndreptat spre descoperirea celuilalt, deschiderii culturale a multimediei, literaturii române și a valorilor umaniste, dezvoltării competențelor culturale prin mijlocirea cursurilor de limba română. Or, investigarea reperelor culturale în învățământ vizează complexitatea fenomenului cultural, ce reiese din necesitățile unei societăți, noțiunea de cultură ca atare lăsându-se greu fixată. Françoise Demougin, într-un articol axat pe problema abordării din punct de vedere cultural a limbii franceze, afirmă că „fără îndoială trebuie să distingem noțiunea de cultură – în calitate de concept globalizant și noțiunea de culturi, adaptată la situațiile didactice, la evenimente lingvistice particulare” [6, p. 476]. Autoarea se întreabă dacă la ora când relativismul cultural, pe de o parte, și mondializarea, pe de altă parte, par a face culturile oarecum șovăitoare, procesul de învățare a limbilor poate ocupa o anumită poziție. Iar misiunea școlii este de a-l familiariza pe elev cu ceea ce se numește „cultură de gradul II sau secundară”, o formă a culturii care trimite la scheme colective, la programe în care știința, literatura și arta, mass-media constituie aspecte importante, acestea neputând ignora „cultura primară” a elevului, forma respectivă a culturii identificată de antropologi fiind ancorată în procesele cotidiene de socializare (Fernand Dumont). Este vorba, așadar,

de doi poli ai aceluiași obiect: polul instituționalizat și polul dispensat, care sunt două fațete solidare ale unuia și aceluiași obiect. Or, tot auctoarea studiului citat menționează că „la ora actuală există un clivaj între cultura primară, cotidiană, a uzajului spontan, și cea secundară, cea de punere în forme instituționale, simbolice. Iar în postmodernitate mai apare o a treia formă a culturii, comercializată” [7, p. 476].

În acest context, amintim că și Tudor Vianu se întreba: „Care sunt valorile cultivate în familie? Cu ce bunuri de cultură iese individul după ce a încetat să mai aparțină în mod exclusiv familiei?” și situa în prim plan deprinderea limbajului: „Primul bun pe care îl câștigă individul în familia lui este deprinderea limbajului, iar limbajul nu este numai o tehnică psihofizică menită să ușureze relațiile dintre indivizi; el este instrumentul însuși al gândirii și condiția ei”, dar ținea să menționeze că „în afară de acest câștig intelectual, familia transmite individului și o altă serie de valori ale culturii”. Alături de familie, un alt mijloc însemnat al culturii, mai susține Tudor Vianu, este școala, unde „se produce o disociație între valori și viață”. Familia ca mijloc al culturii și școala ca mijloc al culturii se află în centrul atenției filozofului care situează mai presus de acestea cultura poporului. Ecuația în care e amplasată problema culturii apare astfel: de la familie, școală, societate până la cultura poporului [8, p. 271-285].

Legătura între transmiterea limbii *în* și *prin* cultură și transmiterea culturii *în* și *prin* limbă rămâne a fi, deocamdată, o problemă foarte acută. În aceste condiții, didactica limbii române e direct legată de chestiuni socioculturale, care necesită o abordare complexă. Probleme precum: oscilația cercetărilor în domeniul limbii, uneori fiind axate pe domeniul strict lingvistic, alteori pe aspecte socioculturale (definite drept sociodidactice); dimensiunea culturală a literaturii; cultura literară în interiorul spațiului european; obiectivele și practicile lecturilor literare în școala primară; deschiderea diferită asupra dimensiunii socioculturale în diferite perioade; tensiunea între valorificarea bilingvismului în Republica Moldova și apelul la omogenizare în jurul învățării limbii române etc., toate acestea trimit la dimensiunea culturală a învățământului – ecuație în care se înscrie corelația limbă – cultură.

**Note
bibliografice**

1. Jean Billaud, *L'homme et la culture (Racines et perspectives)*, *Chronique sociale*, Lyon, 1996.
2. Eugeniu Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, Traducere din spaniolă de E. Ardeleanu și E. Bojoga, Cluj, 1995.
3. Jean-Claude Beaco, *Les dimensions culturelles de l'enseignement de langue. Des mots aux discours*, Hachette, Paris, 2000.
4. Nicolae Corlăteanu, *Testament. Cred în izbânda limbii române*, *Studii. Comunicări. Memorii*, Selecție, coord., pref. de Alexandru Bantoș, Tipografia Serebia, Chișinău, 2010.
5. Andre Petitat, *Production de l'école, production de la société: analyse socio-historique de quelques moments décisifs de l'évolution scolaire en Occident*, Geneva, 1982.
6. Françoise Demougin, *Approche culturelle de l'enseignement du français // „Thema”*, 30/2008.
7. *Idem*.
8. Tudor Vianu, *Studii de filozofia culturii*, Editura Eminescu, București, 1982.

Mina-Maria RUSU

Limba română între aproape și departe

M.-M.R. – conf. univ. dr. Inspector general de limba și literatura română, limbi clasice și neogreacă în cadrul Ministerului Educației și Cercetării Științifice din România. Autoare de lucrări de critică literară (*Poetica sacrului*, 2005, *Octavian Goga – texte comentate*, 2000), lingvistică (*Limba română*, 2000, *Competență și performanță în comunicare*, 2010), studii culturale (*Limba, cultură și civilizație românească*, 2008). Diploma Gheorghe Lazăr, clasa I. Expert internațional al Consiliului Europei, Divizia de Politici lingvistice. Expert național în educație.

Într-un moment aniversar ca acesta, la care participăm astăzi, se cade să ne aplecăm asupra unei poezii pe care regretatul Grigore Vieru a intitulat-o *Limba Română* și a dedicat-o, cu deplin teimei, Anei și lui Alexandru Bantoș, pentru *steaua suferinței* care strălucește în spațiul tulbure al istoriei, ca o emblemă a românismului. În textul poeziei, *lacrima, suferința, durerea* sunt sentimente care *încoronează cu lacrimi* istoria comună a românilor de pe cele două maluri ale Prutului. Simplitatea cuvintelor sugerează, prin recontextualizare, un mesaj adânc, în care *dorul limbii și puterea lui Dumnezeu* de a-l înnobila construiesc firescul unei existențe istorice damnate.

De fapt, literatura românilor de pretutindeni este, prin temele dezvoltate, o expresie a nostalgiei după spațiul-mată, ridicând limba la rangul de metaforă a destinului național. Poezia lui Grigore Vieru este, prin mesaj, o expresie a comunicării metaforice despre istorie și suferință, în limba străveche și limpede, pe care o regăsim menționată între limbile lumii. Acum, la aniversarea unui sfert de veac de la înființarea revistei „Limba Română”, am ales-o ca pe o garanție a valorii acestui periodic tipărit de-a lungul timpului – cu sau fără bani – de familia Bantoș, întru sfânta slujire a românismului.



Profesorii Mina-Maria Rusu, Georgel Rusu (București), Ion I. Ionescu (Iași)
și Ion Ciocanu (Chișinău)

Privită din perspectiva efectului cultural dezvoltat pe structura relației *autor – cititor*, opera lui Grigore Vieru este, pentru românii din partea de răsărit a Prutului, vectorul care propagă sufletește limba națională și spiritul identitar în conștiința tuturor cititorilor săi. Aceștia au găsit în versul limpede, adânc și condensat, un *locus amoenus*, în care partea sensibilă a ființei își trăiește liniștea, căci „doar în limba ta / Durerea poți s-o mângâi, / Iar bucuria / S-o preschimbi în cânt.” În consecință, poezia lui Grigore Vieru se desăvârșește prin cititorii săi, care certifică, astfel, rolul limbii române în păstrarea identității poporului, în sensul atât de adânc despre care vorbește Andrei Pleșu, în *Limba păsărilor*: „cuvântul nu e doar semnificativ, ci edificator și fortifiant; el poate comunica incomunicabilul, fapt rareori luat în seamă de cercetările curente, dar trăit de scriitorii dintotdeauna și de pretutindeni ca o evidență plină de misterul *ecumenicității* sale”¹. Se știe că un popor care își pierde limba riscă o adevărată cădere din istorie, mai ales când se dorește, monstruos, redenumirea ei milenară, prin invenții lexicale absurde. Poezia lui Grigore Vieru a ferit limba română de anonim, de disoluție și, prin acest gest ritualic de conservare a identității lingvistice, prin metaforă, s-a ajustat destinul istoric al românilor de pretutindeni.

În Basarabia, istoria a decis ca, un timp, limba română să fie obligată să tacă, punând în operă intenția unora de a o depersonaliza, de a-i anula identitatea, pregătindu-se, astfel, nașterea artificială a limbii moldovenești², idiom nereperabil pe harta celor peste 6800 de limbi care se vorbesc pe glob. Elanul acesta de a distruge limba română vorbită de confracții din estul Prutului echivalează cu asimilarea brutală a unei nații. În acest context, din fericire devenit istorie, versul lui Grigore Vieru a biruit, în limba română, demonstrând ceea ce George Steiner numea „anomalie diversității limbilor”³. Poemul *În limba ta* construiește coordonatele spațiale și temporale definitorii pentru românismul din Basarabia, într-o tehnică de simetrie metaforică, prezentând, prin cuvinte cu demnitatea princiară a fondului principal lexical, drama unei limbi și a poporului care o vorbește. Distribuite deopotrivă ca modificatori pentru câmpul semantic al sentimentelor definite acțional, prin verbele aferente (*plânge, râde, mângâia, cânta*), dar și pentru cel al *tăcerii* în demnitate a înțeleptului, versurile de mijloc ale ultimei strofe configurează sentimentul național, fără granițe, fără opreliști: „Cu-al **tău** pământ / Cu **cerul tău** în față” (s.n. – M.-M.R.). O țară cât universul întreg, înălțată spre nesfârșirile cerești! O Românie țesută istoric pe fondul identității naționale afirmate spiritual, pentru care posesivul „*tău*” devine blazon, titlu nobiliar al românilor în raport cu lumea. Grigore Vieru sugerează o Românie fără frontiere, spiritualizată prin limbă, cultură, trăiri sufletești. Astfel, dimensiunea geografică a țării nu mai are relevanță decât la nivel formal; rămân substanța lingvistică și aura culturală care o confirmă între popoarele lumii.

În lucrarea *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, Humboldt pledează pentru ideea că „organismul limbii izvorâte din capacitatea și din nevoia generală a omului de a vorbi provine de la întreaga națiune”, iar „cultivarea fiecărei limbi (...) se sprijină în mare parte pe indivizi care se ridică treptat din sânul națiunii” (*Über das vergleichende...*, p. 17)⁴. Cu atât mai mult, limba română nu poate fi văduvită de identitate și niciun act de voință politică deasupra națiunii nu poate decide în acest sens. Cultivarea limbii se poziționează în dreptul elitelor, cum susține Humboldt și este, pentru acestea, datorie de conștiință. În acest context trebuie priviți Eminescu, în țara-mamă, respectiv Grigore Vieru, în țara dintre Prut și Nistru.

„Eminescu este un coautor de primă mărime al limbii române”⁵. Astfel sună una dintre axiomele susținute de Solomon Marcus privind valoarea poetului național pentru distilarea și înnobilarea românei, pentru certificarea dimensiunii sale culturale, de tezaur, pe care limba unui popor o dobândește prin literatura care o utilizează în comunicarea artistică. Prin simetrie, aplicând axioma și limbii din Moldova de la răsărit de Prut, putem argumenta că poezia lui Grigore Vieru este forma de contracarare a invenției artificiale care a fost limba moldovenească și de rezistență în fața tendințelor de hibridare, de contaminare a românei curate, neaoșe, cu elemente parazitare.

Limba nobilă a operei lui Grigore Vieru conturează un complex existențial, rămânând reduta necucerită a spiritului național românesc, dincolo de Prut. Cuvântul poetic intră perfect în matricea propusă de J. Paul Sartre, în 1948⁶, vorbind despre esența literaturii, ca formă de comunicare metaforică: „Un cri de douleur est signe de la douleur qui le provoque. Mais un chant de douleur est á la fois la douleur elle-même et autre chose que la douleur”. Și dacă lectura poeziei lui Grigore Vieru descătușează și liniștește spiritul tulburat al lectorului, atunci se cuvine să o asociem cu observația pe care Sartre o face, poziționând autorul și lectorul în raport cu libertatea: „fiecare carte propune o eliberare concretă, plecând de la o alienare particulară”⁷. Astfel, dimensiunea socială a literaturii este evidentă, căci limbajul în sine este un fapt social, confirmat de încărcătura poetică pe care un cuvânt o capătă într-un context metaforizant, modelat de contextul larg, istoric. Lectura este un act de decriptare, posibil prin decodificarea relației *semnificant – semnificat*, în care al doilea termen este pus în relație cu un sistem de conotații a cărui arie este influențată de personalitatea culturală a fiecărui lector. În acest mod, poezia este re-scrisă de cititor, prin modul de receptare. Având ca argument această judecată, poezia lui Grigore Vieru a căpătat aură folclorică, circulând, fără frontiere, de la un cititor la altul, deseori fiind chiar transmisă prin viu grai, ca orice creație populară, autorul topindu-și identitatea în mesajul textului poetic. Astfel a influențat Grigore Vieru, prin poezia sa, păstrarea limbii române neaoșe, în spațiul istoric al Basarabiei. Sentimentul național îi amprentează creația și devine o expresie a românismului simțit ca stare de destin de către românii de pretutindeni.

Literatura lui Grigore Vieru nu înseamnă doar cărți scrise, ci cărțile citite de românii de pretutindeni, care se regăsesc, cu povestea destinului individual, în paginile acestora, confirmând opinia sociologului Robert Escarpit⁸ că „o carte nu există decât citită, iar literatura este un proces de comunicare.” Privită astfel, opera poetului este suportul limbii române dincolo de orice frontiere convenționale, forțate de istorie și percepute ca un adevărat pat al lui Procust. Poetul a redat limbii române libertatea, unde conștiința cititorului își proiectează substanța într-un desăvârșit proces de comunicare metaforică, având efect de vindecare a sufletului ostenit de peregrinări forțate printr-o istorie străină existenței sale arhetipale.

Am îndrăzni să asociem fenomenului două sintagme lansate de Constantin Noica: *despre aproapele nostru* și *despre departele nostru*, poziționând limba română între aceste coordonate ale deixisului spațial, cu bogate conotații temporale. *Aproape* adverbial își extinde aria semantică spre conotații temporale, mai ales în contextul în care anul 2013 a redat românei dintre Prut și Nistru statutul de limbă oficială, eveniment nutrit de ceea ce Grigore Vieru numea „firescul dor al limbii”⁹. Întru deplină simetrie semantică, alăturarea adverbului *departe* sugerează momentul anticipat de poet, al revenirii tuturor românilor în spațiul străvechi al țării: „În aceeași limbă / Toată lumea plânge / În aceeași limbă / Râde un pământ.”

Astăzi, la aniversarea unui sfert de veac de limbă română curată, tipărită pe filele revistei care-i poartă numele, *aproapele* și *departele* își conjugă destinul într-un exercițiu al reîntregirii graiului, sub semnul libertății pe care cei ce au citit și ascultat poezia lui Grigore Vieru au exersat-o mai întâi cultural, pregătindu-și libertatea istorică de afirmare a identității lingvistice și între Prut și Nistru. În acest moment, „Limba Română”, revista românilor de pretutindeni, confirmă că Republica Moldova nu este nici izolată și nici exilată în singurătate. Ea aparține arhetipului național în egală măsură cu România, într-o îndreptățită aspirație de unitate, prevestită de Grigore Vieru, odinioară și pentru totdeauna: „Aceștia suntem noi: / Buni cât se cuvine / Răi – niciodată. / Se miră noaptea / Că a clocit sub ea / Întuneric, / Dar au ieșit / Pui de lumină.”

**Note
și bibliografie**

¹ Andrei Pleșu, *Limba păsărilor*, Editura Humanitas, 1994, p. 12.

² Cf. articolul 13, alin. 1) din *Constituția Republicii Moldova*.

³ Cf. George Steiner, *După Babel. Aspecte ale limbii și traducerii*, Editura Univers, București, 1983, cap. *Limba și gnoza*.

⁴ Wilhelm von Humboldt, *Diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra umanității*. Versiune românească, introducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indice de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, București, 2008.

⁵ Solomon Marcus, *Limba română – între infern și paradis*, Editura Spandugino, București, 2014, p. 11

⁶ Jean Paul Sartre, *Qu'est-ce que la littérature?*, Gallimard, Paris, 1948, *apud* Andrei Pleșu *Limba păsărilor*, Editura Humanitas, 1994, p. 15.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Robert Escarpit, *De la sociologia literaturii la teoria comunicării*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 10.

⁹ Prin *Hotărârea nr. 36 din 5 decembrie 2013*, Curtea Constituțională a hotărât că prevederea conținută în *Declarația de Independență* referitoare la limba română ca limbă de stat a Republicii Moldova prevalează asupra prevederii referitoare la limba moldovenească conținute în articolul 13 al Constituției.

Georgel RUSU

Comunicarea, o cheie *sine qua non* a piramidei lui Maslow



G.R. – col. dr. ing., conf. univ. la Universitatea Apollonia din Iași. Autor a mai multor cărți și studii de management.

*Cea mai înverșunată luptă este cu tine însuși.
Te afli în ambele tabere.*

Voltaire

Vom încerca în cele ce urmează un scurt excurs în liantul biunivoc al binomului comunicare – trebuințe umane, descris în piramida lui Maslow.

Mai întâi că e greu de stabilit o primordialitate în privința poziționării celor două concepte. Comunicăm pentru a ne asigura rezolvarea trebuințelor descrise în piramida lui Maslow sau comunicarea este rezultatul demersurilor de asigurare a trebuințelor? Cert este că există o permanentă influențare reciprocă între acești doi poli conveniți în a privi relația. Dacă așezăm în centrul studiului una din variantele de piramidă a trebuințelor, putem efectua o seamă de relaționări.

Astfel, la nivelul **necesității fiziologice**, un demers logic ar descrie o serie de apeluri la comunicare. Dacă în privința asigurării *apei*, a *mâncării*, a *somnului*, *adăpostului* ori *excreției* lucrurile se pot petrece și în absența comunicării cu o altă persoană, atunci când ajungem la trebuința *respirației*, poate fi cazul unei comunicări cu o altă persoană în situații de afectare a sănătății, de obstrucționare a căilor



respiratorii, de insuficiență a volumului de aer etc. Mai mult decât atât, atunci când ne raportăm la *trebuința de sex*, comunicarea devine cvasiobligatorie, deoarece acțiunea presupune și o participare dobândită de la o altă persoană ca urmare a unei comunicări. Comunicarea însă nu este exclusă din relație în raport cu oricare dintre trebuințele de la acest nivel. Chiar și în asigurarea trebuințelor elementare, posibil a fi rezolvate personal, fără ingerințe exterioare, inconștientul nostru utilizează structuri de limbaj¹. Este vorba de asocierile mentale² care se produc vizavi de trebuințe chiar și în absența vreunei alte persoane cu care să comunicăm. Vom relua această idee și în cazul unor trebuințe situate la niveluri superioare ale piramidei.

La nivelul **siguranță** lucrurile devin mai legate de comunicare, fiecare dintre trebuințele descrise – *siguranța corpului (fizică)*, *a locului de muncă*, *a resurselor*, *a moralei*, *a familiei*, *a sănătății*, *a proprietății* – impunând participarea partenerilor sociali. Această participare se dobândește ca urmare a comunicării cu aceștia, prin formularea de cereri și cerințe, de dorințe sau dispoziții, de acorduri ori dezacorduri care să conducă la obținerea / asigurarea trebuinței indicate.

Urcând la nivelul **iubire / apartenență**, situațiile devin mai clare, ele impunând prin definiție dobândirea rezultatului așteptat de la alte persoane, persoane care răspund comunicării. Nu putem trece cu vederea că și aceste persoane au trebuințe asemănătoare, iar multe dintre achiziții se fac prin reciprocitate.

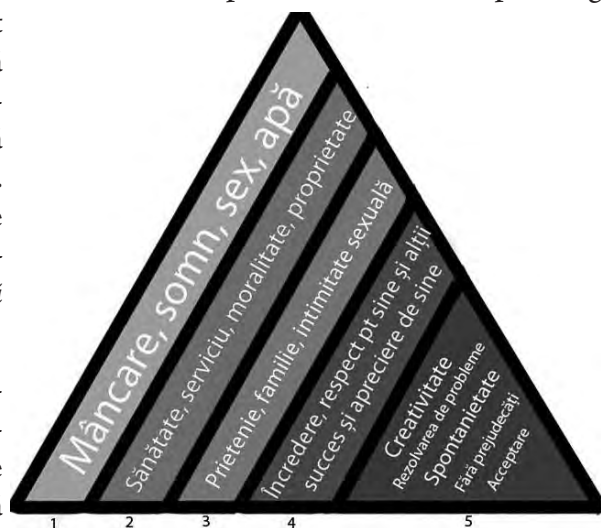
La nivelul **stimă**, comunicarea este de asemenea un ingredient obligatoriu, chiar dacă uneori acesta poate îmbrăca o formă non verbală; ea poate fi și atitudinală. Este limpede că acest palier se „îmbracă” numai după ce precedentele au fost satisfăcute.

Dezvoltarea de sine sau **perfecționarea** reprezintă nivelul de vârf, acela care este rezervat oamenilor doritori de a-și spori propriile performanțe. Lucrul acesta concordă cu trăsătura specific umană a spiritului de competiție, o competiție desfășurată atât față de alții, cât și cu sine. Este de fapt și un deziderat cvasigeneral uman și social. Această prezentare a trebuințelor este una minimalistă. Unele cercetări sociologice³ indică deplasări ale trebuințelor, ale motivațiilor și pe cale de consecință a fricilor ori angoaselor, în funcție de o multitudine de factori; unii (cei sociali) țin de sistem, alții (cei biologici) sunt condiționați de vârstă, sex etc.

În desfășurare fenomenul implică o neconținută succesiune conștient / inconștient a acțiunii umane. În acest sens, „este unanim recunoscut faptul că atât în știință cât și în artă, atât în descoperire cât și în invenție, conștientul și inconștientul intervin deopotrivă...”⁴, iar limbajul asociat funcționează pe toate planurile descrise convențional de piramidă. Ea trebuie să arate *cine ești tu cu adevărat*⁵, chiar și atunci când nu-ți pui această întrebare.

Ideea piramidei lui Maslow la modul prezentat de ilustrul psiholog în anul 1954⁶ a fost între timp preluată și chiar „completată”, uneori cu o doză consistentă de umor. Este cazul a ceea ce autorul⁷ a numit *piramida moldovenească a lui Maslow*.

Dincolo de pitorescul imaginii și de ineditul propunerii de piramidă, trebuie să



remarcăm o seamă de lucruri. Mai întâi că o astfel de *tratare* a câmpului social poate fi aplicată în varii locuri de pe glob, fără teama de a greși. Apoi că reprezentarea arată un spirit critic deosebit, îndreptat asupra unui spectru social pe care autorul și-l dorește corijat, condus spre o direcție mai productivă, probabil aceea care este socotită ca firească în piramida lui Maslow. Dincolo de dorința de corijare prin satiră, manifestată ingenios și salutar, trebuie să luăm subiectul și în serios.

Răspunsul îl vom găsi tot în teoria Maslow: trecerea la treapta următoare (superioară) se face după ce s-a asigurat unul inferior. Putem asocia fenomenul cu principiul vaselor comunicante și al acțiunii presiunii lichidului pentru ocuparea nivelului superior după ocuparea celui inferior. Adică, nu putem vorbi de stima de sine sau de dorința de autodepășire a unui om care nu poate să-și asigure trebuințele primare (hrană, apă, securitate etc.). Aceste lacune vor acționa ca frâne ori piedici în calea situării omului pe o poziție considerată a fi normală. *Limbajul interior* va comunica individului că acele neasigurări există, că acesta nu are create *treptele* pe care să pășească spre a se situa la un nivel superior. Dacă la acest complex de afirmare mai contribuie și o politică îndelung orchestrată de înjosire a individului ori a etniei, în paralel cu *izgonirea* lor din matca firească a limbii materne, rezultatul poate duce la complexe existențiale. Cu certitudine aici, la palierul siguranță, trebuie să se regăsească și temeri devenite *ancestrale*, atâta vreme cât memoria colectivă păstrează o frică de secole determinată de posibilitatea unei noi cotoșiri, a „adevărului unic”, și a lui „homo moldovanus”⁸. Emoțiile, mai ales cele induse, pot afecta apelul normal la rațiune, la normalitate. Frica în fața morții, a suferinței și singurătății, a bolilor sau chiar a pierderii statutului social conduc la derapaje de pe nivelurile trebuințelor și motivațiilor așezate piramidal de Maslow. Așadar, atacarea complexă și multiplă, de la kinetic la non kinetic, cale de două secole a palierului *securitate*, pare să ducă individul și colectivitatea departe de limba și comunicarea ce-i aparțin similar AND-ului.

Dacă în privința lucrurilor situate la nivelele inferioare ale piramidei lui Maslow vorbim mai ales de asigurări cantitative, abordarea palierelelor superioare pare să aibă mai mult în vedere aspecte calitative. Chiar dacă limba și comunicarea nu sunt componente ale piramidei, ele sunt, așa cum remarcam mai înainte, ingrediente *sine qua non* ale acesteia.

Este locul în care sesizăm și faptul că „forța cuvântului e mai largă decât valoarea lui lingvistică: e paralingvistică și supralingvistică; cuvântul nu e doar semnificativ, ci edificator și fortifiant; el poate comunica in-comunicabilul...”⁹.

Corectitudinea comunicării poate însemna asigurarea manifestării cadrului intim, dar și a celui social de afirmare a individului. Absența corespondenței noționale și a limbajului practicat cu datele firești ale intimului personalității poate conduce la crize identitare, sau cum sublinia Socrate, „reaua folosire a cuvintelor nu e doar o greșală de limbă, ci un chip de a face rău sufletelor”¹⁰. Se deschid astfel porțile posibilităților de manipulare multiplă a personalității și se îndepărtează individul de la fereastra limbii sale, ca loc din care poate privi și poate înțelege lumea. Și asta cu atât mai mult cu cât „limba română are virtuți complete, adică poate fi vehicul a tot ce se întâmplă spiritual în om”¹¹.

- Note** ■
- ¹ Solomon Marcus, *Paradigme universale*, Editura Paralela 45, Pitești, 2011, p. 12.
 - ² Jaques Lacan, *Le séminaire. Livre XI. Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, Editura Le Seuil, Paris, 1973.
 - ³ Magda Vișoiu, *Populația României, cercetată prin piramida nevoilor lui Maslow*, în *Cotidianul.ro*, 28 martie 2015.
 - ⁴ Marcus Solomon, *op. cit.*, p. 12.
 - ⁵ Marius Stan, <http://www.succesulpersonal.ro/sp/index.php?p=comunicare&art=143>, accesat în 16.08.2015.
 - ⁶ H. Abraham Maslow, *Motivație și personalitate*, Editura Trei, București, 2013, p. 58.
 - ⁷ Alex Lebedev, *Piramida Moldovenească a lui Maslow*, *Acasă la Fluturaș*, 12.01.2012.
 - ⁸ Octavian Țăcu, *Bunica mea*, *Timpul.md*, 3 August, 2015.
 - ⁹ Andrei Pleșu, *Limba păsărilor*, Editura Humanitas, București, 1994, p. 12.
 - ¹⁰ Apud Andrei Pleșu, *op. cit.*, p. 13.
 - ¹¹ Petre Țuțea, *322 de vorbe memorabile ale lui Petre Țuțea*, Editura Humanitas, București, 2009, p. 12.

Ion I. IONESCU

Despre români, migrație, apatie, amenințări comune care ne pot uni, încredere și speranța unor soluții



I.I.I. – prof. dr. la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, profesor invitat la universități europene, membru în societăți științifice în domeniul sociologiei, participant la conferințe și congrese în țară și străinătate, coordonator al seriei *Sociologie* la Editura Institutul European. Articole în reviste de specialitate („Analele științifice de Sociologie”, „Revista de cercetare și intervenție socială”, „Pensée plurielle”, „Journal BMC Psychiatry”, „Journal of Settlements and Spatial Planning” etc.), volume de autor și prim autor (*Sociologii constructiviste*, 1998; *Sociologia dezvoltării comunitare*, 2004; *Roumanie. Regards sociologiques*, 2008; *Societatea românească în tranziție*, 2012; *Sociologii actuale*, 2014), studii și capitole în volume colective.

Aflăm români prin toată lumea. În 2014 erau împrăștiați prin: Italia – 1.000.000, Spania – 1.000.000, SUA – 518.653, Germania – 205.026, Israel – 205.600, Anglia – 101.000, Canada – 82.995, Austria – 4.689, Franța – 74.661, Grecia – 46.523, Belgia – 45.877, Portugalia – 39.312, Cipru – 24.376, Suedia – 21.016, Australia – 20.998, Irlanda – 17.995, Olanda – 16.987, Argentina – 10.000, Elveția – 9.000, Noua Zeelandă – 3.100, Africa de Sud – 3.000 etc. Total – 4.281.537! În ultimele două decenii...

Oare de ce au plecat din țară atâția oameni, pe timp de pace? Oare de ce se împrăștie românii prin lumea largă, adesea uitându-și țara și limba? Că doar război n-a fost, încă avem resurse (aur, argint, gaz, petrol etc.), avem un bun potențial agricol, avem pământ bun pentru agricultură (biologică)... De ce mulți dintre aceia care rămân în țară adoptă atitudini și comportamente consumatoriste, nu-și mai cultivă grădinile, preferă să cumpere legume și fructe de la „butic”? De ce vor să cumpere toți din „mall”-uri?

Nu-i ușor de dat un răspuns „în doi timpi și trei mișcări”... Cauzele, motivele, factorii sunt diferiți, de ordin istoric, politic, economic,

cultural etc. Ar trebui să căutăm informații accesibile culese de la oameni, de la cei care migrează, de la cei care rămân. De ce pleacă din țară? Unde se duc? Unde stau? Vor bani mulți munciți? Dar cum găsec o slujbă? Ce fel de slujbă? Pe măsura pregătirii, sau doar „job”-uri pe care autohtonii refuză să le facă? Cum se adaptează în comunitățile în care intră? Cum comunică cu angajatorii? Dar cu locuitorii autohtoni, cu instituțiile? Ce fac în timpul liber? Ce relații mai au cu cei din țară și cum le întrețin? Vor să se întoarcă? Ce vor să facă dacă se întorc? etc.

Dacă ai puțin respect față de tine, îți cauți fericirea până o găsești, spune un român emigrat. Nu e vorba de lipsă de patriotism sau alte asemenea... Cei care nu pleacă, nu au fost nevoiți să facă pasul ăsta... Mulți dintre cei care au rămas acasă parcă-s morți... Nu văd ce-i rău în a pleca să-ți faci un rost! Se plătește bine în afară, nu-și rupe omul spinarea degeaba...

„Este un proverb: ce nu ne omoară, ne întărește! – spune o tânără pe-reche. Și noi vrem să plecăm din țară. Ni s-a acrit de toate nedreptățile care se întâmplă... Dacă plecăm, știm că va fi greu cu locul de muncă, cu apartamentul... Dacă nu plecăm, ce soluții există? Viața e mai prețioasă decât orice altceva!”

Și alții continuă:

„Sărăcia a devenit urâtă, alcoolismul e în floare, orgoliile sunt împoponate cu limbajul șmecherașilor și golanașilor... Inculții vor să plătim faptul că împărțim același aer cu ei! Prefer o țară unde cetățeanul nu e leguma sistemului: să-l plătească pentru a-l taxa și folosi pe post de cobai în tot felul de experimente...”; „În țară e greu cu serviciul, iar dacă ai unul, cel puțin 40% din venit merge la stat. Și ce face statul cu banii? Își bate joc de noi... Merită să trecem prin toate astea, noi și copiii noștri?! Pentru corupți? În neajunsuri și sărăcie? Fură cine poate, scapă cine poate!”; „Apucați taurul de coarne. Orice început e greu, dar dacă începi cu altă atitudine, reușești. Ca să reușiți când sunteți în străinătate, să lucrați pentru cei originari de acolo, să mâncați ieftin, să cumpărați produse din supermarket, să aveți un serviciu legal și mai multe la negru, beți apă de la robinet, strângeți cureaua la tot ce se poate, uitați de sărbători, munciți și duminicile. Baftă!”

Alții îndeamnă la întoarcere în țară, la remigrare.

„După numai doi ani de stat aici, am înțeles că a avea o viață îndestulată nu înseamnă doar să ai bani, casă, mașină... Contează mult să ai sufletul împăcat, să te simți mulțumit sufletește. Prefer să nu mănânc o zi, să nu am bani, haine, prefer să am o mie de alte griji decât să fiu departe de familia mea și de țara în care m-am născut...”

Mulți români au lăsat salariile mari de peste hotare pentru a se întoarce în țară. S-au săturat de traiul printre străini. E bine să schimbi aerul, să vizitezi locuri noi, să întâlnești oameni noi, obiceiuri noi, să vezi cum se trăiește în alte țări, dar atât... Nu mă plâng, încă trăiesc bine, am ce mânca, am haine, am de toate ... dar vreau acasă! Și le spun celor care vor în altă țară, să se gândească de două ori înainte să plece...”

Alții continuă:

„Mă nemulțumește modul de a gândi al unor conaționali. Se plâng că România nu e bună, vor să plece repede, cât mai departe... Dar dacă făceau toți ca ei după al Doilea Război Mondial?! Dacă gândeau și străinii așa și nu se chinuiau să pună umărul la reconstrucția țărilor lor după război? La noi nu e chiar atât de rău, dar nu punem umărul, fugim unde-i cald și bine, unde sunt mulți bani... Luptați pentru țara voastră, nu fugiți!”

„Dacă stăm și gândim la rece, pe plan material, este clar că în afară pleci fiindcă poți avea o viață mai bună, mașină, casă, ipad, plasmă cât mai mare, haine, a doua mașină, bani în bancă, credite achitate... O parte nu ajung să-și satisfacă nevoile astea și devin niște frustrați... Alții ajung să-și satisfacă nevoile materiale și, după un timp, își aduc aminte de partea pe care au neglijat-o: cea imaterială... Le e dor de familie, de prieteni, de lucrurile pe care le făceau cu plăcere în România și acum nu mai au cum să le facă și nici timp... Mulți se gândesc că s-ar putea întoarce, alții chiar o fac, se întorc și se reintegrează. Alții pleacă din nou din țară fiindcă nu se mai pot readapta în România... Care o fi soluția unei vieți liniștite și fericite?”

Dacă nu știm ce să credem luându-ne după cuvintele oamenilor, putem intra în comunitățile lor.

În ce comunități, în ce societate trăim?

Dacă analizăm răspunsurile, aflăm despre „declinul ideii de societate”, despre noul contur al pozițiilor de clasă (*copiii stăpânilor noștri au devenit stăpânii copiilor noștri...*), despre haosul vieții urbane, despre tulburarea temeliilor vieții rurale, despre o polarizare fără precedent, despre mecanisme de integrare a exclușilor care au eșuat. Oamenii se plâng că sunt puși cotidian la probă, trăiesc sub tensiune psihică și nu știu cum să reacționeze: să se retragă? să ia viața în piept? să tragă sfori? să manipuleze? Multora le e greu să fie, să rămână ei înșiși, să-și fixeze obiective demne de ființele umane. Încrederea e pusă sub semnul întrebării, ca și cetățenia, sau coeziunea socială. Sentimentul apartenenței la un grup e diluat, fiindcă oamenii au sentimentul că sunt singuri și tratați ca pioni. Săracul, șomerul se luptă pentru un loc de muncă, nu se mai bat pentru toți săracii sau șomerii... Nu se bat pentru „transformarea societății”, ci pentru a afla un locușor în ea...

Educatorii dezorientați se chinuie să (re)învețe odată cu copiii ce înseamnă a trăi pe acest continent, în această țară, în această regiune, în această comunitate în care trebuie să economisească resursele, să prevină / combată corupția etc.

Mulți visează „democrația participativă”, ca și cum aceasta ar veni de la sine. Nimic nu vine de la sine dacă oamenii nu pun umărul... Nici democrația, nici unirea, nici bunăstarea. Acestea nu sunt cadouri pe care le primim de-a gata, ci rezultatul acțiunii noastre. După 75 de ani de comunism și „democrație originală”, schimbarea vieții sociale, morale, politice, culturale nu se poate face fără oameni onești, care știu să-și vorbească limba, cunosc, înțeleg, acționează laolaltă. Nu se poate schimba nimic în bine fără oameni informați, care pricep ce e în jur și se pot organiza. Auzim că „oamenilor pur și simplu nu le mai pasă”, că „o schimbare adevărată, substanțială, nu este posibilă” pentru că suntem prea egoiști, prea proști sau prea leneși ca să încercăm. Cei de la putere încurajează implicarea, participarea oamenilor? Biserica e mai atentă la bani sau / și la suferințele oamenilor? De ce predică „fuga de lume”? De ce filosofi își lasă mintea să zburde liberă peste lume, apreciind mai mult „contemplarea”, „cetatea ideală”, „realitățile eterne”, nu „această lume”? Oare cum am putea uita că regimul comunist – care a ascultat de U.R.S.S. – a instaurat „dictatura proletariatului”, a pus lacăt la gură justiției, a anihilat pluralismul, a arestat, deportat, ucis țărani care n-au

vrut să se înscrie în colhoz, muncitori care voiau și drepturi, luptători anticomuniști din munți? Cum am putea să nu completăm acest cadru explicativ cu huirea diasporei, respingerea culturii occidentale? Cum am putea uita de efectele proclamării „ilegalității avortului”? Avalanșa de bebeluși de după 1966 înseamnă masa enormă de bătrâni care ies acum la pensie și presează din greu pe sistemul de protecție socială și de sănătate... Dar de „alimentația rațională” (înfometarea populației), de lipsa căldurii, a apei calde, de „raționalizarea benzinei (30 litri pe lună pentru o mașină), de limitarea rolului proprietății private (pentru a crește dependența cetățenilor de resursele publice: colectivizarea a făcut dependenți țărani, industrializarea – muncitorii)? Dar de „nașterea” „sectorului privat” după 1990? (specialiștii onești vorbesc de menținerea monopolului întreprinderilor socialiste – privatizarea lor clientelară – falimentarea – distrugerea lor ca „fiare vechi”...). Dar de țărani fără subvenții distruși de importurile enorme de legume, fructe, carne, lapte etc.? Dar de polarizarea fără precedent în istoria României – indicatorul cel mai vizibil al corupției? Dar de declinul capacității comunităților rurale de a-și rezolva și singure problemele? Comunitățile rurale tradiționale aveau o anumită autarhie, locuitorii se recunoșteau în propriile lor valori; (auto)izolarea nu era negativă, ci „în ordinea lucrurilor”. Sătenii își asigurau autonomia alimentară și energetică pentru iarnă, când organizau clăci, șezători, evenimente sociale și culturale care rețeseau liantul familial, comunitar, social. Acum numeroși sunt cei care așteaptă „ajutoare”, „pomene electorale”, „să vină asistenții sociali”, televiziunea, Uniunea „să le dea” (după 1990, circa zece milioane de persoane fac apel la 14 prestații de ajutor social și peste 5768 alte servicii de asistență socială...).

Și astăzi proprietatea funciară este fărâmițată, oamenii nu se pot înțelege să se mai asocieze pe baza legală, se face agricultură cu sapa și plugul tras de cal... Modul în care este organizată agricultura face imposibilă valorificarea produselor agricole de către săteni (intermediarii le cumpără la prețuri de nimic și le revând la prețuri mari). Populația satelor e îmbătrânită și feminizată. Mulți săteni nu au nicio formă sigură de venit (eventual, indemnizația pentru copil sau pensia). Bugetul local nu poate suporta toate cheltuielile de administrare, de învățământ, asistență socială, investiții, iar de sus vin greu bani și adesea cu dedicație (primarii trec de la un partid la altul...). Lipsesc locurile de

muncă în domenii nonagricole, lipsește cultura antreprenorială (mulți săteni întorși cu bani nu investesc în activități productive). A crescut consumul de alcool în rândul sătenilor, inclusiv al mamelor și elevilor. Se menține „obiceiul violenței împotriva femeii” (mai ales după ce se coc strugurii și prunele...). Infraționalitatea este ridicată în rândul tinerilor care nu au resurse să continue școala și rămân în sat. Numeroase adolescente au copii, mulți „copii singuri acasă” sunt vulnerabili (nu frecventează școala, au rezultatele slabe la învățătură), mulți țigani sunt integrați superficial sau neintegrați etc.

Plătim toate acestea cu numeroase comunități subdezvoltate!

Prin imitație, comportamentele părinților se transmit copiilor...

Avantajele capitalismului au fost postulate, iar cei care nu le-au văzut și în realitatea vieții cotidiene au depopulat țara emigrând. Peste patru milioane în două decenii... Migrația este o experiență individuală. Fiecare pe cont propriu! Când ajunge într-o țară străină, românul caută unde să locuiască. Dacă prietenii sau rudele nu-l ajută, „se lipește de alți români”, își construiește barăci în păduri, în spații virane, pe unde apucă... Nou-venitul nelegal nu poate închiria un apartament, nu poate lucra legal, nu are dreptul la servicii de sănătate, trăiește cu frica polițiștilor, gardienilor, cu frica altor români aflați în situația lui. Poveștile vieții multora conțin cuvintele: foame, frig, singurătate, frică de poliție, de autorități, locuri de muncă aflate cu greu și instabile, patroni care nu plătesc la timp sau deloc...

Sunt numeroase efectele pozitive ale emigrării părinților pentru a asigura bunăstarea copiilor, dar și efectele negative sunt numeroase: divorțuri multe, copii singuri acasă (cu riscurile asociate: absenteism școlar, abandon, infraționalitate etc.). Poveștile vieții multor copii cu părinți plecați din țară încep să semene: neglijare, deteriorarea relației cu părintele rămas acasă, înmulțirea simptomelor de deprimare, suferințe din cauza abuzurilor verbale, umilințelor, amenințărilor, agresiunilor fizice ș.a.

E grea și situația copiilor care se întorc în țară după ce au stat o vreme cu părinții în străinătate. Unii dintre ei, la 10-12 ani, nu mai cunosc limba română, nu se pot readapta comunităților românești, școlii.

Ce se poate face?

Avem și comunități dezvoltate, în care locuitorii participă, se implică. Sunt comunități renăscute, în care cei reveniți în țară își fac case noi, fac investiții productive. Putem accesa fondurile europene, putem folosi mai onest și mai coerent subvențiile, banii obținuți din proiectele finanțate. Pot fi extinse bunele practici, strategiile care dau roade vizibile. Sunt familii care fac foarte mult pentru a preveni abandonul școlar al copiilor. Pot fi extinse serviciile sociale pentru persoanele vulnerabile, pentru integrarea exclușilor etc. Pentru a fi limitate efectele negative ale migrației părinților sunt necesare politici publice coerente de identificare și monitorizare a copiilor aflați în situație de risc, concomitent cu întărirea legăturilor dintre școală și asistența socială, cu existența unor servicii sociale care pot oferi consiliere, ajutor în procesul de învățare, activități recreative organizate.

După 1990 s-a sperat mult în impactul pe care-l pot avea ONG-urile, dar acestea nu pot înlocui puterea publică și funcțiile ei. Impactul lor nu poate fi evaluat dacă nu se face un diagnostic inițial al stării comunităților în care intervin...

S-a sperat mult de la (re)migrarea românilor. Remigranții pot fi o resursă importantă de dezvoltare durabilă a comunităților românești. Dar cum pot fi lămurii să se întoarcă cei care câștigă de zece ori mai mult în afara țării? Ei nu mai pot reveni în sărăcie, sau la un venit derizoriu... Cum pot fi lămurii să se întoarcă medicii sau să nu mai plece aceia care încă mai sunt aici?

Foarte multe depind de comunitățile care nu vor să moară... Dacă ceva ne-ar amenința cu adevărat, am lăsa la o parte diferențele dintre noi, am cheltui oricât e necesar și am găsi o cale să scăpăm. Or, amenințările cotidiene se vede că nu ne omoară, nu ne lasă nici să trăim (bine!), dar ne polarizează și ne paralizează... De exemplu, în această vară extrem de secetoasă nu plouă, dispar râurile, dispare apa din fântâni, oamenii își vând animalele mai pe nimic fiindcă nu au cu ce le hrăni, dar noi nu facem nimic laolaltă... Constatăm cotidian că bunăstarea țării se dovedește a fi de neatins, că „nu sunt bani” (sau sunt, dar nu sunt cheltuiți cum trebuie, sau sunt furați...), se constituie economia neagră și fonduri dubioase, statul împrumută bani mulți (și nu se vede pentru

ce) pe care noi și cei care vin după noi îi vom plăti. Și nu facem nimic... Moralitatea și moravurile noastre ne leagă și pe mulți ne orbesc. Ne adună în jurul unor „valori înalte” și ne lasă orbi în fața realității cotidiene... Ne rotim privirea în cercul nostru strâmt și nu punem mare preț pe intercunoaștere, comunicare și acțiune laolaltă. Polarizarea foarte mare face să scadă capacitatea de a lucra împreună și de a rezolva probleme majore, cooperând. De ce nu avem conducători cu experiența luptei laolaltă împotriva unui dușman comun, de pildă, sărăcia, sau corupția? Creșterea inegalității dintre noi distruge încrederea unuia în celălalt, fiindcă nu ne mai simțim „cu toții în aceeași oală” (atât timp cât unii au iahturi și alții n-au un lemn să pună pe foc...). Dacă nu suntem „toți în aceeași barcă”, cine e dispus să se sacrifice pentru „binele comun”?

Cine are mulți bani, domină audiovizualul și mentalul. Or, în acest fel nu vor ajunge niciodată la noi mesajele extraordinare... Vor rămâne ignorate probleme și soluții adevărate, în schimb vor apărea noi și noi „vedete” și scandaluri și nimeni n-o să înțeleagă nimic... Dacă politica a devenit un bănos sport cu spectatori, partidele politice niște organizații lipsite de creativitate, bazate pe sondarea pieței, politica și partidele ne vor spune ce vrem să auzim și... gata cu ideile îndrăznețe, creatoare. Cum să încurajăm oamenii să voteze dacă voturile lor nu contează, dacă voturile a 3000 de profesori universitari, de exemplu, contează cât voturile a 3000 de asistați sociali aflați la discreția unui primar?!

Dacă punem toate acestea cap la cap, pare normal ca oamenii să fie apatici. Am putea spune că oamenii sunt minunați și inteligenți și că le pasă de ce se întâmplă cu ei și cu lumea, dar am fi trași de mânecă de aceia care ne spun că „încrederea a scăzut” – încrederea în noi, în ceilalți, în șefi, în instituții – fiindcă mulți nu mai sunt credibili și nu inspiră credibilitate („toți se cred *buricul pământului* și nu adoptă și o poziție vulnerabilă față de celălalt”). Un altruism eficient ne-ar da sens, ar fi o bază mai solidă pentru respectul de sine, stima de sine și am simți mai mulți dintre noi că viața merită cu adevărat trăită. Că merită să ne iubim Țara și Limba Română!

Alexandru BANTOȘ

Revista „Limba Română” – în serviciul școlii și al culturii naționale

Publicist, editor, director al Casei Limbii Române „Nichita Stănescu”, Alexandru Bantoș a fondat, împreună cu Nicolae Mățaș și Ion Dumeniuk, în 1991, revista „Limba Română”, asigurându-i de-a lungul anilor plasarea în prim-planul vieții cultural-științifice. Consecvent obiectivului prioritar de promovare a limbii, literaturii și culturii românești, Alexandru Bantoș reprezintă o voce critică autorizată și exigentă, care a știut să nu facă rabat de la imperativele valorii. La un bilanț de 25 de ani de activitate a revistei, l-am invitat la o oră de sinceritate...

– Stimate domnule Alexandru Bantoș, revista pe care o coordonați va împlini în curând 25 de ani. Este longevitatea un criteriu valoric pentru o publicație de știință și cultură?

– Longevitatea este și criteriu calitativ cu o condiție: să nu afecteze spiritul înnoitor, tineresc, provocator pe care o publicație e dator să-l demonstreze permanent. O revistă se menține în timp grație oportunității mesajului pe care îl transmite cititorului. Or, revista „Limba Română” și-a trasat dintru început un parcurs limpede, bine conturat, de altminteri, formulat în *Cuvânt-înainte*, publicat în nr. 1, 1991. Articolul programatic a fost și a rămas principalul nostru punct de reper. Longevitatea unei publicații e un criteriu valoric atunci când interesul pentru ea nu scade, ci dimpotrivă. La început tirajul revistei „Limba Română” era de 18 mii de exemplare. Din motive financiare, tirajul variantei tipărite treptat a scăzut (acum, cu greu reușim să edităm 1.000-1.500 de exemplare pentru fiecare număr). Accesul la „Limba Română” însă este facilitat de varianta electronică. Anul trecut, de exemplu, după postarea pe site a întregii arhive electronice (1991-2014), numărul

Variantă de revistă. Textul (cu modificări și completări) a fost preluat din „Ziarul de Gardă” nr. 32 de la 3 septembrie 2015.

lunar al vizitatorilor unici a ajuns la 50 de mii, statistica respectivă păstrându-se și în acest an. Ne place să credem că numărul accesărilor, impunător pentru o publicație cu profil științific și cultural, este și dovada criteriului valoric respectat întotdeauna de către noi.

– Sunteți ziarist, editor, ați absolvit Facultatea de Filologie, care v-ar fi putut duce pașii în varii domenii. Cum se face că v-ați legat destinul de această revistă?

– Anii '90 ai secolului trecut, zbuciumați și plini de speranță (aveam deja o anumită experiență: lucrasem mai mulți ani la Radio-Televiziunea de la Chișinău, la Editura Cartea Moldovenească, la ziarul „Tinerimea Moldovei”), m-au găsit la revista „Moldova”, editată de o echipă minunată de ziariști. Excelentă în condițiile de aspru regim ideologic, pentru că îmbina „armonios” temele de actualitate cu aspecte importante (dar neglijate sau interzise de sistem) ale vieții spirituale – literatură, artă, tradiții etc. –, după 1989 revista, cu apariție lunară, rămânea oarecum în urma tumultuoaselor evenimente ce se produceau la Chișinău și în republică. Iată de ce, oferindu-mi-se ocazia, am plecat la săptămânalul „Învățământul public”, una dintre cele mai curajoase și mai bătaioase publicații a acelor timpuri. Aici, cu o regularitate „metrono-



1999, Chișinău. Echipa de redacție și autori de Ziua presei. De la stânga la dreapta: Leo Bordeianu, Ana Bantoș, Valentina și Andrei Eșanu, Silviu Berejan, Alexandru Bantoș și Constantin Tănase



Septembrie 2013. Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”. Participanți la Conferința Internațională „Româna ca limbă străină / nematernă în contextul didacticii moderne”, organizată cu sprijinul revistei „Limba Română”

mică”, vedeau lumina tiparului incitantele articole ale profesorilor Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș. Să amintim că „Învățământul public”, condus de temerarul ziarist Anton Grăjdieru, a publicat pentru întâia dată vestita scrisoare a celor 66 de intelectuali, document ce a precedat lupta pentru limba română, alfabet latin și alte însemne identitare. Dar să revin! Într-o zi, favorabilă pentru destinul meu, m-a vizitat profesorul universitar Ion Dumeniuk, care mi-a comunicat că foarte curând la Chișinău va apărea o nouă revistă, anume „Limba Română”, a Ministerului Științei și Învățământului. Mi-a mărturisit discret că Domnia Sa va fi numit redactor-șef și că, împreună cu ministrul Nicolae Mătcaș, au decis să-mi propună funcția de redactor-șef adjunct. „O revistă «Limba Română» apare și la București!”, i-am replicat eu fostului meu profesor. „Noi, a precizat viitorul redactor-șef, vom face o altfel de publicație. Una utilă pentru învățământ, dar și pentru toți basarabeni”. Propunerea mi s-a părut tentantă. Intuiam că „Limba Română” este un proiect de viitor, inconfundabil ca misiune, într-un spațiu al marilor și îndelungatelor nedreptăți sociale, politice și spirituale, în care adevărul a fost mutilat.

– Într-un context extrem de frământat politic, cel al anilor '90, editând revista „Limba Română”, v-ați asumat lupta pentru adevărul științific în domeniul filologiei române și nu numai. Când a fost mai greu, la început sau acum?

– Paradoxal, dar începutul a fost mult mai ușor decât ceea ce a urmat apoi. Inițial, revista era finanțată de Ministerul Științei și Învățământului, condus de Nicolae Mătcaș, cel mai competent și mai inimos dintre toți miniștrii pe care i-a avut această subdiviziune a guvernului moldovean, iar la redacție îl aveam în calitate de redactor-șef, dar și

de pavază, pe Ion Dumeniuk, răbdătorul, principialul și peste tot răz-bătătorul nostru coleg. Păcat că această perioadă fastă a durat foarte scurt, un an și șapte luni, mai exact de pe 4 aprilie 1991, când a fost emis ordinul de fondare a revistei, până pe 3 noiembrie 1992, când primul redactor-șef al „Limbi Române” a decedat la funeraliile Doinei și ale lui Ion Aldea Teodorovici. Peste un an și ceva avea să fie demis și ministrul Mătcaș de către agrocomuniștii veniți la putere la începutul anului 1994. Finanțarea revistei a fost sistată, iar de aci încolo au început marile probleme ale existenței și rezistenței publicației. Cât privește „asumarea luptei”, despre care vorbiți, se considera o stare firească. Pentru intelectuali, pentru scriitorii și ziariștii anilor '90 era de neconceput să neglijezi clocotitoarea mișcare supranumită „de eliberare națională”. Pe atunci nu erau partide (mulți dintre conaționali se lepădau și de unicul partid, cel comunist), care să împartă societatea în „ai noștri” și „ai lor”, lipsa spiritul de gașcă, inclusiv în lumea ziariștilor. Eram uniți și conștienți că aveam, cu toții, o singură misiune: să luminăm poporul, cum afirma și Alexei Mateevici, „cu lumina cea dreaptă”.



Ion Dumeniuk, primul redactor-șef al revistei „Limba Română”

– Când ați pornit la drum aveți un anumit orizont de așteptare. Cum arată „replica” de la capătul traiectului?

– Aveam presentimentul, dar nu și certitudinea că editând revista vom reuși să realizăm un proiect de anvergură pentru Basarabia. Împreună cu o serie de iluștri oameni de știință și de cultură, pedagogi din Republica Moldova, din România și de peste hotare, am „zidit” un edificiu identitar unic în întreaga istorie a Basarabiei. Recunosc sincer: nu am avut siguranța că vom rezista 25 de ani și că vom ajunge să scoatem 230 de numere de revistă și circa 50 de volume în Colecția „Biblioteca revistei «Limba Română»” [antologia *Limba Română este patria mea. Studii. Comunicari. Documente* (ediția I, 1996, 334 p.; ediția II, 2007, 352 p.), Valeriu Rusu, *Limba română. Limbă, literatură, civilizație* (212 p.) și *Limba română. Cuvinte și imagini* (1997, 212 p.), Eugen Șt. Holban, *Contribuția Basarabiei la cultura românească. Toponomie și identitate națională* (1997, 234 p.), Nicolae Mătcaș, *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul* (1998, 252 p.), Silviu Berejan, *Itinerar sociolingvistic* (2007, 240 p.), Alexandru Bantoș, *Retrospectivă necesară* (2007, 252 p.), Anatol Ciobanu, *Reflecții lingvistice* (2009, 340 p.), Nicolae Corlăteanu, *Testament. Cred în izbânda limbii române. Studii. Comunicări. Memorii* (2010, 256 p.), Dorin Cimpoșu, *Republica Moldova, între România și Rusia. 1989-2009* (2010, 428 p.), Ana Bantoș, *Deschiderea spre universalism. Literatura română din Basarabia postbelică* (2011, 344 p.), Nicolae Mătcaș, *Calvarul limbii române din Basarabia. Studii. Articole. Comunicări* (2011, 552 p.) – sunt doar câteva titluri ale cărților editate de noi]. Nici nu visam la un site în care să postăm întreaga noastră arhivă electronică. „Replica” de peste ani a depășit cu mult orizonturile de așteptare de acum un sfert de secol.

– Revista „Limba Română”, în cei 25 ani de activitate, a avut doar doi redactori-șefi, profesorul Ion Dumeniuk și dumneavoastră. Cum vă simțiți într-un fotoliu atât de exclusivist?

– Cea mai frumoasă, mai solară perioadă pentru mine a fost când în fruntea revistei s-a aflat regretatul profesor Ion Dumeniuk. Având mai multe funcții (profesor, apoi director general al Departamentului de Stat al Limbilor, membru al Guvernului), mi-a încredințat din start întregul proces de organizare a activității redacției. Îndeplineam această obligațiune cu multă responsabilitate, inspirație și totală dăruire, pen-



Chișinău, 2013. Scriitori, cadre didactice, publiciști din Timișoara
în vizită la Casa Limbii Romane

tru că știam: începutul bun e temelia unei construcții durabile. Atunci, alături de Ion Dumeniuk, am înțeles că a fi în fotoliul de șef înseamnă a trăi împreună cu echipa și bucuriile, și necazurile, înseamnă să manifesti maximă conștiinciozitate în orice situație.

– În chip aproape firesc deja pentru națiunea noastră, străinii (și așa cita câteva nume: R. Piotrowski, R. Budagov, S. Semcinski ș.a.) ne oferă cele mai edificatoare „lecții de identitate națională”. Ce ați învățat în sensul acesta de la ucraineanul Ion Dumeniuk, fondatorul revistei?

– De la profesorul Ion Dumeniuk, ucrainean, dar mai român în cuget, simțire și, mai ales, în acțiuni decât mulți dintre patrioții noștri „de serviciu”, am învățat îndărătnicia (discretă) de a persevera în tot ce faci și că în viață rentează nu vorbele mari, ci faptele, oricât de mici ar fi. Ion Dumeniuk era modest în sensul cel mai autentic al noțiunii, aprecia omul sincer și muncitor, trata cu ironie și sarcasm „liderii” care își pardoseau drumul spre putere, prin cuvântări măiestrit meșteșugite, machiavelice, după care se ascundea interesul personal sau

de grup. Detesta optimismul exagerat, caracteristic unor acțiuni culturale de la începutul anilor '90 (dar și după), considera că au efect minim și că sunt contraproductive multele, dar adesea plicticoasele, banalele, insipidele manifestații de sărbătorire a Limbii Române pe 31 august (ziua adoptării legislației lingvistice în Republica Moldova, legislație neglijată și sabotată de guvernanții de atunci și, precum s-a dovedit ulterior, în toți anii îndelungatei tranziții). Or, problemele grave, profunde și multiple de asanare a limbii române nu se soluționează prin discursuri înflăcărâte, cântece și dansuri, ci prin muncă asiduă în clasă, la catedră, în colectivul de muncă... Intuind cât de complicat și complex urma a fi acest parcurs al limbii române din Basarabia, Ion Dumeniuk a pledat pentru fondarea, pe 4 aprilie 1991, a revistei „Limba Română”, iar ceva mai târziu, tot din considerentele enunțate mai sus, pe 31 august 1991, a acceptat numirea sa în funcția de director general al Departamentului de Stat al Limbilor, structură guvernamentală având sarcina de a se ocupa nemijlocit de promovarea și aplicarea în practică a prevederilor legislației lingvistice. Revista, neoficial, a devenit o subdiviziune a departamentului, iar subsemnatul, prim-vice-direc-tor (la insistența profesorului Ion Dumeniuk). Cumulam, și eu, și domnul profesor, două funcții care solicitau consacrare și multă energie, cooperare, dezbateri, fapt ce ne-a apropiat și mai mult. De la ucraineanul Ion Dumeniuk am deprins ce înseamnă să-ți iubești neamul, să fii curajos, intransigent, principial, intolerant în promovarea identității tale etnolingvistice. Am învățat, de asemenea, că lucrurile se pot mișca din loc numai prin muncă.

– Există un motiv personal care v-a determinat să vă implicați atât de profund în perpetuarea acestei reviste?

– Voi răspunde la întrebare evocând o întâmplare din data de 21 noiembrie 1977. E ziua Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, stil vechi, și hram în satul meu de baștină, Hiliuți, Râșcani. Biserica noastră era închisă de prin 1961, ca mai toate locașurile sfinte din nordul R.S.S.M. Deși „lucrător al frontului ideologic” (eram angajat în redacția de actualități a Radio-Televiziunii moldovenești unde problema identității românești era „în vizor”), aflat „la hram”, l-am rugat pe bunicul meu dinspre mamă, Pavel Bâlici, să mergem la biserică, știind că cheile sunt la moș Gheorghe Diaconu, paznicul. Ctitorită, conform unor docu-



Comuna Mihăileni, Râșcani. Profesorul Eugeniu Coșeriu la Muzeul ce-i poartă numele, inaugurat la baștina sa



2001. Profesorul Eugeniu Coșeriu la zece ani ai revistei „Limba Română”

mente, în 1774, biserica din lemn (în prezent o ruină, deși este monument de arhitectură ocrotit de stat de vreo 5 decenii) era încuiată de ziua hramului, noi trei fiind unicii creștini care îi treceam pragul. Era o zi posomorâtă și tristă de noiembrie, cu tot mai multe semne ale iernii ce sta să pice. Emoționați, intrăm în pronaos, scoțându-ne căciulile și făcându-ne semnul crucii. Înaintând în interiorul bisericii, am fost zguduți de o prveliște apocaliptică: podoabele erau aruncate alandala, geamurile – sparte, încăperea – devastată. În naos – grămezi de cărți, calendare, condici. O tăcere apăsătoare se lăsase în biserică și peste sufletele noastre. Ne uitam muți unul la altul și nu știam ce să ne spunem. M-am aplecat spre cărțile aruncate vraiste, le ridicam rând pe rând. Încercând să descifrez, și pentru cei doi bătrâni, înscrisurile în slava veche, am constatat că două dintre cărți erau tipărite la Iași în secolul al XVII-lea, a treia s-a dovedit a fi o condică a bisericii, începută la 1822 (de zece ani Basarabia se afla deja sub ruși!), având pe prima pagină caligrafiat următorul text: „Condica bisericii Sfinților mai Marilor Voievozi din satul Hiliuți, uezdul Iași...”. Am recitit textul și fără să vreau am rostit: „Dragii mei, bunii mei, cine suntem noi: moldoveni sau români și ce limbă vorbim, dacă la 1822 biserica noastră se mai considera în județul Iași?”. Răspunsul bunicului Pavel a fost laconic și sugestiv: „Apoi, măi băiete, să ții minte: noi suntem români și vorbim limba română, dar despre asta nu trebuie să vorbești nimănui”. Și a dus tremurând degetul arătător la gură, subliniind încă o dată că subiectul nu e pentru discuție. Acest scurt și neobișnuit dialog „a lucrat și mai lucrează” și acum în subconștientul meu.

– În cele mai multe cazuri, ziaristii din linia întâi, redactorii-șefi ai revistelor importante au avut în spate o temelie, o persoană pe care au considerat-o model. Dumneavoastră ați avut un asemenea model?

– Exemplu în acest sens mi-a fost, desigur, Ion Dumeniuk. Era un altfel de șef decât cunoscusem până atunci. Profesor universitar, înalt funcționar de stat, sincer și receptiv la toate câte se întâmplau în societate, Ion Dumeniuk se considera un simplu coleg de serviciu, egal în drepturi și în obligațiuni, avea și transmitea și altora sentimentul acut al datoriei. Respecta opinia altora, era atent la sugestii, îi plăcea ordinea și disciplina. Fiind foarte ocupat, în special cu problemele departamentului, uneori prezenta cu întârziere textele pentru revistă. În asemenea ca-

zuri, ciocănea aproape neobservat la ușă, intra timid în birou și, parcă dezvinovățindu-se, întreba: „Mai e loc în revistă pentru articolul meu, că abia azi noapte am reușit să-l definitivez...”. Această simplă și omească conduită a „șefului nostru” ne emoționa și ne răscolea sufletele. Tainele gazetăriei, ca să zic așa, le-am deprins treptat, de la mai mulți ziariști, pentru că o meserie se învață greu. Mă simt obligat, în acest context, să invoc numele scriitorilor și ziariștilor ce făceau parte din excelenta echipă a revistei „Moldova” de altă dată: Mihail Gh. Ciubotaru (redactor-șef), Mitrofan Vătavu (redactor-șef adjunct), Alexandru Gromov (secretar general de redacție), Anatol Ciocanu, Anatol Gujel, Anastasia Rusu, Larisa Turea, Constantin Bârcă, Boris Marian și alții.

Aici, la „Moldova”, am deprins a lucra cu autorii, cu textele, element extrem de important pentru obligațiunile mele de mai târziu.

– De-a lungul timpului, revista a suportat „prefaceri” de conținut, de ținută grafică, de format, de atitudine? Putem vorbi de anumite etape în evoluția ei?

– E suficient să compari primele noastre numere cu cele editate de curând și constăți o diferență vădită în modul de elaborare a revistei: mă refer la calitatea textului, la rubricarea articolelor, la aspectul grafic etc. Am urmărit întotdeauna scopul ca fiecare număr nou de revistă să fie superior precedentului. Având în vedere starea noastră financiară preca-



2001. O poză cu Eugeniu Coșeriu după festivitatea prilejuită de împlinirea a zece ani de la fondarea revistei

ră, în special după 1994, apoi și climatul social-politic potrivnic „Limbei Române”, fiecare număr de revistă a fost conceput ca „ultimul”, adică mai consistent, mai variat, mai atractiv în toate privințele. În general, revista a cunoscut 5 sau 6 etape în evoluția ei, acest fapt fiind marcat, îndeosebi, prin ținuta grafică, deoarece, cu neînsemnate excepții, aria tematică, preocupările noastre de fond au rămas neschimbate. Menirea de excepție a publicației a fost și este promovarea limbii, literaturii, istoriei, artei naționale, într-un cuvânt, tot ce înseamnă identitate românească.

– Paleta tematică a revistei este variată, fiind destinată unui cerc larg de cititori. Cum reușiți să adunați în paginile aceleiași reviste un public atât de diferit: de la elevi, studenți, bibliotecari până la profesori de română, scriitori, cercetători? Cum selectați autorii? Care sunt principiile revistei în selectarea materialelor și de ce ar trebui să țină cont cei care intenționează să publice în revista „Limba Română”?

– La revistă scriu cei care ne citesc, mai exact, unii dintre cei care includ „Limba Română” în programul lecturilor lor preferate. Autorii noștri consacrați știu că revista publică doar texte de calitate, principiul valoric, așa cum subliniam ceva mai înainte, indiferent de tema abordată și de autor, e la baza selectării articolelor pentru publicare. De regulă, noi nu respingem articolele, ci lucrăm cu autorul. Am avut în acest sens și cazuri amuzante: supărați, din cauza „pretențiilor noastre exagerate”, unii autori își publicau „opera” în alte reviste, multiplicând astfel inexactități de date și fapte eronate, tirajând o limbă neîngrijită etc. Fiind prima revistă cu un colegiu alcătuit din personalități notorii de pe cele două maluri ale Prutului, am publicat constant autori din Republica Moldova și din România, respectând proporția, atitudine apreciată de marele public. Conform unor date statistice recente, circa 60 la sută dintre vizitatorii unici ai site-ului nostru se află în România, acest indice fiind determinat poate și de faptul că în dreapta Prutului accesul la internet este mult mai mare. Ne bucurăm sincer că mulți dintre scriitorii, cercetătorii, profesorii, inclusiv elevii de peste Prut, aleg să publice în revista noastră. De exemplu, nr. 1-2, 2015, al „Limbei Române”, la solicitarea Ministerului Educației și Cercetării Științifice de la București, a fost difuzat la Olimpiada Națională a elevilor, desfășurată la Focșani, de unde au parvenit cele mai elogiase ecouri. Cu regret,

și acest lucru îl subliniez, fosta conducere a Ministerului Educației de la Chișinău a neglijat „Limba Română”, o revistă ce a lucrat întotdeauna pentru învățământ, cu voia sau fără voia ministeriabililor.

– Cât de stabil este colectivul revistei?

– Stabilitatea colectivului unei publicații depinde de bugetul ei. Pe parcursul unui sfert de secol însă au fost rare perioadele când am dispus de mijloace financiare în măsură să asigure toate cheltuielile de tipar, salariile pentru echipă, onorariile pentru autori, chiria, internetul, telefonul etc. Pe parcursul celor 25 de ani de existență doar în două rânduri am beneficiat de condiții decente pentru activitatea redacției: 1) anii 1991-1993, când revista s-a aflat sub jurisdicția Ministerului Științei și Învățământului, finanțată din bugetul Republicii Moldova, și 2) anii 2007-2012, când revista a fost finanțată, alături de alte 6 publicații culturale din Republica Moldova, de Institutul Cultural Român (București). Anume pe parcursul acestor două segmente de timp, care numără doar 9 ani din cei 25, colectivul redacției a cunoscut cea mai statornică stabilitate. Dar, indiferent de bugetul redacției (au fost situații când salariul se plătea spre sfârșit de an!), majoritatea echipei continua să muncească, pentru că în joc era prestigiul unei reviste cu amprente inconfundabile în procesul de afirmare a identității noastre românești. În condiții dificile, fără sau cu salarii, mai mult simbolice, au fost alături de mine: Ana Bantoș, Nicolae Mățaș, Leo Bordeianu, Viorica-Ela Caraman, Oxana Bejan, Veronica Rotaru, Elena Călin, Tatiana Fisticanu, Jana Ciolpan, Vlad Pohilă, Raisa Belicov, Grigore Canțâru și această listă poate fi continuată.

– În 2013 ați trăit un moment de descumpănire, când revista a fost „abandonată” de cei care ar trebui s-o sprijine. Ați fost susținuți de comunitatea academică în acest moment de restriște, având în vedere că ați fost prima publicație din istoria Basarabiei ce a purtat în titlatură numele corect al limbii noastre. Cine v-a fost alături?

– Într-adevăr, anul 2013 a fost unul extrem de dificil, pentru că, urmare a reorganizării activității și schimbării conducerii Institutului Cultural Român, un șir de publicații culturale din Republica Moldova, în rândul lor și revista „Limba Română”, au rămas fără asistență financiară adecvată. Un an întreg echipa noastră a lucrat neremunerată (abia la începutul

anului 2014 am reușit să achităm o parte din salarii). Indiferența factorilor decidenți a fost taxată de comunitatea academică. Profesorul Solomon Marcus, ilustru om de știință și cultură, a inițiat o amplă dezbatere în presa de la București și Chișinău, la care au participat nume sonore din domeniul lingvisticii, literaturii, artelor etc. Necesitatea stringentă ca revista să-și poată continua misiunea a fost accentuată în luările lor de atitudine de către Sanda Golopenția, Eugen Munteanu, Mircea A. Diaconu, Cristinel Munteanu, Mina-Maria Rusu, Theodor Codreanu, Constantin Șchiopu, Diana Vrabie, Andrei Crijanovschi, Anatol Petrencu și alții, cărora le mulțumim și pe această cale pentru sprijinul moral acordat. Dar, după o perioadă de ameliorare, în anul curent se repetă, cu părere de rău, la indigo situația din 2013, deoarece din nou nu dispunem de mijloace financiare necesare pentru remunerarea colectivului. Sigur, e bine că vom dispune de finanțe pentru hârtie și tipografie (am semnat contractul de colaborare cu DPRRP abia pe 25.08.2015), dar este grav că nu se găsesc posibilități de a aloca bani și pentru salarii. Apariția revistei „Limba Română” în Republica Moldova continuă să fie, cu părere de rău, o chestiune „delicată” și e păcat că acest lucru nu este conștientizat. Cei care decid finanțarea publicației neglijează sau, pur și simplu, nu cunosc un adevăr: revista „Limba Română”, difuzată întotdeauna gratuit în biblioteci, spre deosebire de alte publicații, nu dispune practic de mijloace financiare suplimentare din publicitate, vânzare, sponsorizări colaterale etc. Or, în pofida tuturor dificultăților, revista a supraviețuit onest și nu a acceptat să fie la cheremul unei persoane sau al unui grup de persoane, al unui partid sau al unor inși cu bizare veleități și interese. „Limba Română” a fost și a rămas consecvență menirii sale – de-a fi utilă învățământului național, pentru că în școală se duce lupta cea mare pentru viitorul Republicii Moldova.

– Care sunt temerile celui care a „moșit” mai bine de două decenii această „instituție de cultură”?

– Îmi este teamă că foarte curând vom rămâne singuri în fața celui mai crunt dușman al culturii – factorul economic. Mă tulbură și mă neliniștește starea tot mai alarmantă a presei noastre, în general, și a celei culturale, în special, abandonată și neglijată ca niciodată. Se întâmplă o situație paradoxală: prestigiul unor publicații crește, dar șansele pentru editarea lor în condiții decente se micșorează.

– La o vârstă onorabilă a revistei, care vă sunt așteptările, proiectele, ce va descoperi cititorul de mâine în paginile ei?

– Sperăm totuși să găsim un finanțator generos (de ce nu ar investi în revistă un filantrop, așa cum a fost pe vremuri nobilul basarabean Vasile Stroescu?), pentru a oferi cititorului, în special celui tânăr, prilejul de a răsfoi o revistă și mai interesantă, și mai bogată, și mai variată tematic. Cele mai recente numere, prezentate elogios în presă, fac dovadă că publicația e în ascensiune, pentru care fapt le suntem profund recunoscători autorilor și colaboratorilor. Încercăm să fim optimiști: revista „Limba Română” trebuie să rămână în serviciul școlii și al culturii naționale.

– Vă mulțumim! Mult succes revistei și colectivului redacțional în continuare! Longevitate, recunoștință și inspirație!

Interviu realizat de Diana VRABIE



1 aprilie 2005, Huși. O poză cu Grigore Vieru – amintire de neuitat pentru Bianca Alexandrina Melnic, azi studentă la Universitatea din Geneva. Această fotografie, partea superioară a ei, ușor trucată, este folosită, spre bucuria, dar fără știrea autorului (Alexandru Bantoș), ca imagine emblematică a unor afișe de spectacol, coperte de carte și de revistă, diplome de onoare etc.

Nicolae MĂTCAȘ

25 de ani de luptă și rezistență

La Conferința științifică internațională „Revista «Limba Română»: două decenii în serviciul culturii naționale” din 13 mai 2011, în raportul *20 de ani de luptă și rezistență* („LR”, nr. 3-6, 2011, p. 55-67), făceam o radiografie a pulsului revistei în anii ei de glorie, de zădărnici și de destin. Încheiam atunci raportul cu constatarea că „revista «Limba Română» a fost și rămâne o citadelă a românismului într-un spațiu sovietizat până-n măduva oaselor, anațional și chiar antinațional, rusofil și românofob, cu alogeni (de regulă, cu funcții de conducere sau care lucrează în sfera de deservire) care se împotrivesc procesului firesc de prosperare a națiunii pe baza armoniei interetnice și cu mancurți de origine română (la Chișinău sau rătăciți pe la Moscova, prin Odesa etc.) care rămă la temelia a tot ce este național-românesc”. Ca și colegul meu Alexandru Bantoș, redactorul-șef, îmi exprimam convingerea că publicația este necesară „pentru revizuirea și implementarea legislației lingvistice, pentru continuarea sprijinirii procesului de repunere în drepturi a limbii în toate sferele vieții sociale, economice și culturale, pentru promovarea până la legiferarea în Constituție a adevărului științific despre numele corect al limbii și al poporului român din Basarabia, pentru trecerea de la o Basarabie rusificată în gândire, exprimare și mod de

conduită la o Basarabie eminentamente românească, pentru culturalizarea în continuare a cititorilor, pentru insuflarea încrederii în permanența noastră ca neam istoric cult; pentru creșterea noastră spirituală; în sfârșit, pentru integrarea cu valori proprii și distincte în spațiul cultural comun românesc și în cel european” (tot acolo, p. 67).

Cum s-a achitat revista de sarcinile pe care ni le asumaserăm în anul jubiliar 2011 și pe parcursul următorilor 5 ani? Toate scopurile de informare, culturalizare, instruire și educație nu numai în domeniul strict lingvistic și filologic, ci și, mai larg, literar, istoric, cultural urmau să fie subsumate, ca și până la acea dată, problemei identității, adică necesității clarificării și conștientizării de către cititorul basarabean și bucovinean a apartenenței sale etnice, lingvistice și culturale la unul și același popor – poporul român și la una și aceeași limbă – limba română. Ori de câte ori, într-o formă directă sau mai voalată, erau reluate atacurile asupra limbii române, se pune la îndoială utilizarea glotonimului „limba română” și a etnonimului „poporul român” (din Basarabia), se insista asupra particularităților specifice ale graiului moldovenesc, ridicate la rang de limbă aparte, „moldovenească”, deosebită de limba română din Țară și din orice colț de lume în care se vorbește românește, dar și azi, când e nevoie de a se pune punctul pe „i” în riposta la acest fals provocator și indignant, revista noastră apelează la argumentul suprem al științei și, firește, la autoritatea unor somități în domeniu, de la lingvistul nr. 1 al contemporaneității, Eugeniu Coșeriu, la Alexandru Graur „ispășitorul” (cel care își făcuse *mea culpa* în privința „păcatului originar” de a fi tras de coadă și el, în anii terorii bolșevice, o nouă limbă romanică, „moldovenească”, „limbă” ce s-ar fi dezvoltat și ar fi funcționat ca mijloc de comunicare în alte condiții decât româna), Carlo Tagliavini, Ruben Budagov, Rajmund Piotrowski, Stanislaw Semicinski, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Dumitru Irimia ș.a. Așa se explică, de exemplu, reluarea imediată, chiar în același număr al revistei din cel de-al 21-lea an al apariției sale (nr. 3-6, 2011), a memorabilelor intervenții ale regretatului nostru compatriot Eugeniu Coșeriu: *Credință, sacrificiu și destin* (discurs rostit la ședința festivă a A.Ș.M., prilejuită de împlinirea unui deceniu de apariție a revistei „Limba Română”, și publicat inițial în nr. 4-8 din 2001) și *Identitatea limbii și a poporului nostru* (articol apărut inițial în „LR”,



2008. Grigore Vieru vorbind la festivitatea dedicată împlinirii a 10 ani de la inaugurarea Casei Limbii Române

nr. 10, 2002). În primul discurs, fundamentându-și prolegomenele privind necesitatea apariției, cu ocazia proclamării în 1991 a independenței republicii, a revistei „Limba Română”, magistrul face referire la situația și politica lingvistică a regimului în fostele republici sovietice, la starea dezastruoasă în care se aflau mai toate limbile naționale; amintește despre ideea subversivă, promovată ani de zile de ocupanți și de slugoii lor din teritoriile luate cu japca, privind „poporul român” și „limba română”, pe de o parte, și „poporul moldovenesc” și „limba moldovenească”, pe de altă parte, ca două popoare și limbi diferite; subliniază importanța tradițiilor istorice, literare, lingvistice comune ale românilor de pe cele două maluri ale Prutului, rolul scriitorilor moldoveni alături de cei munteni la constituirea normelor literare ale limbii române etc. Reluarea celui de-al doilea articol al savantului, *Identitatea limbii și a poporului nostru*, este motivată de logica zdrobitoare cu care omul de știință distruge „castelul de nisip” al regimurilor de ocupație țarist și sovietic cu privire la o pretinsă identitate națională specifică a poporului „moldovenesc” și, respectiv, cu privire la un pretins specific al limbii „moldovenești” din Basarabia în raport cu poporul român și limba română din Țară. Recurgând la așa-zisa „specificitate”, jonglerii acestui fel de „argu-

mentări”, de fapt, substituie identitatea reală cu nonidentitatea. Căci identitatea unui popor (în cazul dat, a așa-numitului popor „moldovenesc” din stânga Prutului – N.M.) scoate vâlul de pe minciunile falsificatorilor colosul de la Tübingen, nu se poate afirma prin negare și suprimare, adică „separându-l de tradițiile sale autentice – reprezentate în primul rând prin limba pe care o vorbește –, desprinzându-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice și altoindu-l pe alt trunchi sau în vid. Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identității naționale, istorice și culturale a poporului «moldovenesc»” („LR”, nr. 3-6, 2011, p. 41), mancurtizare, genocid etnocultural. Și „inocenta” acceptare de către „moldoveniștii primitivi” a identității celor două limbi, cu utilizarea, totuși, a două denumiri diferite, „limba română” pentru limba vorbită în România și „limba moldovenească” pentru aceeași limbă română vorbită în Basarabia, este o diversiune, constată socratic marele lingvist, pentru că ea insinuează și menține himera a două limbi diferite vorbite în două state diferite, cu consecințe dezastruoase privind (non)identitatea etnică și culturală a vorbitorilor. La o distanță de 13 ani, reputatul matematician nonagenar Solomon Marcus reia aceeași idee (articolul *A locui azi în limba română*, „LR”, nr. 1-2, 2015, p. 24-31). Nr. 11-12 din 2011 găzduiește articolul *Chestiunea identitară în Basarabia sau de ce moldovenii sunt români* de Ioan C. Popa, publicat și în revista „Balcanii și Europa” nr. 116 din septembrie 2011. Sunt dezvăluite metodele draconice de deznaționalizare și ștergere a conștiinței identității etnice și culturale a românilor basarabeni mai ales după 1944, bătălia principală dându-se pe terenul etnonimului și al glotonimului. În nr. 11-12 din 2012, la 10 ani de la plecarea lui Coșeriu în lumea celor drepți, sub titlul *Politici lingvistice*, este reluată conferința magistrului susținută la cea de-a VI-a ediție a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului, Suceava, 20 octombrie 2001, și publicată inițial în „LR”, nr. 10, 2002. După ce explică esența așa-numitului „bilingvism armonios” din republicile naționale sovietice (când un național trebuia să posede ambele limbi, materna și rusa, pe când un rusofon din republica națională vorbea numai o limbă, rusa, și nu se simțea dator să cunoască și limba republicii naționale, în care locuia), care nu era altceva decât o formă camuflată a colonialismului lingvistic rusesc, autorul atrage atenția asupra faptului că, în Repu-

blica Moldova, față de alte foste republici unionale, faza cea mai grea a imperialismului lingvistic sovietic consta în faptul că moldovenilor li s-a inoculat concepția că limba lor nu ar fi aceeași cu limba română, deci, nici cultura lor nu ar fi aceeași cu a românilor și că, în consecință, nici ei nu ar fi români. Limbă deosebită, cultură deosebită, națiune diferită! Cu argumente irefutabile, filozoful limbajului demolează concepțiile unor lingviști de bună-credință cum ar fi A. Graur, I. Coțeanu, M. Gabinschi, care, recunoscând unitatea lingvistică moldo-română (aceeași limbă cu denumiri diferite în două state românești diferite), dar atribuindu-le, în același timp, dintr-o înțelegere greșită a noțiunii de „subordonare”, statut de limbi diferite aromânei, istroromânei și meglenoromânei, cădeau fără voia lor în „plasa” celor care afirmau (și mai afirmă și astăzi) că „limba moldovenească” este și ea o limbă aparte, ca și idiomurile sud-dunărene. „Moldoveneasca” nu este o limbă aparte, explică savantul Coșeriu, ci un grai (subdialect) al dialectului dacoromân, care se află la baza limbii române literare contemporane; idiomurile aromân, istroromân și meglenoromân au rămas la faza de dialecte, care, împreună cu cel dacoromân din perioada respectivă, constituiau, pe picior de egalitate cu acesta din urmă, niște dialecte ale limbii române istorice. Dialectul dacoromân și-a dezvoltat, în condiții istorice favorabile, anumite norme, le-a unificat, standardizat, ridicându-le la rang de limbă literară; celelalte trei, în condiții istorice vitrege, nefavorabile, nu au avut posibilitatea să pună bazele unor limbi literare, au rămas la rang de dialecte ale limbii române istorice. Idiomul moldovenesc, ca parte a dialectului dacoromân, funcționează cu particularitățile sale specifice (fonetice, lexicale, gramaticale etc.), locale, regionale în calitate de grai, însă el și-a consolidat și a acumulat norme literare unice cu cel muntenesc, transilvănean, bucovinean etc., constituind, la nivel comun de comunicare, ceea ce numim limba română literară. Astăzi, avem o singură limbă română literară și trei idiomuri românești cu rol de dialecte la sud de Dunăre; preținsele limbi „moldovenească”, „aromână”, „vlahă” (a se vedea semnalul de alarmă pe care-l trage Tudor Nedelcea în articolul *O nouă limbă: „vlaha”, „LR”, nr. 5-6, 2012, cu privire la politica oficialităților din Serbia de dezbinare a românilor din valea Timocului și a celor din Voivodina; a se compara și situația din Ucraina) și preținsele „noi” sisteme de scriere, altele decât alfabetul latin în vari-*



Aprilie 2010, Chișinău. Ion Negrei, Marius Lazurcă, Mihai Ghimpu, Leonid Bujor, Nicolae Mătcăș, Alexandru Bantoș și Mihai Cimpoi la omagierea fostului ministru al Științei și Învățământului

anta românească, vom adăuga aici noi, sunt niște fantome, „limbi” și „alfabete” inventate cu un anumit scop (de regulă, politic, scizionist, dezbinător de unitate).

Pornind de la preceptele coșeriene, scriitori, oameni de știință și de cultură contemporani români (munteni, ardeleni, moldoveni etc.) tratează conceptele de „românitate”, „identitate națională”, „conștiință națională”, „limbă națională” din punctul de vedere al modului în care au fost înăbușite în anii de ocupație țaristă și sovietică reală și ocolite ori substituite din indiferență sau cu bună știință de diriguitorii autohtoni în perioada proclamatei independențe și suveranități a Republicii Moldova („LR”, nr. 3-6, 7-8, 2011; 1-2, 2012; 3-4, 5-6, 2012; 7-8, 2013; 4, 5, 2014 ș.a.). La rubrica-avanpost „Argument”, susținută de redactorul-șef, în interviurile redacției cu distinse personalități politice, științifice, culturale, concomitent cu alarma care se dă în legătură cu pașii de melc ai schimbărilor de mentalitate și de pasivitate privind adoptarea de urgență a unor măsuri eficiente de redresare a situației lingvistice degradante la nivel comunicativ oficial, în reclame și publicitate se exprimă convingerea că procesul de formare a conștiinței și de integrare națională a românilor basarabeni în românitatea europeană, deși anevoios și cu mari eforturi, este ireversibil. Un aport considerabil la consolidarea acestei conștiințe îl constituie materialele

zguduitoare prin informația pe care o prezintă, bazate pe studierea arhivelor (multă vreme inaccesibile cercetătorilor) referitoare la teroarea deznaționalizării pe toate căile a românilor din Basarabia ocupată, publicate sub genericul „Lecțiile istoriei” și „Istoria la zi” („LR”, nr. 3-6, 7-8, 11-12, 2011; 1-2, 5-6, 7-8, 2012 etc.). Studiile sunt inedite, extrem de informative, utile, încât, involuntar, te întrebi: unde să fi fost acești istorici în primii ani de zbuțiu pentru revenirea la normal, la istoria adevărată, la numele corect al locuitorilor Basarabiei și al limbii lor, în condițiile penuriei de carte istorică privind originea românilor, destiul lor, ce a însemnat pentru românii basarabeni ruperea de matcă și de limbă, ce s-a întâmplat în iunie 1940 și august 1944: eliberare sau ocupație?; cine e ocupantul fascist și cine eliberatorul popoarelor etc., etc. Unde erau ei când Ministerul Științei și Învățământului avea nevoie ca de aer de materiale de istorie a românilor pentru cadrele didactice din școlile Republicii Moldova, când aceeași revistă, care acum le este recunoscătoare pentru activismul domniilor lor de astăzi, le-ar fi publicat investigațiile privind situația basarabenilor sub regimul de ocupație țarist și sovietic la momentul extrem de oportun și de arid? Un corolar



1991, Chișinău. Ministrul Nicolae Mățaș împreună cu (în prim-plan, de la stânga la dreapta) Teodor Ciubotaru, Constantin Tănase și Leonida Lari

al ideilor de unitate, conștiință, demnitate națională îl constituie rubrica „Dimensiuni ale unității noastre”.

Să nu se înțeleagă din cele spuse mai sus că, pe parcursul ultimului „cincinal”, revista s-ar fi „relaxat” cumva în ceea ce privește angajamentul său de căpetenie de la început: „O preocupare deosebită a revistei o vor constitui problemele legate de metodică predării limbii și literaturii” („LR”, nr. 1, 1991). Numeroasele materiale de metodică a predării și receptării literaturii au caracter practic, aplicativ, adresându-se deopotrivă și dascălilor, și învățăceilor. Revista întreține aproape sistematic, cu sprijinul profesorului-metodist entuziast Constantin Șchiopu, rubrica specială „Pro Didactica”, secundată de altele două, „Dialoguri didactice” și „Abordări interdisciplinare”, în cadrul cărora își dau concursul la formarea necesității și a competențelor de lectură, a deprinderilor de gândire creatoare, de a explica tema, de a formula ideile ce reies dintr-un text narativ (în învățământul gimnazial), de receptare și interpretare creativă prin diverse tehnici a unui text artistic din orice gen literar (în învățământul liceal), cadre didactice experimentate din învățământul liceal și universitar, cunoscuți cercetători din cadrul institutelor de științe ale educației, minister etc. Ceea ce, cu părere de rău, nu se poate afirma despre îndrumările ce s-ar referi la metodică limbii, deoarece aici articolele și autorii pot fi numărați pe degetele de la o mână, iar cele câteva texte la temă par mai mult niște sinteze teoretice decât sfaturi metodice la predarea unei teme sau categorii gramaticale pentru profesori. Ni s-ar putea reproșa că pentru profesorii de limba română se publică numeroase studii și articole la rubricile permanente „Limba și comunicare”, „Limba română azi”, „Itinerar lexical”, „Gramatică” sau / și la cele intitulate „Lingvistică generală și contrastivă”, „Observator lingvistic”, „Antropologie lingvistică”, „Fonetica, dialectologie și istoria limbii”, „Pragmatică, stilistică și cultivarea vorbirii”, „Vocabular”, „Lexic, frazeologie și semantică”, „Traducere și terminologie”, „Cum vorbim, cum scriem?” (ultima, care încă de la primul număr ar fi trebuit să devină o permanență, pentru că exprimarea orală în limba română a oamenilor neinstruiți, dar mai ales a tineretului cu oareșice „studii” din Republica Moldova, este oribilă, a fost aproape neglijată de revistă în ultimii ani. Și nu atât din „vina” ei, cât pur și simplu pentru că tema a fost dată uitării, lingviștii din republică nu mai sunt preocupați de problemele exprimării corecte). Vom accepta

numai parțial reproșul (pentru că la rubricile enumerate, într-adevăr, au apărut articole și studii substanțiale în diverse compartimente ale științei limbii, semnate de specialiști notorii). Acestea nu sunt articole de metodică de predare propriu-zisă a limbii, tot așa cum (la literatură) diversele și impresionantele prezentări, sinteze și note despre scriitori clasici, contemporani și moderni, de la rubricile „Critică. Eseu”, „Cărți și atitudini”, „Forum”, „Nota bene”, făcute cu măiestrie de către confrăți sau cercetători și critici literari cunoscuți în întreg arealul românesc, mai degrabă investigații științifice decât recomandări de predare și învățare, nu constituie îndrumări metodice în sensul didactic al cuvântului. À propos, fiindcă veni vorba despre caracterul științific, nu pot să nu observ cu regret că, în pofida stării reale de lucruri (revista oglindește realizările de vârf din domeniul criticii științifice literare, al investigațiilor din toate disciplinele lingvistice și constituie o pistă de lansare a tinerilor cercetători, lucrători academici, profesori universitari, masteranzi și doctoranzi), revista „Limba Română”, care a făcut istorie în știința filologică din Basarabia de la 1991 încoace, a fost lipsită de statutul de revistă științifică de profil. Nedreptatea a fost comisă urmare a unor considerații preconcepute, superficiale și, desigur, subiective, emanate de două filoloage (odinioară autoare ale publicației noastre), care, la indicația unor efemere autorități academice, au comis nelegiuirea. Reprobabila faptă urmează să fie investigată în mod special și prezentată publicului larg, care trebuie să știe cine decide soarta publicațiilor noastre. Ce-ar spune despre asemenea gest nesăbuit (în special, dacă avem în vedere starea deplorabilă a cercetării filologice, a Facultăților de Litere, degradarea continuă a limbii literare din Republica Moldova!) înaintașii noștri Eugeniu Coșeriu, Rajmund Piotrovski, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Dumitru Irimia, Constantin Ciopraga, Ion Dumeniuk, Valeriu Rusu, care se mândreau că-și publicaseră multe lucrări anume în această tribună a adevărului științific?!!

Sunt îngrijite ca de zile mari două rubrici sfinte pentru ființa noastră națională: „Eminesciana” și „Coșeriana”. Prima nu mai necesită nicio prezentare. Cea de-a doua, „Coșeriana”, la care se adaugă organic alte câteva înrudite („Memento”, „Restitutio”, „Repere”, „Interviuri”, „Prelegeri”, „Feedback”), precum și relațiile ample de la colocviile sau Școala de vară „Eugeniu Coșeriu”, au menirea să cinstească opera, numele și memoria colosului lingvisticii moderne. Sunt reproduse parțial

sau integral lucrări din creația monumentală a lingvistului, comentarii la operă sau studii în spiritul concepției coșeriene, interviuri, rememorări și aprecieri din partea unor redevabili lingviști de peste hotare, a unor exegeți sau învățaței locali formați la școala magistrului, oameni care au avut fericirea să-l asculte, să-i urmărească și să-i savureze erudiția și gândirea în mișcare, să converseze, să-l cunoască personal, să-i preia concepția și să încerce să-i continue truda. Redacția revistei, conștientă că Soarele n-ar lumina atât de strălucitor pe cerul lingvisticii dacă n-ar fi și stelele, aduce un omagiu de recunoștință și altor aștri de pe bolta științei, culturii și demnității noastre naționale, unii stinși, dar a căror ardere „ne urmărește încă”, mereu prezenți în memoria și în sufletele noastre, alții în plină vigoare de creație (a se vedea articolele, grupajele de materiale la rubricile „Restitutio”, „Portret”, „In memoriam”, „Blazon de profesor”, „Aniversări” sau numerele integrale de revistă consacrate unor personalități notorii din cultura românească). În scopul menținerii ținutei grafice și al familiarizării cititorului nostru cu realizările pictorilor, sculptorilor, reprezentanților de seamă ai artelor plastice și decorative, ai artei cinematografice sau fotografice locale, dar nu numai, cu expozițiile de dată recentă din republică, din România și din alte țări, în paginile revistei sunt reproduse nu numai planșe sau fotografii cu lucrările autorilor, ci, de regulă, acestea sunt însoțite de o succintă prezentare de către confrăți de breaslă sau de către scriitori, jurnaliști, critici de artă la rubrica tradițională „Dialogul artelor”. Se practică, astfel, nu numai dialogul tacit cu opera, ci și cel verbal cu omul de artă. Nu s-a renunțat la rubricile tradiționale „Poesis”, „Proză”, „Teatru”, „Jurnal”, în cadrul cărora sunt promovați atât „veteranii” scriului românesc, cât și reprezentanții generațiilor următoare. În rubrica „Juventus” publică bobocii de astăzi, viitorul literaturii. Sunt și rubrici create ad-hoc, în funcție de natura materialelor care nu-și găsesc locul în cele devenite tradiționale: „Omul începuturilor”, „Balcanii și Europa”, „Studiu de caz”, „Naționalul în ramă”, „Basarabia necunoscută”, „În familia limbilor-surori”. Parcurgându-le, se poate constata meticulozitatea cu care membrii echipei redacționale ne poartă pe noi, cititorii, prin labirintul construcției „Limba Română”.

Redacția revistei a inițiat un proiect intitulat „Revista «Limba Română» în fiecare bibliotecă școlară”. De asemenea, a consacrat un număr expres pregătirii elevilor la limba și literatura română pentru examene-



2014, Casa Limbii Române. Audienți ai cursurilor de limba română la sfârșitul anului de studiu

nul de bacalaureat (nr. 3, 2014). De ani de zile redacția trimite în mod regulat și gratuit reviste în bibliotecile școlare. **Dată fiind situația financiară precară din anul curent în care se editează revista, inclusiv imposibilitatea remunerării muncii de redactare a echipei, redacția speră ca Ministerul Educației, în ultimul ceas, cu un nou ministru care înțelege importanța unei atare reviste pentru pregătirea temeinică a profesorilor și elevilor la materia „Limba și literatura română”, din fondul rezervat aprovizionării școlilor și bibliotecilor școlare cu manuale și literatură artistică, să-și asume suportarea măcar a unei părți din cheltuielile necesare pentru editare.**

Ajunși la finele acestei treceri în revistă, nu putem să nu împărtășim cu cititorii fideli bucuria noastră comună: Curtea Constituțională a republicii, analizând în mod meticolos, cu argumentele istorice și științifice de rigoare, demersul unor parlamentari, prin care i se solicita să recunoască Declarația de Independență valoric superioară Constituției și să înlăture contradicțiile dintre prevederile Declarației de Independență și articolul 13 din Constituție privind numele corect al limbii oficiale a republicii, în data de 05.12.2013, a decis: Declarația de Independență a Republicii Moldova face corp comun cu Constituția Republicii Moldova; în caz de divergențe între textul Declarației de Independență și textul Constituției, textul Declarației de Independență primează („LR”, nr. 1, 2014, p. 42). De aici rezultă clar că limba oficială a Republicii Moldova trebuie să poarte numele ei corect – **limba româ-**

nă! Înseamnă că deruta de secole, provocată în mod deliberat de ocupanți privind numele corect al limbii noastre (*mutatis mutandis*, și al poporului nostru din Basarabia, care în numita Declarație este numit popor român), lupta fâțișă sau ascunsă, purtată pe parcurs cu mari sacrificii, a intelectualității basarabene pentru dreptul său legitim la numele corect al poporului din care face parte și al limbii pe care acesta o vorbește, zbuciumul mulțimii în cadrul Mișcării de Eliberare Națională din anii 1985-1989, bătălia cruntă pe care revista noastră a dus-o, timp de un sfert de veac, de la 1991 până în 2015, cu sfertodocții concepției moldovenismului primitiv și cu inerția diriguitorilor noștri postnouăzeciști (cu rare și mici excepții) s-a încununat de succes? Nu avem motive să ne încununăm liniștit cu lauri. Cunoaștem argumentele savanților de pe mapamond privind denumirea corectă a noastră și a limbii noastre, cele două decizii epocale ale Academiei de Științe (din 1994 și 1996), pe de o parte, dar și comportamentul parlamentarilor noștri, care n-au dorit să țină cont nici la fixarea în art. 13 din Constituție a numelui limbii oficiale, nici la solicitările intelectualității științifice și de creație de a modifica legislația lingvistică învechită și odiosul art. 13, pe de altă parte. Cunoaștem tendințele de tergiversare și de torpilare din partea guvernelor, care s-au perindat la noi după 1989, a măsurilor de implementare a limbii oficiale în diversele sfere de activitate economică, administrativă, instructivă, de deservire. Nu am uitat că tot un guvern antinațional a lichidat Departamentul de Stat al Limbilor, merit să contribuie la implementarea legislației lingvistice, să aplice sancțiuni față de sabotorii însușirii și promovării limbii de stat, să vegheze la buna, normala ei funcționare pe teritoriul Republicii Moldova, iar în localitățile cu populație majoritară de alte etnii, și a limbilor acestor etnii, la dorința acestora și în limitele prevederilor legale, alături de limba oficială a statului. Până nu vom avea conducători care să le spună clar și răspicat (ca într-un mesaj viral de pe internet atribuit fostului prim-ministru al Australiei, Julia Gillard) lucrătorilor alogeni și alolingvi cu funcții de răspundere din toate domeniile vieții sociale că, într-un stat suveran și independent, cum pretinde a se considera Republica Moldova, trebuie să însușească ei, mai întâi, și numai după aceea să le ceară și subordonaților să învețe și să respecte limba oficială a statului, conducători care să dirijeze și să-și asume responsabilitatea pentru revizuirea legislației lingvistice și aplicarea unor mă-

suri reale pentru buna funcționare a limbii oficiale a statului în toate sferile de comunicare, vom vorbi întruna și zadarnic despre nereguli și disfuncționalități. Cui dintre cei veniți, cu voia sau fără voia lor, la invitația împărătesei Rusiei sau ca „eliberatori” care au uitat să se întoarcă în patria „eliberatoare”, nu-i place casa noastră, obiceiurile, datinile, istoria, limba noastră, legea găzduirii și legile bune comportări, poate beneficia liber de dreptul de a se retrage la baștină. Câtă vreme se va găsi vreun ales sau diriguitor demagog care să emită elucubrații de felul „Din punct de vedere științific limba noastră e română, însă din punct de vedere politic e moldovenească” și niciun conducător de rang superior nu-i va spune că și el, debitorul de silogisme aberante, din punct de vedere științific e om, însă din punct de vedere politic nu poartă nume de... om, atâta vreme vom rămâne de răsul curcilor, pentru că lumea științifică, dar și cea politică de pe glob a înțeles de mult cu ce faună de politicieni „moldoveniști” are de-a face. Revista „Limba Română”, colectivul de entuziaști care o elaborează își va îndeplini în continuare cu aceeași dragoste și respect pentru cititorii săi munca apostolică de luminare a maselor cu lumina cea dreaptă a adevărului.

Dorin CIMPOEȘU

Aspecte ale istoriei naționale în revista „Limba Română”



D.C. – prof. univ. dr. în istorie, Academia „Al. I. Cuza”, București. Autor, printre altele, al volumelor *Governarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova) 1998-1999* (2009); *Restaurația comunistă în Republica sovietică în Republica Moldova* (2008); *Republica Moldova, între România și Rusia* (Premiul Salonului Internațional de Carte, Chișinău, ediția a XIX-a, 2010). Specialist în Istoria contemporană a României, inclusiv a Basarabiei (1918 – prezent), profesor de Istoria contemporană a românilor și Istoria instituțiilor românești contemporane.

Ideea abordării în revistă a problematicii istorice s-a pus, în mod serios, pe la mijlocul anului 2009. Atunci, în numărul 7-8, s-a introdus în structura „Limbii Române” rubrica specială cu apariție permanentă, *Lecțiile istoriei*.

În cei șase ani de la înființarea rubricii, au fost publicate, în mod aproape constant, studii și articole, care au acoperit toate perioadele istoriei Basarabiei, fiind semnate de personalități ale istoriografiei românești de pe ambele maluri ale Prutului. Dintre aceștia s-au remarcat: Andrei Eșanu, Ioan Scurtu, Dinu Poștarencu, Ion Varta, Dorin Cimpoescu, Ion Țurcanu, Vlad Mischevca, Constantin Burac, Ion Negrei, Sergiu Musteață, Anatol Petrencu, Valentin Tomuleț și alții.

Rubrica *Lecțiile istoriei* a inserat, de la apariție și până în prezent, un număr de 62 de studii și articole istorice, dintre care 55 au fost elaborate de 7 istorici din rândul celor menționați mai sus, care au publicat mai constant materiale și au fost cei mai prolifici.

Dacă analizăm apariția de texte istorice pe ani, constatăm că cei mai buni au fost anii 2010 și 2012, când au fost publicate 19, respectiv 17, materiale, media celorlalți ani fiind de 8.

În continuare, îi prezentăm pe istoricii care au

avut cea mai însemnată contribuție la promovarea istoriei naționale în paginile revistei „Limba Română”.

Andrei Eșanu, doctor în istorie, membru titular al Academiei de Științe a Republicii Moldova (A.Ș.M.) din anul 2007 și membru de onoare al Academiei Române din 2011.

A colaborat la revista „Limba Română”, în perioada 2003-2009, publicând 9 studii și articole la teme ca: opera *Descriptio Moldaviae* a lui Dimitrie Cantemir în cultura europeană; abordări și interpretări noi privind întemeierea Țării Moldovei; viața și activitatea voievodului Ștefan cel Mare și altele.

Dinu Poștarencu, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie al A.Ș.M.

Domenii de competență: istoria modernă a Basarabiei; istoria localităților; genealogie.

Dintre lucrările publicate: *Străzile Chișinăului. Denumiri vechi și actuale* (1998), *O istorie a Basarabiei în date și documente* (1998), *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus* (2006), *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei* (2005) etc.



2000, Casa Limbii Române. Acad. Nicolae Corlăteanu, autor și membru al colegiului de redacție, omagiat la împlinirea a 85 de ani

Colaborează la revistă de trei ani, începând cu 2012, perioadă în care a publicat aici 7 studii și articole, dedicate îndeosebi situației limbii române după ocuparea Basarabiei de Imperiul Țarist și repunerea ei în drepturi odată cu unificarea acesteia cu România, în 1918.

Dorin Cimpoeșu, licențiat al Facultății de Istorie și Filozofie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași și doctor în istorie al Universității din București. În prezent, profesor asociat la Facultatea de Arhivistică din București.

A lucrat în domeniul relațiilor externe ale României, servind țara în misiuni diplomatice în Marea Britanie (1988-1990), Republica Moldova (1993-1997) și Armenia (2002-2005).

A publicat 7 monografii, la București, Iași, Chișinău și Târgoviște, precum și zeci de articole și studii care sunt consacrate istoriei recente a Republicii Moldova (Basarabiei).

Una dintre cărțile sale, intitulată *Republica Moldova, între România și Rusia*, a primit premiul *Salonului Internațional de Carte Chișinău*, ediția a XIX-a, 2010. De asemenea, aceeași lucrare a fost recenzată de istoricul Eduard Baidaus în publicația „Canadian Slavonic Papers”/ „Revue Canadienne Des Slavistes”, vol. LIII, No.1, March 2011, Canada.

Lucrări publicate: *Republica Moldova – criza regimului parlamentar democratic*, Editura Pro Universitaria, București, 2015; *Regimul post-totalitar din Republica Moldova (1990-2012)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012; *Republica Moldova, între România și Rusia, 1989-2009*, Editura Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, Chișinău, 2010; *Gubernarea de centru-dreapta în Basarabia (Republica Moldova)*, 1998-1999, Editura Renaissance, București, 2009; *Restaurația comunistă sovietică în Republica Moldova*, Editura Ars Docendi, București, 2008; *Istoria unui Tratat controversat. Tratatul de parteneriat privilegiat și cooperare între România și Republica Moldova*, Editura Zamolxe, Chișinău, 2000, publicată sub pseudonimul Petrache D. Cojocea; *Misiune diplomatică în Republica Moldova, 1993-1997*, Editura Polirom, Iași, 2000.

A început colaborarea la revistă în anul 2009 și a continuat-o până în prezent. În această perioadă a publicat 14 studii și articole dedicate, în cea mai mare parte, istoriei recente a Basarabiei, dar și unor momente

importante din istoria modernă și contemporană a românilor. Tematica abordată a fost următoarea: ocuparea Basarabiei de Rusia țaristă și apoi de Rusia totalitar-comunistă, disputa în jurul identității românilor basarabeni, a doua comunizare a Basarabiei și trăsăturile regimului comunist renovat, contrareacția Rusiei la transformările naționale și democratice din Basarabia, evoluția și caracteristicile regimului post-totalitar din Republica Moldova, criza regimului parlamentar democratic din Republica Moldova, conflictul transnistrean și altele.

Ion Negrei, istoric, cercetător științific la Institutul de Istorie al A.Ș.M., vicepreședinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova, redactor-șef al periodicului de istorie și cultură „Oameni. Locuri. Destine”.

Domeniul principal de cercetare științifică: Basarabia în contextul general al istoriei poporului român.

Volume publicate recent (în colab.): *Pantelimon Halippa – tribun al Basarabiei* (2009), *Ioan Pelivan, părinte al mișcării naționale din Basarabia* (2011 și 2012), *Ioan Pelivan, istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia* (2012), *Pantelimon Halippa – Apostol al Basarabiei. Studii. Documente. Materiale* (2013).

A publicat doar 2 articole în revistă la o distanță foarte mare în timp, respectiv unul în anul 2004, referitor la reputatul istoric Anatol Petrencu, iar celălalt în 2015, în care tratează contextul istoric în care a fost înființată Mitropolia Basarabiei.

Ion Varta, doctor în istorie, șef Secție istorie modernă a Institutului de Istorie, Stat și Drept al A.Ș.M.

Autor a mai mult de 20 de cărți, între care: *Asasinările în masă din R.A.S.S.M. în perioada Marii Terori (1937-1938)*, 2010; *Deportările în masă din R.S.S. Moldovenească din 5-9 iulie 1949*, 2011.

Colaborarea sa la revistă a început în anul 2002. În acest răstimp a publicat 5 materiale în care tratează unele aspecte dureroase ale stalinizării Basarabiei, cum ar fi: deportarea cadrelor didactice, deposedarea abuzivă de bunuri a românilor basarabeni și trimiterea acestora în lagăre de muncă forțată, cenzura sovietică în R.S.S. Moldovenească și altele.

Ion Țurcanu, semnează mai mult de douăzeci de cărți și câteva sute de articole cu tematică variată: istoria tuturor românilor; istoria Basarabiei; istoria Moldovei medievale; relații agrare; istorie politică; relații internaționale; istorie a culturii; metodologie a istoriei; filozofie; istorie literară etc.

Cărți publicate în ultimii ani: *Bibliografia istorică a Basarabiei și Transnistriei* (2005); *Istoria relațiilor internaționale* (2005); *Istoria: receptare, cercetare, interpretare* (2006); *Istoria românilor (cu o privire mai largă asupra culturii)*, Brăila, 2007; *Istoria ilustrată a românilor*, în 2 vol., București – Chișinău – Brăila, 2008-2009; *În căutarea originii numelui Basarabia*, Chișinău, 2010.

Începutul colaborării datează din anul 2002, aceasta intensificându-se pe parcursul anilor 2004 și 2015. A publicat 8 articole și studii care, în cea mai mare parte, au tratat probleme de filozofie a istoriei și culturii românilor, cum ar fi: sensul vieții și perspectiva istorică în opera lui Emil Cioran; Mircea Eliade despre capacitatea omului de a suporta istoria; Grigore Vieru – o emblemă a creșterii noastre culturale și altele.

Vlad Mischevca, doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie al A.Ș.M., profesor asociat, membru al Comisiei Naționale de Heraldică (1995-2014).

Domenii de competență: istoria relațiilor internaționale din sud-estul Europei (sec. XVIII – încep. sec. XIX); genealogia domnilor fanarioți; vexilologie heraldică; raporturi istorice moldo-elene (în special cu așezămintele de la Muntele Athos).

A publicat 10 monografii la Chișinău, Iași și Atena.

A început colaborarea la revistă în anul 2004, după care a urmat o perioadă de întrerupere până în 2012, când a revenit în paginile publicației, continuând să fie prezent cu studii și în anii următori. În toată această perioadă a publicat 10 materiale, în care au fost abordate variate aspecte privind relațiile domnitorului Stefan cel Mare cu așezămintele de la Muntele Athos, anexarea Basarabiei de Rusia țaristă, drama Basarabiei în publicistica lui Mihai Eminescu, precum și unele paralele istorice între Basarabia și Lituania, respectiv Republica Moldova și Crimeea.

Viorica GOCOREAN

Revista „Limba Română”: contribuții la un profil de formator



V.G. – absolventă (în 2015)
a Facultății de Litere, Univer-
sitatea Pedagogică de Stat
„A. Russo” din Bălți.

Înregistrând o longevitate respectabilă, în contextul labil al publicisticii noastre, revista de știință și cultură „Limba Română”, căreia însuși lingvistul Eugeniu Coșeriu îi atribuia meritul „cultivării limbii române”, își continuă traiectul existențial într-o deplină consecvență cu sine însăși, rămânând fidelă dezideratelor sale de început, în condițiile unei aspre tranziții. Înfruntând vicisitudinile contextului social-politic, revista „Limba Română” a reușit performanța rară de a se menține de-a lungul timpului, devenind mai competitivă și mai performantă.

Fondată în anul 1991, la Chișinău, revista a cultivat, de-a lungul anilor, cu perseverență știința și arta autentică, a respins categoric falsurile lingvistice, istoriografice și de altă natură. A publicat articole, studii, sinteze, comentarii privind practica de interpretare a fenomenului lingvistic, cititorului fiindu-i prezentate numeroase și consistente argumente de ordin filologic, istoric, juridic etc. cu privire la denumirea corectă a limbii noastre și necesitatea utilizării ei în toate domeniile societății.

Ajunsă la ora bilanțului, primul lucru care se impune să fie remarcat, așa cum observa și reputatul lingvist Eugen Munteanu, este vigoarea revistei: „într-un peisaj cultural publicistic

zbuciumat și contradictoriu, într-o societate angrenată în schimbări masive și într-o epocă în care publicațiile efemere reprezintă mai degrabă regula, iar unele dintre marile publicații periodice de cultură, în România, ca și în Basarabia, apar adesea cu mari întârzieri și sincope, mica echipă condusă de Alexandru Bantoș reușește să scoată, în aparență fără mari eforturi, unul după altul, cele șase numere duble anuale ale revistei¹. Simpla ei apariție, într-un ritm susținut, constituie, așadar, un succes în sine, un succes care nu se poate explica decât prin pasiune, prin dăruire și prin conștiința legitimității scopurilor asumate.

Primul număr (ianuarie-martie 1991) anunța statutul de revistă trimestrială, pe care și l-a menținut consecvent de-a lungul timpului, cu mici derogări impuse de problemele financiare. La debut, revista apărea editată cu suportul Ministerului Științei și Învățământului din Republica Moldova cu concursul societății „Limba noastră cea Română”, denumiri temerare pentru acea etapă de început a deșteptării noastre naționale. În 1991 se pune, așadar, temelia unei instituții ce urma „să lupte pentru adevărul științific în domeniul filologiei române”, menționa, în cuvântul de salut adresat revistei, R. Budagov, membru corespondent al A.Ș. a U.R.S.S., doctor în filologie, profesor la Universitatea „M. Lomonosov” din Moscova. „Și când spun «adevăr științific» mă gândesc, în primul rând, – sublinia reputatul om de știință rus – la unitatea limbii pe care o vorbesc muntenii, moldovenii, bucovinenii, oltenii, bănațenii etc. – limba română”².

Primul număr anunța rubrici consistente, care au fost perpetuate, în mare parte, de-a lungul existenței revistei: *Opinii și atitudini, Analize și interpretări, Eminesciana, Permanența clasicilor, Gramatică, Sociolingvistică, Ortografie pentru toți, Cum vorbim, cum scriem, Avantpremiere editoriale* etc.

Abordarea consecventă și cu discernământ a unor teme de mare actualitate, implicit cu referință la denumirea corectă a limbii, la istoria noastră adevărată, la integrarea culturală a Basarabiei în spațiul românesc și european, au contribuit la limpezirea multor aspecte legate de identitatea națională a populației majoritare din Republica Moldova.

Găzduind în paginile sale articole și studii de pe întreg teritoriul de limbă românească, de la creatori și cărturari de toate categoriile, stu-

dii din care se desprinde nu numai ideea directoare sub semnul căreia acționează fiecare autor, ci și modul cum îi bate inima, revista „Limba Română” calcă, după cum remarcă Gavril Istrate, pe „urmele publicației dirijată de Kogălniceanu”⁴. Suntem, cu alte cuvinte, pe urmele brașovenilor lui Bariț.

Obiectivul programatic central pe care revista și l-a propus încă din primul an, în urmă cu două decenii, este acela de a contribui la afirmarea conștiinței identitare românești unice și de a cultiva limba română literară la cel mai înalt nivel. Revista a constituit în timp una dintre tribunele cele mai eficace și mai credibile ale „luptei pentru limbă și ortografie”, purtate de intelectualitatea basarabeană luminată în ultimele două decenii. „Date fiind posibilele derapaje și abateri de la ceea ce, în genere, se consideră astăzi în Europa o gândire „political correct”, este cu atât mai admirabilă știința cu care editorii au reușit să evite tonalitățile strident-naționaliste sau populiste, în favoarea unui discurs de afirmare a identității culturale românești decent și nuanțat, dar nu lipsit de fermitate. Veritabil reper și organ de exprimare a convingerilor și speranțelor identitare la un nivel intelectual elevat, revista pare să își fi atras și asigurat un public instruit, în special din mediile universitare, atât în România, cât și în Republica Moldova”⁵.

Unul dintre obiectivele esențiale ale revistei este susținerea și promovarea, în ascensiunea lor profesională, a celor mai talentați tineri cercetători în domeniile umanistice: lingvistica, științele literare, istoria și etnologia, filozofia, studiul artelor, teologia ș.a., prin aceasta realizând unul dintre rosturile fundamentale ale unei reviste de cultură.

Evitând o specializare prea strictă, revista este deopotrivă literară, ca și lingvistic-filologică; în plus, constatăm o deschidere constantă spre alte sfere ale culturii, de la istoria artei și până la didactica limbii, prin aceasta justificându-și plener statutul de revistă de cultură. „«Limba Română» este o publicație care se adresează deopotrivă minții și inimii cititorilor. În paginile ei nu sunt urmărite numai problemele de strictă specialitate, ca în revista cu același nume de la București; se deosebește de aceasta prin preocupări mai largi, de istorie literară și de istorie propriu-zisă, de etnografie și folclor. Urmărește mișcarea literară și culturală de pe tot cuprinsul pământului pe care se vorbește românește”⁶.

Destinată unui cerc larg de cititori, și, în primul rând, profesorilor de română, studenților de la facultățile de litere, liceenilor și elevilor, „Limba Română” a fost concepută ca o publicație de sinteză (limbă, literatură, folclor, estetică, istorie, artă etc.), având rolul de a-i aduna împreună pe toți cei care, sfidând captivitatea vechilor dogme imperial-bolșevice, doreau să-și exercite nestingherit și cu demnitate dreptul de a-și afirma autentica lor identitate națională.

Fidelă conturului său cultural, revista găzduiește poezie tânără, în paginile ei se recenzează publicațiile periodice, se dau informații asupra spectacolelor teatrale. Numeroasele informații de natură istorică duc la convingerea că studiul limbii materne nu poate fi separat de cel al istoriei naționale. Să ne aducem aminte că „Astra” ardeleană și-a fundamentat programul tocmai pe ideea acestei conviețuiri. Cuvintele lui Timotei Cipariu, referitoare la rolul limbii, și cele ale lui Bariț, privitoare la rostul istoriei, s-au constituit în adevărate table ale legii și au căpătat valoarea unor adevărate testamente.

„Emblemă a românismului și a ideii culturale” (Arcadie Suceveanu), revista „Limba Română” se înscrie tot mai temeinic în tradiția publicisticii românești, fiind „o demnă succesoare a «Daciei literare», a «Familiei» și a «Convorbirilor literare», chiar dacă i-a lipsit o «Junime» de propensiune nucleară sau un Luceafăr inedit în paginile sale”⁷.

- Note** ■
- ¹ Eugen Munteanu, *Vigoare și tenacitate*, în „Limba Română”, 2011, nr. 3-6, p. 14.
 - ² Cf. „Limba Română”, 1991, nr. 1, 1991, p. 5.
 - ³ A se vedea în acest sens: <http://www.contributors.ro/>
 - ⁴ Gavril Istrate, *De la „Dacia literară” la „Limba Română”*, în „Limba Română”, 2011, nr. 3-6, p. 36.
 - ⁵ Eugen Munteanu, *Vigoare și tenacitate*, în „Limba Română”, 2011, nr. 3-6, p. 14.
 - ⁶ Gavril Istrate, *De la „Dacia literară” la „Limba Română”*, art. cit., p. 37.
 - ⁷ Ion Hadârcă, *Descinderi spre tipare, deschideri spre universalism*, în „Limba Română”, 2011, nr. 3-6, p. 28.

Dumitru IRIMIA

O revistă „Limba Română” la Chișinău



D.I. – (n. 21 octombrie 1939
– d. 3 iulie 2009). Profesor
universitar doctor, lingvist,
eminescolog, lași.

Numită, pentru că nu se putea altfel, „nu era voie”, timp de o jumătate de secol, fie limba *noastră*, fie limba *maternă*, fie, pentru că „era voie”, și mai mult încă, pentru că așa trebuia numită, *limba moldovenească*, limba română, în sfârșit, din 1989, din nou limbă de stat în spațiul dintre Prut și Nistru, își caută drumul spre sine și prin apărarea dreptului la numele ei cel adevărat, adică LIMBA ROMÂNĂ, numele identității sale specifice între celelalte limbi romanice.

În acest proces de recâștigare a propriei identități și demnități a limbii, în interiorul unui proces mai amplu de renaștere națională în Basarabia și Nordul Bucovinei, pe care apărarea limbii îl orientează, de fapt, în mod decisiv, după ce manualele școlare de *Limba moldovenească* au început să fie înlocuite cu manuale de *Limba română*, gândite și publicate la Chișinău, iată, de curând, și revista, depășită sub toate aspectele, „Limba noastră” a trebuit să lase loc unei noi reviste, mai potrivite – și ca titlu, și ca problematică, și ca desfășurare de idei – cu vremea și cu adevărul științific: „Limba Română”, editată de Ministerul Științei și al Învățământului al Republicii Moldova și Societatea „Limba noastră cea română”.

„S-au bătut” cu îndârjire și cu încredere pentru acest alt pas în procesul de redeșteptare națională aceeași intelectuali luminați (amintind de întemeietorii Școlii Ardelene), care au avut rolul principal în repunerea limbii române în drepturile ei firești de limbă de stat și de cultură, concomitent cu reintroducerea alfabetului propriu, cel latin, autori, totodată, de studii și cărți fundamentale pentru apărarea, cultivarea și dezvoltarea limbii române, atâta vreme supusă unei agresivități bine dirijate. Între acești intelectuali, scriitori, ziariști, profesori, unii – Ion Dumeniuk, Alexandru Bantoș, Nicolae Mătcaș, Grigore Vieru, Anatol Ciobanu, Ion Ciocanu – au intrat să lucreze direct „la facerea” revistei și la publicarea ei o dată la trei luni.

Primul număr își face explicit *Programul* prin *Cuvânt-înainte* adresat cititorilor, unde se face referire la: *obiective* – „obiectivele și finalitățile pentru care am militat fără preget ani și decenii în șir”, „cu concursul energic și concret al specialiștilor și al marelui public vom putea stopa cu adevărat procesul degradării limbii, vom ieși odată și odată din infernul lingvistic ai cărui captivi mai suntem, vom depăși perimatele dogme de sorginte imperativ-bolșevică privind etnogeneza, limba și cultura poporului”; *destinatari* – profesori și învățători, studenți, elevi, toți vorbitorii „acestui grai fără seamăn”; *profil* – studiul limbii, literaturii, metodică studierii limbii și literaturii române în școlile de toate gradele.

Conținutul acestui număr se înscrie în mod exemplar în perspectivele deschise de *Program*, începându-se cu începutul, cu răspunsul, adică, la întrebarea: *Cine suntem?* Identitatea națională, una și aceeași a basarabenilor și bucovinenilor cu a tuturor românilor, este argumentată în mod inteligent cu dovezi, neștiute de cei mai mulți români din această parte, aruncate uitării sau ignorării de cei cărora le-ar fi subminat „adevărul necesar”. Cum rolul principal în această marcă a identității îl are limba, argumentele de această natură predomină. În salutul său adresat revistei, acad. R. A. Budagov respinge încă o dată ideea aberantă a existenței unei „limbi moldovenești”, distinctă de limba română: „Când spun «adevăr științific», mă gândesc în primul rând la unitatea limbii pe care o vorbesc muntenii, moldovenii, bucovinenii, oltenii, bănașenii etc. – limba română. Acest adevăr *sine qua non* a fost călcat în picioare până nu demult de promotorii stalinismului, care, în pofida adevărului,

au inventat teoria celor două limbi est-romanice diferite: limba română și cea moldovenească”. O suită de titluri de cărți vechi românești, fundamentale, scrise de Varlaam, Gr. Ureche, Dosoftei, Miron Costin etc., precum și fragmente din aceste scrieri reflectă vechimea și adâncimea conștiinței unității întru *românie* la români. Aceeași idee a unității de limbă, cultură și neam stă în centrul studiilor semnate de I. Conțescu, *De ce moldovenii sunt români*, P. Balmuș, *Dovezi de românism în Moldova*, sau motivează reproducerea *Discursului* ținut de M. Kogălniceanu la Congresul de la Berlin din 1878, când s-a discutat soarta Basarabiei (însoțit de studiul lui R. Dragnea, *Influența lui M. Kogălniceanu în cultura românească*), reproducerea unor scrisori ale poetului Al. Mateevici, în articolul lui I. Nuță, *Al. Mateevici și limba română*, precum și republicarea unor poezii de B.-P. Hasdeu, C. Negruzzi, G. Sion, G. Coșbuc.

Pe aceeași idee își construiește studiul său incisiv C. Tănase, *Intellectuali și limba maternă*: „Dacă înstrăinarea s-a făcut prin limbă – și tocmai prin limbă s-a făcut –, regăsirea de sine a multora tot prin limbă trebuie să se facă. Renunțarea la mitul despre *limba moldovenească și poporul moldovenesc* și acceptarea religiei adevărate – *limba română și poporul român* – nu pot fi realizate numai prin lozinci”.



2007, Casa Limbii Române. Prof. Dumitru Irimia la o întâlnire cu echipa revistei „Limba Română”

Despre starea de azi a limbii române în Basarabia, despre cauzele degradării ei, despre complexitatea problemelor ridicate de exigențele dezvoltării ei firești ca deopotrivă limbă modernă de cultură și de comunicare scriu, concentrat, cu accente amare sau ironice, cu indignare sau cu o relativă detașare impersonală Leo Bordeianu, *Șansele supraviețuirii*, C. Tănase, *Intelectualii și limba maternă*, A. Silvestru, *Victime ale bilingvismului: copiii complexați*. Probleme speciale de întrebuintare în scris a limbii române sunt adâncite de A. Ciobanu, *Normele de punctuație în vigoare*, și Mioara Avram, *K sau C, Ch, Ck sau Q?*, iar Albina Dumbrăveanu, *Noi și numele noastre*, Irina Condrea, *Exprimarea pleonastică*, A. Palii, A. Gromov etc. urmăresc diferite aspecte ale cultivării limbii.

Studii semnate de M. Drăgan, *Actualitatea lui Eminescu*, M. Cimpoi, *Eminescu, homo folcloricus*, P. Ursache, *Doina eminesciană – expresie a mentalului românesc*, privesc din unghiuri diferite opera eminesciană, Ana Bantoș, „...Sunt ca un cer printre brazi...”, și Veronica Bâtcă, *Registrul epic al poetei*, readuc în atenție notele specifice ale lirismului poetei Magda Isanos, la 75 de ani de la naștere, iar Eliza Botezatu oferă școlii o propunere de analiză a poemului lui Nicolae Labiș, *Moartea căprioarei*, punând, totodată, la dispoziția elevilor și profesorilor textul în întregime.

Bine gândită sub aspectul conținutului și al dispunerii în volum a materialelor, cu o inteligentă aranjare în pagină și organizare tipografică de ansamblu, primul număr al excelentei reviste „LIMBA ROMÂNĂ” demonstrează claritatea și fermitatea concepției colectivului și colegiului de redacție, care întrunesc specialiști din Chișinău, Cernăuți, Iași, București și Kiev. Vânt bun acestei noi corăbii, pe ape nu chiar liniștite!

Ion CIOCANU

Limba, literatura, bacalaureatul

I.C. – scriitor, dr. hab., consultant științific la Institutul de Filologie al A.Ș.M. Semnează 40 de cărți, majoritatea – de critică și istorie literară, de sociolingvistică și de cultivare a limbii. Lucrări apărute după 1990: *Literatura română contemporană din Republica Moldova* (1998), *Literatura română. Studii și materiale pentru învățământul preuniversitar* (2003), *Scriitori de ieri și de azi* (2004), *Efortul salvator* (2006), *Salahorind...* (2008), *Darul lui Dumnezeu* (2009), *Noi și cuvintele noastre* (2011), *Cărțile din noi* (2011), *Absența exclusă* (2013), *Rămurea de iasomie. Memorii și meditații...* (2013).

Rezultatele examenelor de bacalaureat din 2013 și 2014 ne-au zguduit. Știam că starea de lucruri din învățământ era proastă (din cele mai variate cauze), dar chiar să nu poată trece bacalaureatul atât de mulți băieți și fete.

Și iată că distinsul lingvist și publicist Alexandru Bantoș, redactor-șef al revistei de știință și cultură „Limba Română”, cutremurat ca și noi de rezultatele a două sesiuni de bacalaureat consecutive, a efectuat o analiză necruțătoare a „fenomenului”, bazată pe căutarea nișelor dezastrului și pe intuirea și sugerarea eventualelor remedii. Bănuim că o parte a profesorilor de limba și literatura română au citit cu creionul în mână editorialul său *BAC-ul, oglindă a școlii și societății*, inserat în prestigioasa revistă nr. 3 din anul ce se apropie de sfârșit. Dar ne gândim la acei profesori care, din diverse motive, n-au citit nici editorialul la care ne referim, nici celelalte studii și articole din același număr al revistei. Or, numărul respectiv al publicației se adresează neapărat și profesorilor de alte discipline școlare, conducătorilor de instituții de rang local, regional și republican și, într-o măsură, elevilor și liceenilor, chemați și ei să conștientizeze din timp necesitatea unei atitudini cu adevărat responsabilă față de procesul de învățământ, atitudine care trebuie înțeleasă ca față de însuși destinul lor în viață.

Ne-a pus foarte serios pe gânduri îngrijorarea publicistului „dacă școala noastră le oferă tinerilor cunoștințe, abilități, deprinderi pentru a deveni adulți de succes, dacă le acordă suficient sprijin informațional și moral pentru a susține cu bine BAC-ul”. Emoția noastră a crescut și mai mult când am realizat ca descrierile dlui Alexandru Bantoș se întemeiază chiar pe „informațiile furnizate de Ministerul Educației”. Elogiem – și noi – îndrăzneala dnei ministru Maia Sandu și a echipei sale de a privi adevărul în față și eforturile depuse în vederea depășirii stării precare din învățământ. „În sesiunea de bacalaureat 2013 a fost atestată cea mai mică rată de promovare a examenului de bacalaureat din toată perioada de organizare a acestui examen în Republica Moldova – 68,28%. Rata de promovare în 2013 a fost cu 20 de puncte procentuale mai mică decât în anul precedent”. Publicistul nu se grăbește să „taie” în carne vie. El se întreabă răbdător și corect: „în virtutea introducerii unor elemente noi în metodologia de organizare și desfășurare a examenelor de bacalaureat, datele nu sunt compatibile cu cele din anii precedenți. În consecință, nu este posibilă determinarea, dacă rata scăzută de promovare se datorează diminuării calității studiilor sau unei evaluări mai obiective...”. Oricum, „reșita absolvenților a fost joasă”, adevărul acesta nu doar îl îndreptățește, ci chiar îl obligă pe editorialist să se întrebe cu voce tare: „De ce și, mai ales, cum am ajuns în această situație deloc optimizantă?”.

Urmează o altă întrebare firească – „Rezultatele BAC-ului din 2013 sunt «consecința» noului «mecanism», transparent, de examinare sau, mai curând, un argument al degradării sistemului educațional?” – ca să vină o primă, dureroasă și îngrijorătoare concluzie că, „oricum am interpreta și justifica «fenomenul», bilanțul acestei «probe de foc» constituie **un semnal de alarmă fără precedent pentru învățământ...**” (sublinierea ne aparține – I.C.).

Îngrijorător e și avertismentul publicistului că „pare greu de imaginat că lucrurile se vor ameliora repede”. Apreciem tenacitatea editorialistului de a privi – și el – adevărul în față, dar am dori să încurajăm școala și societatea să depășească pe cât e posibil mai curând acest „prag”; tocmai în contextul unei atari dorințe am purces la scrierea articolului de față: să atragem încă și încă o dată atenția tuturor cadrelor didactice, nu numai a profesorilor de limba și literatura română, ba chiar a

tuturor celor implicați în sfera învățământului, inclusiv – mai repetăm o dată – a elevilor, liceenilor, studenților, să ne întoarcem cu fața spre carte și spre nevoile școlii de toate gradele, inclusiv spre salariile pedagogilor și spre bursele studenților; să căutăm resurse bănești și de altă natură și voință politică, dar și una pur omenească de a citi, studia, atinge performanțe în numele scoaterii școlii din impas! Dl Alexandru Bantoș enumeră judicios unele posibile remedii. Unul dintre acestea îi privește chiar pe copii. În Franța copiază un elev dintr-o mie, la noi – 40. Chiar nu înțelegeți voi, elevi, liceeni, studenți, ca aveți un loc al vostru în lupta pentru ameliorarea stării actuale de lucruri: frecvența la ore și buna pregătire sistematică a temelor!?

Un alt posibil remediu e că „în Franța, pentru a asigura calitatea studiilor și pentru a diminua factorii de stres, pregătirile de BAC se desfășoară după un program special pe parcursul ultimilor doi ani de liceu, elevii din clasa a XI-a fiind preocupați, în mod prioritar, de examenul la limba și literatura franceză (scris și oral)... De ce n-am prelua această experiență reușită și la noi?”.

Sugerăm tuturor direcțiilor raionale de învățământ să organizeze studierea, discutarea și găsirea în colectiv și a altor mijloace și procedee de îmbunătățire a calității pregătirii elevilor, liceenilor, studenților nu doar pentru un examen sau altul, ci pentru... viață.

Și mai e un lucru demn de toată aprecierea în privința efortului revistei „Limba Română” de a contribui la ridicarea nivelului de instruire a elevilor / liceenilor și a activității cadrelor didactice: tipărirea în același număr al publicației a unui șir de articole, studii, note și sugestii privind însușirea temelor prevăzute de programele de învățământ și evaluarea cât mai reușită a rezultatelor la examene de an și, îndeosebi, la cele de bacalaureat. Evidențiem, înainte de toate, două studii consistente și bine redactate ale infatigabilului savant-metodist Constantin Șchiopu: *Testul pentru examenul de bacalaureat: posibile erori și modalități de rezolvare* și *Evaluarea competențelor de lectură ale elevilor prin intermediul testelor*.

Nici nu încercăm, aici, să ne argumentăm opinia; textele inserate în revistă conțin nenumărate exemple vii, probante și pe deplin acceptabile sub aspectul contribuției la perfecționarea învățării literaturii și a

evaluării cunoștințelor și deprinderilor practice ale învățăceilor la literatura română. Noi personal am lecturat cu vădit și constant interes și studiul de metodică al dnei Maria Hadârcă *Metodici și tehnici de evaluare autentică a competenței de lectură*. Într-un alt studiu, *Portofoliul de progres. Evaluarea complementară* de Marilena Pavelescu, am remarcat idei și sugestii prețioase, ca: „evaluarea este doar un instrument, și nu un scop în sine”, sau „evaluarea trebuie să prilejuiască un dialog continuu, un parteneriat profesor – elev”, sau – mai ales, dragi elevi, liceeni și studenți, – „Nu ne putem aștepta ca de pe băncile unei școli în care elevul nu a făcut decât ceea ce i-a spus profesorul să iasă un adult cu inițiativă...”. Citatul din urmă vă privește în cea mai mare măsură pe voi, copii, și se leagă strâns cu apelurile noastre, adresate mai devreme, anume vouă – că am așternut pe hârtie aceste considerații despre revista „Limba Română” și pentru voi, învățăceii îndemnați să manifestați inițiative creatoare în procesul de învățământ...

„Florile Dalbe”, 4 decembrie 2014

Ioan MILICĂ

Exercițiul demnității



I.M. – lect. univ. dr.,
 Departamentul de
 Românistică, Facultatea
 de Litere, Universitatea
 „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
 Domenii de competență:
 lingvistică generală, retorică,
 stilistică și poetică. Autor
 al volumului *Expresivitatea
 argoului* (2009). Co-editor
 al mai multor volume și
 membru în colectivele
 științifice și redacționale ale
 unor publicații periodice
 precum „Text și discurs
 religios” (Iași), „Limba
 Română” (Chișinău),
 „Argotica” (Craiova) și
 „Analele Științifice ale
 Universității «Alexandru Ioan
 Cuza» din Iași”.

Intrată în cel de-al XXV-lea an de existență, revista „Limba Română”, publicată la Chișinău de o echipă de oameni de litere entuziaști și de bună-credință, și-a impus profilul bine individualizat în peisajul publicisticii culturale românești. Inițial concepută ca platformă de dezbateră a cărțurilor din Republica Moldova, „Limba Română” este astăzi cunoscută, citită și respectată pe ambele maluri ale Prutului, fiind o publicație ce promovează în chip autentic valorile culturale ale românilor de pretutindeni.

În agitatul sfert de veac pe care l-a traversat de la înființare, revista a reușit – cu sacrificii știute numai de cei ce s-au îngrijit de destinul ei – să reunească în fiecare număr contribuțiile unor scriitori, publiciști, savanți, gânditori și artiști de marcă. Prin eforturile redacției și ale colaboratorilor, cititorilor le-a fost asigurat un produs editorial de bună calitate, ale cărui note caracteristice sunt grija pentru adevăr, spiritul critic, seriozitatea și bunul-gust. În vremuri grele sub toate aspectele, revista a fost martor al istoriei și a făcut istorie.

În prezent, grație internetului, lectorul zilelor noastre poate consulta, cu interes și cu emoție, arhiva revistei, iar această călătorie în trecut nu este deloc lipsită de însemnătate, dacă vrem să observăm că o publicație cu

bune zidiri dintru început poate deveni, în timp, unul dintre pilonii culturali de rezistență și stabilitate împotriva înfeudării, dezarticulării socio-culturale, ignoranței și spaimei.

Cel mai recent număr al revistei „Limba Română”, un tom de aproape 400 de pagini, dă mărturie despre responsabilitatea cu care colectivul de redacție a înțeles să oglindească în cuvinte și imagini maturitatea și eleganța editorială.

Majoritatea textelor sunt organizate în grupaje care elogiază două personalități emblematice ale românilor: academicianul Solomon Marcus, savantul de renume internațional cu suflet tânăr, sărbătorit la împlinirea vârstei de 90 de ani, și poetul Grigore Vieru, a cărui memorie este evocată în culorile limpezi și luminoase ale picturii de icoane.

Această fericită întâlnire a omului de știință cu un artist al cuvântului reflectă însăși esența politicii editoriale a revistei și explică, într-un fel, de ce a supraviețuit publicația unor agresiuni precum cenzura, subfinanțarea cronică și discreditarea. Din punctul meu de vedere, numai conștiința echipei redacționale că împlinește un act de cultură de mare însemnătate a făcut posibilă neînchinarea flămurii, după cum ar fi fost de crezut și de așteptat, având în vedere dificultățile întâmpinate.

Enumerarea pleiadei de nume sonore care semnează în nr. 1-2/2015 al revistei „Limba Română” este inutilă, dat fiind că cele mai multe dintre articolele închinare celor două spirite nobile le aparțin unor academicieni, cadre didactice universitare, cercetători și scriitori, adică unor autori reputați și prețuiți. Cu fiecare articol, cititorul află noi și noi detalii ale energiei și forței creatoare ale personalităților omagiate, după cum, în a treia parte, el ia cunoștință cu repertoriul de rubrici statornice ale revistei.

Prin acest mozaic de texte interesante și bine scrise se articulează vocația enciclopedică a publicației și se concretizează dorința fondatorilor ei de a păstra vie ideea de a contribui activ la formarea gustului pentru valoare. „Cine vor fi cititorii revistei, cui se adresează ea?”, se întreabă retoric, în prefața primului număr, fondatorii. „Desigur, tuturor vorbitorilor acestui grai fără seamăn, tuturor celor pentru care limba română, „nodul cel mai puternic, dacă nu chiar temelie” neamului, este averea nepieritoare a națiunii, un ideal sacru al existenței ei”.

Din ce în ce mai rar întâlnit în publicațiile românești ale prezentului, respectul față de cititor le poate părea unora ca valoare perimată, însă această valoare reprezintă, în lumea civilizată, cheia de boltă a oricărui exercițiu discursiv profesat în spațiul public, iar redactorii revistei „Limba Română” au înțeles foarte bine că limba de cultură nu este doar limba îngrijită și elevată a vorbitorilor educați, ci și o limbă a respectului și demnității.

„Jurnal de Chișinău”, 24 aprilie 2015



2005, Casa Limbii Române. Poetul Grigore Vieru la o întâlnire cu elevii din Bălășești, Sângerei

Ioana REVNIC

Trebuie apărată limba română?

I.R. – doctor în Filologie al Universității din Oradea, cu o teză despre opera lui Ștefan Bănuțescu. A fost bursieră a Școlii Postdoctorale „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, proiect derulat sub patronajul Academiei Române. A publicat studii literare în volume colective, articole și interviuri în diverse reviste culturale. A debutat cu volumul de interviuri *Dresură de lei* (2011). Alte cărți publicate: *Convorbiri cu Alex Ștefănescu* (2013), *Lumea romanului românesc. Perioada 1965-1989* (2013). Din 2014, este titulara rubricii „Basarabia literară”, revista online „Literatura de azi” (www.literaturadeazi.ro).

Revista aceasta apare într-o țară în care limba română era programată să dispară.

Articolele de lingvistică, de sociolingvistică, de istorie, chiar și unele eseuri sau texte de critică literară sunt scrise pe un ton profesoral. De aici impresia de ariditate stilistică. Expresivitatea conținutului se încadrează în registrul sobrietății și al gravității.

O temă recurentă este problema identitară.

Încă de la înființare, revista și-a asumat românismul ca valoare definitorie. Printre obiectivele publicației se numără pledoaria pentru limba română, recuperarea și apărarea acesteia, asumarea ei ca suport identitar, promovarea valorilor românești autentice, conștientizarea adevărului istoric despre Basarabia – adevăr alterat de dogmele imperia-
list-bolșevice perpetuate decenii la rând.

*

Îți dai seama de statutul dramatic al limbii române în Basarabia anilor '90 când, citind primul număr – din 1991 – al revistei „Limba Română”, ajungi la Glosarul cu termeni româ-

Articol preluat din <http://literaturadeazi.ro/content/trebuie-ap%C4%83rat%C4%83-limba-rom%C3%A2n%C4%83> (aprilie 2015).

nești utilizați în corespondența oficială. Termenii sunt traduși în ru-sește. Ne închipuim că, până nu demult, cuvinte intrate în vocabularul nostru uzual erau adevărate bizareri lexicale pentru mulți români din Basarabia: *act, adevăriniță, contract, decizie, dosar cu șină, imprimat, proces-verbal, raport, ștampilă, titlu, verso* ș.a.

Lista este precedată de câteva pagini cu finalitate utilitară. Acestea conțin modele de acte folosite în serviciile administrative: *cerere și ordin de angajare la serviciu, model de înregistrare în carnetul de muncă al persoanei concediate, scrisoare de comandă, cerere pentru deschiderea unui cont* ș.a.

Astfel că, de la începuturile ei, revista „Limba Română” își asuma – ne-ostentativ – o muncă de **alfabetizare** a cititorilor.

Publicul-țintă era alcătuit din învățători, profesori, studenți, elevi, revista fiind editată de Ministerul Științei și Învățământului din Republica Moldova, în colaborare cu Societatea „Limba noastră cea română”.

Apar în numărul inaugural al revistei „Limba Română” articole de metodică a predării limbii și literaturii române; modele de proiecte de lecție; luări de atitudine în favoarea românismului; texte cu tematică istorică despre problema identității naționale; analize literare; articole de sociolingvistică; o microantologie de scrieri semnate de autori români (B.-P. Hasdeu, M. Kogălniceanu, N. Stănescu, C. Negruzzi, G. Coșbuc, G. Sion, L. Blaga, C. Rădulescu-Motru); articole de critică, istorie și teorie literară.

Prima pagină conține trei citate (din Miron Costin, Mihai Eminescu, Alexe Mateevici) relevante pentru orientarea de fond a publicației.

O spusă a lui Eminescu avea să fie purtată pe pancartele basarabenilor ieșiți în stradă în anii '90, pentru a-și afirma identitatea națională: „...SUNTEM ROMÂNI ȘI PUNCTUM”.

Citatul din Alexe Mateevici – autorul versurilor Imnului de stat al Republicii Moldova, *Limba noastră* – este incendiar: „Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți rătăciți. TREBUIE SĂ ȘTIM CĂ SUNTEM ROMÂNI, strănepoți de-ai romanilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie să le-o spunem copiilor și tuturor celor nelămuriți. Să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă”.

*

Articolul lui Ion Nuță, *Al. Mateevici și limba română*, din nr. 1/1991 al revistei „Limba Română”, mi-a atras atenția. Povestea e următoarea.

În 1913, Alexe Mateevici este student la Academia Teologică din Kiev.

Deși învață la școli rusești, știe bine, încă de la o vârstă fragedă, românește.

Publicase schițe, studii, articole în limba română. Iar marea pasiune a lui era cunoașterea culturii și a literaturii autohtone.

Are 25 de ani, este în anul al treilea și vrea să scrie o teză despre elementele religioase ale folclorului basarabean. Caută cărți de etnografie și folclor și îi scrie lui Ion Bianu (filolog, membru titular și președinte al Academiei Române), cerând materiale bibliografice. Ion Bianu este emoționat și entuziasmat. Academicianul apelează la folcloristul Artur Gorovei, care se arată foarte receptiv și îl ajută pe student cu cărți. Tânărul îi va mulțumi acestuia într-o epistolă.

Scrisorile lui Alexe Mateevici către Ion Bianu și Artur Gorovei dovedesc aviditatea de cunoaștere a tânărului. Acesta vrea să fie la curent cu tot ceea ce se scrie în domeniul de care e pasionat: „Nevoia cea mare mi-a fost că n-am avut cărți trebuincioase spre călăuză. Am fost cu totul izolat de literatura folcloristică din Regat, de bogatele culegeri ale părintelui Marian, de cercetările adânci ale dlor Șăineanu, A. și O. Densusianu și alții (...). Îmi aduc aminte uimirea ce m-a cuprins când am văzut întâmplător în Basarabia, într-o casă de buni români, culegerile voluminoase ale păr.[intelui] Marian. Am rămas împietrit. [...] Chiar un Eminescu popular e rara avis în Basarabia. Foametea de cărți în limba română la noi e de nedescris”.

Rândurile sunt însuflețite de patriotismul expeditorului: „Din copilărie am avut multă dragoste pentru poporul părinților mei, ignorat de stăpânii săi de astăzi și de știința lor oficială chiar până la tăgăduirea existenței sale etnice și la confundarea lui ba cu tătarii, ba cu țișanii. Știința rusească (...) nici nu-și bate capul de «moldovenii» basarabeni (cuvântul «român» la noi nici nu se mai întrebuițează: rușii cred că «români» și «moldoveni» sunt două vițe cu totul deosebite), ce sunt pentru dânsa o adevărată «țară necunoscută», care nu este nici vrednică pentru cercetări sistematice”.

Totodată, acestea vorbesc despre statutul dramatic al românilor, al culturii și al limbii române în Basarabia, într-o epocă zbuciumată.

*

Revista „Limba Română” apare la Chișinău din ianuarie 1991. Fondatorii publicației sunt Ion Dumeniuk (redactor-șef până în 1992), Alexandru Bantoș (inițial, redactor-șef adjunct; din 1994 – conducătorul revistei); Nicolae Mătcaș (la începuturi, ministru al Științei și Învățământului în Republica Moldova).

Publicația apare bitrimestrial și a ajuns la numărul 229-230, în ciuda unor dificultăți financiare din cauza cărora, în 2013, era gata-gata să-și înceteze apariția. Se difuzează gratis în bibliotecile școlare din Basarabia.

Evoluția revistei e sintetizată de unul dintre fondatori – Nicolae Mătcaș – într-un articol din 2013: „Orientată, în primul rând, spre cerințele școlii de toate nivelurile, ea viza pregătirea sub aspect metodic și informativ în domeniul limbii și literaturii materne a cadrelor didactice și a elevilor, mai cu seamă în ceea ce privește familiarizarea cu operele scriitorilor de valoare din întreg spațiul românesc, care nu fuseseră studiate la facultate, dar nici admise, în condițiile persecutării a tot ce era un bun național comun (...), precum și cu elemente din istoria, cultura și civilizația neamului românesc. (...) Aria preocupărilor revistei s-a extins într-atât încât aceasta a devenit o veritabilă revistă de știință și cultură.”

Membrii redacției încurajează, totodată, contribuțiile tinerilor cercetători, ale căror studii se regăsesc în revistă.

„Limba Română” are o variantă electronică și un site – <http://www.limbaromana.md/> – cu o arhivă impresionantă care conține nu doar colecția revistei, ci și cărți în format pdf, realizate de echipa redacțională.

De-a lungul timpului, „Limba Română” a avut drept colaboratori oameni de știință, scriitori, critici literari, profesori, ziariști din Republica Moldova, România, Ucraina, Franța, Germania, SUA etc.

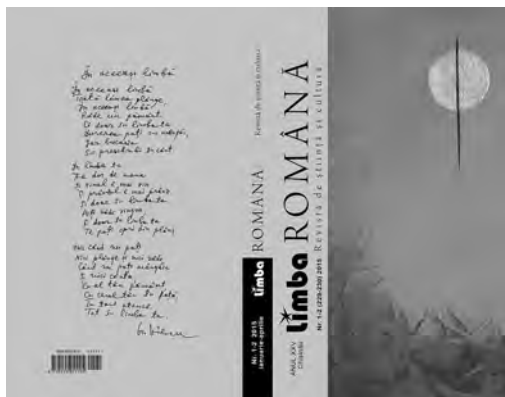
Printre aceștia se numără Eugeniu Coșeriu, Rajmund Piotrowski, Marius Sala, Mihai Cimpoi, Grigore Vieru, Vladimir Beșleagă, Dumitru

Irimia, Dan Mănuță, Gheorghe Chivu, Victor Durnea, Stelian Dumistrăcel, Arcadie Suceveanu, Adrian Dinu Rachieru, Iulian Boldea și mulți alții.

*

Răsfoiesc un număr aniversar (din ianuarie-aprilie 2015), care îl celebrează pe Solomon Marcus (devenit nonagenar, pe 1 martie) și care îl evocă pe Grigore Vieru (la 80 de ani de la naștere).

Mă impresionează – mai mult decât notorietatea celor care semnează în revistă – profesiile (extraliterare ale) unora dintre colaboratori.



Un amplu grupaj dedicat lui **Solomon Marcus** (coordonat de **Mina-Maria Rusu**, inspector general de limba și literatura română, limbi clasice și neogrecă în Ministerul Educației și Cercetării Științifice din România, de **Alexandru** și **Ana Bantoiș**) conturează un expresiv portret al matematicianului.

Scriu despre Solomon Marcus: **Daniel Dăianu** (economist, fost ministru al finanțelor), doctorul **Irinel Popescu**, **Liliana Preteasa** (subsecretar de Stat la Ministerul Educației și Cercetării Științifice din România, fostă studentă a lui Solomon Marcus), **Gabriela Pană Dindelegan** (lingvist, membru corespondent al Academiei Române), **Gheorghe Păun** (matematician, informatician, membru titular al Academiei Române și al Academiei Europei, inițiatorul calculului celular, ale cărui modele sunt numite, după numele său, „sisteme P”), **Grzegorz Rozenberg** (de la Universitatea Leiden, Olanda, și Universitatea Colorado, Boulder, SUA), **Virgil Nemoianu** (eseist, critic literar, filozof al culturii și profesor universitar), **Cristian S. Calude** (matematician, informatician și specialist în fizica cuantică, membru al

Academia Europaea; profesor la Universitatea din Auckland; profesor invitat la 25 de universități și institute de cercetare, incluzând Universitatea Cambridge, École Normale Supérieure din Paris, Japan Advanced Institute of Science and Technology, Microsoft Research, Sandia National Laboratories), **Alex Ștefănescu** (critic și istoric literar, autor al *Istoriei literaturii române contemporane, 1941-2000*), discipoli ai lui Solomon Marcus, prieteni, admiratori; liceeni și o elevă de gimnaziu care l-au cunoscut în cadrul competițiilor școlare.

Alte pagini consistente inserează ancheta realizată de Ana Bantoș despre opera și personalitatea lui Grigore Vieru.

Revista conține rubrici de critică literară, eseu, poezie, limbă română (sunt tratate chestiuni ce țin de etimologie, lexic, limbă română contemporană).

Problema limbii române, a identității românești revine și în acest ultim număr.

O prietenă care citește revista pe internet m-a întrebat dacă reluarea obsedantă a acestei teme se justifică în condițiile în care în 2013 româna a fost recunoscută ca limbă oficială în Basarabia – printr-o decizie a Curții Constituționale de la Chișinău. (Totuși nu a fost modificat articolul 13 din Constituția Republicii Moldova, articol în care se stipulează că limba moldovenească este limba de stat.)

I-am răspuns printr-o scurtă istorie. V-o împărtășesc.

„În filmul *Nuntă în Basarabia* (regizat de Nap Toader), Vlad, personajul principal, discută cu Ana, o școlăriță de nota 8 la limba română, dar de 10 (zece) la engleză”.

În 2013, când am fost ultima oară la Chișinău, tot în engleză am conversat și eu în câteva rânduri cu tineri (!!!) de acolo, încercând să depășesc barierele de comunicare într-o limbă care mi-e străină (rusa) și pe care am auzit-o la fața locului mai abtirit decât cu cinci ani înainte, pe vremea lui Voronin, când am ajuns pentru prima dată în Basarabia.

Iulian BOLDEA

Mircea Eliade – ideologie și cultură

I.B. – prof. univ. dr. la Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș. A colaborat, cu mai multe articole, la „Kindlers Literatur Lexikon” (Metzler, Stuttgart / Weimar, 2009). Ordinul „Meritul pentru învățământ”, în grad de Ofițer, 2004. Este conducător de doctorat, redactor-șef al revistei „Studia Universitatis «Petru Maior». Philologia”, redactor la revista „Vatra”, membru în colegiul de redacție al mai multor reviste de cultură. Dintre volumele publicate: *Scriitori români contemporani* (2002), *Poezia neomodernistă* (2005), *Vârstele criticii* (2005), *Istoria didactică a poeziei românești* (2005), *Poeți români postmoderni* (2006), *Teme și variațiuni* (2008).

În ansamblul operei multiforme, polivalente a lui Mircea Eliade, publicistica de tinerețe ocupă un loc aparte, date fiind reperatele, dimensiunile și paradigmele formale ale acestui tip de scriitură. De altfel, circumscrierea dintr-o perspectivă hermeneutică a operei lui Mircea Eliade nu este lipsită de riscuri și de dificultăți, dacă avem în vedere amploarea, profunzimea și complexitatea acestei creații ce își asumă domenii atât de diverse de manifestare și de abordare a imaginarului. Proteismul scriiturii eliadești, dublat de un spirit de anvergură enciclopedică, se refuză, fără îndoială, unei interpretări univoce, deschizându-se, dimpotrivă, unei pluralități a interpretărilor, unei lecturi polivalente, capabile să capteze nuanțele, simbolurile, reprezentările și figurile privilegiate ale acestei opere de prim rang a modernității secolului al XX-lea.

Acknowledgement: This paper was supported by the National Research Council – CNCS, Project PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract nr. 220/31.10.2011, title Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948) / Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale și intelectuale a Transilvaniei (1848-1948) / Cercetarea pentru această lucrare a fost finanțată de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), Proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract nr. 220/31.10.2011, cu titlul Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948) / Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale și intelectuale a Transilvaniei (1848-1948).

Pe de altă parte, o analiză a „sintaxei imaginarului” creației eliadești este obligată să descopere două paliere dominante ale sale: discursul științific / publicistic și discursul literar, dominante ce pot fi integrate într-o interpretare unitară prin asumarea unei metode transdisciplinare care ar putea să favorizeze, în termenii lui Edgar Papu, „sinteza într-un întreg organic a erudiției și sensibilității”. Ceea ce se poate preciza este că, cel mai adesea, creația lui Mircea Eliade a fost investigată mai degrabă dintr-o perspectivă dihotomică, cele două domenii ale sale – creația științifică și literatura propriu-zisă – fiind dacă nu definitiv separate, atunci măcar supuse unei analize distincte, refuzându-se, așadar, beneficiile spiritului sintetic, integrator. Pe de altă parte, anvergura totalizantă a operei eliadești, vocația sintezei reprezintă dimensiuni ce articulează rosturile adânci ale creației sale, scrisă într-un registru diversificat și cu modalități scripturale diferite. Se poate spune chiar că, într-un anumit sens, Mircea Eliade se află într-un vădit dezacord cu personalitățile științifice ale epocii în care a trăit, cărturari închiși în perimetrul strâmt al disciplinei lor, iubitori de fragmentarism, de specializare strictă. Eliade merge împotriva curentului, într-un efort de transgresare a limitelor unei anumite discipline. Istoricul religiilor, filosoful, scriitorul, memorialistul, publicistul se întâlnesc în structura sa psihologică și intelectuală, conturând figura unui polihistor modern de incontestabilă prestanță ideatică. Eugen Simion o spune limpede atunci când notează că Eliade este „un spirit al totalității, nu al fragmentului (cum sunt cei mai mulți dintre specialiștii din secolul nostru), e omul procesului, cum i-a zis prietenul și colegul său de generație, moralistul Cioran”.

Într-o epocă a tuturor alienărilor, într-un timp degradat, cu sensuri dezafectate, lecția lui Eliade este aceea a unei nevoi acute, stringente de redare a unității primordiale a spiritului, prin recuperarea exercițiului magic și a ritualului, a elementului sacru. O mărturisire a lui Eliade din *Jurnal* ne ajută să înțelegem mai bine coeziunea ultimă, secretă a operei eliadești, căci nu există, cum s-a și observat, de altfel, un hiatus hotărât între literatură și studiile de istoria religiilor; cele două domenii sunt expresia aceluiași spirit ce caută rădăcinile spiritualității omenești, fie cu instrumentele rațiunii, fie cu cele ale expresiei intuitive, simbolice sau metaforice. „Gândesc că omul contemporan, scrie Mircea Eliade, și cu atât mai mult omul de mâine va fi obligat să integreze cele două forme de cunoaștere: logică și rațională pe de o parte, simbolică și poetică

pe de altă parte; sunt, de asemenea, convins că sub presiunea istoriei vom fi forțați să ne familiarizăm cu diferite expresii ale geniului creator extra-european”.

Se poate, pe drept cuvânt, considera că sintaxa imaginarului eliadesc este marcată de două axe, de două dimensiuni: una diurnă, ce se materializează în textele științifice, și alta nocturnă, caracteristică pentru operele de ficțiune. Cele două tipuri de discurs nu trebuie privite însă atât ca elemente dihotomice, cât ca modalități complementare de manifestare a spiritului creator, în măsura în care se pot observa numeroase translații, combinații sau glisări dintr-un registru al discursului în celălalt, uneori chiar în aceeași operă. Cert este că Mircea Eliade însuși a precizat și apreciat rolul imaginației în cadrul sistemului său creator, atât în domeniul ficțiunii, cât și în acela al textului cu caracter erudit: „Imaginația științifică nu este foarte departe de imaginația artistică. Cărțile mele de știință sunt aproape întotdeauna cărți care exprimă visele reale ale umanității. Cele două tendințe se conciliază foarte bine în eul meu”.

Simbolistica labirintului este una majoră pentru scrisul lui Eliade. Ba chiar, în cartea de dialoguri cu Claude-Henri Rocquet, Mircea Eliade consideră că viața sa stă, cu toate împlinirile, rătăcirile și revelațiile ei, sub semnul figurii simbolice a labirintului, figură ce conferă organicitate, coerență și vocație integratoare întâmplărilor în aparență neutre, aleatorii ale unei vieți, cum subliniază chiar autorul *Istoriei credințelor și ideilor religioase*. De simbolul acesta al labirintului se leagă însă și figura mitică, arhetipală a lui Ulise, prototip al condiției politropice a omului european, mereu aflat în căutarea propriei condiții și a identității sale spirituale. Peripețiile, aventurile și rătăcirile lui pe mare pot fi foarte bine asimilate unui simbolic „drum spre Centru”.

Statura personalității lui Mircea Eliade poate fi subsumată dublei vocații a autorului *Istoriei credințelor și ideilor religioase*, pentru care studiul științific, dar și literatura, reprezintă modalități de descifrare a semnelor lumii și ale istoriei, modalități hermeneutice privilegiate. Trebuie însă subliniat faptul că literatura nu se configurează ca o ilustrare, facilă, didactică, demonstrativă a ideții științifice; cele două universuri se explică și își luminează reciproc semnificațiile și simbolurile. Se ajunge, astfel, la o relație generatoare, arhetipală pentru efortul creator al lui Eliade: relația hermeneutică. Pe de altă parte, literatura lui Mircea

Eliade conține, cum se știe, numeroase elemente de modernitate, sub raportul construcției epice, al reprezentării ficționale a realului sau al expresiei formale: inserția monologului interior, rupturile și distorsiunile temporale, apelul la modalitățile confesiunii, prezența elementelor eseistice, aliajul bine dozat între nararea unor fapte și comentariul ori interpretarea lor etc. Pe de altă parte, rolul simbolului în opera lui Eliade este de primă importanță, iar funcția sa unificatoare și integratoare este cea care permite fragmentelor dispartate să se coaguleze într-un întreg armonios, să capete organicitate. În această ordine, hermeneutica este, pentru Mircea Eliade, demersul metodologic cel mai adecvat unei descifrări și interpretări a sensurilor simbolurilor religioase, cum observă chiar autorul: „Hermeneutica este căutarea sensului, a semnificației sau a semnificațiilor pe care, de-a lungul timpului, o anumită idee sau un anumit fenomen le-au avut. Se poate face istoria diferitor expresii religioase”. Memoriile lui Eliade au forma fluentă a unei povestiri a propriei vieți și a propriului destin, înscenată textual din perspectiva tutelară a autenticității, concept-cheie al literaturii sale. Caracterul de sinteză „a biografiei spirituale a autorului” (Mircea Handoca) este dominant. Respectând cronologia propriei vieți, autorul procedează însă și la o serie de intercalări, de interferențe temporale și de mutații ale dimensiunii spațiale care joacă rolul de context al narativității. Memorabile sunt unele scene de interior, unele descrieri ale spațiilor familiare autorului (celebra mansardă, de exemplu), dar și reprezentarea epică minuțioasă a unor evenimente ce au marcat destinul biografic și artistic al savantului și scriitorului.

Pe de altă parte, demne de semnalat sunt unele portrete ale unor personalități ale epocii interbelice, surprinse în datele lor de caracter esențiale, în linii de portret mai contrase ori mai amplu desenate, cu ticuri și gesturi exponențiale, cu trăsături revelatoare. Foarte semnificativ este portretul lui Nae Ionescu, profesorul de filosofie care a marcat destinul spiritual al multor intelectuali ai epocii interbelice. Portretul e însoțit de o introducere în „context”, extrem de sugestivă pentru talentul epic al lui Eliade: „N-am să uit niciodată prima lecție de metafizică la care am asistat. Anunțase un curs despre «Faust și problema salvării». Amfiteatrul «Titu Maiorescu» era arhiplin și am găsit cu greu un loc în fund, tocmai în ultima bancă. A intrat un bărbat brun, palid, cu tâmplele descoperite, cu sprâncenele negre, stufoase, arcuite mefistofelic și cu ochii mari de un

albastru sumbru, oțelit, neobișnuit de scipitori; când își repezea privirile pe neașteptate dintr-un perete în altul, parcă ar fi fulgerat în amfiteatru. Era slab, destul de înalt, îmbrăcat sobru, dar cu o neglijență elegantă; și avea cele mai frumoase și mai expresive mâini pe care le-am văzut vreodată, cu degetele lungi, subțiri, nervoase. Când vorbea, mâinile îi modelau gândirea, subliniau nuanțele, anticipau dificultățile, semnele de întrebare (...). S-a așezat pe scaun, și-a rotit ochii până în fundul amfiteatrului și a început să vorbească. Deodată s-a lăsat o liniște nefirească, parcă toți și-ar fi ținut răsuflarea. Nae Ionescu nu vorbea ca un profesor, nu ținea o lecție, nicio conferință. Începuse o convorbire și ni se adresa direct, fiecăruia în parte, parcă ar fi povestit ceva, ar fi prezentat o serie de fapte, propunându-ne o interpretare și așteptând apoi comentariile noastre. Aveai impresia că lecția întregă e doar o parte a unui dialog, că fiecare din noi era invitat să ia parte la discuție, să-și mărturisească părerile la sfârșitul orei. Simțai că ce spune Nae Ionescu nu găseai în nicio carte. Era ceva nou, proaspăt gândit și organizat acolo, în fața ta, pe catedră. Era o gândire personală și, dacă te interesa acest fel de gândire, știai că nu o puteai găsi altundeva, că trebuie să vii aici s-o primești de la izvor. Omul de pe catedră ți se adresa direct, îți deschidea probleme și te învăța să le rezolvi, te silea să gândești”.

Scrisul a reprezentat pentru Eliade o permanentă dăruire, o implicare fascinantă în ritmurile universale și în ritmurile propriului destin, a însemnat tensiune a înțelegerii și făptuirii, fervoare a regăsirii fiurului trăirii autentice, necontrafăcute („Să simți cum fiecare rând scris îți smulge din viața ta, îți soarbe sângele, îți mistuie creierii. Să simți cum scrisul îți stoarce întreaga substanță a vieții tale. Numai așa merită să scrii”). Textele cu caracter autobiografic ale lui Mircea Eliade, fie că e vorba de jurnal, de memorii ori de cartea de interviuri, sunt cu totul revelatoare pentru statura, metodele, poetica și poietica scriitorului și savantului. Regăsim aici, într-un stil fragmentar, concis, ori, dimpotrivă, digresiv, datele esențiale ale portretului său spiritual, fizionomia sa inconfundabilă, reperle propriului destin și, deopotrivă, articulațiile operei sale de coplesitoare complexitate și profunzime.

La început, Mircea Eliade adoptă o poziție apolitică, susținând însă ideea specificului național, a valorificării resurselor autohtone, împreună cu apelul la valorile democrației, liberalismului și individualismului. Evo-

luția lui Eliade spre legionarism (în noiembrie-decembrie 1935) a fost mai lentă decât aceea, mult mai impulsivă, mai impetuoasă, a lui Cioran. În această privință, apelul la noțiunea de „om nou”, la primatul spiritului și la un accent major așezat asupra imperativelor elitei sunt teme recurente ale publicisticii eliadiene din această perioadă. Pentru Eliade, politica și cultura sunt noțiuni aflate în relație antinomică, activitatea sa circumscriindu-se, până în 1935-1936, unei sfere apolitice. După anul 1936, Eliade consideră că implicarea intelectualilor în politică nu mai poate fi dezavuată, dimpotrivă, ea trebuie încurajată, ca fiind necesară, în planul intervenției civice, apolitismul transformându-se în imperativ „civil”. Perioada ianuarie 1937 – februarie 1938 este marcată de luări de poziție prolegionare ferme, expuse în presa epocii (15 articole). Eliade consideră că, de fapt, clasele sociale ce asigură fundamentul unei națiuni sunt țărâניה și intelectualitatea, eseistul subliniind că elita intelectuală a României poate să conducă la izbăvirea neamului românesc. Antisemitismul este foarte transparent în articolele lui Eliade din această perioadă: „De la război încoace, evreii au cotropit satele Maramureșului și ale Bucovinei și au obținut majoritate absolută în toate orașele Basarabiei... Iar dacă spui că pe Bucegi nu mai auzi românește, că în Maramureș, Bucovina și Basarabia se vorbește idiș, că pier satele românești, că se schimbă fața orașelor, ei te socotesc în slujba nemților sau te asigură că au făcut legi de protecția muncii naționale. (...) Știi foarte bine că evreii vor țipa că sunt antisemit, iar democrații că sunt huligan și fascist... Ar fi absurd să te aștepți ca evreii să se resemneze de a fi o minoritate cu anumite drepturi și cu foarte multe obligații – după ce au gustat din mierea puterii și au cucerit atâtea posturi de comandă”¹. Preocupat constant de destinul României, Eliade consideră, spre deosebire de Cioran (care credea că ieșirea României din starea de minorat și improvizație poate fi asigurată doar printr-un „salt istoric” realizat de un regim de extremă dreapta), că destinul României poate fi reevaluat și ameliorat printr-o revoluție spirituală realizată sub conducerea unei elite legionare. Se poate observa că apropierea și chiar implicarea lui Mircea Eliade în mișcarea legionară, o mișcare politică antidemocratică, antisemită și antiliberală, a fost favorizată, în mare măsură, de filosofia la care aderă tânărul lider de generație, o filosofie vitalistă, existențialistă, ce exaltă elanurile iraționaliste; astfel, afirmațiile xenofobe sau antisemite ale lui Eliade se înscriu în sfera unor concesiuni făcute ideologiei extremiste legionare. Fondul intelectual

și afectiv al lui Eliade era tolerant, marcat de bună-credință, de deschidere și toleranță, astfel încât derapajele din perioada 1937-1938 nu pot fi decât regretabile. Creația sa de universală recunoaștere și legitimitate este lipsită însă de momentul resentimentului față de identitatea românească, Eliade rămânând mereu atașat, fără rest, apartenenței sale etnice.

Note ■ ¹ *Piloții orbi*, în „Vremea”, nr. 505, 19 septembrie 1936.

Bibliografie ■

1. Petru Culianu, *Mircea Eliade*, Traducere de Florin Chiarișescu și Dan Petrescu, Editura Nemira, București, 1995.
2. Mircea Eliade, *Profetism românesc*, 2 vol., Editura Roza Vânturilor, București, 1990.
3. John Gray, *Liberalismul*, Editura Du Style, București, 1998.
4. Mircea Handoca, *Mircea Eliade, pagini regăsite*, Editura Lider, București, 2008.
5. Gelu Ionescu, *Anatomia unei negații. Scrierile lui Eugen Ionescu în limba română (1927-1940)*, Editura Minerva, col. Universitas, București, 1991.
6. Gabriel Liiceanu, *Itinerariile unei vieți: E. M. Cioran; Apocalipsa după Cioran*, Editura Humanitas, București, 2011.
7. Zigu Ornea, *Anii '30. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.
8. Marta Petreu, *Un trecut deocheat sau Schimbarea la față a României*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2004.
9. Marta Petreu, *De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească*, Editura Polirom, Iași, 2011.
10. Fernando Savater, *Eseu despre Cioran*, Editura Humanitas, București, 1998.
11. Mihail Sebastian, *De doua mii de ani...*, cu o prefață de Nae Ionescu, Editura Humanitas, București, 1990.
12. Mihail Sebastian, *Jurnal 1935-1944*, Editura Humanitas, București, 1996.
13. Eugen Simion, *Cioran, Noica, Eliade, Mircea Vulcănescu*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000.
14. Leon Volovici, *Ideologia naționalistă și „problema evreiască” în România anilor '30*, Editura Humanitas, București, 1995.
15. Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței*, III, *Către ființa spiritualității românești*, Editura Eminescu, București, 1996.

Iulian BOLDEA

Între extreme. Generația '27

Generația '27, numită astfel de Dan C. Mihăilescu¹, a reprezentat un fenomen intelectual de anvergură, cu un proiect cultural coerent și cu manifestări publice bine coagulate. Cele două manifeste (*Itinerar spiritual*, al lui Mircea Eliade, și *Manifestul Crinului Alb*, redactat de Sorin Pavel, Ion Nestor și Petre Marcu-Balș / Pandrea) propun două posibile traiectorii ideatice ale grupării. Caracteristicile generației, asumate, în linii generale de toți membrii săi, sunt legate de o tendință antijunimistă, apolitică și, mai ales, de opoziție față de tradiție, față de generațiile precedente, atitudine ce derivă din imperativul scoaterii culturii românești din provincialism și sincronizarea ei cu valorile europene. Deloc întâmplător, Eugen Ionescu a considerat această generație ca fiind „paricidă”², o generație ce nutrește ambiția de a-și devora ascendenții. Proiectul generației e

Acknowledgement: This paper was supported by the National Research Council – CNCS, Project PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract nr. 220/31.10.2011, title Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948) / Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale și intelectuale a Transilvaniei (1848-1948) / Cercetarea pentru această lucrare a fost finanțată de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), Proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract nr. 220/31.10.2011, cu titlul Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948) / Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale și intelectuale a Transilvaniei (1848-1948).

definit, între alții, într-un spirit și un ton insurgent, de liderul ei, Mircea Eliade, care, de pildă, în articolul *Cum încep revoluțiile*, scria: „Cred că una dintre dramele ursite intelectualului român este să asiste la popularizarea ideilor și idealurilor în care a crezut, pe care le-a experimentat și le-a însușit cu trudă. S-a vorbit de zece ani încoace de naționalism, de etnicitate și creație autentic românească, de Stat țărănesc, de Stat organic, de mistică, de mit popular, de rasă, de ortodoxie, de eroism ca sens al existenței – și toate, dar absolut toate aceste formule, care reprezentau un anumit efort spiritual, anumite experiențe sufletești, au ajuns pe piața politică”³.

Opoziția dintre cultură și politică, pe care o asumă și o practică, cel puțin la început, membrii Generației '27 și, mai ales, Eliade (prin proclamarea apolitismului ca argument ideologic ferm), pare să se estompeze mai târziu, când proiectul cultural criterionist intră, după anul 1932, într-o altă zodie, în care interferențele cu sfera politicii sunt din ce în ce mai accentuate. Ilustrativ e faptul că, în toamna anului 1932, asociația Criterion organizează o serie de conferințe având ca teme privilegiate de dezbatere profilurile unor personalități ale epocii, între care se înscriu și oameni politici proeminenți ca Lenin, Mussolini sau Gandhi. Ideea modernizării prin cultură, prin promovarea adecvată și consecventă a valorilor spirituale capătă, din ce în ce mai mult, o amprentă ideologică sau chiar politică. Generația '27 conține, în structura sa destul de eterogenă, intelectuali de marcă precum Mircea Eliade, liderul grupării, Emil Cioran, Mihail Sebastian, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Petre Țuțea, dar și alte figuri, de plan secund (Traian Herseni, Anton Golopenția sau Ernest Bernea, Petru Comarnescu, Ionel Jianu, Alexandru Elian, Dan Botta, I. Biberi, Petru Manoliu, Dan Petrașincu, George Matei Cantacuzino, Alexandru Cristian Tell, Mihail Polihroniade, Arșavir Acterian ș.a.).

Aproiați de spiritualitate, de esența sufletului românesc, de valorile tradițiilor organice de sursă ortodoxistă, exponenții tradiționalismului, între care trebuie amintiți Nae Ionescu și discipolii săi din cercul *Criterion*-ului, au subliniat incompatibilitatea de esență dintre România și Europa Occidentală. Ei considerau că dezvoltarea României trebuie să fie fundamentată pe „realitățile organice”, și nu pe asimilarea unor modele ori resurse sociale sau economice din exterior. O a treia cale

de rezolvare a acestei ecuații era reprezentată de țărâniști și mai ales de Virgil Madgearu, prin care se căuta o soluție de conciliere a democrației și a tehnicii occidentale cu „structurile agrariene indigene unice”.

Climatul cultural de la *Criterion* este, așadar, punctul de convergență al unor concepte, idei, viziuni și atitudini diverse, eterogene. Petre Comarnescu îl rezuma astfel: „*Criterion* a început să însemne nu atât prin valoarea personală a membrilor ei, prin individualități, cât mai ales prin metoda nouă de lucru pe care a instaurat-o: colaborarea, cooperarea, discutarea problemelor împreună, armonia între diferitele profesii intelectuale”⁴. Abandonarea principiilor apolitismului și integrarea unor membri ai grupării în diferite orientări politice este observată, recunoscută, incriminată chiar de către unii dintre reprezentanții acesteia. Petru Comarnescu, de exemplu, constată că „unii dintre membri trec de partea mișcărilor de dreapta ca Mișu Polihroniade, care a încercat mai întâi să câștige simpatia lui Argetoianu și a altor politicieni. Vom avea surprize multe, căci acum încep să se stabilească mai clar pozițiile – pentru cei care înțeleg să facă politică activă, de stânga ori de dreapta. Generația noastră se împarte în două tabere net opuse și în crâncenă luptă”⁵. Poziția lui Mihail Sebastian referitoare la implicarea / neimplicarea generației '27 în politică e și mai tranșantă. Sebastian consideră că, în ciuda tuturor declarațiilor inițiale de neimplicare, această generație a avut, de la bun început, o atitudine politică, în măsura în care a adoptat o poziție fermă cu privire la conceptul de „specific național”: „Era în 1927 când au debutat toți camarazii mei de generație. Ei bine, grupările s-au identificat repede și nu fac abuz când spun că criteriul împărțirii n-a fost altul decât atitudinea față de ideea specificului național. Ca să marcheze și mai bine poziția lor, noii recruți intelectuali s-au grupat în jurul a două reviste adversare: *Duh și slovă* și *Kalende*”⁶. S-a ajuns astfel ca o parte a *Criterion*-ului să se orienteze către ideologia legionară (Mihail Polihroniade, Haig Acterian, Marietta Sadova, Alexandru Christian Tell), o altă parte (Eliade, Noica, Mircea Vulcănescu, Cioran) s-a raliat ideologiei și filosofiei lui Nae Ionescu, de extremă dreapta, în timp ce o ultimă facțiune a îmbrățișat ideologia comunistă (Al. Sahia, Bellu Zilber etc.). În fapt, se poate observa că, de prin anii 1932-1933, Generația '27 s-a scindat între extrema dreaptă și extrema stângă, fapt observat de Emil Cioran, între alții, tânăr gânditor ce se apropie foarte mult, la un moment dat, de ideile naziste: „Dreapta și stânga construiesc pe ruinele libertății”⁷. De fapt, Cioran ob-

servă că opțiunea pentru cele două doctrine extremiste presupune nu doar renunțarea la articulațiile ideii de libertate, ci și abolirea deschiderilor ideatice și a dialogului, premise tipice unui sistem democratic. Desigur, similitudinile dintre cele două orientări majore nu se opresc aici; ele caută să își asume, de pildă, un sens mesianic, relevabil prin lupta pentru abolirea democrației și instaurarea unei societăți purificate de orice element străin. Legionarii, prin Corneliu Zelea Codreanu, și ceilalți exponenți ai ideologiei extremiste, adoptă o strategie de purificare pe criterii rasiale, căreia îi cad victimă cu deosebire evreii, expunând, totodată, o ideologie tulbure, în care mistica, discriminarea, disprețul față de orice idee democratică sunt evidente. În fapt, așa cum s-a mai afirmat, Generația '27 a propus, prin inițiativele sale culturale și prin manifestările doctrinare, o ideologie alternativă la liberalism, în privința imperativului modernizării societății românești. Un concept-cheie, ce revine obsedant în publicistica reprezentanților acestei generații, este acela de „revoluție”, concept epurat de orice conotație politică, prin care se revelează necesitatea unui nou început, a opoziției ferme față de trecut și față de tradiție și a unei legitimări identitare ce are, într-un anumit sens, o ținută atemporală. Desigur, se poate spune că și Eliade, ca și ceilalți corifei a generației, s-a confruntat cu o problemă / aporie identitară. Evoluția ideologică a celor trei intelectuali de care ne ocupăm în acest studiu (Eliade, Cioran, Ionescu) a fost, în linii mari, similară, ei având, cum observă Marta Petreu, o traiectorie identitară „stereotipă sau monotipică”⁸. Problematică a fost, pentru cei trei, apartenența la identitatea etnică – românească, ca și identitatea politică, pentru că, după ce au străbătut o perioadă marcată de apolitism, au trecut la critica sistemului democratic, convertindu-se apoi (cu excepția lui Ionescu), la ideologia totalitarismului de dreapta. Marta Petreu constată, astfel, un scenariu analog, care a putut fi inventariat la acești intelectuali: „un moment spiritual apolitic, apoi o convertire politică și o pasiune ambivalentă pentru România, apoi o traumă cu dezamăgire, iar în final o apostazie a românității, cu o complementară adoptare și construire a unei identități fantasmatică”⁹.

Fascinați, la un moment dat, de ideologia totalitară, Eliade, Cioran sau Noica, pentru a aminti doar cazurile intelectualilor exemplari ai epocii, s-au dezis mai apoi de aceste „rătăcirii” ale tinereții. Fantomele trecutului nu au conținut însă să bântuie receptarea unor opere de remarcabilă ținută filozofică sau științifică. Cazul lui Eugen Ionescu este acela al

unui intelectual atras de valorile democrației, dar și de valorile liberalismului, de care nu s-a dezis niciodată. Desigur, se poate percepe, așa cum observa Marta Petreu, în urma analizei traiectoriei identitare a exponenților Generației '27, o similitudine de reacție, de atitudine și de viziune, de la fervoarea asumării unei atașări pasionale față de identitatea românească, la negarea vehementă a acesteia. Între atașamentul față de românită și ruptura clamată virulent se desenează, în fond, destinul multor intelectuali ai Generației '27, o generație reprezentativă pentru geografia culturală românească a perioadei interbelice.

- Note** ■
- ¹ Dan C. Mihăilescu, *Generației '27, atunci și acum*, în „Cuvântul”, anul XI, nr. 3, mart. 2005, p. 12.
 - ² Eugen Ionescu, *În loc de cronică literară. Despre „generația în pulbere”*, în „Facla”, 4 iunie, 1936. Art. reluat în vol. *Război cu toată lumea*, Editura Humanitas, 1992, p. 94.
 - ³ Mircea Eliade, *Cum încep revoluțiile...*, publicat în „Vremea”, nr. 380 din 17 martie 1935, p. 3; reprodus în vol. *Profetism românesc*, vol. II, *România în eternitate*, Editura Roza Vânturilor, București, 1990, p. 71.
 - ⁴ Petru Comarnescu, *S-a încheiat un ciclu*, în „Credința”, nr. 11, 14 decembrie 1933, apud Mircea Handoca, *Mircea Eliade, pagini regăsite*, Editura Lider, București, 2008.
 - ⁵ Petru Comarnescu, *Pagini de jurnal*, vol. I, ediție îngrijită de Traian Filip, Mircea Filip și Adrian Munțiu, Editura Noul Orfeu, București, 2003, p. 152.
 - ⁶ Mihail Sebastian, *Specificul național*, în „Apostrof”, mai 2001, p. 13.
 - ⁷ Emil Cioran, *Renunțarea la libertate*, în „Vremea”, anul X, nr. 480, 21 martie 1937.
 - ⁸ Marta Petreu, *De la Junimea la Noica*, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 444.
 - ⁹ *Ibidem*.

- Bibliografie** ■
1. G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1985.
 2. Matei Călinescu, *Eugène Ionesco: teme identitare și existențiale*, Editura Junimea, Iași, 2006.
 3. Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, Editura Humanitas, București, 1990.
 4. Petru Culianu, *Mircea Eliade*, Traducere de Florin Chirițescu și Dan Petrescu, Editura Nemira, București, 1995.

5. Mircea Eliade, *Profetism românesc*, 2 vol., Editura Roza Vânturilor, București, 1990.
6. Gelu Ionescu, *Anatomia unei negații. Scrierile lui Eugen Ionescu în limba română (1927-1940)*, Editura Minerva, col. Universitas, București, 1991.
7. Gabriel Liiceanu, *Itinerariile unei vieți: E. M. Cioran; Apocalipsa după Cioran*, Editura Humanitas, București, 2011.
8. John Gray, *Liberalismul*, Editura Du Style, București, 1998.
9. Mircea Handoca, *Mircea Eliade, pagini regăsite*, Editura Lider, București, 2008.
10. Alexandra Laignel-Lavastine, *Filosofie și naționalism. Paradoxul Noica*, Editura Humanitas, București, 1998.
11. Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, Editura Științifică, București, 1972.
12. Andrei Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română*, Editura Humanitas, București, 2001.
13. Zigu Ornea, *Anii '30. Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996.

Anatol MORARU

Reprezentări ale războiului în literatura română din Basarabia



A.M. – titular (din 1989) al Catedrei de literatură română și universală a Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți. Cărți recent publicate: romanul *Turnătorul de medalii* (2008), volumul de povestiri *Nu mă tentează* (2011), volumul de proză scurtă *Confidența unui loser* (2013), antologia de proză scurtă *Toți sunt unu* (2013) ș.a. Este prezent în reviste, antologii și volume colective din țară și din străinătate. Proze traduse în franceză și cehă. Stagii în România, Rusia, Ungaria, SUA. Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România. Redactor asociat al revistei „Semn”.

În literatura sovietică a fost instituită, încă din anii '30, o ierarhie tematică, pe primele poziții figurând Lenin, Partidul Comunist, Marea Revoluție din Octombrie, lupta de clasă, transformările socialiste etc. În perioada postbelică, la acest în top s-a adăugat și tema Marelui Război pentru Apărarea Patriei, subiect, de asemenea, încorsetat ideologic. Nu putea să fie altfel într-o țară cu regim totalitarist, în care literatura și artele erau concepute ca structuri ale mașinăriei propagandistice oficiale.

Modelele de interpretare a acestei teme în creațiile autorilor din R.S.S. Moldovenească au fost preluate din literatura sovietică, supravegheată și dirijată în totalitatea ei de instituțiile statului.

Sunt de remarcat câteva tendințe în abordarea acestui subiect în primele decenii postbelice.

În primul rând, protagonistul prozelor, dramelor, compozițiilor lirice era, cu mici excepții, unul colectiv. În poezie, de exemplu, Olga Bergolț militează, abia în 1954, pentru un erou liric preocupat de sentimente și trăiri personale. Chiar și atunci când în prim plan apare un personaj memorabil, precum Andrei Socolov din povestirea *Soarta omului* de Mihail Șolohov, care reușește să învingă o pre-

destinare extrem de crudă, acesta reprezintă sintetic calitățile omului sovietic, care se gândește la onoarea patriei sale și mai puțin la destinul său concret. Este de înțeles de ce accentul, în asemenea compoziții, se pune pe dimensiunea mesajului ideatic cu miză instructivă, excelența literară fiind, de cele mai multe ori, absentă.

Un alt exemplu grăitor în această linie este romanul *Garda tânără* (1945) de Alexandr Fadeev, în esență o ilustrată ideologică. Protagonștii romanului, în totalitatea lor tineri, sunt mai degrabă niște roboți, programați să urască din tot sufletul dușmanul și să moară spectaculos în numele lui Stalin și al biruinței poporului sovietic. Se observă că, deși eroii dispun de identitate, intenția auctorială este de a construi portretul ideal al tânărului comsomolist: ceva a la Pavka Korceaghin din *Așa s-a călit oțelul* (1934) al lui Nicolai Ostrovski, erou cu care urmau să se identifice generațiile în devenire.

O altă particularitate a acestei literaturi ar fi și implicarea unui personaj foarte abil, cu o constituție caracterologică distinctă.

Alexandr Tvardovski propune, în poemul *Vasilii Tiorkin*, un astfel de supra erou sau, în terminologie americană, un superman, responsabil „pentru Rusia, pentru popor și pentru tot pe lume”. Tiorkin e glumeț, prețuiește vorbele de duh, știe să depășească, de cele mai multe ori cu uimitoare ușurință, grozăviile războiului. Gloanțele și obuzele îl ocolesc deliberat, eroul mai și reușind să iasă de trei ori din încercuire. Cu toate însemnele identitare conturate, personajul înglobează spiritul cutezător, brav, „udalâi” – spune autorul, specific sufletului rus. Astfel, atrocitățile războiului sunt estompate de prestația deosebită a acestui „om-minune rus”. Poemul *Vasilii Tiorkin* a devenit un model de rezonanță pentru literaturile din republicile sovietice.

Deși evocă diverse episoade ale războiului, prozele din această categorie tematică, redactate de autori înzestrați cu potențial narativ și naratologic diferit, urmează fidel aceleași scheme și scenarii predictibile.

Romanul *Zăpada fierbinte* de Iuri Bondarev, apărut în 1969, relatează o luptă nocturnă între artileriștii din armata a 2-a a generalului Bessonov și tancurile generalului Manstein, care încearcă să deblocheze armata feldmareșalului Paulus, încercuită sub Stalingrad. Accentul este pus pe eroismul fără seamăn al ostașilor sovietici, gata să moară toți ca unul,

dar să nu cedeze nici măcar un centimetru de pământ natal. Se remarcă, în acest context, figura generalului Bessonov care le-a ordonat ostașilor: „Nici un pas înapoi! (...) Rezistați și uitați de moarte!”

Și trilogia *Vii și morți* de Konstantin Simonov (1960), și povestirile *La război ca la război* de Victor Kurocikin și *Uciși sub Moscova* (1963) de Konstantin Vorobiov sunt construite pe ideile unității de nezdruccinat a tuturor popoarelor din Uniunea Sovietică în lupta contra dușmanului, a eroismului și sacrificiului total, împărțit laolaltă de ostași simpli și de generali.

Aceste și alte proze nici nu încearcă să analizeze cauzele catastrofelor în lanț din primele luni ale războiului, când armata roșie a pierdut efectiv aproape 5 milioane de soldați, uciși sau luați prizonieri. Adică să vorbească, să nu uităm – afară era timpul „dezghețului”, despre executarea masivă a cadrelor militare experimentate sau să sugereze că, de cele mai multe ori, motivele adevărate ale acestui eroism fără seamăn erau cantitățile considerabile de spirt consumate de ostași înainte de atac și mitralierele SMERȘ-ului, amplasate în spatele unităților în ofensivă.

În acest sens, o altă imagine a războiului propune Vasili Grossman în *Viață și destin*, roman încheiat în 1960. Scrierea lui Grossman abordează și problema disfuncționalității structurilor statului și ale conducerii țării, deficiențe care, în consecință, au cauzat dezastrul din primii ani ai războiului. Geografia acțiunii romanului este amplă – Stalingrad, Moscova, Kazani, Samara, lagărul de concentrare german etc. – și culminează cu lupta de la Stalingrad din 1943. Grossman analizează atrocitățile războiului în conexiune cu contradicțiile din sufletul omului. Autorul redactează mai multe reflecții despre stat și societate și despre rolul personalității în istorie. Personajele sale: comisarul Krâmov, căpitanul Grecov, maiorul Erșov, omul de știință Ștrum sunt măcinați de îndoieli și frământări generate de nelibertatea personalității. Grossman analizează impactul războiului asupra integrității omului, romanul conținând o premieră în literatura epocii, și pagini de proză psihologică. Scrierea lui Vasili Grossman e prima în care se observă dorința autorului de a cunoaște adevărul despre război și de a demasca falsurile oficiale. Era, la acel moment, cea mai onestă proză despre Marele Război pentru Apărarea Patriei și nu e de mirare că romanul a putut să vadă lumina tiparului abia în plină perestroikă, în 1988.

Scriitorii din Basarabia au îmbrățișat, într-o primă fază, cu fervoare modelele epice și lirice rusești. S-au impus autorii care fuseseră pe front și care respectau întru totul viziunea Kremlinului asupra conflagrației mondiale.

E vorba în primul rând de romanul lui Iacob Kutkovețki *Foc*, apărut în 1947, proză care debutează cu invocarea tezei despre unitatea „întregului popor sovietic” ridicat în apărarea patriei. Vom păstra intactă, în invocarea probelor, „limba literară de lemn transnistrean” în care a fost redactată scrierea: „Era pe la sfârșitul lunii iulie 1941. Hitleriștii de-a mu trecuse Nistrul și încurajați de primele sporuri, înaintau în adâncul țării, sămănând pestetotlocul moarte și ruini. Vestita cuvântare a tovarășului Stalin, ținută la radio în zăua de 3 iulie, se răspândise peste tot pământul. Ea aprinsese inimile întregului norod. Oștirile noastre apărau fiecare palmă de pământ cu o bărbăție încă nemaipomenită. Luptele sângeroase clocoteau dela Oceanul Înghețat până la apele Mării Negre. La apărarea Patriei s-a râdicat tot norodul sovietic. Mii de moldoveni plecaseră pe front. O parte însămnată dintr-ânșii a fost în alcătuița armatei, care a luat parte la apărarea hotarelor dela Prut, chiar din cei dintâi ză a războiului”. Compus în plină consolidare a stalinismului, romanul conține un șir de falsuri. Autorul nu vorbește despre deruta în care se aflau mai toate unitățile sovietice dislocate lângă frontierele apusene, nici despre lunga ezitare, de fapt panică, a lui Stalin în primele zile ale războiului. De exemplu, nu puteau „mii de moldoveni să plece pe front” și, mai ales, să ia parte la apărarea frontierei de pe Prut, întrucât erau tratați cu suspiciune, pentru că fusese 22 de ani sub „ocupația română”.

Deși „hitleriștii samănă pestetotlocu moarte și ruini”, cum afirmă autorul în debutul romanului, în divizionul de artilerie în care au nimerit cei „trii colhoznici depe malul Nistrului (autorul nu concretizează de pe care mal – A.M.) – Ifim Musteață, Vasăle Frunză și Dumitru Afteniuc” domnește o atmosferă de detașare, de veselie: „Tunarii se primblau prin tufăriș. Se auzeau strigăte voiașe, hohote. Dar, din când în când, fiecare se uita spre înălțimile dela asfințit, pe care încă nu se vedea nimic, dar se știa, că acolo-s nemții”.

În continuare, personajele demonstrează că sunt din aluat bolșevic, astfel că sentimente firești, precum dragostea de copii, de exemplu,

sunt substituite printr-un exces de patriotism: „– Mi-i greu la inimă, frate. Mi-i jele de copii, s-or prăpădi sărmanii. – Îi drept, – a răspuns comandantul tunului Biriukov, – pe lume nu-i nimic mai scump, decât copiii. Știi, frate, în sângele lor trăim noi, părinții. (...) – Da, durerea-i mare, dar nu face să tânjim, că-i rușine, suntem soldați...”. Așa cum viața nu le aparține, personajele nu se tem defel de moarte, or, țara sovietică se află în mare pericol: „Vasăle ca și Biriukov nu se teme de moarte. Mai bine spus, lor li se părea că-i cu neputință să rămâi viu din vâlmășala sângeroasă a războiului. Pe ei îi turbura nu frica pentru viață, da primejdia în care se afla țara, fiindcă asupra ei se lăsase o nenorocire mare”. Sunt reflecții exemplare ale unor „piulițe” ale mecanismului totalitar stalinist.

Eroii vor lupta cu vitejie maximă, autorul demonstrând apetență pentru scenele batalice, construind imagini apocaliptice: „Ardeau orașele și satele. Se vărsau râuri de sânge și pe tunar îl durea inima, când își aducea aminte, că pe pământul natal bântuie neamțul afurisit și veninos”. Ura pentru dușman este cultivată și menținută mereu vie: „Neamțul îi bun numai de fript pe foc”, zice Vasăle Frunză. Romanul *Foc*, o proză nocivă prin definiție, se încheie, după ce relatează multele fapte de vitejie ale tunarilor în timpul retragerii în adâncul Rusiei, cu luptele de la Stalingrad. Autorul desenează niște eroi căliți în lupte, ajunși și buni oratori, conștienți de rolul decisiv al Partidului Comunist în obținerea victoriilor. La îndemnul mobilizator al comisarului divizionului Makarov: „Jurăm tovarăși, în numele lui Lenin și Stalin, că nimeni din noi, chiar în cele mai grozave clipe, n-a face nici un pas înapoi”, Ifim Musteață își va asuma un șir de angajamente, ca într-o întrecere socialistă: „Am de spus și eu ceva, – a zis Ifim Musteață și și-a luat pilotca depe cap. Suflarea ușoară a vântului îi clătina părul cărunt. – Mai întâi de toate mă îndatoresc, în fața întregii Uniuni Sovietice, să nimicesc nu mai puțân de zăce hitleriști, ca pe cei mai veninoși dușmani ai lumii. Al doilea, să ajut tovarășilor în întâmplările grele și să păstrez tehnica. Și însfârșit, vă rog pe toți, tovarăși, dacă oi căde în luptă, apoi să mă socotiți de comunist”. Actualmente, lectura acestei compoziții, clădită pe temelii ideologice, ar putea trezi zâmbete ironice largi, romanul *Foc* însă a fost multă vreme obiect de studiu în învățământul preuniversitar și cel superior, scriere destinată să contribuie la formarea multilaterală a tinerilor din R.S.S. Moldovenească.

Un alt „frontovic”, Petrea Cruceniuc, și el un autor toxic, a obținut des-tule profituri literare și financiare, practicând poezia despre „războiul sfânt”. Cruceniuc preferă, de regulă, o poezie de pancartă: „Așa a fost și-n iarna ceea: / La Stalingrad săpam tranșeea, / Jurând c-acel petros pământ / Ne-o fi ori slavă ori mormânt. / Juram pe ochi, pe baionetă, / Că mai departe / Nici un metru, Că mai departe – / Nici un pas – / Fără pricaz sau cu pricaz” (*Noi am devenit comuniști la Stalingrad*). Autorul pretinde și valoarea estetică. El descrie confruntarea dintre nemți și sovietici la Stalingrad în format alegoric: „S-au întâlnit aici la râu; / Doi zmei jigantici, scăpați din frâu. / Cel negru vrea, cu orice preț, / Să stingă soarele în cer, / Ca în palatul său măreț / Să fie noapte și îngheț. / Cel roș, al doilea uriaș, / Lovește groaznic în vrăjmaș, / Iar soarele-i dă ajutor, / Îl face mai necruțător”. Autorul reeditează ideea „Ni șagu nazad!”, utilizată din abundență în literatura și filmele despre luptele de la Stalingrad și de sub Moscova, personajul liric fiind un fel de Tiorkin, numai că unul încrâncenat peste limită, fără reprize ludice: „Pământu-i cald, / Metalu-i rece! / Nord-ostul urlă, ca-n beție... / În spate-i Volga și Rusia (...) Acea Rusie proslăvită, / Care-ți dădea metal și pită, / Acel pământ al libertății, / Unde iau naștere poezii. (...) În spate n-avem nici un drum, / Așa-i momentul de acum, / Un drum, un singur drum mai este / Prin foc, / Peste tranșee, / Peste Mitraliere, / Tancuri, Automate / Și peste pepturi svasticate! / Peste ce vezi, / Peste ce știi, / Peste aceste largi câmpii / Să fie frig, / Să fie ger, – / Tu ești din os, / Tu ești din fer, / Tu ești acum la Stalingrad, / Tu ești soveticul soldat”. Scenele batalice desenate de Cruceniuc sunt în stare să provoace astăzi hohote homerice: „Katiușele” turnau și ele / Metal arzând peste șosele, / Peste vâlcele și coline – / În capul oștilor haine. / A noastre «IL-uri» atacau, / Că cerul tot întuneca, / Dușmanii cât de ticăloși / Întrau în magmă furioși, / Și căpitanii și mai marii / Sus mâinile le ridicară. / Părea c-aicea în Stalingrad / Kutuzovii s-au adunat / Și-aici la râu, în câmp rusesc, / Pe venetici mi-i pedepsesc”.

Petrea Cruceniuc va mai fabrica multe alte „versuri” despre război care concurează calitatea compunerilor școlare ale unor elevi sub medie: „Îs multe-avioane germane, / Sunt groaznice bombele lor... / Nu plângeți, nu trebuie, mame, / Și noi vom avea sărbători” (*În vremea atacurilor aeriene*).

Nu ne rămâne decât să adăugăm că Petrea Cruceniuc a editat peste 50 de cărți de „poezie”.

Preocupat sadovenian de imersiunea omului în primordialitate, Ion Druță va aborda, întrucâtva periferic, acest subiect. Putem constata o anume neimplicare a personajelor sale în socialul ardent. Astfel, deși o bună parte din acțiunea romanului *Frunze de dor* se produce în timpul războiului, mai exact, din primăvara până în toamna lui 1945, autorul găsește nimerit să reprezinte conflagrația mondială prin consecințele pe care le produce asupra destinului umane. Pilduitoare este scena așteptării la marginea satului a poștașului care urmează să aducă scrisorile ostașilor plecați pe front. Druță insistă pe tensiunile interioare trăite de toți cei care sunt în așteptarea răvașelor: „Fetița își rupe pe-o clipă ochii de la drum: «Iacă de-o săptămână nu mai primim nimic de la tătuța. (...) – Nici a matale nu-ți scrie?» «Nu-mi scrie, draga mea. O fost pân' mai nu demult la spital, dacă l-au lecut și iar l-au dus la bătaie»”. Semnificativă este reacția pe care o trezește în Valea Răzeșilor vestea morții pe front a lui Toader Cojocar: „Peste o jumătate de ceas vestea colindase de acum tot satul – și-l jeleau moșnegii, fiindcă era băiat cuminte, și-l jeleau gospodinele, căci a fost harnic, și-l jeleau fetele, căci era băiat frumos”. O altă jertfă a războiului crâncen este moș Andrei. Pierderea unicului fecior l-a marcat cumplit, bătrânul ajungând a fi o umbră: „Bătrânul s-a întors, s-a uitat lung la femeie, dar nu i-a răspuns. De vreo jumătate de an, de cum i-a căzut singurul fecior la război, moș Andrei nici nu dă binețe, nici nu răspunde altora. Vine totuși încoace zi de zi și stă singuratic la o parte când se împart scrisorile”.

Nu mai fericit este și destinul lui Ichimaș. Fără voia autorului, personajul dat întruchipează tragedia zecilor de mii de basarabeni, care, odată cu „eliberarea” de către armata roșie în 1944 a teritoriului dintre Nistru și Prut, au fost trimiși deliberat pe prima linie a frontului. Insuficient de bine instruiți și rău înarmați, basarabeni ajunseseră să fie „carne de tun”: „Luat la război, s-a dovedit a fi un țintaș cu mare faimă, a fost de câteva ori decorat, a nimerit la spital după un bombardament, a fost demobilizat, s-a întors înapoi în Valea Răzeșilor – și toate aiestea în numai șase luni de zile!

«A avut noroc», ziceau cei care văzuseră și ei lume în viața lor.

Norocul lui Ichimaș era însă relativ – deși o ducea din petrecere în petrecere, era trist, sărmanul, căci s-a întors de la război cu niște tulburări groaznice, care la un moment dat îl făceau să leșine. Se zbătea la pământ în neștire, scrâșnind cu spumă la gură, apoi, când se ridica de jos, multă vreme umbla prin sat trist, buimac, și în cele din urmă pornea spre căsuța lui moș Dănuță. Căci, ciudat lucru, dar ghemul cela de melodii din vioara bătrânului era singurul leac în stare să-i refacă și să-i readucă buna dispoziție”. Scriitorul evită să se pronunțe în acest roman despre gătița de sacrificiu și patriotismul nețârmurit al ostașilor sovietici, războiul fiind reprezentat ca un fenomen ce produce dezastre umane, dezarticulează ordinea lumii.

În *Povara bunătății noastre* însă, autorul va alege să împărtășească concepția oficială despre „eliberarea R.S.S. Moldovenească de sub jugul burghezo-moșieresc român și cel hitlerist”. Autorul nu se complică, grozăviile războiului sunt transpuse succint, dar în detalii sugestive: „Începuse războiul.

Câmpia ardea. Avioanele, tunurile și tancurile au arat pământul, întorcându-i câmpiei o roadă abia ajunsă în floare. Ardea pădurea cu fum negru, înăbușitor. Ardeau două cisterne la gara din Pământeni, așternând o coamă de fum peste întreaga câmpie. Fumega o țigară strânsă între degetele unui ostaș mort pe-o margine de drum. (...) Peste două săptămâni frontul a trecut dincolo de Nistru și s-a tot dus spre răsărit”.

Ion Druță „corectează”, într-o primă fază, falsurile lui Kutkovețki, fiind mai aproape de adevărul istoric: „Mircea Moraru a plecat împreună cu Armata Roșie chiar din primele săptămâni ale războiului: Pare-se că nici n-a fost mobilizat, a plecat singur. Atunci, în patruzeci și unu, în Basarabia n-a fost mobilizare ca atare. Poate pentru că nu rămânea vreme la mijloc – granița era la doi pași, frontul nu dovedea să se retragă, și trebuia mai întâi salvate armatele. Pentru că nu ajungeau trenuri, comisariatele se evacuasera, abia înștiințând populația că s-a ordonat mobilizarea totală”.

Aparent, autorul nostru pare să fie obiectiv când afirmă că: „Basarabeni, cei mai conștiincioși, plecau fiecare de capul lui. Se duceau pe jos, ținând un singur drum: spre răsărit, în Rusia. Mulți dintre ei, ajungând la Nistru, se răzgândeau, se întorceau acasă, alții, călcați de linia fron-

tului, au căzut prizonieri”. Nu credem că romancierul are întru totul dreptate, or, este greu de crezut că puterea sovietică, în mai puțin de un an de zile (28 iunie 1940 – 22 iunie 1941), după ce a instaurat în Basarabia „eliberată” un regim de teroare (încarcerări, deportări și execuții), a reușit totuși să educe atâția „cetățeni conștiincoși”, care să se pornească de bună voie și nesiliți de nimeni la război de partea Rusiei.

Autorul recurge iarăși la imagini sintetice și la simboluri când descrie înaintarea armatei roșii spre apus: „Pe drumul cel vechi al Pământenilor trece oaste. De-a lungul văilor pluteau coame de colb, închipuind toate povârnișurile și întorsăturile vechiului drum. Roți de mașini, roți de tunuri, șenile grele de tanc. Drumul se destrămase, drumul își muta albia, ba scăpătând la vale, ba repezind-o pe de-a dreptul peste deal, dar armatele veneau întruna. (...) Armata intra în repaos. Au fost opriți, au fost întorși cu spatele la moarte, au fost trimiși să răsuflă puțin, iar războiul geme nu departe, în Carpați. Vuiește, fierbe războiul”.

Ion Druță plătește, cum spuneam, tribut minciunilor oficiale despre „eliberarea” Basarabiei când descrie cu multă artă „enorma bucurie” cu care basarabienii îi întâmpinau pe „ostașii roși”: „Câmpia întreagă le ieșise întru întâmpinare. (...) Armata venea la odihnă. Întristatele case ale câmpiei de mult așteptau musafiri, și de abia au dovedit primele mașini s-o cârnească din drum, de abia s-a zvonit că uite la cutare a intrat mașina în ogradă, și din mașină au strigat: «draste, papașa!», că printre țărani câmpiei a și pornit o mare îmbrânceală.

Satele au prins a împărți musafiri ele înde ele. Fiecare sat își închipuia că știe cel mai bine rusește, în fiecare casă se găseau scaune cu spetează, fiecare călcâi de pâine putea fi împărțit în două. Drept care lumea creștină ieșea în întâmpinare, oamenii de prin toate văile stăteau zi și noapte pe marginea drumului Pământenilor. Numărau mașinile, își scărpinau cefele, mișcau din picioare a nerăbdare, căci li se poruncise fără mașini să nu se întoarcă.

Și, Doamne, ce bucurie era pe atunci un ostaș rus în gimnastiorca sa albită de soare, cu pilotca scăpătată glumeț pe-o sprânceană! Era așteptat și rugat să intre în fiecare casă, căci era îndemânatic și se pricepea la toate (...) Putea fi musafir care știe rostul la pahare, îți putea spune cam unde va ajunge satul, ce se va face cu fiecare palmă de pământ, și mai

erau cei ostași ruși suflete darnice, ce te puteau face cu doi-trei litri de benzină pentru lampă (din câte știi, lămpile se alimentau cu gaz lampat – A.M.), cu un cauciuc vechi de mașină pentru tălpi la încălțăminte”. Sunt pagini de-a dreptul rușinoase... Autorul devine ridicol când afirmă, într-un deplin dezacord cu adevărul istoric, că ciuturenii suferau enorm pentru că nu au „musafiri ruși”: nu lucrează, nu mănâncă, nu dorm: „Cele mai oropsite sățișoare – niște adunături de căsuțe pe care nici nu le-ai fi puitut numi sat – se laudau de acum cu musafiri, iar Ciutura nici armată, nici mașini, nici steluțe roșii, nici armonica guralivă, nici vorbă rusească, iute și pipărată. Zilele treceau, coloana se fărâmițase cu totul, acum rar când răzbătea câte șase-șapte mașini rămase în urmă, și se duceau ca glonte, iar de-o cârneau, se tot duceau prin alte sate. Biata Ciutură, deznădăjduită, ieșea cu gloata, cu tot satul ieșea și stătea zile întregi la marginea vechiului drum”.

Este regretabil că Ion Druță a reeditat aceste falsuri și în ediția din 2005 a *Poverii bunătații noastre*, când nimeni și nimic nu l-au împiedicat să pledeze pentru istoria autentică. Mai ales că, până la acea oră, fusese editată o întreagă literatură științifică și istorică credibilă despre cel de-al Doilea Război Mondial... Partea cea mai tristă a acestui caz este că, exprimate de un autor talentat, aceste neadevăruri au devenit veritabile intoxicații pentru cititorii naivi.

Vladimir Beșleagă va construi un întreg roman – *Zbor frânt* – pe tema războiului. Spre deosebire de Kutkovețki & Co însă, va prefera să creeze imagini lipsite de eroism și de patos. Războiul este redat prin optica inocentă a unui adolescent, astfel că anormalitatea, cruzimile acestuia sunt scoase în relief cu mai multă eficiență artistică. Fără să vrea, protagonistul, Isai, nimerește între roțile unei mașinării diabolice. Când îi dispare fratele Ile, el va trece Nistrul ca să-l găsească. Autorul va recurge la un șir de tehnici și procedee narative, pentru a redacta o proză complexă.

Înainte de a se porni în căutare, Isai visează, ca și Vitoria Lipan, un vis clarificator: „Iaca-i aproape Isai, iaca întinde mâna să-l apuce, Ile vine până la suprafața apei, dar nu dovedește să scoată capul, numai întinde mâna și-l apucă pe Isai de gât, și Isai vede că nu poate înota pentru că Ile îl strânge... Începe Isai să horcăiască, să strige să-i deie drumul, că s-or duce amândoi la fund... și se trezește”.

Exista o întreagă literatură despre „copiii trupei” care au ales, deși vârsta nu le permitea defel, să lupte fie în unitățile de partizani, fie în cele ale trupelor regulate, remarcându-se prin vitejie matură. Beșleagă edifică, dimpotrivă, un personaj foarte aproape de firesc, care acționează forțat de circumstanțe. Isai va încerca să se descurce într-o situație imposibilă. El joacă la ambele capete: îi „ajută pe ai noștri”, făcând-o pe cercetașul în misiune, și îi duce de nas pe nemți. Consecințele sunt dezastruoase, zborul destinului său va fi frânt, Isai trebuind să suporte toată viața urmările acestei implicări iminente. Autorul va impune pentru prima dată în spațiul literar postbelic din Basarabia tipul de proză analitică, practicând un interesant joc al retrospectivității și introspectivității. E relevant și jocul cu timpul, scufundarea lui Isai-maturul în Nistru, imersiune care nu durează un minut. Va fi suficient ca eroul să reconstituie, prin memoria involuntară, tot filmul vieții de până la acea oră, unul al destinului mutilat de război.

Războiul afectează până și cele mai profunde relații umane. Vl. Beșleagă implică și mitologia biblică, trădarea lui Ite fiind o altă reeditare a poveștii lui Cain și Abel (ne amintim numai de visul în care Ite îl trage pe Isai la fund). Se reține și atmosfera de înverșunare și suspiciune permanentă față de cei considerați a fi „dușmanii poporului”. E vorba, într-un fel, de o condamnare pe viață, fără drept de apel. În acest sens, pentru ca blestemul destinului să nu treacă asupra fiului (se știe cât costa afirmația fariseică a lui Stalin: „Copiii nu sunt responsabili de faptele părinților”), Isai e tentat să se sinucidă. Dispariția lui, crede, ar provoca eliberarea fiului de suspiciunea că e odraslă de colaboraționist, învinuire pe care vrea să o ia cu el în adâncuri. *Zbor frânt* devine astfel romanul unui război continuu, în care Isai e o jertfă eternă, or, va fi mutilat fizic de mașinăria războiului, dar și, ulterior, de mecanismele birocrăției sovietice. Mesajul antirăzboinic este amplificat de vocea Nistrului, care nu alege cine are dreptate în această confruntare: „Uneori, când cele două focuri de pe cele două maluri se încheștă la luptă și se izbesc piept în piept, pe moarte, nu pe viață, și se reped în sus, focurile, apoi cad iar, atunci ia foc și apa lui, apa Nistrului, și începe să ardă și ea. Și arde cu pară, dar nu-i galbenă ca para, ci-i roșie, că-i sânge, sânge de om... Și sângele acesta se întinde pe trupul lui, al Nistrului, și îl doare, îl frige tare. Îl mână Nistrul repede, sângele acela, la vale și-l duce repede spre mare ca să se spele de el și să se simtă iar curat cum a

fost, dar nu poate: vine altul din urmă, alt sânge, sânge de om... (...) Ar țipa Nistrul: ce faceți voi, oamenilor? De de vă căsăpiți unii pe alții? De ce vărsați atâta sânge? De ce lăsați să bântuie focul aista, care mă arde și mă pârjolește și pe mine, și livezile puse de moșii-strămoșii voștri, și pădurile răcoroase, și podgoriile care ar trebui să poarte rod de vii – de ce le ardeți? Ar striga Nistrul: unde-s copiii mei arși de soare care vara ar trebui să vină droaie. Gălăgioși, să se scalde, să se răcorească în apa mea? (...) Nu puteți împărți bunătățile lumii? Dar cum le veți împărți dacă voi le distrugeți, aceste bunătăți, le ardeți, le sfărâmați în loc să munciți și să le adunați, aceste bunătăți. Ce faceți voi, oameni? Luați-vă de seamă, oameni...”. E o pledoarie foarte puternică și sugestivă. Mi-a amintit de istoria rănirii la Oder a bunelul dinspre mamă, Pantelei Țăranu: „Nu curgea apă, nepoate, ci sânge, sânge și trupuri”. A fost, cum am realizat, o metaforă grozavă, care a zdruncinat mintea mea de pionier, îndopat cu filme și texte despre ostași sovietici curajoși și atotbiruitori.

Impactul acestei proze a fost și rămâne a fi de importanță, întrucât autorul a avut cutezanța să evite rigorile ideologice, estetica realismului socialist și să promoveze, printr-o scriere de certă valoare, ideea că războiul este o formă de alienare generală, ce nu trebuie celebrată.

Grigore Vieru are la activ mai multe piese lirice în care dezbate acest subiect. Înzestrat cu hipersensibilitate, poetul se va pronunța împotriva războiului în care, de altfel, și-a pierdut tatăl, ca pe o catastrofă care afectează temeierile lumii și ale universului uman. Probă elocventă este binecunoscutul poem *Formular*. Dintr-o perspectivă actuală, această piesă poate fi interpretată și drept o critică adusă birocrației sovietic, care credea cu sfințenie în acte și formulare, decât în omul ca atare. Poemul se încheie cu o strofă memorabilă: „– Rubedenii peste hotare ai? – Da. Pe tata, îngropat în pământ străin. Anul 1945”. Nici urmă aici de patosul și grandilocvența care irigă textele atâtor alți autori. Dimpotrivă, autorul sugerează prin sintagma „îngropat în pământ străin” că misiunea armatei roșii nu a fost una eliberatoare pentru popoarele din Europa. Apoi, neidentificarea locului de veci ar trimite spre zecile, sutele de mii de ostași sovietici rămași neîngropați prin păduri și mlaștini sau puși în gropile comune fără a fi identificați.

Într-un alt poem antologic – *Cămașele*, grozăviile războiului sunt exprimate prin simbolul cămașelor, pentru a reda durerea mamei, pricinuită de pierderea feciorului drag: „A fost război. / Ecoul lui / Și-acum mai este viu. / Cămașe vechi, mai noi – / Amară amintire de la fiu”. Gestul, într-un fel mecanic, al mamei de a veni în fiecare sâmbătă la râu pentru a spăla cămașele feciorului drag exprimă durerea neostoită a pierderii: „De ani prea lungi de-a rândul / Tot vine la izvoare: / Ea și gândul. / Și iar luând cămașele în poală, / De cum ajunge sâmbăta, / Le spală”.

Războiul îl extrage pe om din armonia cosmică și domestică în care se simțea fericit cu toți cei dragi alături: „Vreme'ncrâncenată... / Și plecam de-acasă / Spre altfel de iarbă, / Spre altfel de coasă. / Pe fața femeii – Lacrimă ce doare, / Doamne, ca un creer / De privighetoare!” (*Război*). În acest caz, nu mai e vorba de o poezie conformistă, corectă din punct de vedere ideologic și plată din punct de vedere estetic. E altceva...

Poeții generației „Ochiului al treilea” au demonstrat o apetență a experimentului literar, promovând o poezie scoasă de sub dictatul ideologicului și întrunind mărcile modernității. Membrii acestei promoții nu au inclus tema războiului în caseta cu subiecte de importanță.

În ceea ce-i privește pe postmoderniștii interrriverani, care și-au revendicat o libertate estetică, poezia / proza cu tematica războiului absentează cu premeditate din universul creațiilor lor.

La capitolul concluzii: o creație, care marchează conștiința colectivă, este, de regulă, efortul unui artist foarte înzestrat și liber în forul său interior.

Theodor CODREANU

Călătoria liturgică a lui Theodor Damian (III)



Th.C. – prof. dr., critic și istoric literar, prozator și eseist, Huși. Autor al mai multor volume, dintre care *Dubla sacrificare a lui Eminescu* (a cunoscut trei ediții), *Complexul Bacovia*, (2003), *Basarabia sau drama sfâșierii* (2003), *Duminica mare a lui Grigore Vieru* (2004), *Transmodernismul* (2005), *A doua schimbare la față* (2008), *Istoria „canonică” a literaturii române* (2009), *Eminescu în captivitatea „neburniei”* (2011), *În oglinzile lui Victor Teleucă* (2012).

Laureat al mai multor premii acordate de Uniunile Scriitorilor din România și din Republica Moldova.

Universul poetic al lui Theodor Damian

Poezia și logica Învierii

Poate că reflecția teologică a indus o poezie de cunoaștere în cazul lui Theodor Damian, știindu-se bine că aceasta riscă să stea ca o *censură transcendentă* în calea fervorii existențiale. O asemenea constatare însă nu ne este permisă înainte de a face noi înșine un pelerinaj critic, dacă nu și liturgic, în universul operei ajunse la deplină maturitate. Acum, putem reveni la structura volumului antologic conceput de M. N. Rusu: a început cu *Apofaze* (2012) și a încheiat cu *Liturghia Cuvântului* (1989), cartea debutului, ceea ce sugerează că deja începutul consacra un poet matur, negrăbit să debuteze odată cu colegii de generație. Drumul parcurs de poet este între cele două căi de cunoaștere ale divinității: *apofatică* și *catafatică*, de la *deus absconditus* al Vechiului Testament la *eikon Eikonos* (chip al Chipului), indisolubil legat de *Logos* (Cuvântul lui Dumnezeu) din care se împărtășește și Poetul. Ruptura dintre *apofază* și *catafază* duce fie la nihilism, fie la abolirea utopică a *îndoielii*, ambele căi fiind întotdeauna excesiv raționaliste,

* Continuare. Partea I în nr. 1-2, 2015, p. 241-249 și partea a II-a în nr. 3-4, 2015, p. 36-46.

supuse logicii aristotelice a terțului exclus. Dogma Sfintei Treimi, biruitoare la Conciliul de la Niceea (325), consacra o nouă logică în măsură să concilieze cunoașterea apofatică și cea catafatică. Este momentul care a declanșat făurirea Europei creștine, cu uimitoarea ei civilizație și cultură, observă Constantin Noica. Antichitatea, apoi gnosticii, se împotmoliseră în logica aristotelică, incapabilă să înțeleagă cum Trei pot fi Una: „Împotriva oricărui gnosticism, incapabil a înțelege cum pot trei să fie una, s-a decretat că trei *sunt* efectiv una. În termeni filozofici, ființa este și ea trinitară, neînsemnând numai *legea*, nici realitatea *individuală*, ci laolaltă *legea*, realitatea individuală și determinațiile sau procesele lor.”⁵⁶ Din păcate, ereziile și teologia de tip scolastic (care a dus la logica Inchiziției) au ocultat spiritul dogmei Sfintei Treimi, contribuind la ruptura dintre știință și religie. Cu astfel de reminiscențe din postmodernismul optzecist are a se confrunta și Theodor Damian când se află față în față cu raționalismul, incapabil să înțeleagă „logica Învierii”. El preia vechea denumire de *logica paradoxului*, perpetuată, altminteri, și de curentul paradoxist (deschis către paradigma transmodernismului), susținut, între alții, de scriitorul matematician Florentin Smarandache sau de poetul Ion Pachie Tatomirescu. Noica o numise *logica lui Hermes* iar Ștefan Lupașcu – *terțul inclus* sau *logica dinamică a contradictoriului*, pentru ca Basarab Nicolescu să vorbească de *terțul tainic inclus* iar Constantin Virgil Negoită – *logica fuzzy*, fecundă în sistemele cibernetice. Asta ca să ne referim doar la gânditorii autohtoni.

Părintele Theodor Damian, având avantajul pregătirii teologice, se despărțea, așadar, și aici de colegii de generație, postmodernismul modern fiind contaminat de logica determinismului marxist estic și de cea a raționalismului de cadru cartezian vestic. Logica Învierii descinde direct din logica Sfintei Treimi: „Dacă modul vechi de a gândi, reprezentat de felul cum gândeau fariseii și cărturarii, se concretiza într-o logică liniară, previzibilă și, deci, controlabilă (ei «știa» cum trebuie să se petreacă lucrurile, iar când acestea se petreceau altfel, erau șocați, contrariați, perplexi și protestau cu vehemență), Mântuitorul, mai ales prin Învierea Sa, care era dincolo de orice previziune și control din partea fariseilor, ca și din orice parte omenească, introduce noul mod de a gândi bazat pe logica paradoxului, din care derivă logica credinței.”⁵⁷ Această nouă înțelegere a vieții și a morții „se desfășoară între două învieri: cea a Mântuitorului și cea de obște”, ceea ce arată „că suntem pelerini din înviere în

înviere, că centrul vieții și al gândirii, al preocupărilor noastre nu e moartea, ci învierea.”⁵⁸ Viața se compune din necurmăte „exerciții de înviere”, cum sună și titlul volumului din 2009, de la „țipătul dintâi” la „jocul cercurilor concentrice”, imagine arhetipală ce ne îndrumă iarăși către geniul eminescian în ceea ce poetul a numit *încercare*, de la *cercul strâmt* la *cercul hyperionic*: „În orice om o lume își face încercarea” (*Împărat și proletar*), în „cercuri fulgerânde”, zice Eminescu, pe care părintele Damian le identifică *În casa fulgerului*, titlul antologiei sale.

Dar ce înțelege Eminescu prin *încercare*? A merge în linia *cercului*, a Adevărului. Iar suprema *încercare* este drumul Golgotei. Acesta e și sensul pelerinajului în cerc, din înviere în înviere, la Theodor Damian. Nașterea este prima încercare, „țipătul dintâi”, chiar esența poeziei:

„să-ți cauți țipătul dintâi
aceasta este fericirea
degeaba mai cauți
în alte țipete și zgomote
doar cu drama aceasta rămâi
așa cum ai intonat-o la început
așa joci
în tot ce e frumos pe lume”
(*Țipătul dintâi*, dedicat Claudiei).

Este jocul cu moartea, „cu îndărătnicul zmeu / cel din mine nu din afară / acolo se duce lupta / în care / unul din doi trebuie să moară”. E moartea eului narcisiac care coincide cu Învierea. *Cercul*, trebuie să conchidem, este metafora centrală a imaginarului poetic al lui Theodor Damian, greafată în propria structură antropologică, într-un adevărat dans al Ființei:

„și tu ai vrut să vezi
jocul cercurilor concentrice
tu prins la mijloc
amețit
rușinat
fericit
culorile nu mai contează
numai circumferințele

aluneci pe ele ca pe gheață
 dintr-una în alta
 de sus în jos
 și de pe pământ la cer
 din exces de cunoaștere
 în mister”.

Cu *cercul*, îi mărturisește autorul lui Aurel Pop, în 2011, s-a înfrățit din copilărie, împătimit de jocul cu cercul: „Am avut o mare pasiune pentru cerc, pentru mersul cu cercul. Era o modă, nu știu dacă foarte răspândită, dar știu că mulți dintre copiii din preajma mea o practicau. /.../ Devenisem expert în a conduce cercul în situații care mai de care mai critice.”⁵⁹ Cercul copilăriei (rememorat și în poeme) s-a transfigurat în cercul poeziei, trecând prin cercurile Domnului: „În cercuri / poți să te și încurci / căci nepătrunse sunt căile cercului” (*Țipătul dintâi*). Aceste „căi nepătrunse” sunt inaccesibile logicii seculariste, moderne și postmoderne: „Logica Mântuitorului, adusă prin Înviere în special, adică logica paradoxului, a validității credinței, a rezistat ca o stâncă tare și nemișcată prin generații și secole, inclusiv în perioada istoriei moderne, când științele pozitive, cu logica lor liniară, previzibilă, controlabilă au încercat să o demoleze, să o marginalizeze, să-i reducă influența.”⁶⁰ Încercările științei înseși au ajuns la demolarea logicii clasice: „Și totuși, odată cu finalul epocii moderne și mai ales odată cu noua epocă a dialogului interdisciplinar și cu dezvoltarea fizicii cuantice, modul de gândire promovat de științele pozitive a început să-și piardă din tărie, în timp ce logica paradoxului, a credinței, modul de a fi și a gândi, generat de Învierea Domnului, a rămas adânc înrădăcinat în conștiința umanității, solid și nemișcat, din generație în generație.”⁶¹ Or, interdisciplinaritatea invocată este pasul decisiv către logica transdisciplinară, locul luminos al întâlnirii dintre toate nivelurile de Realitate. Și, spre cinstea lui, părintele Damian are intuiția locului din „casa fulgerului”: „Învierea Domnului este «locul» unde Dumnezeu i-a dat omului întâlnire, pentru a-l aduce la frumusețea cea dintâi și la starea cea aleasă de la început, cum spune o rugăciune. Ea este izvorul strigătului divin sub cerul tulbure al Betaniei: «Lazăre, vino afară», strigăt adresat fiecăruia dintre noi cu fermitate și blândețe divină.”⁶²

Dacă ne este permis, logica Învierii este Piatra de încercare de pe mormântul Mântuitorului, piatra grea a oricărei filosofii și teologii. Această

logică, spune admirabil părintele Damian, nu-l include pe Mântuitor: „El poate crea o piatră așa de mare încât să n-o poată ridica?! Oricum ai răspunde, în sistemul logicii binare, rezultă că Dumnezeu nu este atotputernic. Dar Dumnezeu, de aceea este Dumnezeu, că e dincolo de toate, deci inclusiv de logica umană. Logica nu ne e dată pentru a-l conține pe Dumnezeu, ci pentru a ne ordona viața interioară și viața socială. Piatra pe care Dumnezeu o poate sau nu ridica este omul. Dumnezeu nu-l forțează pe om să-L iubească. Dumnezeu nu merge împotriva propriei Sale logici a creației. Ne-a dat libertatea și El însuși o respectă. De aici responsabilitatea noastră.”⁶³

Apofazele

Apofazele lui Theodor Damian ne introduc în cercurile acestei logici divine. Logica umană, de pildă, concepe doar existența a patru puncte cardinale. Dar pe apa Sâmbetei, apa uitării concretului, *dincolo*, dai de „al cincilea punct cardinal” (*Așa ți s-a spus*, Claudiei), care e *darul* ascuns, pregătit cu grijă:

„Poate însuși darul
sapă albia apei
care leagă cele de jos
cu cele de sus”

cu condiția ca darul „să fie el munca ta / pentru pâinea / cea de toate zilele”. Cercul *în-cerc-ării*, așadar. În „definiția” părintelui Damian, apofaza este *norul necunoașterii*, „întunericul ascuns în lumina/ din care vrei să te adapi / dar nu poți să bei”:

„Veniți de luați lumină
apoi întunericul
apofaza”

(*Apofaza*, dedicată lui Nichita Stănescu).

Arhetipul, prin excelență, al necunoașterii (cercul apofatic căzut în cuadratură?) este *peștera*, aceeași, aparent, cu a lui Platon. Numai că în peștera apofazei nu a pierit *dorul* de lumina cealaltă. De aceea, Theodor Damian o numește Peștera Dorului și *corabia mântuirii*: „La Peștera

Dorului / acolo am stat și am plâns”, căci e lacrima care măsoară „distanța de la pământ până la cer” (*Trăim cu peștera-n cap*):

„în peșteră începe totul
spune Platon
de aceea
chiar dacă am ieșit din peșteri
stăm cu peștera-n cap
năuc
nu știu dacă după două mii de ani
mai încap sau nu mai încap”.
Peștera este chiar condiția umanității:
„Există o singură țintă
peștera
indiferent unde mergi și cum
tot acolo ajungi
și chiar când nu mergi
ești deja în ea
cum vikingii se nasc și mor
în corăbiile lungi”
(*Urmele mele clocotind*, lui M. N. Rusu).

Peștera, ca spațiu al Dorului în necunoaștere, devine *pustia*, altă metaforă vie a spațiului poetic al lui Theodor Damian. Într-un interviu recent acordat revistei „Vatra veche”, poetul revine asupra metaforei Pustiei și la modul interogativ-teoretic: „Ce este pustia? Pustia Saharei? Pustia nimicniciei? Pustia din interiorul creației (vezi meonul lui Berdiaev), pustia de care vorbesc Meister Eckhart și Pseudo-Dionisie Areopagitul? Într-un fel e clar. Este o pustie în noi, pe niveluri. La cel mai adânc nivel se află Cuvântul. Cum ajunge poetul acolo? Răspunsul ar fi că poezia este un personaj deosebit, dăruit cu har, ca să vadă coborârea Cuvântului în om (chenoza, vezi epistola Sfântului Apostol Pavel către Filipeni) și care vedere va genera o mărturie și mărturisire (chiar poetică), ce nu poate fi decât doxologică.”⁶⁴ Iar în planul canonului poetic putându-i zice *transdisciplinară*, cu atât mai mult, cu cât Theodor Damian intuiește existența *nivelurilor de Realitate*.

În pustie, se adună toate chinurile călătoriei de 40 de ani, dar e și singura cale spre Mântuire, spre Logos, cu tot cu neputința de a cuprinde Totul în Cuvânt. „Pustia – ne avertizează în convorbirea din 2011 cu Gellu Dorian – este meta-cuvântul. Esența cuvântului doar o auzi, o simți, dar n-o cuprinzi. De aceea niciun cuvânt nu spune Totul. Nici toate cuvintele nu spun Totul. Dar ele îl indică.”⁶⁵ Și tot de aceea cuvintele-simbol sunt condamnate să rămână oglinzi, *intermediare* platoniciene, iar nu *ferestre* către cer. Condiția poeziei în raport cu credința. Un asemenea intermediar este stânjenelul, căruia poetul îi dedică un întreg volum: *Stihiri cu stânjenii* (2007). Stânjenelul este oglinda celui „infini de albastru” care este cerul. În pustie și în peșteră, ne ține în viață „Dorul de stânjenii / ca dorul de absolut / mergi din cutremur în cutremur / nu spre locul în care se moare / ci spre cel/ unde te-ai născut” (*Dorul de stânjenii*). Dumnezeu îi dăduse lui Adam floarea vieții, stânjenelul:

„Adame, unde ești?
te-a cuprins încremenirea
și te-a cuprins deodată
Eva era stânjenelul
singura în locul acela
de taină
singura floare curată”.

Pe Adam l-a cuprins *încremenirea* lui Narcis (cum a numit-o și Fr. Bacon), cel care a devenit surd la chemările nefericitei Echo, eoul, durerea sau țipătul dintâi, cum îi spune Theodor Damian. Și cum *încremenirea* i-a adus moartea, ca și lui Adam, zeii, văzându-i chinul singurățății, s-au îmbunat transformându-l într-o floare, narcisa. Surzenia lui Narcis, ca și aceea a lui Adam la chemarea lui Dumnezeu, este contracarată orfic de enigmaticul cântăreț din Marienplatz, apărând fie ca un chitarist șchiop („poate un soldat din Irak”), care a pierdut războiul „înainte de a fi fost început / pentru el însă a fost câștigat / căci numai el spune lumii / adevărul / pe care lumea încă nu l-a aflat”, dat fiind că nu noul Orfeu este șchiop, „ci lumea lui / cea cu capul de aur / cu trupul de argint / și cu picioarele de lut” (*Marienplatz*); fie ca acordionistul fără arginți în pungă, dar străjuit de oameni, de lumea care „nici nu știe că are capul lipit de acordeon / ce strânsă îmbrățișarea / cea de pe urmă”, muzica lui trecând „din eon în eon / și noi cu el / ...făcând

stânjeneii / să zboare / și moartea schimbând-o / cu o moarte / ce nu te mai moare” (*Dorul de stânjeneii*).

Călătoria

Între încremenirea lui Narcis în fața oglinzii și descinderea lui Orfeu în infern, devenită rătăcire prin pustie după plecarea din Egipt, Theodor Damian alege *călătoria*:

„Din vârf în adânc
și invers
așa călătoresc
ca îngerul mesager
niciodată rătăcit
între pământ și cer”

(*Urmele mele clocotind*, dedicată lui M.N. Rusu).

Pasiunea pentru cercuri venită din copilărie nu are echivalent, la maturitate, decât în voluptatea călătoriei. De altfel, între cerc și călătorie este o legătură existențială. „Cred – mărturisește – că eu sunt drum și drumul e-n mine. Eu cresc pe el, el crește din mine.”⁶⁶ Călătoria i-a fost *destin* întreaga viață, „ca rânduială a lui Dumnezeu”: „Cred că ideea de destin se leagă de destinație. Destinul este drumul spre țintă, dar și cum merg pe acest drum. Pot să-mi schimb ținta, deci destinația, deci drumul, ca atare merg altundeva și altfel (ținta impune și modul), ca atare îmi schimb destinul. Dumnezeu îmi menește, îmi intenționează o țintă. Decizia de a accepta este a mea.”⁶⁷ Dovadă a *libertății* datorite de Creator.

Emigrarea din România intră în această ecuație a drumului și a destinației. Ține neapărat să precizeze că a ajuns în America nu în postură de *imigrant*, ci de *colonist*. De om liber, altfel spus, care călătorește pe linia cercului, a adevărului și destinat să (re)întemeieze o lume. De aceea, nu face parte dintre acei care, plecând, și-au uitat obârșia, „țipătul din-tâi”, jocul cu cercurile. *Proprio motu*, a transmutat România în America: „trăiesc în America dar sunt legat cu zeci de rădăcini de România”⁶⁸. Tot ce a făcut în America (o atestă numeroasele dialoguri cu interlocutori din Țară) nu-i decât o mică Românie culturală și spirituală, indisolubil legată de cea de la București, Botoșani, Chișinău sau Huși (unde

locuiește preotul și poetul Marcel Miron, fostul coleg de seminar, care l-a îndemnat spre poezie, acum, în anii din urmă, fiindu-i și cuscru). Ba chiar nu doar spirituală, ci și geografică, căci globul pământesc e unul singur, un organism viu și, dacă ne gândim bine, Dresleuca, pârâul orașului Botoșani, se varsă „prin dedesubturi în râul Menecaduzei sau în fluviul Hudson de la gura Atlanticului, sau mai degrabă – dacă e după cum simt, căci și asta e o realitate importantă – sunt fluviul Dresleuca de la marginea Botoșanilor vărsându-se involburat în apele cuminți ale pârâului Hudson ce spală partea de vest a New Yorkului...”⁶⁹. Aceste imagini acoperă spațiul mai multor poeme, spovedania venind *post factum*. Pentru ca toate să se împlinească în capodopera lui Theodor Damian, *Semnul Isar*, concepută ca „revizuire” a tuturor poemelor:

„Cred că trebuie să îmi revizuiesc
toate poemele
și să văd cum să fac loc Isarului
să treacă prin ele
să le mângâie
așa cum mângâie grădinile Münchenului
și patul în care zac” (1).

Poemul, alcătuit din 86 de „numere în labirint” (cum le-aș spune eu⁷⁰), concepute într-un moment de cumpănă, pe „insula” Isarului, menită parcă să oprească pelerinajul în pustie, dar care devine năzuința de salvare în Logos, în Carte, „un poem testamentar”, cum ne avertizează Vasile Andru în postfață. *Semnul Isar* este cea mai unitară operă a poetului, liric și arhitectonic vorbind, mai apropiată de conceptul de Carte, în sens mallarméan sau barbian. Poetul pare a fi pus la încercare, ca altădată Iov, bolnav, confruntându-se cu moartea în fața unei operații chirurgicale, într-un spital münchenez. „Moartea revizuiește viața, scrie Vasile Andru în postfață. Esențializează, alege, reșază urmele lăsate de faptele noastre, de iubirea noastră, de cunoașterea noastră. Creează urgența unei revizuriri totale, odată cu aflarea adevăratelor priorități ale vieții. Purifică ritual trăitul și scrisul omului. / Așadar, este evocată o apă a purificării: râul Isar. / Spitalul este așezat chiar pe malul râului Isar. / Isar este râul care trece prin München. Izvorăște din Tirol și se varsă în Dunăre. Este un afluent al Dunării, fluviul ereditar.”⁷¹ Accidentul biografic nu duce însă la o poezie ocazională, deși vagi ispite biografiste, în consens cu textua-

lismul generației, există. O sesizează deja Vasile Andru când surprinde curgerea Isarului în Dunărea „ereditară”, precum Dresleuca Botoșanilor în fluviul Hudson. Blagian în misterul *luminii line* a imaginarului poetic, Theodor Damian rămâne, în schimb, un heraclitean, căci el reface, în „sedorismul” insulei-spital, *curgerea* purificatoare a drumului, dar *à rebours*, structură interioară care este conservată de M.N. Rusu în volumul antologic, care dobândește, din atare pricină, statut de Carte, iar nu de simplă antologie. Pe „insula” Isar („Întreg spitalul acesta/ ca o insulă pe Isar”), poetul ar fi putut adresa divinității ruga blagiană a *opririi trecerii*, dar nu o face. Din contră. El transformă primejdia morții într-o nouă geneză, iar spitalul într-un lăcaș al îngerilor, al iubirii și poeziei izvodite din rana trupului: „din rană mai curge-un poem”. Insula Isar devine arhetip al *spitalului*, în sensul dat cuvântului de *caritatea* creștină. Nicolae Paulescu, în conferința de deschidere a lecțiilor de medicină de la așezământul spitalicesc „Betleem” din București (1913), argumenta că înainte de creștinism n-a existat conceptul de *spital*, instituție care va deveni operă patristică prin Sfântul Vasile cel Mare, episcopul Cesareei Capadociei (372)⁷². Theodor Damian face din spital o recapitulare a Creației, încât arhitectonica volumului *În casa fulgerului* capătă o structură muzicală, după tehnica contrapunctului, în particular, după jocul existențial al cercurilor concentrice: „În muzica concentrică / înfloreste stânenelul / cântă-i și se desface / cântă-i și se desface filozofic / stai în preajmă și fii pregătit / pentru-mbălsămare / parfumul lui te va trece vămile văzduhului / și te va purta-n veșnicii / acolo te vei opri și vei începe / noua viață” (77). Ceea ce părea destinat *încremenirii* insulare stă sub semnul curgerii: apa vieții Isar. Spitalul dă o nouă dimensiune drumului, de parcă ne-am afla în misterioasa insulă eminesciană a lui Euthanasius, cu transparența apelor purificatoare, în *curgerea eternă*:

„Isarul trece prin rănile mele
și mi le spală
ca Iordanul păcatele
cele multe și grele
poate și rana tânărului croat
de lângă patul meu
cu șine de fier în mâini
și-n picioare

care noaptea nu poate dormi
 că vede numai morți cu burțile tăiate
 și cu măruntaiale scoase
 vai de pielea lui cusută peste tot
 vai de săracele-i oase
 ne uităm din paturile noastre
 pe fereastră spre vârfurile de castani
 și-mi povestește de fratele său mic
 pierdut în război la paisprezece ani” (25).

Propria-i rană de la spate se transformă în „rana cea mare a lumii” („universu-i o rană”, 26, 28). Unii ar vrea, din atare pricină, să-l stingă pentru a „pune capăt durerii”, nevăzând însă „în rărunchii universului” „freamătul Învierii”. De aceea, din starea pe loc a îndoielii și a morții, te salvează drumul:

„Crede și mergi înainte
 dacă tot trebuie să mori
 să nu fii niciodată pe loc
 moartea te prinde mai greu
 când înaintezi” (7).

Credința, ce-i drept, este veșnic primejduită de *îndoiala* carteziană. Raționalismul, în consecință, se arată a fi cădere din contemplație. E nevoie de o nouă naștere, de un nou botez în apele Isarului: „am căzut din contemplație / problema e cum să intrăm înapoi în ea” (37). Pe drumul Golgotei, căci altul nu există decât ducând la rătăcire: „pe Isar în sus / plânge Iisus / pe Isar în jos / suferă Hristos” (53). Sunt chiar durerile noii *faceri*. Imaginea arhetipală a *big-bang*-lui din cosmologia modernă, având precedent în cosmogonia eminesciană a punctului primordial, revine în imaginarul poetic al părintelui Theodor Damian:

„totul este geometrie
 totul e punct
 cea mai mare vrajă e aceea a punctului
 absolut și omniprezent
 n-ai unde să fugi de la fața punctului
 încă o stihiră a acestei fericite iubiri

se va cânta în tact irmologic
 cu glas domol
 voce joasă
 și se va folosi tămâie de trandafiri”
 (*Încă o stihiră*).

Big-bang-ul devine Marea Explozie a Iubirii, *casa fulgerului*. Explozie/ardere a *punctului* primordial în cercuri, căci „toate geometriile sfârșesc în cerc”:

„Existența este o vânătoare de cercuri
 cercul este marea metaforă
 și big-bang-ul este un cerc
 este cercul redus la esența ultimă
 a avea ascuns în avere”
 (*Ca o vrajă a vieții cercul*).

Dar în *Semnul Isar* se arată ca o geneză inversă față de cea vechitamentară: decalogul ia locul zilelor creației, poruncile fiind acum șapte, rezidirea lumii cuprinzând numărul zilelor din spital: 10:

„Oamenii trec grăbiți
 nu mă observă
 numai îngerul
 e mai bine așa
 arborii și apa, cerul și lumina
 sunt noi și proaspete
 ca după facerea lumii
 așa va fi fost în ziua dintâi
 o, ziua aceasta dintâi
 deși la mine e-a patra
 sau poate a zecea
 fiecare zi vine cu propria ei poruncă” (34).

În a zecea zi, Herr Professor este anunțat de dr. Schwester Stephanie că *e ultima zi*, că a ieșit învingător (50), facerea s-a încheiat. Acum, apa Învierii curge direct din cer: „Plouă pe Isar / această ultimă zi” (51). Dar nu numai peste Isar, ci și „peste Dresleuca și peste Menecadusa” (52).

În aceste zece zile ale renașterii, apa Isarului i-a fost oglindă spre căutarea Mântuitorului, pentru ca la capăt să se transforme în fereastră:

„până acum te-am cunoscut
ca văzându-te în oglindă
acum te văd față către față” (58).

Biruința liniștii / isihiei finale și a poeziei:

„Isihia, Isihia
din tine se naște cu adevărat poezia
trebuie să arzi mult pe rugul tăcerii
să duci cărbune încins
apoi să te așezi credincios în cuvânt
și să știi să aștepți
ți se va trimite glas subțire de vânt
ca să trăiești
fără vânt cărbunele moare
când vine glasul
trebuie să nu dormi
ci să-ți scoți smerit sandalele
din picioare
abia atunci ești gata s-ascuți
abia atunci vei face ce ți se spune
așa se scrie poemul
când fiecare cuvânt
a devenit rugăciune” (86).

Iar această facere a poemului-rugăciune, a Cuvântului Liturgic, poetul o datorează Mamei. Același cu a pruncului Iisus: „Maica mea și Maica Domnului / Una înveșnicinându-se pentru Fiul / iar cealaltă înveșnicită de Fiul omului” (*După mine*). Însoțitoarele văzute și nevăzute pe drumul călătoriei. Nu întâmplător poemele 79-84 sunt închinare Sfintei Fecioare și Mamei, adevărata autoare a Cărții:

„Mamă, mamă
viața mea ca o carte
pe care tu o scrii
și eu o citesc

și-acum plecată o scrii
 chiar mai bine
 că nu mai ai nicio rană” (82).

Liturghia Cuvântului

Observam că *În casa fulgerului*, carte construită *à rebours*, se încheie cu *Liturghia Cuvântului*, volumul de debut, semn al viziunii circulare a lumii lui Theodor Damian. Antologatorul n-a făcut decât să respecte voința auctorială exprimată, programatic, în poemul 84 din *Semnul Isar*: „Trebuie să-mi rescriu poemele / s-ar putea să le scriu invers / de la moarte la naștere / atunci n-o să mă mai intereseze rima / metafora și stilul / o să mă intereseze pustia / de acolo se trage cu adevărat poezia”. Altfel de trecere decât cea prin *vămile pustiei* lui Ioan Alexandru (și totuși aceeași), poetul mult prețuit, altminteri, de Theodor Damian.

Poemul se întrupează în Cuvânt, după cum kenoza este Întrupare a Logosului divin. Este rostul cel mai înalt al poeziei, punctul de întâlnire, cum am văzut, dintre isihie și poezie. Ca și sfințenia, poezia este *ardere*, „dorul de Dumnezeu”: „Cine citește cu mintea botezată-n apele inimii cuvântul poetic simte în el fierbințeala arderii și dansul flăcărilor.”⁷³ Semn al străbaterii pustiei: „Pustia este meta-cuvântul. Esența cuvântului constă în meta. Esența doar o auzi, o simți, dar n-o cuprinzi. De aceea nici nu spune Totul.”⁷⁴ Uitând de *esența cuvântului*, modernii și postmodernii l-au redus la *textualizare în sine*, pierzându-i sensul, *destinația* despre care vorbește părintele Damian. Este o primejdie pe care au resimțit-o marii poeți, iar între cei contemporani cu Theodor Damian, Nichita Stănescu, și el bântuit de ceea ce *tac* cuvintele, numindu-le *necuvinte*. De aceea definește Theodor Damian *pustia* ca *meta-cuvânt*. În eseu *Cuvintele și necuvintele în poezie*, Nichita Stănescu atrăgea atenția că poetul folosește cuvintele *din disperare*, confirmând spusa lui Eminescu din *Criticilor mei*: „Ah! atuncea ți se pare / Că pe cap îți cade ceriul: / Unde vei găsi cuvântul / Ce exprimă adevărul?”. Concluzia lui Nichita Stănescu: „Nu se poate vorbi despre poezie ca despre o artă a cuvântului, pentru că nu putem identifica poezia cu cuvintele din care este compusă.”⁷⁵ *Necuvântul* nichitastănescian ascunde în el dubla față a cunoașterii teologice, dar și poetice: apofaza și catafaza. Poetul ba-

sarabean Victor Teleucă vorbea de *cuvântul biform*, încapsulând în el aceeași dualitate paradoxală a cunoașterii. De aceea, putem fi îndrituiți a-l considera varianta canonică laică a Logosului, devenită *liturghie a cuvântului* în viziunea părintelui Theodor Damian. Comparativ cu vorbăria textualistă, vorbirea liturgică a poeziei este *nemitarnică*, cuvânt/necuvânt ce dă și titlul volumului din 2005. La *vămile pustiei* nu se poate da *mită*, căci Învierea, spune poetul, nu se cumpără:

„47 de ani
mi-a înțepat șarpele pustiei
piciorul
când căutam pietre
pentru locașul lui Dumnezeu”
(*Vămile pustiei*).

Prin liturghia cuvântului poetic ajungem la adevărata frumusețe: „Prăznuim Învierea Domnului cu credința și convingerea că prin participarea la Înviere, frumusețea chipului lui Dumnezeu strălucește din nou neîmpiedicat în noi. Prin Înviere, intrând în copleșitoarea apropiere a Domnului slavei, nu numai că intrăm noi înșine în dinamica interioară a Parusiei, dar întregul univers trece din starea frumuseții sale disperate, cum spune Sf. Grigore de Nisa, în starea de har ce înalță și transfigurează.” (*Nașterea Domnului, în Calea împărăției*, 2000).

Părintele Theodor Damian distinge, așadar, între *frumusețea disperată* a esteticii tradiționale și *frumusețea ce înalță și transfigurează*. Aici deslușim esența poeziei liturgice sau imnice, la care au ajuns poeții de geniu ai lumii, de la Dante la Vasile Voiculescu. Ion Barbu, pe care l-am invocat de mai multe ori în acest studiu, își mărturisea deschis năzuința către *poezia imnică*, poezia ca *sărbătoare*. La fel și Ioan Alexandru. Theodor Damian concepe poezia liturgică ca fiind adevărata carte, *Cartea timpului*:

„Aceasta este cartea timpului nostru
Unii o scriu și alții o semnează
Așa intrăm în istoria eternității
Pe urmele Cuvântului ce se-ntrupează

Și călătorim permanent în mirare
Căci nimic nu mai e cum era

În locul spre care ne ducem;

«Doamne, milușește-ne pe noi și lumea Ta!»».

În poeme precum *Cuvântule!*, se închină adevărate cântece de slavă Cuvântului Întrupat:

„Ai venit prin lumină și stele
Până-n adâncul întrupărilor mele
Prin lacrimile nepătrunse
Ale lumilor în mine ascunse

Când Te-am văzut în fața templului meu
Am vrut s-ascund putreziciunea epavei
Dar n-am avut timp căci s-a strigat:
«Deschideți porțile, că iată, intră Împăratul slavei!»».

Poetul, ca ales al destinului, este martorul acestei slave liturgice a Cuvântului:

„S-a întâmplat că poetul a trecut prin fața noastră
Când a apărut acea lumină pe cer
L-am cunoscut după semințele ce ardeau în adâncuri
Și se țineau pe sub pământ după el

Nimeni n-a observat cum lumina
Spărgea semințele fecundându-le somnul
Și cum poetul trecea murmurând.
«Veniți să ne bucurăm de Domnul!»».

De la îndoială carteziană și apofază teologică la imnul liturgic, acesta este *cercul / drumul ființei* lui Theodor Damian. Dacă „maturii” (ateii) pot rățăci drumul, cum s-a întâmplat sub comunism (dar nu numai), copiii sunt aceia care aduc vestea Întrupării Cuvântului: „Copiii mergeau înainte și strigau / Că Domnul este aproape, Domnul vine / Ecoul străzilor cântecul lor repeta / În arlechini ardeau durerile de mâine. // După copii bătrânii mergeau din casă-n casă / Și sfințeau sub pașii lor pământul / Și băteau pe la ușile Domniilor Voastre: / Îl primiți pe Cuvântul? / Nu! Nu-L primim pe Cuvântul!” (*Copiii mergeau*).

Poezia lui Theodor Damian este, cu preponderență, una de *cunoaștere*, chiar în plină experiență existențială, dramatică, din *Semnul Isar*, cu avantajul de a nu se rătăci niciodată în gnoză. Cum a reușit să nu cadă în ispita raționalismului cartezian (precum s-a întâmplat cu mulți dintre colegii de generație), Theodor Damian ne-o spune în amintitul interviu acordat Flaviei Topan pentru revista „Vatra veche”. Întrebat dacă există compatibilitate între *cogito*, *credo* și *amo*, poetul răspunde că, înainte de toate, și poezia este act de cunoaștere, în pofida faptului că atât vechiul estetism, cât și textualismul îi neagă această dimensiune. Cunoașterea nu e doar apanajul rațiunii. A paria numai pe *cogito* înseamnă a rata cunoașterea, tocmai prin ruptura de *credo* și *amo*: „Primul aspect al problemei ar fi dacă cele trei, *cogito*, *credo* și *amo* sunt sau nu complementare. Dacă decidem că nu sunt, trebuie dovedit, rațional, nu mistic, de ce. Dacă decidem că sunt, și aici mă înscriu și eu, atunci trebuie demonstrată compatibilitatea dintre cele trei dimensiuni, ceea ce ar fi subiectul unei cărți, cel puțin. Eu, personal, cred că ierarhia acestor dimensiuni (de jos în sus) este clară: *cogito* (Descartes) este la bază, *credo* (Kierkegaard) este la mijloc, și *amo* (Dostoievski) este deasupra.”⁷⁶

Amo, altfel spus, e ceea ce unește cele trei niveluri de Realitate, sub semnul lui *trans*, al logicii terțului tainic ascuns care este *neraționalizabil*. De la *cogito* la *credo* care „se desăvârșește în *amo*, iubirea ce trece dincolo de minte, de raționamentele obișnuite și «decide» o acțiune, paralogică, supra-rațională, ca întruparea, din iubire a Logosului divin în istorie, ca să luăm exemplul suprem.”⁷⁷ Pe această cale, nu mai există incompatibilitate între cunoașterea cuantică, bunăoară, și poezie și religie, demonstrează Basarab Nicolescu: „Cunoașterea poetică este cunoașterea cuantică a terțului tainic inclus.”⁷⁸ Ea deschide drumul către Valea Mirării, cum o numește savantul, valea miracolelor (imagine prezentă în poemele și în interviurile lui Theodor Damian). Basarab Nicolescu n-are decât a regreta că savanții și filosofii „și-au risipit timpul negând miracolele. Așa am ajuns, firește, să negăm propria noastră existență, care este miracolul miracolelor. Elementară greșeală de logică.”⁷⁹ Această Vale a Mirării este *abisul* (Theodor Damian îi va spune *pustia*) dintre două niveluri de Realitate⁸⁰, la confluența cărora se iscă „furtuna” ființării (*acțiunea*, zice părintele Damian), adevărata *sărbătoare* a existenței umane⁸¹.

Să conchidem, și nu doar provizoriu, despre Theodor Damian: ne aflăm în fața unui gânditor profund și a unui poet care, sperăm, încă de pe acum, se prefigurează ca o singularitate canonică în câmpul divers și bogat al liricii românești.

Note ■

⁵⁶ Constantin Noica, *Modelul cultural european*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 71.

⁵⁷ Theodor Damian, *Trăirea în cuvânt*, p. 167.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Idem*, p. 207.

⁶⁰ *Idem*, p. 169.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Idem*, p. 231-232.

⁶⁴ Theodor Damian, „Fiul risipitor... n-a uitat niciodată de unde a plecat, de aceea a știut unde să se întoarcă”, interviu, de Flavia Topan, în „Vatra veche”, serie veche nouă, an. VI, nr. 7 (67), iulie 2014, p. 5.

⁶⁵ Theodor Damian, *Trăirea în cuvânt*, p. 239.

⁶⁶ *Idem*, p. 223.

⁶⁷ *Idem*, p. 231.

⁶⁸ *Idem*, p. 37.

⁶⁹ *Idem*, p. 38.

⁷⁰ Vezi Theodor Codreanu, *Numere în labirint*, I-III, Editura Opera magna, Iași, 2007-2009.

⁷¹ Vasile Andru, *Un poem testamentar*, postfață la Theodor Damian, *Semnul Isar*, Editura Paralela 45, Pitești, p. 106.

⁷² Nicolae Paulescu, *Spitalul*, ediție anastatică după cea din 1913, Society of Orthodoxos Studies, Spoudon, Tessalonica – Grece, 2006, p. 16.

⁷³ Theodor Damian, *Trăirea în cuvânt*, p. 44.

⁷⁴ *Idem*, p. 239.

⁷⁵ Nichita Stănescu, *Respirări*, Editura Sport-Turism, București, 1982, p. 173.

⁷⁶ Theodor Damian, „Fiul risipitor... n-a uitat niciodată de unde a plecat, de aceea a știut unde să se întoarcă”, interviu de Flavia Topan, în „Vatra veche”, serie veche nouă, an. VI, nr. 7 (67), iulie 2014, p. 5.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Basarab Nicolescu, *Théorèmes poétiques / Teoreme poetice* (VI, 1), trad. în franceză de L. M. Arcade, grafică și ilustrații de Mircia Dumitrescu, Editura Curtea Veche, București, 2013.

⁷⁹ *Ibidem*, II, 11.

⁸⁰ *Ibidem*, I, 1.

⁸¹ *Ibidem*, II, 12, 13.

Adrian Dinu RACHIERU

„Ucenicul” George Bălăiță



A.D.R. – prof. univ. dr., decan al Facultății de Jurnalistică, Universitatea „Tibiscus”, Timișoara. Dintre volumele publicate (peste 20): *Elitism și Postmodernism*, Editura Junimea, Iași, 1999; *Bătălia pentru Basarabia*, Editura Augusta, Timișoara, 2000; *Alternativa Marino*, Editura Junimea, Iași, 2002; *Legea conservării scaunului* (roman, vol. I, II), Editura Eubee, Timișoara, 2002, 2004; *Globalizare și cultură media*, Editura Institutul European, Iași, 2003; *Nichita Stănescu – un idol fals?*, Editura Princeps Edit, Iași, 2006; *Eminescu după Eminescu*, Editura Augusta, Timișoara, 2009; *Poeți din Basarabia* (antologie critică), Editura Academiei Române, București, și Editura Știința, Chișinău, 2010.

Ca și alți prozatori ai generației sale, George Bălăiță a început cu genul scurt și a atacat apoi, dezinvolt, romanul. Tehnician impecabil, punând la lucru o debordantă fantezie, prozatorul respinge deliberat romanul clasic. Cândva, convins că nu va face literatură, George Bălăiță citea frenetic; viciul, firește, a rămas, dar atunci era vremea eclipsei proletcultiste, a lecturilor clandestine și a bibliotecilor sigilate. Rondurile de noapte ale acestui „întârziat”, inventariind și orchestrând – cu siguranța profesionistului – procedeele romanului modern, „vânează” pulsațiile vieții ascunse. Indiferent ce scrie (indiferent de genul abordat), George Bălăiță se hrănește cu o aceeași substanță originală, povestind cotidianul, privind viața și trecând-o în text, sub veghea unui demiurg zglobiu și jovial, atins de mirajul ludic, dispus „a năuci” realitatea [1, 347].

Totuși, în George Bălăiță izbucnesc trufile, dar și timiditățile „provincialului”. Publicat în „Luceafărul”, invitat să citească în Cenaclul Labiș, primind premiul de proză al revistei (1964), junele Bălăiță dorea, ca „provincial sadea”, să elibereze rezervele Provinciei culturale. Simțul observației, fixând detalii, libera mișcare a gândirii sfidând bariera dogmelor, virtuozitatea tehnică pusă în slujba ideii de creație, în fine, mitologia scriitorului asigură textelor lui George Bălăiță încărcătura proble-

matică. Publicistica (*Noaptele unui provincial*, de pildă) e, și ea, literatură, veritabil jurnal de creație, liant al pânzelor sale romanești. Aceste *croquis* vorbesc introspectiv despre misterul creației, eliberând imaginația, potențând digresiunea și asociativitatea, lunecând în literatură, deoarece, avertiza Bălăiță, scrierea îi urmează fidel gândurile: „scriu în chiar felul în care gândesc”.

Amuzându-se, George Bălăiță a început prin a recolta, sub unghiul pastișei ironice, clișeele prozei noastre, vădind o remarcabilă deschidere spre experimentalism. Virtuozitatea, din fericire, e ferită de gratuitate, deși nu e lipsită de un accent ostentativ-demonstrativ, în prima fază, cu deosebire. Degajarea, dexteritatea, bucuria ludică nu funcționează în gol, dar demarajul a fost greoi și abia *Lumea în două zile* (1975) va certifica un mare talent epic, stăpânind diapazonul narativ; romanul era cartea de maturitate (cf. Lucian Raicu) a unui scriitor familiarizat cu „catalogul” tehnologic, supunând unei viziuni proprii, ingenioase achiziții. *Modelul Joyce* drenează energia narativă și descriptivă a scriitorului, impunând, se știe, în mișcarea prozei, în segmentul interbelic, o nouă convenție epică. Pionierul James Joyce, decupând în *Ulyse* cele optsprezece ore ale mărunțului funcționar din Dublin, refuză liniaritatea, restrânge timpul, multiplică naratorii (perspectivele), lunecând în fluxul existenței interioare, transformând succesiunea (o cronică coerentă) în simultaneitate. Cheia lui Ulyse, va mărturisii însuși Joyce, era uitatul Edouard Dujardin, care lansa – ca procedeu romanesc intențional – monologul interior în *Les lauriers sont coupés*. Exemplul evidențiază jocul întâmplării și recepția prin efort cultural, ambele prezente, influențând traiectoria unui scriitor, declanșând o radioactivitate literară imprevizibilă prin consecințe. Cu atât mai vărtos această chimie romanescă e prezentă (și, în același timp, greu de sesizat) în produsele unui scriitor livresc, care, așa cum nota Nicolae Manolescu, discutând cazul Bălăiță în *Arca lui Noe*, ocolește tiparul mare și clar, dezvoltând imaginația în detaliu. George Bălăiță amestecă banalul și extraordinarul, mitologizează și desacralizează, maschează fondul grav printr-un spectacol carnavalesc, surpă pilonii romanului clasic și relativizează construcția romanescă prin mobilitatea privirii și varietatea mijloacelor. Citind și citând, parodiind și polemizând, George Bălăiță nu sufocă prin simbolistică ocultă materia epică, deoarece fantezia sa, neîndiguită, insuflă demiurgic viață. Existența umană e misterioasă,

aici se încrucișează tendințe contrarii, își zâmbesc extremele, viețuiesc echivocul. *Lumea în două zile* este un roman etajat, bogat în simetrii și opoziții. Infernul caraghios al lumii și paradisul cuvintelor vorbesc despre o ambiguitate structurală, supravegheată, în care gravul e hilar și farsa sfârșește în tragic.

Romanul lui George Bălăiță este, indiscutabil, de o frapantă originalitate. El probează aderența scriitorului la satira socială, simbolistica magico-fantastică pregătind un distonant eșafodaj esoteric, elogiul vieții mărunte și fixarea detaliului banal, observația și pasișă ironică, inserția jurnalistică. Povestirea crește din sine, prozatorul are har și haz, umflă lucrurile în jocul scrisului, aluatul se revarsă amenințător peste rama narațiunii. Legenda lui Antipa, un *homo duplex* și filosof de provincie, un umil funcționar navetist, asigură nucleul epic. Un provincial plictisit, insignifiantul Antipa, „moale și absent”, mai degrabă tăcut este un spirit cazanier la Albală, unde domiciliază, moțâind într-un fotoliu; dar devine „alt om” la Dealu-Ocna, unde navetează, în el – comentează Pașaliu – zăcând o putere pe care nu o cunoaște. *Omul domestic* (angelic) și *omul infernal* (demonic) zac în ființa profetului Antipa, atins de o caraghioasă spaimă de boală; un măscărici și un stăpân, impulsivat de o ambiție nemăsurată, de care își bate joc. Antipa trăiește glumind (gluma pentru el era totul, va spune Viziru), va provoca ciudate pariuri, „pricinuind” un șir de decese. „Funcționarul neantului” se adăpostește sub un zâmbet ambiguu, fără a ști ce vrea, plin totuși de o credință ciudată în propria-i putere. Oblomovianul Antipa, intrat în delirul amănuntului, reprezintă o existență fără destin; glumele sale capătă o desfășurare monstruoasă. Moale și inactiv, el „strălucește prin absență”; este un farsor salvat de la ridicol, fermecând prin minciună și nepăsare.

Devotata Felicia, soția lui Antipa, stăpânește din bucătăria-templu, acceptându-i trăsările (cele două solstiții inversate): ajunul inventat (o aiureală, va constata Pașaliu), noaptea de veghe, probând „puterea unei nopți de decembrie”. Calmul domestic inundă această casă. Dar Felicia vroia adevărul; minciuna lui lua „înfățișarea adulterului”. Or, Antipa se apără mințind, caută o minciună care să dea un sens adevărului, să atingă perfecțiunea. Lumea sărbătorii se naște prin mâinile neobositei Felicia, la decizia lui Antipa, însă; minciuna, va spune Felicia, l-a ales pe el și eu l-am ales pe el. Critica a observat imediat că Antipa este

un balcanic, atras de spectacolul lumii: un amestec de forme, culori, miresme, zgomote. George Bălăiță impresionează prin minuția observației și preciziunea microscopică; efluviile bucătăriei inundă acest univers explorat prin gura cheii, în care poezia culinară și voluptatea gastronomică se însoțesc cu tentația abstractizării discursului, distanțat orgolios de formulele în circulație. La George Bălăiță, alunecarea în fantastic, relativizarea, gustul pentru concretețe, plasticitatea etc. reîmpăspătează realitatea, asigură textului prospețime epică. Realitatea își conservă ambiguitatea, ochiul multifățat (permițând percepția gaze-tărească a lumii, flagelând colecția de clișee în uz) explorează ironic, saturat de concret. Ironia e și onomastică: Felicia reprezintă liniștea casnică, Anti-pa, cum scrie Cornel Ungureanu, semnifică o negare a lumii. Șirul de farse funeste înseamnă trezirea sa, ieșirea din somnolență. *Lumea în două zile* trăiește în vălmășagul faptelor mărunte; spațiul epic e înțesat cu bizarerii, dar privirea autorului îl controlează suveran. Eroii nu trăiesc liberi, bufoneria și tragedia, realul și fantezia, adevărul și minciuna, seriosul și farsa sunt de neseplat. Ne însoțește râsul gros, gogolian, precum în conversațiile câinilor Argus și Eromanga (o personificare-replică, trimitând la *Nuvela exemplară* a lui Cervantes, în contrast cu modernitatea ostentativă a romanului). Digresiunea, proza carnavalescă, bufoneria estetico-morală caută semnificația faptelor vidate de semnificație; adevărul e neașteptat și inepuizabil. Un alt text „înghite” pe cel anterior, un alt anchetator (de pildă, Al. Ionescu) preia ștafeta naratorilor, fiind, observa Eugen Simion, ca prim cititor, un narator fără narațiune.

Apetitul pentru farsă al „fanfaronului” Antipa, cel ce fascinează și îngrozește, pune în umbră adevărata sa identitate; Antipa ascunde ceva, el este mai degrabă creația naratorilor, pendulând între tentația absolutului și pasivitate, golit de voință. Ambiguitatea personajului e întreținută prin acest joc de oglinzi: „ceea ce unul numește putere, altuia i se pare slăbiciune”. Acest „fanfaron fricos”, părăsindu-și destinul, trăiește sub semnul unei puteri irosite, constată Anghel. La Albala, el era alt om; la Dealu-Ocna, în grupul petrecăreților ce se adunau la crâșma lui Moiselini, bășcălia e suverană, zeflemeaua fără măsură stăpânește și risipește amorteala târgului. Antipa, omul furios și liber, e mezinul acestui grup ce conservă atmosfera balcanică, lansând „un joc absurd”, programând decese. Cât de mare este puterea farsei? Până unde se poate

glumi? Iată întrebări la care cei care l-au cunoscut pe Antipa vor să răspundă, încercând să-l cunoască cu adevărat pe cel „stăpân pe viața lor”. În spațiul casnic, apărat de indiscreția vecinilor de blajina Felicia, Antipa „lucrează”; citește șapte sau nouă cărți deodată, notează, redactează texte incoerente (aprecierea e a procurorului Viziru). După dispariția lui Anghel, judecătorul Viziru adună material, clasează, impulsivat de imperativul „trebuie să știu”; el luptă cu timpul, întocmește un fel de cronică vie a orașului, condus de bucuria de a pătrunde în om. Vrea să-l „descopere” pe adevăratul Antipa, acoperit de adevărul faptelor, până nu e prea târziu, interesat de gravitatea glumelor și implicarea lor în existență. În fond, totul a început de la o glumă. Viziru, un biet martor, știe că „trebuie notat totul”. Fostul judecător rescrie romanul lui Antipa, dar acesta „nu se lasă prins”; Antipa își creează adevărul. „Scriu ca să-mi amintesc”, mărturisește judecătorul, respectând un „contract”; dar a scrie despre „măgarul simpatic” Antipa, singurul lui prieten, admirând traiul lui liber, minciuna surâzătoare, nepăsarea neproductivă presupune ocolul epic: „ideea despre întâmplările lui are forma mișcătoare a unui nor”. Ancheta lui Viziru devine scop în sine: înainte de a fi strivit de o mașină, judecătorul e surclasat de avalanșa faptelor. Bolnav de hiperrealism, el transcrie fără selecție, acumulează aproape întâmplător. Viziru e un maniac al faptelor, condus de acel „aud și văd” în care simțurile există și lucrează. Lumea se face încet, constată judecătorul; în cea mai lungă zi de vară (partea a doua a romanului se desfășoară în ziua de 21 iunie, la Dealu-Ocna), Viziru simte amenințarea unei schimbări, deși nu bănuia niciun semn rău. Construit pe ideea opoziției, romanul lui Bălăiță are o structură duală, descoperind lumea cu două fețe: domestică și infernală. Lumescul și diavolescul, banalul și extraordinarul, gravitatea și farsa definesc *antilumile* lui George Bălăiță, văzute simetric, prin corespondențe simbolice, stăpânite de un duh demonic.

Peste prima parte domnește pacea și calmul din tabloul lui Pieter Janssens. Nimbul lumii domestice maschează o solemnitate comică: o sărbătoare trucată, anunțând înclinația spre farsă a protagonistului, un Antipa inactiv, stângaci, înfolit, căzut în somnolență; alături, „femeia uriașă” Felicia, delicat-opresivă, oficiind în bucătărie și instaurând un matriarhat fără replică: neîncrederea ei este iubire, minciuna lui este tot iubire. În casa Antipa, domesticitatea e fabuloasă; scrânteala stăpâ-

nului-ateu, decretând solstițiul de iarnă singura sărbătoare religioasă, află în Felicia o răbdare invincibilă. Antipa este regele acelei zile. Dar „tulburarea solstițiului” se susține și prin farsa intemperiilor: o blândă confuzie, un băltăreț caraghios anunță miracolul dezghețului.

S-a spus că romanul ar fi un cub epic. A doua zi a romanului este versiunea negativă a primei părți, parodiind grotesc domesticitatea: căminul e înlocuit prin cârciuma lui Moiselini, unde – într-un *separé* – se adună elita, în obișnuita ieșire de la prânz. Ceata de petrecăreți asigură scufundarea în anonimizare, triumful fiziologicului. Caraghios și ușuratic, Antipa „de la sfat”, cel care „o face pe șeful”, e un bășcălios. Campionul glumei participă la orgiasticul ospăț, punând la cale farse sinistre. Există o savantă rețea de simetrii; doar Antipa este fără dublu, dar el, s-a remarcat, își conține dublul.

Sub crusta descrierii abundente, în romanul lui Bălăiță, colectând și persiflând clișee, descoperim un depozit de semnificații. Linearitatea e pulverizată, dar sub aparenta dezordine, pusă în mișcare în acest „colos de cuvinte”, de oglinzile personajelor principale, prozatorul stăpânește, cu vervă bufonă, jocul simetriilor, dezvoltând contrapunctic materia epică. Romanul, observăm, stă sub semnul Balanței, echilibrându-și părțile.

Bovaricul literat Pașaliu este, și el, o oglindă a lui Antipa. Fostul bibliotecar este chiar un mentor al lui Antipa, dirijându-i lecturile. Dar aiurelile bețivanului Pașaliu, amestecând adevărul cu fantezia, inventând-o pe Eromanga, sunt proiecte fără finalitate. Cuplul Antipa – Felicia pare „o pereche de aur”; August-pălărierul va trage concluzia: „Ea are dreptate, dar și el are dreptate”. Plină de iubire, Felicia este femeia răbdătoare, comună și pisăloagă, revărsând dragoste ocrotitoare, minată de neîncredere; Antipa este minciuna. Felicia știe asta, nu mai are nevoie de dovezi. „Ca iubirea ei să rămână nestinsă, ar fi trebuit ca Antipa să moară” – citim în roman. Antipa născuse în sufletul ei iubire, își împlinise datoria, putea să dispară. Amatorul de pariuri va și dispărea, iar Felicia își va iubi în liniște iubirea (copilul); se dă startul pentru „o nouă facere”.

Evident, *Lumea în două zile* este un roman construit printr-o inteligență distribuție a jocului de oglinzi. La intrarea în atelierul bătrânului Au-

gust, duhul bun al locurilor, este montată o oglindă care deformează. Ea ar fi *una* din distracțiile vechiului oraș Albala. Dar perechea blândului August este crudul și fanaticul Anghel (un personaj rusesc, s-a zis), ceasornicar și supraveghetor la Casa de Apă, „partea întunecată a lui August”. Bătrânul maniac se consideră un ales; mintea lui tulbură, „creându-l” pe Antipa („puterea mea a fost să o arăt pe a ta”), îl va și distruge, dispariția lui Antipa fiind „plata” pentru felul lui batjocoritor și vesel, trădând spiritul profund al răului. „Orb” și nepriceput, neconștientizând ce putere ascunde, Antipa este creația lui Anghel: „tu ai o oglindă, dar fără mine nu știai nimic”, va declara Anghel. Idolul e slab, superficial, se îndoiește, glumește și, prin asta, trădează; anomalia trebuia curmată. Neavând putere să creadă, a înșelat așteptările. În numele credinței ce nu cunoaște îndoiala, fanaticul Anghel, convins că puterea lui Antipa se termină la șapte (morti), își ucide mitul, omorându-l pe Antipa. Anghel era un sol în așteptare, căutătorul oglinzii. Țelul lui era să găsească oglinda străveche, dăruită de Hou lui Vang Du, posesorul ei devenind atotputernic. Acest pretext epic, închizând un mesaj ocult, trimite la taoism, deșteptând în fanaticul Anghel impulsuri străvechi, genezice: „Cel ce deține Marea Imagine / poate să străbată lumea întregă / poate s-o facă fără primejdii...”. Pedepsind necredința lui Antipa, Anghel – omul unei singure idei – distruge mitul Antipa. Seriozitatea pare a fi „apărată” de Anghel, un fanatic cu mintea rătăcită, dorind a face lumea din nou. *Lumea în două zile* poate fi, așadar, *Cartea facerii*, romanul creatorului luptând cu obsesia limitelor, cum sesiza Mioara Apolzan. Nu întâmplător ștafeta naratorilor e preluată de judecătorul Alexandru Ionescu, un personaj cu statut bizar, venind din afara spațiului epic. El va folosi rolele și caietele de la August, observând că omul bun, ocolit, de regulă, de romancierii, „e greu de făcut”.

Tot cu obsesia adevărului, convins de imposibilitatea unei cronici, capabilă a prinde epoca în tumultul ei contradictoriu, caleidoscopic, trăiește Naum, atins de boala scrisului (*Ucenicul neascultător*, 1977). Cartea e un *Bildungsroman*, cu materie în ebuliție, stăpânită de demonul povestirii, tensionată de bogăția oralității. Condiția de scrib, scăpând esențialul, naște inhibiție; în căutarea adevărului absolut, fără umbra unei falsificări, scribul ucenicește la școala realității, luând pulsul ei din lumea cărților. Naum caută realitatea „ideală”, luptând cu permanentele deghizări; dar mistificările epocii sunt adevărul ei și, nota pătrunză-

tor Radu G. Țeposu, o realitate falsificată de istorie e un adevăr istoric. Febrilitatea de a „fixa” istoria (disjungând între adevărul istoric și cel al realității), terorizată de posibilitatea de a da un „alt curs întâmplărilor”, pulverizează coerența discursului. *Ucenicul neascultător* luptă cu formule românești consacrate, mișcând, pe orbitele narațiunii, „planele” nuvelistice ale sistemului epic. Cronica vrea să caute adevărata realitate. Palaloga vrea o carte „fără cazuri particulare”, suprimând individualul, tăind păienjenişul relațiilor, definind vremea noastră, „nu întâmplările unuia sau altuia”: vrea „marea întregă, nu o picătură de apă la microscop”.

Observăm că tocmai microscopia reînvie lumea, urnind narațiunea proliferantă, purtând marca inconfundabilă a stilistului Bălăiță. De tăietură modernă (tehnic), cărțile lui filtrează lumea prin lecturile „care nu se văd”, o reîntemeiază, gestul demiurgic nefiind ferit de ispitele demonismului. Dar George Bălăiță crede în creație, privirea romancierului, eternizând prin cuvinte lumea, oferă acestora o viață necunoscută, cu bucuria elementară a demiurgului, gustând libertatea gestului său. Pe o scenă deschisă (nu e lumea un teatru?), George Bălăiță adună grotescul și sărbătoarea, drama și farsa, reconstituind spectacolul unui destin. Or, lumea este chiar oglinda destinului și acest *Homo ludens* fixează, sub aparența jocului însetat de demonism, o tipologie socială și morală.

Dincolo de noțiunile cu care operează literatura „modernă”, George Bălăiță rămâne credincios unei convenții eterne: *povestirea*. El pare (și este, într-o apreciabilă măsură) un orientalist. Interesul pentru epica noastră folclorică (necercetată, observa scriitorul, cu atenția necesară) îl definește ca indiscutabil „autohtonist”. Aflând în Cicikov arhetipul literar al lui Antipa, Valeriu Cristea denunța încărcătura gogoliană și, în general, rusească a literaturii lui George Bălăiță. Cum spuneam, intertextualitatea, aluziile culturale, lacătele etimologice (în subtextul numirii) sau replica (în absența nominalizării) impregnează o lume ce trăiește epidermic, superficial, gustând petrecerile și taifasul: Antipa, Filip, Adam, Naum Capdeaur reprezintă spiritul ludic, dezaprobat de Palaloga, de mătușa Otilia sau de Anghel.

Însuși George Bălăiță, luându-se în serios, glumește. Execuția tehnică merge spre „epicul cinetic”, colectând bizarerii, într-un registru stilistic

urmuzian. Realismul nu are motivație realistă, ci parodică. Naratorii-scriitori, sub avalanșa amănunțelor, se referă la lume și la literatură, mimând autenticitatea. Numind în Urmuz o stare universal-umană, George Bălăiță e interesat de ambiguizare și acumulare; el scrie „filmic” (ceea ce ar presupune economism), dar șuvoiul cuvintelor tulbură apele epicii, sabotând logica. Scriitorul luptă cu prejudecata că absurdul ar fi o descoperire recentă, întreținând confuzia permanentă a planurilor: realul și fantasticul coabitează.

Viguros prozator modern, oferindu-și lungi pauze, George Bălăiță nu are rădăcina debilitată prin cultism. Romancierul nu îmbrățișează o formulă canonică: el vrea și lirism freatic, și istorism vizionar, și sociologism catalizant. Cu intarsii livrești, proza sa nu respectă structurile prestabilite; povestirea dă sens curgerii timpului, dar repetă haosul viului, încâlceala polimorfului, încercând a stăpâni universul prin cuvânt, repudiind însă *fixarea*. George Bălăiță s-a statornicit totuși în iluzia cea mai cuprinzătoare: romanul. În colecția de titluri aparținând generației, contribuția lui nu e atât cantitativă, prozatorul publicând cu zgârcenie. Dar la George Bălăiță *plăcerea experimentului* întrece, se pare, pe cea a povestirii. El se vrea un nou romancier, efectul acestei proze, sfidând „amorul cititorului pentru formă și fizică”, creând, previzibil, și un nou cititor.

O disponibilitate enormă și o locvacitate pe măsură, aprecia Zoe Dumitrescu-Bușulenga, într-un „profil contemporan” dedicat lui George Bălăiță (v. „Revista de istorie și teorie literară”, anul XXXII, nr. 4/1984) caracterizează acest autor: scrisul liber, stimulat de bucuria pură a creației, se rostogolește năvalnic. Nu e vorba atât de o erupție a cuvintelor, aparținând unui analist stăpânit de o lacomă cunoaștere, aglomerând, pe ductul creației, caleidoscopia realității, cât de o continuă metamorfoză, George Bălăiță definindu-și nimerit propria artă poetică: „un gând care se naște ca un nor”. Acest *Joyce român* (cf. Zoe Dumitrescu-Bușulenga) are totuși obsesia simetriei compoziționale: demiurgul jucăuș, atotștiutor, dezvoltă o perspectivă ambiguă. Jocul deliberat, alunecând în fantastic și grotesc, trădând voluptățile și jubilația creatorului, poartă mesajul unei „lecții” subiacente; *gluma estetică suportă o corecție etică*. Tentația demiurgică, dezvoltând un epic digresiv, aglutinant, aflând în glumă „bobârnacul” inițial al „facerii”, atenționează asu-

pra imprevizibilelor consecințe ale conduitei duplicitare: luciditatea în eclipsă, „scrânțele care dă de lucru”, farsa neagră, slujite, toate, de libertatea neîndiguită a mijloacelor stilistice, bruscând tabieturile cititorului comod. Prozatorul captează fluiditatea realului, scormonește banalul, observă dualitatea: slăbiciunea și puterea trăiesc în simbioză, un destin comun se dovedește excepțional, un ochi comun e, de fapt, multifățetat, privind lumea sub lupa necruțătoare a detaliului. El dilată amănuntul, plonjează în contemporaneitatea fierbinte, dar sondează semnificațiile adânci; pagina, lucrată artistic, reverberează mitic.

*

Ca „realist fantasmagoric”, G. Bălăiță recompune, minuțios, caleidoscopia lumii în retortele estetismului rafinat, acumulativ, labirintic, întreținând spectacolul ghiduş al interpretărilor. Chiar și meditațiile libere, „topind” voltaic întâmplări, lecturi, conspecte, confesiuni ori emoții tănuite (cum ar fi experiența *Cevengur*, „descoperindu-l” pe Andrei Platonov), caută o perspectivă insolită, atingând, observa Nicoleta Sălcudeanu, *debiografizarea*. Evident, interviurile (clarificatoare, cât de cât) ori episoadele bine definite (directoratul la *Cartea Românească*, de pildă) impun precizări (v. *Marocco*, I, II), legate de un val de acuze care l-au însoțit pe cel „vândut regimului”. Și care îl obligă la ieșirea din ambiguitate, devoalând „barajele kafkiene” și mecanismele absurdului în vremuri aspre.

Prozatorul însă mizează pe „jocul absurd al întâmplării”, forțând ambiguitatea salvatoare. „Stăpân al himerelor”, știe că, prin poveste, lumea (derutată, confuză, răsturnată) devine suportabilă; de unde, poate, „voioșia spunerii”, recunoscută de M. Iorgulescu, bufoneria, „gustul libertății” într-o lume a aparențelor. *O lume-amfibie*, preciza Nicoleta Sălcudeanu, în care gustul pentru farsă se întrepătrunde cu gravitatea „ascunsă”, de fond; în care „pofta caraghioasă” a scriiturii, îmbăiată în senzualitatea concretului, încearcă să prindă *farmecul speciei* (noastre), angajată într-un *echilibru relativ* (demonism vs angelism). Fiindcă, în fiecăre fință, ne lămurește prompt G. Bălăiță, „ambele stări sunt active”.

Pașnic, chiar „moale și absent”, micul funcționar Antipa devine, în a doua sa existență, malefic, lansând profeții înfricoșătoare, într-o atmo-

sferă halucinant-grotescă. Dar povestea lui, aflăm, era deja uitată în Albala „când începe povestea lui Naum Capdeaur”, în acel prim volum al *Ucenicului neascultător*, anunțând, spera Eugen Simion, „o construcție epică impunătoare” [4, 461]. E drept, romanul, coagulând opt narațiuni „nevrotice” (cf. E. Negrici), a stârnit entuziasmul criticilor, dar promisiunea, se știe, nu s-a împlinit. Mixând cu virtuozitate tipuri de scriitură, el pare, prin „orgia variațiilor” [3, 346] *un soi de metaroman*, mai degrabă. Mulțimea vocilor narrative, diversitatea depozițiilor, abundența gândurilor și gesturilor ne aruncă în haotism, râvnind *simultaneismul*; întregul, în acest vârtej scriptic, ni se dezvăluie doar *ca o promisiune*, mărturisirea franc însuși autorul, decis să împiedice fixarea, rotunditatea construcției, în prefacere necurmată. Ucenicul său (scribul) se vrea arhetipul scriitorului, afișând, deopotrivă, *prudență și orgoliu*, sperând să înșele vigilența stăpânilor: „numai ce scriu eu rămâne cu adevărat”. Știind prea bine că „asprimea stăpânilor trebuie îndreptată în altă parte”. Scribul, desigur, poate da alt *curs întâmplărilor*; iar „restul e trecere”...

Romanul, de fapt, ne introduce în climatul anilor '50 (teroare, industrializare, colectivizare forțată), fiind, prin ziaristul Naum, care își caută rădăcinile, o cronică de familie, cercetând, în vălmașagul întâmplărilor, „istoriile” neamului Adamilor din Modra. În acest chip, „G. Bălăiță face, într-o oarecare măsură, roman politic”, nota E. Simion [4, 458]. Doar că „iarmarocul vieții”, colcăind de fapte mărunte, examinat, cu precizie și voluptate, în concretețea sa, dovedind ochi sociologic, alunecă în fantastic. „Naum al nostru” vrea să facă ordine. Or, *schimbarea mare* cerea „oameni de mare format” (cf. Paul Georgescu), angajați într-o bătălie istorică. Un Visarion Adam „ia în serios Istoria”, ignorând însă „ce se petrece în adânc”. Ca roman al puterii, radiografiind „cucerirea” orașului, *Ucenicul (neascultător)* se dovedește prea ascultător. Adevărat, el nu ține cont de sfaturile lui Palaloga, activistul drept, căutând un „elev ideal”. Și care recomanda accesibilitatea scriiturii, abandonând prejudecățile de stil, înțelegând că vindecarea „răului vechi”, purificarea prin recunoașterea greșelilor nu înseamnă exagerarea „necazurilor de doi bani”. Paul Georgescu saluta apariția acestui prim volum, încântat că G. Bălăiță face dreptate, repunând în drepturi „eroul pozitiv” (Palaloga); și răspunzând, astfel, seriei românești care, interesată epidemic de „obsedantul deceniu”, impusese un „schematism răsturnat”,

frecventat abuziv. Dar Naum, observăm, se dovedește, ca „martor prudent”, un ucenic ascultător, preluând „punctul de vedere al faraonului”, cum acuzase Monica Lovinescu [1, 358]. Incriminând, reamintim, și unele împrumuturi „vinovate” [1, 354], respingând, totodată, și teza manolesciană care condiționa curajul de artisticitate. Formula „câtă artă, atâta curaj” i se părea nerecomandabilă, Bălăiță fiind deficitar la acest ultim capitol.

Posibilă satiră vizionară și amplă epopee ironică, *Ucenicul neascultător* rămâne, constatăm, un proiect uitat. „Poate leneșul” G. Bălăiță, cum insinua N. Manolescu [2, 1154], se va îndupleca să-și încheie trilogia. Vechile exerciții de digitație literară, oamenii „suciți”, cu nume bizare, din proza tânără a anilor '60 au rămas definitiv în urmă; schimbarea a surprins, dar ea a fost îndelung „moșită”, venind apoi *singură*, „ca nașterea”, se destăinuia prozatorul. Chiar dacă, pentru unele voci critice, doar „efervescenta subterană” a târgoviștenilor (recunoscută târziu) ar fi contat, cu adevărat, în proza acelor ani, George Bălăiță a marcat, inconfundabil, epoca, satisfăcând orgoliul creatorului și „denunțând”, doar aparent jucăuș, comedia literaturii.

În fond, George Bălăiță, ispitit de o *giganterie*, a întreținut, și el, „fantasma romanului total” (cf. I. Simuț). „Teza” ucenicului neascultător ne avertizează că aspirația romancierului se îndreaptă spre „medicina sufletului” (ar spune Palaloga, ca *raisonneur*), spre *marea mișcare*, dincolo / fără cazuri particulare, spre *vocația vieții*, având în Naum Capdeaur un ucenic care, fiind „o creație universală”, oferă realității pulsătorii „propriul său chip”.

- Note** ■ ¹ Monica Lovinescu, *O istorie a literaturii române pe unde scurte* (1960-2000), ediție îngrijită și prefață de Cristina Cioabă, Editura Humanitas, București, 2014.
- ² Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
- ³ Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism (Proza)*, Editura Fundației PRO, București, 2002.
- ⁴ Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, III, Editura Cartea Românească, București, 1984.

Ion PACHIA-TATOMIRESCU

Rugăciune către Sfântul Dușman Universal



I.P.T. – scriitor român, doctor în filologie, unul dintre fondatorii paradoxismului, poet, prozator, teoretician, critic, istoric al culturilor / civilizațiilor, al religiilor, lingvist, publicist, editor, traducător. Volume recent publicate: *Generația resurrecției poetice (1965-1970)* (2005), *Comete-n cea de-a 65-a vale* (2012), *La început fost-au sâga, sîgetul, siginii, apoi Sarmisegetusa...* (2012), *Urzici prin verde de Paris* (2013), *Caligraful de salmi* (2013), *Pagini de istorie literară valahă de mâine* (2014).

După un debut colectiv din anul 1989, sub semnul războinicirii lirice nemuritoare, în antologia basarabeană *Șapte tineri poeți* – unde semnează un interesant ciclu de poeme, *Cercuvântul* –, Iurie Bojoncă (născut în zodia Fecioarei, la 28 august 1961, în Antonești – Basarabia, licențiat, în 1983, al Facultății de Filologie – Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău, rezident în Italia, lângă Veneția, pe malul râului Zero, de pe la începutul mileniului prezent) își reliefează un admirabil și inconfundabil teritoriu poetic, având în centrul său gravitațional *simbolul paradoxist-existențial al „peșterii” / „ocnei”, prin volumele: Peștera mânglei* (1996; *mâglă* = „grămadă de pietroaie / bulgări de sare”), *Teama de scris* (2002), *Mesaje din ocnele paradisului* (2003) etc., cel mai recent, aflat în obiectivul cronicii noastre, fiind *Râul Zero și plopul fără soț*, poeme și tablete, cu o *Prefață* de Svetlana Paleologu-Matta (Editurile Augusta & Artpress, Timișoara, 2007, 152 p.).

Doamna eminescolog din Elveția, S. Paleologu-Matta, între altele, și autoarea celebrei lucrări, *Eminescu și abisul ontologic* (Editura Nord-Victor Frunză, Aarhus / Danemarca, 1988), luminos prefațează *Râul Zero și plopul fără soț*, de I. Bojoncă, înmânându-i parcă „pașaportul diplomatic” pentru o nouă și ne-

tulburată intrare în Țara Metaforei, cu o deosebit de exactă generozitate / admirație: „Titlul ultimei sale cărți, *Râul Zero și plopul fără soț*, se revelează a fi o dublă ipostază a autorului. El vede de la fereastra locuinței sale actuale, în Veneto, un plop care-i «pozează» pe malul râului Zero. Este o concentrare emblematică în felul poetic al vieții sale. Râul Zero se referă la viața lui de emigrant, pe când alte valențe are plopul, de ordin profund emotiv. Plopul și poetul au fiecare din ei «fabricile» lor. Unuia natura, care nu face versuri, îi dă puful, frunze și semințe, pe când poetul are o mașină de scris și o altă mașină de plâns. Diferența dintre ei este esențială. Și totuși, într-o zi de toamnă, cu un soare rotund și frumos, poetul contemplă iarăși plopul, căci în el trăiesc «flori de aur» ale unui cântec sfânt: «Pe lângă plopii fără soț...». Marele Eminescu este mereu prezent în Iurie care-și iubește și onorează maestrul prin câte ceva fugar și aluziv la opera Poetului. Prin suflul ei etern ea dă o noblețe și sporește farmecul scrierilor lui Iurie Bojoncă” (p. 9).

Poemul „deschiderii”, *Dacă ar fi fost posibil*, este, în ultimă instanță, *ars poetica*-i, din care aflăm – după ce pune sub interogație locul nașterii *ens*-ului în univers, ca Țară, ca Oraș, sau ca *Sacră Casă* („Dacă ar fi fost posibil / să-mi aleg o casă / unde să mă nasc / la ce casă m-aș opri oare / La una de lux într-un oraș / ori la o cocioabă într-un sat? / ori poate la un spital de copii, / ori poate la un orfelinat?”) –, că spațiul ideal al scriiturii este cel celest, ori – mai exact și benedettocrocean spus – al „aliajului” în cele 24 de carate ale capacității de a percepe cosmicul: „Dacă ar fi fost posibil / să-mi scriu poemele din nou / le-aș dilua bine cu cer, / apoi le-aș infiltra în teiul sfânt...” (p. 13; s.n. – I.P.T.).

După „poemul deschiderii” ne întâmpină *Prefața autorului*, unde sunt abordate câteva probleme foarte „acute” legate de „cancerul” care își arată tot mai mult lucrarea în partea stricată a „capului”, a „inteligenței” Valahimii – ca și pe vremea lui Eminescu –, de fapt, o pseudointelectualitate „în solda Străinătății” (cu „oglinză” / „analogie” în partea secundă a *Scrisorii III*, de la „vlădică” până la / în Parlament), ce se reclamă drept „exponențială” / „reprezentativă” pentru „interesele” Poporului, ale României (deși postrevoluționar-decembristele „făptuiri” civice ale acesteia arată nu vreo „benefică operă” pe undeva, ci, dimpotrivă, focalizarea pe actul distrugerii a tot ceea ce este reprezentativ-național, căci reprezentanții acestor minorități „elitice” acționează în numele revitalizării cenu-

șilor imperiilor de odinioară). Masa intelectualității autentic-valahe din România este supusă de-aproape două decenii unui cumplit tir mediatic al „culpabilizării”, cum, de altfel, și întregul popor (de la „dosarele Securității”, până la „știrile negre ale zilei” – accidente, crime, violuri, scandaluri / bătălii între clanuri de „țigani” / „rromi” – cu „dirijata confuzie sorosistă” din 1980 / 1997 încoace, pe întreaga planetă, spre a se crede că rromii ar fi identici cu cei ce se cheamă români etc.), având drept țintă haotizarea țării și „exodul materiei cenușii” de la Dunăre / Carpați către Occident, către America etc.

Mai întâi, în această prefață, poetul Iurie Bojocă atrage atenția asupra faptului că volumul de față se structurează *epistolar* – între epistole, ivindu-se irepresibil, vertiginos, *poemul* trăirii autentice –, că se detașează de așa-zisul *postmodernism nihilist, demitizator, demolator*: „Această carte de *scrisori* sau *epistole* nu se vrea o replică adresată unor literați foarte bine școliți cărora le place să fie numiți postmoderniști. Adept al unei estetici revoluate, valul postmodernității are și niște tendințe greu de explicat, ce țin de negarea unor valori spirituale create până la noi. Demitizarea anumitor teme e chiar necesară. Dar să nu confundăm demitizarea cu demolarea acestora. Altfel, cum am califica spusele unui „mititel” de la București, dar cu funcții mari în Stat, care zice: «Ce mai umblați atâta la Eminescu, fiindcă el e un cadavru în debara». Demolatori de acest gen avem și la Chișinău destui, dar ei, cel puțin, nu prea sunt luați în serios” (p. 14).

În 1996, tot un astfel de personaj patibular-sinistru, „excrementist” și la propriu și la figurat, într-o carte de epistole „politice” a lansat negru pe alb numeroase injurii cumplite la adresa Poporului Român / Valah (ca și cum poporul din care s-a desprins minoritatea lui pseudo-elitică din România n-ar fi fost supus aceluiași tratament al imperiilor acestei părți de lume). Paradoxal, în loc să stea după gratii, sinistrul personaj patibular conduce astăzi (prin grija Guvernului / Președinției) o foarte importantă instituție a statului – menită a arăta omenirii adevăratul chip / profil cultural-științific („neural”) al României – cu filiale pe mai toate continentele. În cazul de față „toleranța” nu înseamnă „strategie”, ci „cumplită prostie” dovedită de „conducătoarea” păturică improvizată, neșcolită, „nediplomatizată” (și-atunci, potrivit paremiologiei valahe: „peștele prost-gospodăririi marinărești de la cap se împute”).

Desigur, nu există „doi” Eminescu, unul de București și unul de Chișinău; Eminescu întruchipează geniul Poporului Pelasgilor (> Belagilor > Belachilor / Blachilor > Valahilor / Vlahilor), al Valahimii / Dacoromânimii; iar intrarea în Uniunea Europeană înseamnă – în primul rând, pentru noi ca popor și ca demnitate națională – re-Unirea, realcătuirea spirituală / culturală a Daciei lui Burebista / Regalian, căci secolul al XXI-lea nu este decât secolul unei „pseudoglobalizări” care a declanșat ireversibil-sublimul proces al descătușării, al cristalizării conștiințelor naționale; și așa cum nu trebuie să încalcăm „drepturile Omului”, tot așa viitorul nu trebuie să încalce „drepturile Poporului / Națiunii”: „Poate cei de la București, suprasaturați de cultură, au dreptul moral să vorbească despre o *debara a valorilor* (s.n. – I.P.-T.), dacă ei cred cu tot dinadinsul că idealurile naționale ale României, pentru care a luptat și Eminescu, au fost atinse odată cu intrarea în Uniunea Europeană. Însă pentru noi, cei din Basarabia ori «dulcea Bucovină», rămâne Eminescu de «cea mai nemijlocită și incandescentă actualitate» (Al. Oprea), mai ales prin articolele de la «Timpul», în care îl vedem «profund angajat în destinul istoric al țării sale», după cum remarca minunat Svetlana Paleologu-Matta, în eseu *Jurnal hermeneutic*” (*ibidem*).

Poetul mai vorbește despre mult citata sintagmă a lui Nicolae Iorga, „România, țara înconjurată de români” (dar pentru care nici generația hohenzollernistă, din vremea lui Iorga, și nici generația stalinist-postbelic-secundă, ori cea de după Revoluția Valahă Anticomunistă din Decembrie 1989, din vremea noastră, de la cârma României, tocmai pentru că au fost străine de Neamul Valahimii, n-au făcut nimic spre a nu mai fi această paradoxală realitate a „fraților ce-și dau mâna prin vamă”, ori pe „podul cimitirelor de flori”).

Apoi constată câteva realități politice menite a încorda timpanele conducătorilor: abandonul istoric, debaraua istoriei, „orânduiala cea crudă și nedreaptă” din „labirintul politicului” contemporan, „mizerii și bogații” sezoanelor din ultimele două decenii: „O consecință a *abandonului istoric* o trăim acum când nu știm cu ce să ne tratăm de «boala copilăriei comunismului»” (p. 15), îmbrățișând *exodul*.

În secundul rând, Iurie Bojoncă ajunge la *vectorul mioritic* (*): „Următorul vector al cărții ține de câteva trimiteri la *Miorița*. Aceasta a fost și va rămâne o bijuterie a culturii noastre naționale. Încercăm prin para-

frazare să întrezărim în *excesul de mioritism* (s.n. – I.P.-T.), în vehicularea abundentă a acestuia, un fel de *sindrom al inferiorității* (s.n. – I.P.-T.). Această resemnare în fața morții ne paște toată viața. Mesajul paradigmatic al baladei servește drept sursă de inspirație pentru cei mai de seamă scriitori români, dar alimentează din plin și o parte din expresiile populare. «În balada populară *Miorița*, considerată unul dintre miturile românești fundamentale, suntem autoreprezențați ca locuitori ai capătului lumii, ai *piciorului de plai* și *gurii de rai* concepute ca margine existențială paradisiacă, pusă însă sub semnul acceptării senine a iminenței morții», subliniază M. Cimpoi («Limba Română», nr. 11, 2004). Felul de a fi, ADN-ul spiritualității noastre e poate cel mai bine codificat în balada *Miorița*, ce comportă o supușenie aproape proverbială, o împăcare cu soarta, un mare dor pentru nunta ancestrală. Vom încerca prin metoda clivajului să deschidem parantezele câtorva proverbe pentru a le vedea altfel decât se văd prin ochelarii învățătorului. Și anume acele expresii populare care ne îndeamnă să plecăm capul în fața sabiei, ori să fugim de pe câmpul deătălie” (p. 15 sq.).

Chiar dacă este citat ca „autoritate supremă” acad. Mihai Cimpoi, trebuie subliniat că falsă este pista receptării celor 1600 de variante ale colindei / baladei *Pe-o Gură de Rai / Miorița* – fapt unic în folclorul lumii, pentru că fenomenul mioritic ține doar de realitatea / unicitatea Zalmoxianismului și variantele nu sunt decât dintre hotarele Daciei, arie unde această primă religie monoteistă din istoria spiritualității universale a cunoscut apogeul, până la îmbrățișarea Creștinismului de către Poporul Pelesgo → Valaho-Dac al Zalmoxianismului, „neftinind” noua religie, după cum a observat mai întâi Mircea Eliade, în *Creștinism Cosmic* (cu oglindire adâncă în balada *Pe-o Gură de Rai / Miorița*).

Mitul mioritic – mit fundamental al Pelasgimii > Valahimii – este de fapt mitul armonizării *fiecăruia* dintre Valaho-Daci *ca parte în sacrul întreg cosmic* (care este infinit și care înseamnă *Dumnezeul Cogaionului*), învățătura din fundamentul Zalmoxianismului.

După cum subliniam mai sus, în „formula compozițională”, epistolele din *Râul Zero și plopul fără soț*, de Iurie Bojocă (având un adresant cunoscut încă din *prefața auctorială*: prof. Grigore Canțăru), sunt mirabile „piste de lansare” a Distinsului Receptor, din epicul câmp, în liri-

cul magnetism al poemului – care se constituie în „punct culminant” / „deznodământ” al epistolei-„expozițiune” și „desfășurare acțională”.

Sub un motto din Nietzsche („Suntem îndeosebi sancționați pentru virtuțile noastre”) stă *O altă scrisoare* din care Grigore (Canțăru) află că în ziua în care acesta a primit scrisoarea-i anterioară, autorului i s-a scos „fragmentul de monument (ghipsul) de la piciorul drept”, prelungindu-i-se eternitatea „cu încă douăzeci și cinci de zile”; „ortopedic vorbind” (p. 27), o lună nu s-a putut sprijini pe „piciorul cu pricina”; așadar, din această „epistolară deschidere” reținem *monumentul*; i se adaugă alte elemente care încolțesc aidoma boabelor de grâu, toamna, în spațiul poematic: „*Urmașii Romei* instalau în partea de sus a aparatului bancomat o microcameră de luat vederi. Astfel copiau codul secret al clientului...” (p. 29); „...ne-a rămas numai calificativul *orto* și *man* echivalent cu *om drept* [...] suntem drepti în fața sorții” (p. 34) etc.

Și această „încercătură” de elemente ale „înlănțuirii epistolare” – puse sub ironia subtilă a streășinii înaltului spirit justițiar prin istorii – se descarcă după o „magică formulă” – în poemul *Memoria genetică*, având în secunda-i parte o surprinzătoare rugăciune-parodie la «Tatăl nostru»: „Dacă tu i-ai tăiat capul lui Decebal / și ai stropit cu sângele lui pajiștea noastră, / dacă tu ne-ai călărit femeile / și le-ai lăsat cu pruncii în brațe, / dacă tu ne-ai cărat aurul din Apuseni / și te-ai îmbogățit sărăcindu-ne, / dacă tu ne-ai civilizat în plină istorie, furându-ne, / noi te vom barbariza în apogeul modernității, vandalizându-te, / dacă tu ai pus începutul tuturor invaziilor, / ai fost ușor de mână, / căci te-au urmat din belșug / și tătarii, și turcii, și ungurii, și rușii / și am fost un pământ aruncat / la cheremul tuturor imperiilor, / am fost și raia turcească, / am fost și gubernie rusească, / am fost ținut, plai, gură de rai, / am fost un timp și Republică-soră / în cadrul haremului celor cincisprezece surori / violată mereu de fratele mai mare / și acum am rămas un fragment de suspans / uitată de lume dar și de Țar”.

Poemul *Memoria genetică* se metamorfozează – brusc și în cel mai înalt spirit al esteticii paradoxismului – într-o „rugăciune” în care Dumnezeu / Tatăl nostru este substituit de Imperiu / Dușmanul nostru, al Pelasgimii > Valahimii, al sfârtecatei Dacii strămoșești: „Dușmanul nostru, / carele ești în monumente, / blestemat fie numele tău, / blestemată fie voia ta de a stăpâni, / blestemate fie împărățiile tale cele pă-

mânțești / și toate imperiile pe care le-ai avut, / precum tu stai rece acolo în monumente / așa să-i văd reci pe urmașii tăi aici, pe pământ, / dă-ne nouă astăzi libertatea cea de toate zilele / și nu ne duce-n ispită cu ea, / precum noi ispitim animalele noastre / când, dintr-o cușcă mai mică, / le punem în una mai mare, / ca să poată crește mai bine, / să ne facă mai multă carne, / și ne pedepsește pe noi păcătoșii, / vinovații de faptul că ne-am născut, / precum și noi ne pedepsim mâinile și picioarele / cu muncile cele mai istovitoare: / în numele tău ce stai în diversele monumente ale lumii, / în numele fiului tău ce și azi ne mai asuprește / și încă în numele celui de-al treilea / de care ne amintim doar când este mai greu, / te implor să ne strângi de pe fața pământului, / să nu-l mai spurcăm în continuare, / căci nu sfârșește lumea aici, / când se întâmplă popoare să moară, / ca din ele să nască alte popoare” (p. 36-38).

Și, în ultimă instanță lirosific-religioasă, a ni se îngădui să adăugăm: „În numele Tatălui-Poem, și-al Fiului-Cuvânt / Necuvânt, și-al Sfântului Duh-Paradox-din- Lacrima-Valahimii, Amin...!”

Note ■

(Sper ca ampla noastră „notă” – *infra* – să lămurească *vectorul mioritic*, atât pentru talentatul poet, cât și pentru admirabila sa generație antiproletkultistă și antineostalinistă.)

(*) Deși am mai spus-o de nenumărate ori în ultimele decenii, repet încă o dată cele privitoare la „*statutul de nemuritor zalmoxian al protagonistului mioritic* (cf. *Rostirea românească*, Timișoara, ISSN, redactor-șef: Anghel Dumbrăveanu, anul al VIII-lea, nr. 7-12 / iulie-decembrie, 2002, p. 140-142), mai întâi (după cum spus-am și mai sus), pentru înzestrat-însetatul întru cunoaștere Iurie Bojonca, autorul admirabilului volum de poeme *Râul Zero și plopul fără soț* (2007), poet deja intrat în stăpânirea unui inconfundabil teritoriu liric, dar nu pentru a-i dinamita pista convingerilor despre *spațiul mioritic* (L. Blaga), ci, dimpotrivă, pentru a-l ajuta să pună „betonul armat” pentru pista de lansare a viitoarelor „rachete-idei” ca veritabili vectori mioritici ai domeniului...

Abordând Creștinismul Cosmic și mitosofia valahă, mitologia și folclorul religios (*Zalmoxis, Satana și Bunul Dumnezeu: preistoria cosmogoniei populare românești, Meșterul Manole și Mănăstirea Argeșului, Mioara năzdrăvană* etc.), în celebra lucrare *De la Zalmoxis la Genghis-Han* (Paris, 1970), Mircea Eliade atrage „indirect” atenția asupra faptului că, la Carpați / Dunăre, în întregul bazin al sacrului fluviu dacic, a existat nucleul unei civilizații arhetipale, *civilizația pelasgo-thraco-dacă*, sau *Old European Civilization* (M. Gimbutas – Universitatea din California, 1971 / cf. GCiv, 51 sqq.), întemeiată cu mult înaintea celorlalte civilizații euro-afro-americano-asiatice. Marele comparatist al religiilor certifică în acest sens: „...cultul lui Zalmoxis, [...], ca și miturile, simbolurile și ritualurile care stau în baza folclorului religios al românilor, își au rădăcinile într-o lume de valori spirituale ce precede apariția marilor civilizații ale Orientului Apropiat antic și ale Mediteranei” (EDZG, 17; s.n. – I.P.-T.).

Balada *Miorița*, sau *Pe-o Gură de Rai*, dacă o denumim după versul secund al oralo-textului, are o răspândire în toată aria lingvistică a Daciei lui Burebista, sau a Daciei (Dacoromâniei) lui Regalian, arie coincizând cu spațiul nostru de etnogeneză pelasgă > valahă (thracodacă), aflată sub pecetea de aur a primei religii monoteiste din istoria spiritualității universale, Zalmoxianismul.

Pe-o Gură de Rai cunoaște și tiparele altor specii: *colindul / colinda* („*corinda*”), *bocetul* etc. Specia mioritică de *colind(ă)* este frecvent întâlnită în zona intracarpatică, adică în Transilvania (Ardeal, Crișana, Maramureș); foarte vechi, variantele-colind, aflate încă în circuit folcloric în Țara Crișurilor (Crișana) – *Ieste-un munte cu oi multe, Sântu-și trei păcurărași* etc. –, au conservat elementele de ceremonial / ritual eroic-funerar ce de aproape șase milenii durează în spațiul Daciei (Dacoromâniei), atestate arheologic din orizontul cultural / civilizatoriu al anului 3400 î.H. (cf. TIR, I, 222).

Dar în majoritatea variantelor-colind ardelenesti s-au păstrat elemente ale scenariului misteric / inițiativ specific Zalmoxianismului, de trimitere a Solului / Mesagerului-Celest la Samasua / Samoș (Soarele-Moș / Tatăl-Cer), Dumnezeu Cogaionului. Este vorba, în primul rând, de aruncarea protagonistului mioritic, ce își relevă – în cele peste 1600 de variante (de la Pe-o Gură de Rai / Miorița) – „statutul de nemuritor” prin sublima jertfă a aruncării rituale în trei sulite / țepi („țăpuște”): „Ori să-l taie, ori să-l puște, / Să-l arunce-n trei țăpuște, / Ori să-l puște, ori să-l taie, / Să-l arunce-ntre fărtaie”...

Reamintim că aruncarea în trei sulite / „țăpi”, element fundamental al obținerii nemuririi Zalmoxianismului în calitatea de Sol / Mesager-Celest, a fost descrisă și de părintele istoriei, Herodot (484-425 î.H.): „Trimiteria Solului se face astfel: câțiva dintre ei, așezându-se la rând, țin cu vârful în sus trei sulite / țăpi, iar alții, apucându-l de mâini și de picioare pe cel trimis la Zalmoxis, îl leagă de câteva ori și, apoi, făcându-i vânt, îl aruncă în sus, peste vârful sulitelor / țăpilor. Dacă, în cădere, omul moare străpuns, rămân încredințați că Zeul le este binevoitor...” (Istorie, IV, 95 / HIst, I, 345).

După multe secole de la trecerea pelasgilor > valahilor (dacoromânilor) la Creștinism, statutul de nemuritor al protagonistului și ideea „sublimei jertfe”, ținând de scenariul misteric / inițiativ al Mesagerului-Celest întru prosperitatea propriului neam, au intrat în „noaptea amintirii”. În Evul Mediu, s-a altoit în „trunchiul” baladei „episodul” / „motivul” celor trei păstori, dintre care doi îlucid pe al treilea, cel mai bogat / „ortoman”, spre a-i lua turmele. La un examen atent al fondului baladei, acest episod al crimei cunoaște „autoeliminarea” structurală, ca „episod-intrus”, „neverosimil” / „inautentic”, mai ales că, în finalul baladei, apare „nunta cosmică”, adică nuntirea protagonistului mioritic cu întregul univers, având ca nași Soarele și Luna (perechea sacră secundă din monoteismul tetradic al Zalmoxianismului). Este aici conservată învățătura fundamentală a Zalmoxianismului: „armonizarea părții în sacralul întreg cosmic”.

Până la ora actuală, folcloriștii au cules peste 1600 de variante ale baladei (bocetului / colindei) *Pe-o Gură de Rai / Miorița*.

Prima variantă a baladei a fost întregită în 1842, în zona cogaionică a Vrancei, la Soveja, de către Alecu Russo, unde fusese exilat de autoritățile vremurilor pentru atitudinile lui revoluționar-pășoptiste. În peregrinările prin satele din munții Sovejei, a auzit și a notat balada, oralo-text pe care l-a încredințat spre publicare lui Vasile Alecsandri (pe când strângea colaborări / colaboratori pentru „foaia științifică și literară”, *Propășirea*, 9 ianuarie – 29 octombrie 1844, interzisă prompt de cenzură). Izbucnind revoluțiile

burghezo-democratice din 1848, V. Alecsandri abia în 1850 încredințează *Miorița* spre publicare unei gazete din Cernăuți, „Bucovina literară”. Dar numai din anul 1852, de când Vasile Alecsandri o încredințează luminii tiparului, în volumul I de *Poesii populare. Balade (Cântece bătrânești) adunate și îndreptate...* (Iași, I, 1852; II, 1853), se poate spune că *Miorița* intră în atenția personalităților culturale marcante ale romantismului românesc și european (Jules Michelet / Franța).

În 1964, cercetătorul Adrian Fochi a adunat, cercetat și publicat 930 de variante ale *Mioriței* (câte erau cunoscute dintre anii 1842 și 1964) sub titlul: *Miorița – tipologie, circulație, geneză, texte* (cf. FMtcg). Analizate și de Mircea Eliade, din toate, s-a relevat o interesantă structură (în episoadele): (a) un nucleu tematic, nelipsit din vreo variantă, *testamentul ciobanului*; (b) episodul *mioarei năzdrăvane*; (c) *cadrul epic inițial* („adică temele: «locul dramei», «ciobanii», «hotărârea ciobanilor», «cauzele omorului»” – EDZG, 241); (d) episodul *maicii bătrâne*, specific zonei extracarpatică (ori, mai exact spus, ariei în care s-a exercitat – până dincoace de orizontul „creștin” al anului 313 d.H. – *cultul Cavalerului Zalmoxian / Dunărean*).

Privită „motivic”, balada *Pe-o Gură de Rai / Miorița* își relevă în structură mai întâi (I) **motivul transhumanței**: *Pe-un picior de plai, / pe-o Gură de Rai...* Într-o atmosferă caldă, luminoasă, într-un acord deplin între om și natură, se proiectează *transhumanța*, sau coborârea / urcarea periodică a turmelor, în funcție de ciclicitatea anotimpurilor *primăvară-vară / toamnă-iarnă*, de la munte la câmpie, la matca Dunării, și invers.

În „varianta-Alecsandri” a *Mioriței*, în al doilea rând, se observă (II) **motivul complexului**: ciobanul ungurean și cu cel vrâncean se sfătuiesc să-l omoare pe cel moldovean ca să-i ia turmele, caii și câinii „mai bărbați”.

După unele păreri, în spirit revoluționar-pașoptist-unionist, V. Alecsandri a operat câteva „ușoare substituiri / modificări” în textul baladei; păstorii-eroi devin de fapt doar *cei trei ciobani* simbolizând / trans-simbolizând *cele trei mari provincii („principate”) valahe / dacoromânești nord-dunărene, Moldova, Muntenia și Ardealul (Transilvania)*, atunci înrobite de Imperiul Otoman, de Imperiul Habsburgic și de Imperiul Rus.

În partea a doua a unui interesant studiu, *Poporul poet*, George Coșbuc își îndreaptă obiectivul și asupra baladei *Miorița*, subliniind:

(a) „ciobanii, mai ales cei cu pășune schimbătoare, sunt colecții vii de cântece; cel mai mare merit îl au oierii din Țara-Bârsei; aceștia colindă toate provinciile române; trec de-a lungul Ardealului și se opresc în munții Rodnei, în Nordul Ardealului, unii pe coastele ardelenesti ale munților, alții trec în plaiurile Maramurășului, alții se împărăștie pe coastele Bucovinei și, în partea opusă, pe șiragurile de munți ale Crișanei; la vale [...] s-așează pe lângă Dunăre; ba unii se duc până prin Basarabia și Macedonia; ei duc pretutindeni, și de pretutindeni aduc poezia populară” (CELP, S9);

(b) „frumoasa epopee pastorală *Miorița* – din parte-mi susțin aceasta și cu alte dovezi – este o creațiune a oierilor bârsani; ciobanul care e ucis are *Oi mai multe / Și cai învățați / Și câni mai bărbați* precum numai oierul bârsan are, căci e cioban *per excellentiam*; dușmanii lui sunt: ungureanul – așa numesc bârsanii pe ciobanii (români) din Nordul Ardealului (dinspre Ungaria) – și vrânceanul; ciobanul ucis – zice cântecul – e moldovean; în Vrancea au existat oieri vestiți, dar în alte părți ale Moldovei nu, deci nu-mi explic de ce un cioban e vrâncean și altul moldovean – căci vrânceanul era singur oier și totodată și moldovean; dar eroii epopeii se schimbă după localități: în Moldova cântecul a luat

pe un moldovean ca erou, și desigur într-alte provincii române eroul va fi bănațean...” (CELP, 60);

(c) „ciobanii cei trei erau: *Unul e bârsan / Unul ungurean / Altul e vrâncean*; și apoi, dacă ucisul n-ar fi fost bârsan, ci moldovean, de ce-ar fi zis el către mioriță: *Oiță bârsană / De ești năzdrăvană...* etc.; aici a uitat moldoveanul să schimbe pe bârsan în moldovean...” (CELP, 61).

În **motivul Mioarei Cuvântatoare (III)**, „Miorița laie”, „laie-bucalaie” și „bârsană” (adică din Țara Bârsei), îl informează pe baciul „moldovean” despre urzirea complotului de către ceilalți doi.

În **motivul testamentului (IV)**, baciul moldovean / „ortoman”, care avea de fapt *statutul de nemuritor*, auzind cele puse la cale de către ceilalți doi, reacționează desigur ca atare („fără frică de moarte”). În eventualitatea că – „prin reducere la absurd” – Samoș / Soarele-Moș (Dumnezeul Cogaionului / Sarmizegetusei) îl va găsi „cu păcate” (ceea ce l-ar sorti „morții comune” / „obștescului sfârșit”) – deși el se știa „pur”, „destoinic”, „drept și viteaz”, protagonistul mioritic „socratic” își „gospodărește moartea”, desemnând-o testamantar pe Mioara Cuvântătoare să-l îngroape: *Aicea pe aproape, / în strunga de oi – / să fiu tot cu voi, / în dosul stâniei, / să-mi aud câinii... / Aste să le spui – / iar la cap să-mi pui / fluieraș de fag – / mult zice cu drag; / fluieraș de os – / mult zice duios; / fluieraș de soc – / mult zice cu foc ! / Vântul când a bate, / prin ele-a răzbate / și-oile s-or strânge, / pe mine m-or plânge / cu lacrimi de sânge...*

(V) **Motivul alegoriei moarte-nuntă** a conservat ideea fundamentală a Zalmoxianismului, *armonizarea părții în sacrul întreg cosmic*. Motivul conține sensuri filosofice profunde: nu dispărem în neant, ci ne contopim cu marele întreg al universului.

Folcloriștii, necunoscând esența Zalmoxianismului, au interpretat „*seninătatea*” protagonistului mioritic și „*alegoria moarte-nuntă*” drept „fatalism” / „altruism” specific valahilor / dacoromânilor, ceea ce este cu totul greșit.

Protagonistul mioritic reacționează ca un veritabil nemuritor, ca un Sol la Samoș (Soarele-Moș / Tatăl-Cer, Dumnezeul Cogaionului / Sarmizegetusei), calitate în care participă la o ordine cosmică, prin *nuntirea* sa, având ca nași perechea sacră secundă din tetrada Zalmoxianismului, Soarele și Luna: *Iar tu de omor / să nu le spui lor; / să le spui curat / că m-am însurat / c-o mândră craiasă, / a Lumii Mireasă; / că la nunta mea, / a căzut o stea, / soarele și luna / mi-au ținut cununa, / brazi și pâlținași, / i-am avut nuntași; / preoți – munții mari, / paseri – lăutari, / păsărele mii / și stele făclii...!*

(VI) **Motivul măicuței bătrâne**, după cum cred mulți cercetători / folcloriști, are o pronunțată funcție estetică, sensibilizând cititorul și accentuând tragismul. Totul capătă semnificația unui „protest” împotriva „morții premature, nedrepte”.

Motivul se alcătuieste subtil, sub forma celor două portrete:

a) portretul măicuței bătrâne:

„*Maicuța bătrână, / cu brăul de lână, / din ochi lăcrimând, / pe câmpi alergând, / pe toți întrebând...*”;

b) portretul protagonistului mioritic:

„*Mândru ciobănel / tras printr-un inel: / fețișoara lui – / spuma laptelui; / mustăcioara lui – / spicul grâului; / perișorul lui – / pana corbului; / ochisorii lui – / mura câmpului...!*”
Având statutul de nemuritor, de Mesager-Celest / Sol, protagonistul mioritic reprezenta – în fața divinității supreme, a lui Samoș / Soarele-Moș, Dumnezeul Cogaionului /

Sarmizegetusei – prin chipul său („inițiativ” / „misteric”): *clasa pastorală* – „fețișoara lui – / spuma laptelui”; *clasa agricultorilor* – „spicul grâului”; totodată, prin chipul său de Mesager-Celest, protagonistul mioritic atrăgea atenția divinității supreme să dea rod bogat și câmpurilor – „mura câmpului” – pentru culegătorii luncilor / pajiștilor și ai zăvoaielor / pădurilor.

Bibliografia de sub sigle:

CELP = George Coșbuc, *Elementele literaturii populare* (antologie, prefață și note de I. Filipciuc), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986.

EDZG = Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han* (studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale. Trad. Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.

FMtcg = Adrian Fochi, *Miorița – tipologie, circulație, geneză, texte* (cu un studiu introductiv de Pavel Apostol), Editura Academiei R. P. Române, București, 1964.

GCiv = Marija Gimbutas, *Civilizație și cultură* (traducere de Sorin Paliga; prefață și note de Radu Florescu), Editura Meridiane, București, 1989.

HIst, I, II = Herodot, *Istorie*, I, II (traducere de Adelina Piatkowski și Felicia Vanț-Ștef), Editura Științifică, București, 1961 (I), 1964 (II).

TIR, I = Ion Pachia-Tatomirescu, *Istoria religiilor*, vol. I (*Din paleolitic / neolitic, prin Zalmoxianism, până în Creștinismul Cosmic al Valahilor / Dacoromânilor*), Editura Aethicus, Timișoara, 2001.

Lina CODREANU

Textele de escortă pentru *Istoria ieroglică și Țiganiada* (II)



L.C. – profesor la Colegiul Național „Cuza Vodă” din Huși, jud. Vaslui.

Publicist, documentarist.

Semnează un *Dicționar al personalităților hușene* (în colab.), apărut în monografia *Istoria Hușilor* (Galați, 1995), studii științifice în vol. *Alma mater husiensis* (Iași, 2008)

ș.a. În curs de apariție, vol. *Theodor Codreanu*.

Biobibliografie critică, sub egida Bibliotecii Municipale „B.-P. Hasdeu” din Chișinău.

Influențe literare. Menționate de către cei doi cărturari, așa-zisele modele literare conduc la precizarea *deosebiriilor* față de maniera și tematica folosite de înaintași în acele opere, deoarece creațiile românilor se abat vizibil de la aceste izvoare. Ambii pomenesc de scrierile vechi (Heliodor, Homer – „moșul tuturor poezilor”, Virgiliu) ori mai apropiate vremii lor (Tassoni, abatele Casti), care i-au încurajat, le-au servit drept imbolduri de a născoci propria operă. Aceste preîntâmpinări vin să întărească cititorilor convingerea că operele sunt originale, autentice, iar nu imitații („ca moimâța omului”, notează ironic și abil Cantemir).

Dacă principele moldav menționează *Etiopicele* lui Heliodor drept imbold de alegere a procedurii stilistic („așe eu urmele lui Iliodor, scriitorului *Istoriei etiopicești... călcând*”²⁴), scrierea lui rămâne o lucrare originală, în care introduce modificări de compoziție, alege principiul cronologic, valorifică factorul autohton de natură istorică, socio-politică și biografică. Cărturarul transilvan subliniază răspicat: „această operă (lucrarea) nu este furată, nici împrumutată de la vreo altă limbă, ci chiar izvoditură noao și orighi-

* Continuare. Partea I în nr. 1-2, 2015, p. 251-261.

nală românească. Deci, bună sau rea cum este, aduce în limba aceasta un *product nou*²⁵ (s.n. – L.C.).

Explicațiile privind dificultatea „aceștii izvodiri poeticești” au formulări flexibile, evaluate, mult apropiate de înțelegerea contemporaneității noastre: „ș-am izvodit această poveste care după limba învățată am numit-o *poemation* – adecă mică alcătuire poeticească, întru care am mesecat întru adins lucruri de șagă, ca mai lesne să să înțăleagă și să placă”²⁶.

Desprinși din atracția modelelor, cei doi începători de secol literar-cultural dovedesc harul și puterea să propună în discurs narativ ficțional specii literare novatoare pentru toată literatura românească ce va urma, respectiv un *roman* și o *epopee*.

Truda de începători. Întreprinderea creatorilor nu a fost lesnicioasă, căci textele literare propriu-zise scot la iveală truda migăloasă asupra formei cuvântului „zidit” într-un portret ori „potrivit” într-un vers. Cantemir nu se jeluiește de „nevoița” ori „asupreală voroavei”, deși „ieroglifica aceasta istorie condeiu a-mi slobozi tare m-au asuprit”²⁷; el are conștiința unui fapt de cultură ce îndată săvârșit va fi cu folos urmașilor. Spre deosebire de predecesorii săi cronicari, el a preferat unor cronologice înșirui de fapte o îndeletnicire mult mai dificilă, încât i-au trebuit multe nopți de meditație („sfârșirea untdelemnului”) pentru plăcerea de a crea: „pierderea vremii mele bucuros mărturisesc”.

Dacă principele moldovean vorbește de „ostenința cheltuită” în scriere, corifeul mișcării ardeleni vorbește despre „pârğa *ostenelii*” și precizează, spre a spulbera ideea vreunui plagiat, că „istoria scrisă în acest chip este *osteneala* mea” (s.n. – L.C.). „Chipul” ales este explicat și respectat în texte, urmând axa anamorfizată a adevărului. Desigur, faptul istoric se dublează cu cel alegoric, într-o formulă estetică personală. „Cifrul” textual pare polivalent, dacă avem în vedere grija cu care fiecare dintre cei doi dezvoltă lămuritor intenția în prefațările lucrărilor.

Pricina scrierilor. De real interes este impulsul care i-a determinat să înceapă un asemenea travaliu epic de natură criptică. Cantemir dez-

văluie că „nu iușoare pricini” l-au determinat să scrie istoria în formă hieroglifă, precizând că, până atunci, se consemnaseră puține fapte / adevăruri / intrigi secrete despre casele „hireșe” (proprii, obișnuite marii boierimi autohtone). Motivează apoi că, fiind vorba despre faptele tainice ale unor familii particulare, „pre fietecare chip” îl va proteja cu măști animaliere.

Budai-Deleanu, la rândul-i, se tânguie de lipsa unor „scriptori” care să fi slăvit, „după vrednicie”, „persoane luminate” din istoria neamului, pe care astfel „ceața uităciunii i-au acoperit”, dar pune drept pricină majoră „aceștii izvodiri poeticești” amintirea și dorul de țara natală²⁸, fiindcă simțea nevoia de „a amăgi vremea în ceasurile mânăncioase”²⁹.

Ambii constată că „cele de laudă vrednice” de până atunci au fost slăvite în scrierile străinilor, iar *vredniciile* românilor nimeni nu le-a avut în vedere, încât se consideră răspunzători a începe ei o lucrătură epică nouă. Adecvat, fiecare adoptă nota gravă pentru eroic și dramatic, adăugând, involuntar sau intenționat, nuanțe din registrul comic.

Dificultățile limbii „brudii”. O problemă menționată de cei doi cărturari ține de natura lingvistic-poetică a materiei prime – *cuvântul*. Cea mai serioasă dificultate pentru care s-a nevoit Cantemir în scrierea romanului a fost limba română cu veșminte arhaice greoaie, necizelată încă pentru o „deprindere ritoricească”. A fost nevoie, de aceea, pentru „*suptierea*” limbii „brudii” (nematurizate, neșlefuite) o „îndelungată ascuțitură”³⁰ (trudă de finisare), prin subtilități de construcție frastică, îmbogățire lingvistică și rafinament stilistic.

Nu altfel mărturisește în *Prologul* meditativ Budai-Deleanu când laudă încercarea și reușita scriitorilor care „întru podoaba și măiestria voroavei deplin săvârșiți” au avut „*suptirimea* și gingășia condeifului” (s.n. – L.C.)³¹. La distanță de un secol după Cantemir, constată că „neajungerea limbii cu totul mă dezământă”³² (adică i-ar întoarce gândul de la inițiativa sa literară, s-ar răzgândi dacă să înceapă lucrul ori să renunțe), ceea ce Budai-Deleanu întărește și în nota de la sfârșitul *Cântecului I*: „limba noastră încă nu-i de ajuns de lucrată și dreașă spre acel feliu de izvodituri. Drept aceea au ales un feliu de izvodire de șagă, unde nu trebuiesc atâta înălțate gânduri și cuvinte alese. [...] Nu să poate zice că

au ieșit rău cugetul autoriului; dar totuș să vede neajungerea limbii în ritme, neavând atâtea ritme ca italienii”³³.

Lexical și semantic sunt valorificate toate palierele (arhaisme, expresii și locuțiuni, limbajul popular) și fiecare consideră că împrumutul cuvintelor străine e o necesitate pentru cei care se dedică la „învățături grele, trebuitoare” (Cantemir), fiind pașaportul de intrare în cultura universală. Amândoi au urcat treptele tranziției de la formele imature ale limbii, lipsite de rafinament artistic, către zone ale modernității, chiar dacă „nevoințele” lor au rămas, datorită editărilor mult prea tardive, doar experiențe lingvistice în evoluția limbii române literare. Și totuși operele celor doi scriitori dau imboldul unor viguroase porniri în cercetarea științifică și constituie un inepuizabil izvor de revitalizări artistice pentru literatură. Dintotdeauna.

Adevărul prin ficțiune sau limbajul criptografic. Gândul amândurora le-a fost să slujească *adevărul* prin *ficțiune*, căci unul are „pofta adevărului”³⁴ (Cantemir), iar altul „spune adevărul”³⁵ și „iubește adevărul”³⁶ (Budai-Deleanu), chiar dacă pentru *fapte dezvălite* a trebuit să folosească scrierea cifrată, adică *hieroglifa*³⁷ și *alegoria*. Și unul, și celălalt dintre procedee scutește autorii de repercusiunile unor coincidențe istorice verificabile. E un fel de mască auctorială sub care adevărurile pot ieși liber la vedere, „izvoditoriul” se simte protejat, iar cititorul desfătat.

Principele a cunoscut dinlăuntru complicata lucrătură din intrigile impuse de jocurile din istoria Moldovei (monarhia *Leului*) și a Țării Românești (monarhia *Vulturului*). Printr-o convenție ludică, precursorul iluminismului caută cu mare dibăcie să camufleze realitatea cu jocul măștilor („firea chipului cu firea dihanii ca să-și răducă tare am nevoit”³⁸). Altfel, dacă faptele „într-ascuns lucrate” ar fi fost dezvăluite și criticate în mod deschis în fața cititorilor, l-ar fi pus în conflict cu oligarhia feudală și nu ar mai fi avut șansa unei judecăți nici corecte, nici cu folos. Măștile animaliere (*pasiri*, *dobitoace*, *dihanii*) nu ascund atât chipuri personalizate, cât, mai ales, prin generalizare, oglindesc artistic naturi / caractere umane (intrigantul, slugarnicul, lacomul, fățarnicul ș.a.).

„Într-ascuns”, ca să folosesc termenul principelui, numărul anilor precizați în completarea titlului – 1700 – corespunde celor 17 ani în care au loc evenimentele istorice (1688-1705), perioadă „foarte pre amănuntul însemnată” și „3100 ani” corespunde vârstei la care autorul „s-au învrednicit” a sfârșit opera. Așa arată titlul integral: „Istoriia ieroglică adevărată, pentru lucrurile carile între doaă și vestite a Leului și a Vulturului monarhii s-au întâmplat și prin vremea a 1700 ani, de vrednicie a să crede scriitoriu, foarte pre amănuntul însemnată, carile prin tot cursul vremii aceiia între vii au fost, de vârstă la 3100 ani fiind, când sfârșitul începutei sale istorii a videa s-au învrednicit”³⁹.

Ion Budai-Deleanu evocă în pagini versificate faptele ajunse legendare ale lui Vlad-Vodă, domn drept și „luminat”, dar intervențiile de la subsol îl arată ancorat în mișcarea de idei și neliniștile sociale, promotor al ideilor Școlii Ardelene, concentrate în a doua parte a secolului al XVIII-lea. Iluministul transilvănean alege jocul alegoric („toată povestea mi se pare că-i numai o alegorie în multe locuri”⁴⁰), asumat și ca artă și din considerente logice. Izvoditura e denumită explicit „*jucărea-ua*”, instrument artistic multifuncțional, câtă vreme împletește hazul cu biciuirea. Cuvintele înțeleptesc, farmecă, dar au și tăiș pedepsitor, fiindcă autorul strecoară ascuțișuri critice asupra evenimentelor: „S-află într-însa și critică [...]”⁴¹. Sub generoasa mască alegorică („prin țigani să-nțăleg ș-alții”), Budai-Deleanu întreprinde, așadar, o critică severă la adresa dezbinării existente între români, știută fiind aspirația iluminiștilor spre idealul de unitate națională. Mai atent la rolul estetic al creației („să placă”, spune ardeleanul).

Acoperiri dezvoltate prin codul de lectură. Judecățile, numele *dezvălitoare* și cele *tâlcuitoare* din opera cantemireană, precum și *însemnările și luările aminte* din poemationul budai-delenesc atenționează lectorul asupra caracterului voit criptic și plurivalent al lucrărilor care vizau sumbre și întortocheate realități contemporane. Modul alegoric de a prezenta tabloul social-politic al epocii în care trăiau devenea platoșa protectoare a autorilor, căci, „desvălit”, adevărul era insuportabil pentru cei vizați și aducea autorilor daune periculoase privind libertatea lor (închisoarea, exilul, pierderea averilor sau chiar a vieții). De aceea, cărturarii lasă urmașilor elemente auxiliare prin care să descifreze

mersul vremurilor printre nume, porecle și imagini alegorice, adică îi responsabilizează pe cititori, îi provoacă să scotocească și să înțeleagă că sub haina esteticului se ascunde asprimea veacului în care au trăit. În fapt, dificultatea de lectură datorată stilului „învălit” duce, în postumitate, la multiple interpretări lectorale, ceea ce, paradoxal, îmbogățește aura operei și-i asigură durabilitate literară.

Cum o istorie secretă are nevoie de o inițiere a lectorului, Cantemir a introdus inteligent „paranthesii” explicative cuprinzând *sentenții* (sfaturi, maxime, „cuvinte alése”), pentru a elucida dificultățile de lectură, încât tâlcul scrierii să fie înlesnit prin varietatea instrumentelor lingvistice. În acest fel, adaugă și „osebită scară, după numărul fețelor însemnată”, anume *Scara a numerelor și cuvintelor streine tâlcuitoare*⁴². Fără „scara dezvălitoare”, dar și fără scara de la finele cărții, „a numerelor și cuvintelor ieroglificești tâlcuitoare”⁴³, lectura ar fi fost mult îngreuiată atunci, iar astăzi aproape inaccesibilă. Procedeu ales de principe este al chiasmului, după cum explicit notează: „dezvălind, le acoperim, și acoperindu-le, le dezvălim”⁴⁴. Intrând în categoria textelor „attach”, pentru lector, escortele livrești sunt extrem de funcționale, indispensabile în a pătrunde în subtilitățile de sens și conținut ale operei. Bunăoară, cititorul de atunci și de acum găsește în mini-dicționarul cantemirean explicații necesare pentru neologicele *anagnostis*, *himera*, *paradigma*, *sofisma*, *tropuri* etc. în prima „scară” și, la scara încheietoare, „cheia” pentru numele personajelor încifrate (Cămila, Coșcodanul, Albinel, Dialogul Inorogului cu Șoimul, Văzduhul a pasirilor, Pământul a dobitoacelor, Pasirea neagră, Cuiburile ș.a.).

Disociate de context, „cele 760 de sentenții” (căroră „putea-le-am dzice cuvinte alese”), prefirate pe parcursul romanului, sunt înțelepții *in nuce*. Apoftegmele cantemirene ar putea alcătui o memorabilă „carte de învățătură”, având rădăcini în paremiile populare și continuând în linie umanistă pe mitropolitul Varlaam, pe Miron Costin (stihurile din *Viața lumii*) ori pe Antim Ivireanul (*Didahii*). Prin aceste reflecții care accentuează o atitudine, infirmă un zvon, generalizează prototipuri umane sub masca patrupedelor și păsărilor, a „jigăniilor”, fabulosul artistic și adevărul istoric se împletesc și se întrețin ritmic, sprintenind și cugetarea cititorului.

În ceea ce-l privește pe Budai-Deleanu, un prim pas în lumea codului de lectură îl face când explică lui Petru Maior anagramarea („strămuta-

rea slovelor”) numelui său și al prietenului, respectiv Leon(achi) Di-
neu și Mitru Perea, ceea ce reprezintă „chieia ca să poți intra la taină”⁴⁵.
Apoi avertizează asupra tehnicii alegorice, „unde prin țigani să înțăleg
ș-alții, carii tocma așa au făcut și fac, ca și țiganii oarecând” și conchide
printr-o deplină încredere acordată prezumtivului cititor care va ști să
citească în „cheie”: „Cel înțălept va înțălege!...”⁴⁶.

Dacă Dimitrie Cantemir aduce în ajutor „scările” lexicografice, nu alt-
ceva face Ion Budai-Deleanu prin alt strat al scriiturii cifrate. Cu alte
cuvinte, „scara” cantemireană are corespondent în „chieia” budai-de-
leană. E vorba despre *notele* („însemnări și luări aminte critece, filozo-
fice, istorice, filologhice și gramatece”) de la subsolul paginilor epopeii
Țiganiada sau Tabăra țiganilor, corespunzând celor douăsprezece *Cân-
tece*. Adăugirile sunt puse în seama mai multor personaje care comen-
tează sursele, oferă explicații filologice, prozodice, se amuză, dezvoltă
câte un subiect istoric, folcloric ori mitic, ironizează fără sficiune, aduc
precizări etc. E, în fapt, o adunare de persoane bine informate, nu rău
intenționate, cârcotașe, inteligente, îngăduitoare, dispuse la a desluși
ascunsele sensuri ale textului, mofluze sau intenționat naive ș.a. In-
terpreții se ascund sub nume anagramate (Mitru Perea), caracteriale
(C. Criticos, Filologos, C. Musofilos, Erudițian vs Chir Simplițian),
hazlii (Cocon Idiotiseanul, cocon Coantreș, Căpitan Pățitul, Popa Nă-
tărău din Tândarânda), completând, după onomastica țiganilor, altă
listă cu nume caraghioase de un haz spontan și dezinvolt. „Vocile” se
angajează într-un mini-dialog spontan, care întinde filiații stilistice
cătrefe *Povestea vorbii* (Anton Pann), spre fabulele literaturii pașoptiste
(Gr. Alexandrescu), cătrefe sfada prietenilor hâtri ai lui Harap-Alb, „găz-
duiți” de Roș-Împărat în casa de aramă (Ion Creangă) ori cătrefe schim-
bul de replici al personajelor din schițele lui I. L. Caragiale. Iată, de
pildă:

„De aici acum să poate ști cu temeiu pământul care Vlad-Vodă au dat
țiganilor. – M.P.

- a) Nu pociu eu să cred că să fie dat vodă locurile cele mai frumoase
țiganilor. – Idiot.
- b) Ba caută să crezi, vere, căci așa este scris; și dacă-i scris odată, îi
scris. – Onoch.

c) Ei dară, de la Corbi până la Cetatea Neagră! Ce va să zică aceasta! Cine nu vede că-i o șagă! – Mândrilă⁴⁷.

Sau:

„Eu nu înțeleg ce va să zică poetul, când zice că călugării au primit pizma în chilie. – Idiot.

a) Apoi zice că pizma au născut fățaria și vrajba! Adică în pizma Sătanei s-au născut fățaria. Acum înțeleg ceva și eu! – Onoch.

b) Dar ce mare înțăles trebuie aici? Doi ochi ș-o minte! – Simpl⁴⁸.

În mod firesc, se comentează despre atitudinea, cunoștințele ori iscusința poetică a autorului. Uneori, potrivit și obrăzarul unui anonim, însuși naratorul se strecoară în cercul comentatorilor, dând explicații sub formulări nuanțate: „poeticul nostru”, „pentru aceasta am socotit să tălmăcesc gândurile lui pentru unii...”⁴⁹, „poetul fârșind povestea pentru boierii adunați, să întoarcă cu povestea la țigani”⁵⁰, „poetul nostru”⁵¹.

Prin notele comprimate la subsolul paginilor, propunând un gen de „aparat critic”, Budai-Deleanu proiectează cu iscusință un alt nucleu epic de natură comică la fel de savuros ca peripețiile țiganilor din textul epeic. Cele două planuri de compoziție, textul propriu-zis și notele⁵², premerg procedeul modern al inserției narative, numit și povestirea în ramă, fie că avem în vedere opera lui Camil Petrescu, fie imaginea hanului sadovenian. Însă glisarea atenției se face doar dinspre text înspre comentatori. Prin distragerea atenției de la firul epic, prin trecerea de la ficțional la real (alt ficțional, în fond) și prin adăugirea creativă se poate vorbi despre modernitatea estetică de ultim secol – intertextualizarea.

Se disociază în epeee, prin reperatele spațio-temporale, două planuri narative. Pe de o parte se istorisesc evenimentele istorice sau peripețiile țiganilor din timpul domniei lui Vlad-Vodă, în Transilvania, și pe de altă parte se exprimă comentarii într-un prezent etern și într-un cadru nedeterminat. Comentatorii dau impresia că stau în fața unui ecran, pe a cărui suprafață se derulează filmul întâmplărilor. În loja nobiliară, cu număr restrâns de spectatori, se observă detașat reprezentarea teatrală a lumii și impresiile par a fi rostite pe șoptite, fără intenția de a influența în vreun fel mersul narativ. Însă atenția comentatorilor se focalizează mai ales pe text. În tălmăcirile „cârcotașilor” inițiați sau neinstruiți,

hâtri sau curioși, prin dezavuare ori întărire, ironizare ori deplângere, sunt comentate spontan cuvintele, ideile exprimate și isprăvile actanților, în fond, toți adăugând semnificații evenimentelor și faptelor, dând sens intențiilor, *dez-ermetizând* conținuturile cuprinse în epoece.

Fără aceste adaosuri de arhitectură narativă, operele ar avea de suferit în actul receptării de lectură, dar și în procesul interpretării critice.

Registre estetice. Estetica unei opere literare este dată de elementele de construcție, de infuzia spirituală din conținuturi și, mai ales, prin formula estetică încercată.

Autorii în discuție își concep lucrările în cel puțin două registre, așa cum, de altfel, înșiși anunță. D. Cantemir, abătându-se de pe linia istoriografiilor anterioare, pune în pagini o poveste ascunsă a rivalităților dintre familiile boierești (moldovene și muntene) ațâțate de intervenția otomanilor. Aceasta implică o memorie bună, o redare cât de cât fidelă a realității, nota gravă, atitudinea responsabilă și o organizare judicioasă a conținuturilor. Actul artistic este motivat prin efortul de modelare a limbii năvășe și neînvățate cu „deprinderea ritoricească”.

Conform sub-titulaturii „poemation eroi-comico-satiric”, în „zburata” lui către „sfântariul muzelor”, Budai-Deleanu folosește un registru estetic polivalent: palierul *eroic*, în prezentarea bătăliilor domnitorului Vlad Țepeș cu turcii, dublat de cel *comic*, în descrierea pățaniilor trăite de cei din tabăra țiganilor, și *satiric*, în biciuirea moravurilor lumii feudale.

Dacă în *Istoria ieroglifică* eroicul este limitat la lupta pentru putere, motivat de dragostea de țară versus trădare, în *Țiganiada*, cu toate că în penumbră stau strategiile lui Vlad Vodă, antieroiul este aspectul relevant în lupta pentru organizarea „statală” a țiganilor (în fapt, pentru revendicarea națională). Această stratagemă estetică denotă abordarea unor tematici conceptuale de orientare iluministă – *puterea și libertatea*, fiecare cu un substanțial deziderat politic și social specific fiecărui final de veac, adică înainte de anii 1700 și, respectiv, înainte de 1800.

Autorii aleg să dubleze faptul istoric cu cel alegoric într-o modalitate de compoziție și structură individualizate. Cauza preferinței unei anume formule estetice – alegoria – nu poate fi găsită doar în teama de

represalii ori în exemplele literare de până atunci. Scriitorii aleg un cod estetic și se lasă prinși în jocul artei din plăcere, așa cum tot sentimentul gustării esteticului de către receptori le coordonează scopul. Cantemir vorbește despre rolul estetic al creației („a te *îndulci*” și „a te *îndestuli*”) asupra receptorului, iar Budai-Deleanu dorește ca „mica alcătuire poeticească... *să placă*”⁵³ (s.n. – L.C.) cititorului. Este ceea ce întărește criticul și istoricul literar G. Călinescu: „Totuși, chiar fără cifru, punctul de plecare e bătător la ochi, și oricine vede că fără a destăinui prea multe peste ceea ce se știe, romancierul s-a complăcut în ficțiune”⁵⁴.

În loc de concluzii. Marele umanist luminat, Dimitrie Cantemir, a integrat știința și cultura românilor în circuit universal, sincronizându-le, pe cât s-a putut atunci, cu marile mișcări reformatoare ale Europei Apusene. Contemporan cu Ludovic al XIV-lea, renumitul Rege Soare al Franței, dar și cu Petru I, europenizatorul Rusiei, prințul Cantemir nu avea cum să rămână închistat în cadre medievale, ci, în mod conștient și responsabil, a aderat la principiile iluministe pe care Țările occidentale le promovau la încrucișarea veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea.

Ideile răsfirate în opere despre putere, dreptate, morală, libertatea gândirii depășesc cadrul național; ele devin aspirații universale ale unui secol „luminat”. Ion Budai-Deleanu, la rândul său, în mijlocul unor convulsii politice europene, contemporan cu țarina Ecaterina II, regele prusac Frederic II și Napoleon, împăratul francezilor, devine o voce reprezentativă a științei și culturii de la răsăritul următoarelor veacuri, al XVIII-lea și al XIX-lea.

Putem constata că doar prințul Dimitrie Cantemir a înfăptuit în domeniul culturii și științei românești ceea ce n-au putut face toți literații de după el timp de un veac. Nici Budai-Deleanu nu a rămas mai prejos.

Ca un arc peste timp, pentru a sublinia enciclopedismul spiritelor reprezentate de cele două personalități ale culturii române, așa așeza, în finalul încercării comparatistice, două pasaje critice din operele a doi exegeți ai creației cantemirene și budai-delenești, fără drept de alte comentarii.

Întâi, portretul-monadă al principelui-cărturar Dimitrie Cantemir, genial zugrăvit de G. Călinescu în încheierea capitolului dedicat din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*: „Cronicarii au farmec lingvistic și dar de povestire, Cantemir e scriitor, creator, aducând idei și combinații. Figura lui, umbrită până azi, e a unui om superior. Voievod luminat, ambițios și blazat, om de lume și ascet de bibliotecă, intrigant și solitar, mânuitor de oameni și mizantrop, iubitor de Moldova lui după care tânjește și aventurier, cântăreț în tambură țarigrădean, academician berlinez, prinț rus, cronicar român, cunoscător a tuturor plăcerilor pe care le poate da lumea, Dimitrie Cantemir e Lorenzo de' Medici al nostru”⁵⁵.

Apoi, medalionul ardeleanului iluminist Ion Budai-Deleanu, prins strălucit de Elvira Sorohan în finalul exegezei critice *Introducere în opera lui Ion Budai-Deleanu*: „Budai a fost una dintre cele mai vii conștiințe ale Europei luminilor, în general, un raționalist, apărător al drepturilor politice ale românilor, în special. Scriind neîntrerupt, mai bine de trei decenii, pentru și despre români, el a voit să le influențeze viața spirituală în sensul europenizării. Traducător de carte juridică, didactică și literară, autor de istorie, gramatici și lexicoane, înzestrat cu o irepresibilă plăcere pentru ironie și parabolă de extracție folclorică, Budai își câștigă un loc de importanță majoră în scara valorilor spirituale românești”⁵⁶.

Credem că viitoarele valuri ale literaturii române se vor întoarce / reîntoarce la izvorul autohton și ramurile tinere vor căuta drumul sevei înapoi către rădăcini, spre a se înălța viguros în lumina culturii universale. Valorificarea filonului literar cu sorginte autohtonă orientează către ținuta intelectuală de corifei a lui Dimitrie Cantemir și Ion Budai-Deleanu – spirite întemeietoare de literatură în zorii culturii românești, dar conduce și către cuvântul mustind de înțelepciune ori mlădierea limbajului în miraculoase forme artistice. Stau drept la judecata istoriei și criticii literare dintotdeauna *Istoria ieroglifică* – romanul alegoric al lui Dimitrie Cantemir și *Țiganiada* – epeopea lui Ion Budai-Deleanu.

Note

²⁴ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 5.

²⁵ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 30.

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 3.

²⁸ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 29.

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 4.

³¹ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 26.

³² *Idem*, p. 25.

³³ *Idem*, p. 63.

³⁴ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 3.

³⁵ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 25.

³⁶ *Idem*, p. 31.

³⁷ Elvira Sorohan, *Cantemir în cartea hieroglifelor*, p. 42-52. Autoarea explicitează „metafora «scrierii cifrate», datorată culturii arabe”, misterul și efortul criptografierii.

³⁸ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 4.

³⁹ *Idem*, p. 27.

⁴⁰ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 30.

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 7-26.

⁴³ *Idem*, p. 206-226.

⁴⁴ *Idem*, p. 205.

⁴⁵ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 29.

⁴⁶ *Idem*, p. 30.

⁴⁷ *Idem*, p. 105.

⁴⁸ *Idem*, p. 243.

⁴⁹ *Idem*, p. 110.

⁵⁰ *Idem*, p. 259.

⁵¹ *Idem*, p. 284.

⁵² Procedul notelor de la subsolul paginii, ca element compozițional al narației, va fi valorificat de Camil Petrescu în romanul modern de tip subiectiv, creat în perioada interbelică.

⁵³ Ion Budai-Deleanu, *op. cit.*, p. 30.

⁵⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a doua, Editura Minerva, 1982, p. 39.

⁵⁵ *Idem*, p. 42.

⁵⁶ Elvira Sorohan, *Introducere în opera lui Ion Budai-Deleanu*, Editura Minerva, 1984, p. 289-290.

Efim TARLAPAN, provocat de Ion DIVIZA



E.T. – poet, memorialist, traducător, absolvă ziaristica la Universitatea de Stat din Chișinău (1962-1970) și frecventează Cursurile Superioare de Literatură la Institutul „Maxim Gorki” din Moscova (1985-1987). Debutează în ziarul „Tinerimea Moldovei” (1968), iar editorial cu volumul *Scuzați pentru deranj...* în 1974. Autor a peste 60 de titluri de carte și a 10 antologii. Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România. Distincții: laureat la peste 50 de festivaluri și concursuri de poezie satirico-umoristică, literatură pentru copii și publicistică, desfășurate în Republica Moldova și România. Distins cu titlul guvernamental „Maestru al literaturii” (1996) și „Ordinul de onoare” al Republicii Moldova (2010).

Duel epigramatic de durată

1. E.T.

Postmodernii noștri scriu
Versul scurt, neoromantic,
Dar salamul de Sibiu
Îl preferă-n metrul antic!...

2. I.D.

Când optzecistul moldovan
Îl arde cu blesteme,
Epigramistul Tarlapan
E verde-n orice vreme!...

3. E.T.

Doar când vreau să-ntineresc,
Numai postmoderni citesc
Pân’ mă fac, încetișor,
Verde, ca talentul lor...

4. I.D.

Poate au talent cu carul
Și se scaldă în idei,
Însă anonim li-i harul,
Nu se mai citesc nici ei!...

5. E.T.

Optzeciști cu opuri plate,
Eminescu, printre noi,
Chiar având un veac jumate,
E mai tânăr decât voi!...

6. I.D.

N-am putere să-i citesc
Nici la-mpărătești porunci,
Căci, sărmanii, gânguresc
Mai ceva ca niște prunci!...

7. E.T.

În pelinci și în cearșaf,
Sunt hrăniți cu lapte praf
De fundații ce s-ascund...
Cum să-ți scrie ei profund?...

8. I.D.

Lapte cald să bei, pe bune,
Doar matale poți să riști;
Ei nu umblă la pășune,
Se cam tem de... *pășuniști*.

9. E.T.

PEN Clubul, Soros, Anonimul!
Ce vaci cu lapte praf! Ce stimul
În a-ți uita trecutul țării
Și-n a nu scrie acătării!...

10. I.D.

Există scribi în confrerie
Ca dadaștii de cândva:
Scot poezii din pălărie
Chiar dacă n-au nimic... sub ea!

11. E.T.

Dadaismul, inventatul,
Este pilda care-mi place:
Unii scriu, c-așa li-i datul,
Alții scriu că... n-au ce face!

12. I.D.

Dar mai sunt o samă – sus,
 La putere; dau din gură,
 Neavând ceva de spus...
 Scribii, cel puțin, nu fură!

13. E.T.

Este o legislatură
 Cu aleși – o mică parte –
 Dintre scribi. Aceștia fură
 Și din pungă, și din carte!...

14. I.D.

Ne-au lăsat cu pungi deșarte
 Scribii aștia într-o dungă,
 Iar când le citim vreo carte
 Ni se face gura pungă.

15. E.T.

Incontestabil, sunt confrăți
 În Marea Scrisului pirați,
 Având pe Preaînaltul ură
 Că și talentul nu se fură!

16. I.D.

În schimb, ei știu să facă bani
 La Chișinău și-n alte părți,
 Și-apoi, să-i credem noi titani,
 Își editează munți de cărți.

17. E.T.

De două veacuri și-un deceniu
 De noi și țară-au profitat
 Pe-aici șovinii, dar n-au dat
 Culturii noastre niciun geniu!...

18. I.D.

Ba eu aș zice c-au lăsat
Acestui *credincios* popor
Un geniu viu, superdotat:
Eterna... coadă de topor!

19. E.T.

Voronin, ex-toporul mare,
Cu fosta-i coadă, Roșca Iura,
Mi-au sugerat caricatura:
„Topor cu coada-ntre picioare”!...

20. I.D.

Și azi e tare fosta coadă
Și plină de venin rămâne;
De-am reteza-o cu o spadă,
Ce zici: ne-am izbăvi de câine?...

21. E.T.

Topor în propria ogradă,
Voronin nu-i un libertin:
La rândul său, e tot o coadă,
Manipulată de... Kremlin!

22. I.D.

Plină-i țara de nărozi -
Cozi de câine, de topor...
Noi, pe cap de trăitor,
Primii deci suntem, la cozi.

23. E.T.

Cu-această coadă de topor,
Multiplicată în grămadă,
Intrăm în Guinness ca popor
Distrus de propria sa coadă...

24. I.D.

Suntem popor cu mare har
 Și-n Gh Guinness vom intra cu fală,
 Căci coada de topor e chiar
 Coloana noastră verticală...

25. E.T.

Ai spus o vorbă incomodă
 Ce-atinge demnitatea rău;
 De te aude Ștefan Vodă,
 E vai și-amar de capul tău!...

26. I.D.

Să-ajungă-n țeapă cine-ar vrea?...
 Dar năzuind spre-un ideal
 De-o fi să mă înalț în ea,
 Gândești c-aș fi mai vertical?!

27. E.T.

Un amănunt aici nu-mi scapă:
 Ești prea grăbit ca și client,
 Nu vezi că-i rând la tras în țeapă?
 Ocupă... după parlament!

28. I.D.

Mai e guvern, departamente
 Cu-atâți corupți în aparat;
 Prin voia ta, eu, realmente,
 Riscând să mor neînțepat.

29. E.T.

Eu cred că rândul nu-ți mai vine,
 În listă dacă-ar fi inclusă
 La înțepat, până la tine,
 Și-armata paisprezece, rusă!...

30. I.D.

Cu ură pentru ocupant,
Constat, și nu vorbesc în van:
Așa ar fi chiar onorant,
Să mă salveze un Ivan.

31. E.T.

Te bucuri prea devreme, frate;
În patru-ș-doi, cu tunu-n spate,
Mânați la Mosc de neamțul dur,
Ei au făcut stânga-mprejur!...

32. I.D.

Așa cum formulezi dilema,
Oricine ar putea pricepe:
Cu tunul nu rezolvi problema,
Ci, ca pe timpuri, doar cu țepe!

33. E.T.

Când, în loc de unul,
Vin dușmani, ca apa,
Ce rezolvi cu tunul,
Nu rezolvi cu țeapa!...

34. I.D.

Ar vrea să ne distrugă,
Dar n-o să ne reziste,
Că-i punem noi pe fugă
Cu versuri... optzeciste!

35. E.T.

Nu-i pui pe fugă cu antume
Pe comuniștii venetici,
Doar dacă-n praștii pui volume
De Enghels, Marx și V. Ilici!...

36. I.D.

Dicționarul lui V. Stati,
 Considerat de mulți un fâs,
 De-l pui în praștie, măi frate,
 Dușmanii vor muri!... De râs.

37. E.T.

Având sejurul pe *Curile*,
 A mai comis un op Vasile,
 În stilul său servil, grotesc:
 Dicționarul *Cur – Rusesc*!

38. I.D.

Ce bine l-ai împuns (și cult)
 Cu incisiva ta seringă,
 Deși noi cunoșteam demult
 Ce-i place ăstuaia să lingă!

39. E.T.

Cotropitorul, pentru-nvins
 Impune, ca să-l umilească,
 O limbă, gen moldovenească,
 Cu ea, plăcut, să fie lins...

40. I.D.

Dar sunt și unii ce resping
 Această limbă dur impusă;
 De pildă, găgăuzii-și ling
 Stăpânul, doar cu... limba rusă!

41. E.T.

Acest nucleu minoritar pe
 A noastră strămoșească glie
 E ca un ou depus de șarpe,
 Țarist, în cuib de ciocârlie!...

42. I.D.

Cu rău învăț de mic satrap
Ce-și varsă doza de venin,
Pe șerpuleț îl strângi de cap,
Iar coada-i... sâsâie-n Kremlin.

43. E.T.

Luptând cu șarpele pe plai,
Ca Eva și Adam în rai,
De-o face Domnul pe niznaiul,
Ioane dragă, pierdem... raiul!

44. I.D.

Ivan Turbincă cel nomad,
Primind blagoslovenia,
Crezu că a ajuns în iad,
Dar se afla-n...Cecenia!

45. E.T.

Din multele regimuri, două mi-s
Prilej de-ați spune-un adevăr etern:
Capitalismu-i iad în paradis,
Iar comunismul, raiul în infern!

46. I.D.

De comuniștii vechi scăpând un pic,
Aceștia, noi, ne-aruncă iar în hău:
Ei vor s-aducă raiul bolșevic
În iadul democrat din Chișinău.

47. E.T.

Di, di, di și tropa, tropa,
Cal Moldav spre Europa,
Pe cărarea cea mai scurtă,
Cu... Transnistria în burtă!

48. I.D.

Și Uniunea cea vamață
 I-ntinde Calului o nadă
 Să-i vină-n stepa glacială
 Cu... Găgăuzia sub coadă.

49. E.T.

Kremlinul e paing ce țese
 Gulag cu garduri de oțel,
 E vai de-acel ce-ajunge-n el! –
 În vecii vecilor nu iese...

50. I.D.

Cândva, Caucazul cel rebel
 A fost băgat în țarc și el,
 De-atunci paingului bolund
 Îi stă precum o țeapă-n fund!

51. E.T.

Caucazul l-a-nghițit într-un duel
 Pe Lermontov, poetul cel rebel;
 E unul ce-a căzut sub zări străine,
 Spălând cu sânge-a Rusiei rușine.

52. I.D.

Martânov, pentru-o glumă, propriu-zis,
 Pe Lermontov, poetul, l-a ucis;
 Tu cum ai proceda cu-n *extremist*
 Ce te-ar numi, maestre,... optzecist?

53. E.T.

Precum reiese dintr-un text,
 Duelu-a fost doar un pretext;
 La un pricaz, dat din palate,
 S-a tras cu arma și din spate...

54. I.D.

Nici nu a fost necesitate
Să tragă cineva din spate:
De ce să te divulgi, să riști,
Când pui la lucru... lunetiști!

55. E.T.

De-ar fi fost, în locu-i, Doina și Ion,
Îi striveau șovinii cu vreun camion,
Iar pe bardul Labiș, dako-rimskii sân,
Îl călca de-atuncea un tramvai român!...

56. I.D.

Șovinii când se simt stăpâni
În casa bunilor români,
Cum crezi, am proceda urât
Belciuge de le-am pune-n rât?

57. E.T.

Eu zic atât
În acest caz:
Toți cei cu rât
Nu au obraz!...

58. I.D.

– Unde ți-i obrazul, tată? –
Îl întrebi, și-ți spune: – Iote!
Știi că noi avem armată...
Am făcut din el ciubote!

59. E.T.

Având șase fețe-fese,
De-l croiești, stârnindu-ți pizme,
Dintr-un ins șovin îți iese
Câte trei perechi de cizme!...

60. I.D.

Nu mă satisfac nîcîcî
 Cizmele... Vreau un bocanc –
 Să-l apăs cu el pe gât,
 Când va coborî din tanc!

61. E.T.

În U.E., un tribunal,
 Protejându-l pe muscal,
 Interzice din bocanc
 Să faci armă... antitanc!

62. I.D.

Cu-o armă chimică mortală
 Ne-atacă hoardele armate,
 Când se descalță și exală
 Miros de-obiile nespălate...

63. E.T.

Ca rusu-n lume nu-i
 Un ocupant mai rău:
 Orice obială-a lui
 Devine... steagul tău!

64. I.D.

Eu spun că-i „to ŝto nada^{*}” –
 Mujic de milioane,
 Că ne-a umplut ograda
 Cu seceri și ciocane!

* rus. *To cito nado* – așa cum trebuie.

65. E.T.

Seceri roșii și ciocane
 Ne-au băgat în curți, Ioane,
 După ce au fost golite
 De găini, de porci și vite...

66. I.D.

De găini, de curci, de vite
Curățiti am fost – le-au ras,
Dar să nu cârtim, mărite:
Porcii totuși au rămas!

67. E.T.

Sușinuți de toți mancurții
Din popor,
Ei ne-au pus în fruntea curții...
Porcii lor!

68. I.D.

Am scăpa de-acești eroi
Care s-au plodit – o droaie –
Dar berbecii de la noi
Tare des o fac de oaie!

69. E.T.

De când Druță-i ciobănoi,
Pus de cei străini la oi,
Tot ce-i muls, se-mparte-n două:
Untul lui și zara nouă!...

70. I.D.

Druță, în metropola Rusiei,
S-a pierdut în patime drăcești:
A schimbat *toiagul păstoriei*
Pe un cnut din cele căzăcești.

71. E.T.

Așa-s curvele de lux,
Cum a fost gazeta „Flux”,
Cea cu față de frontist
Și cu dos de comunist!

72. I.D.

Sunt canalii și mișei,
 Păstori-i-ar mii de draci!...
 Însă n-ai ce să le faci,
 Că Dzerjinski e cu ei.

73. E.T.

Permite-mi, despre-acești mișei
 Să-mi spun și eu panseul:
 Nu-i KaGheBe atât cu ei,
 Cât ei cu KaGheBe-ul...

74. I.D.

KaGheBe-ul, propriu-zis,
 I-a salvat de-agramație:
 Pâre dacă n-ar fi scris,
 Nu-nvățau pân'azi a scrie!

75. E.T.

Zeci de kilometri are
 România, de dosare,
 Cu-autorlâc de turnători...
 Ăștia ce-s? Tot scriitori?!

76. I.D.

Spuză trag la turta mea
 Și-o propunere enunț:
 Nobelul ca să se dea
 Pentru bârfă și denunț!

77. E.T.

Este Nobelul prea mic
 Pentru-așa o calomnie;
 Eu propun ceva mai șic:
 O celulă-n... pușcărie!

78. I.D.

Acesta-i genul de-autori
Ce îi conving pe procurori
Că la-nchisoare e mai bine
Decât să stea închiși în sine!

79. E.T.

Să te închizi în sine nu se poate –
Securitatea are niște chei
Ce poartă astăzi numele de *gay*,
Pătrunzători pe ușa cea din spate...

80. I.D.

Guvernul rus e circumspect:
Pe *gay* îi pune la respect;
Dar nu se liniștește, frate,
Căci și de noi îl doare-n... spate!

81. E.T.

Ce-ți voi spune-acuma, poate
Confirma și I. Hadârcă:
Așa-i rusu',-l duci în spate,
Iar pe el îl doare-n cârcă!...

82. I.D.

Doar în cârcă de l-ai duce,
Ai ajunge-n rai la țanc,
Dar te-njură și-ți faci cruce:
Vrea să-l duci cu tot cu tanc!

83. E.T.

Din Transnistria, pe rus
L-aș zvârli spre cerul rece,
Să mai stea și-n rai, intrus,
Cu armata paisprezece!...

84. I.D.

Să-l văd plecând, mi-aș face cruce,
 Azi toți așteaptă ziua-aceea;
 Dar el precis că se va duce
 În paradisul din... Crimeea!

85. E.T.

Acest război ruso-hahol,
 Pentru Crimeea, e nasol;
 Când doi nebuni își dau cu parul,
 Câștigă, evident... tătarul!

86. I.D.

E îmbulzeală la hotar,
 Au năvălit prin vămi intrușii;
 Și îl auzi pe vreun tătar:
 – Ho, turcule, că nu *dau* rușii!

87. E.T.

Tătarul cade în erată,
 Habar nu are-n cazul dat,
 Că n-au *dat* rușii niciodată,
 Ci dimpotrivă... au *luat*!

88. I.D.

De-atâta eu, iubind muscalul,
 Frățeste îi doresc așa:
 Să-și ieie pușca, glonții, calul,
 Că noi i-am pus trotil sub șa!...

Dobroslaw MARCINEK



D.M. – poet, Baia Mare.
Masterand la Etnoturism și
Limba română în context
european la Universitatea
Tehnică din Cluj-Napoca.
Colaborează la mai multe
reviste cu profil literar din
țară: „Nord Cultural”, „Nord
Literar”, „Oglinda Literară”,
„Dăruiri Literare”, „Climate
literare”, „Boem@”, „Citadela”,
„Constelații diamantine”,
„Agora Literară”, „Mișcarea
literară”, „Tribuna”, „Apollon”,
„Nomen Artis”, „Poesis”,
„Contact International” etc.
A publicat un volum de
poezie *Rătăcind cu Euterpe
prin lumina lui Gutenberg*
(2014).

cronomorfism

să citim, să scriem cuvinte lungi și neînțelese
să lungim timpul cât de tare
să ne prefacem că existăm acum
să ne prefacem o gărlă de fericire fără fund

urcându-mă în cer precum urc
în podul casei să scot cenușa veche din horn
am rămas dezamăgit văzând că-n rai
ploaia cu cianură
și Dumnezeu a murit
când asambla bucățile de înger
la fabrică

am inventat monede
și am făcut atâția zei
până n-am știut cui să ne închinăm
după aceea am inventat și moartea
să nu ne plictisim atât de tare
pe pământ și-n vis

ultimul poem

viitorul nostru e atât de negru
încât îl vedem roz, cu stelute verzi, prințese,
unicorni și ponei
nu vom mai avea capacitatea să visăm frumos
noaptea,
căci visele ni s-au uscat

cu prima lacrimă ce s-a scurs în războiul nervurilor
de pe cuvinte

vom avea un alt somn adânc și pustiu
în cutia goală de la margarină
cineva ne-a scos definitiv din priză
și uite ne-am făcut albaștri
de la medicamente

geamurile sunt prea înghețate
uneori sunt pline de pământ
și în casă nu mai bate nicio venă subțire de lumină

uneori existăm de parcă n-am mai exista
privim focul albastru de la aragaz cum cugetă
maladiv printre oale scufundate în rugină
mai ungem o felie de pâine cu margarină
citim rubrica de decese și condoleanțe
ne autoanalizăm, ne bârfim
bem ceaiul de tei împreună
și mai zicem că afară e o toamnă frumoasă

suntem făcuți din resturile din ziar
sau poate din rebuturile rămase de la zidirea lumii
și ne întrebăm cu o jumătate de gură
când vom ajunge ziua să putem recicla ceva din noi

viitorul nostru e negru, cu steluțe moarte, unicorni
și ponei morți

azi vom merge la înmormântarea speranței noastre,
iar de mâine ne va mânca
un somn alb și fără vise

poem IX

ziua în care măgarii se credeau antilope zvelte

grădina zoologică azi e deschisă pentru toți
intrați cu încredere în cușcă
vom face o bibliotecă plină de onomatopee

prostia începea să încolțească în picioare
și ieșea grațioasă
prin timpane

vrem să facem o bibliotecă
din cașcaval pentru șoarecii din cap

„să nu mulgi vaca în absența doniței”

„c'est la vie”

de ce curge luna în fiecare noapte rece?
de ce stau copacii în iarbă ca niște sfinți de piatră?
de ce somnul atârnă stingher pe o pânză de păianjen?
de ce ne mai preocupă viața și existența?
de ce ne-am surghiunit sufletul în ziduri de carne moartă?
de ce se ia curentul când e filmul mai interesant?

„c'est la vie”

își spune omul înjurând televizorul
stâlpii de electricitate
și cablurile
și celelalte ustensile ruginite
ce alcătuiesc fericirea

istorie

noi, femeile, nu mai avem istorie
 războiul prafului din bucătărie
 ne-a spulberat orice răsufu de libertate
 o viață petrecută la cârma oalei
 a fost mult prea mult pentru noi
 am rătăcit în constelația piperului
 și de aceea nici visele noastre
 nu mai dospesc la căldură

schelete îmbrăcate în haine pline cu lături
 curățând aceiași morcovi plini cu malformații
 suntem noi, femeile, în fiecare zi:
 nu mai avem inimă – în trupul nostru de cenușă
 zvâcnește încet o tomată
 care începe să putrezească printre atâtea sudori învechite

vom rămâne fără inimă și doar lăturile
 o să ne mai limpezească
 pleoapele grele de ceapă călită
 pictăm copii în pânțele, îi naștem în nuanțe purpurii
 îi îngrijim, îi alăptăm, pozăm nud în grădina cu legume,
 îmbătrânim fără să mai facem riduri
 și totuși nu avem istorie –
 ne repetăm la infinit

poate de aceea noi, femeile, adunate la un loc
 suntem însăși istoria

cuvânt alb

pe umărul gândului drept
 îmi sprijin cuvintele obosite de singurătate
 mi-aș scrie în oase suferința,

dar nu mi-ar ajunge spațiul
și nici timp suficient nu aş avea

mi-aș scrie-o jos, pe pământul rece cu urme de melci,
dar nu mă așteaptă nimeni acolo,
decât pietrele surde ce tac
de-o veșnicie

eu nu pot avea dreptul la lumea mea
eu nu pot să fiu cuvântul
ce-ți sprijină umărul gândului stâng
eu sunt numai un fel de viață
ce se târăște ca un vierme de pradă
în inima unui cuvânt de-al tău

răni

prezentul e doar o rană închisă a trecutului
singuri și melancolici ne vom târî precum viermii
să ajungem cândva la rana deschisă a viitorului
ne vom trezi însetați și flămânzi
purttând în ochi visele de nisip spulberate de mare
vom cere apă, dar nu ni se va da
vom cere mâncare sleită, dar nu ni se va da
vom cere iluzii, dar iluziile s-au terminat
cu prima secetă din an

avem răni multe, poate prea multe,
aici și acolo ne înecăm între răni
poate ar trebui să punem sare pe ele
să lăcrimăm dureros
și-apoi vom naște lacrimi multe
ca să ne putem potoli infernala sete

ce a rămas prin răni se poate mânca
acesta este viitorul

secetă

la soare îngerii putrezesc
de la atâta lumină
pe ulițe înguste
zeii călătoresc în care cu fân
ca altădată
împrăștiind hârburi de secetă
în noroioase fântâni

plâns

ce lungă moarte avem!
parcă nu se mai termină niciodată
tunelul prin care trecem e tot mai luminat
e tot mai îngust

în ultima secundă a morții
îmi zic că poate noi suntem umbra luminii
ce a fost călcată cândva
de plânsul picioarelor

vedere

am văzut ape întinse, ape moi, ape ce au înecat
luminile din ochii soarelui
am văzut mâinile cum cereau ajutorul pe dinăuntru
am văzut cerul cum coboară ostenit în lac
să adape cu mângâiere peștii însetați
am văzut vise cum treceau sprijinite
în bastoane de furnică deasupra unui gând
am văzut inimi cum se zbat în deșert
cerând un strop de apă
am văzut materia în vidul neființei

cum se armonizează putrezind la fel
în cântecul ochilor ce nu se mai aude

va veni un timp

va veni un timp când
vom ține cântecul păsărilor
în pumni
ca să ne încălzim
cu focul zborului
ce plânge

vom face cuiburi
din ce în ce mai mari
pentru umbre
să le lăsăm acolo
în paiele ce au cunoscut
pustiul cuvântului

va veni un timp
când vom cunoaște
limba pământului
ce a răbdat trupurile
prizoniere în neființă

întrebare

odată am pus o întrebare
pietrei
și a răspuns tăcerea
în locul
ei

așteptând toamna

așteaptă-mă în toamna aceasta
cu inima goală ca o păstaie
urcă-te încet pe piciorul meu
precum iedera otrăvitoare
ce suie pe copac

vino cu vântul rece
spulberă-mi ochii și mintea și gândurile
și lasă-mă uscat
ca vreascurile de sub picioare

înainte de a pleca cum faci întotdeauna
cântă-mi despre prăpăstii
și golurile ce nu se mai pot adânci în mine

sunt trist
și încă nu e toamnă

aripi

o aripă ce s-a împietrit în cer
ultima singurătate grea
înainte să-mi iau zborul
în sens invers

cineva spunea cu glas de piatră
că păsările trebuie să rămână un mit
și picioarele trebuie să se împace
pentru întotdeauna cu pământul

poem

sunt prea istovit de mers
prin oasele prăpăstiilor
și nici în umbra ta jocul cuvintelor
nu-mi va dărui liniștea
florile din față
miroseau a sălbăticiuni nevinovate
tu erai inventată de roboți
și ținută în cămașă de forță
pentru a nu rugini

cu urletul tău ce ruginește în ploaie
aproape nelumesc
vrei să mă îmblânzești
sau să mă adormi
ca pe un personaj fără replică
din culise

Carolina POPUȘOI

Calcuri morfematice nerecomandate în limba română din Basarabia



C.P. – dr. în filologie la Universitatea din București (2002), cercetător științific la Institutul de Lingvistică, „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București (din 1999). A publicat *Micul dicționar academic* (MDA, vol. I-IV, 2001-2003, coautor), *Structuri sintactice ale limbii române cu element predicativ suplimentar* (2002), *Limba română actuală din Basarabia. Particularități morfosintactice și lexico-semantice* (2013).

Calcul morfematic face parte din categoria calcurilor lexicale, afectând vocabularul unei limbi prin crearea de noi unități lexicale. Acest tip de calc constă în imitarea structurii unor lexeme străine și în formarea cuvintelor (noi) din material (cvasi)autohton. Din acest motiv, calcul morfematic apare și cu denumirea de calc lexical de structură (Hristea, 1984: 106-111).

Fenomenul bilingvismului din stânga Prutului și-a lăsat amprenta, într-o oarecare măsură, și asupra modului de organizare internă a elementelor lexicale, ducând la apariția calcurilor morfematice nerecomandate după limba rusă. Prin calcurile lexicale de structură, nu doar se imită forma internă a unui cuvânt străin (compus sau derivat), ci și se traduc (total sau parțial) elementele modelului copiat.

În comparație cu alte tipuri de calcuri condamnabile (cum ar fi: semantice și de regim prepozițional), numărul calcurilor morfematice nerecomandate este considerabil mai mic. Pe de altă parte, în româna din Basarabia se întâlnesc mult mai multe împrumuturi din rusă decât calcuri lexicale de structură după această limbă. Aspectul vizat are loc din cauză că fenomenul calchierii morfematice impune o identitate de structură între modelul străin

și copie, element care însă determină apariția dificultăților în procesul formării unităților lexicale prin procedeul în discuție.

În literatura de specialitate, se vorbește despre 4 operații în obținerea calcului morfematic: „1) imitarea formei interne a modelului; 2) traducerea părților componente ale modelului; 3) formarea complexului sonor al calcului din materialul folosit pentru traducere; 4) imitarea raportului semnificat – semnificat al modelului” (Palii, 1991: 107).

În funcție de categoria morfologică din care face parte lexemul calchiat sub aspectul structurii lexicale, deosebim câteva subclase, cele mai frecvente fiind calcurile morfematice substantivale, adjectivale și verbale. (Vezi unele dintre asemenea calcuri la: Mândăcanu, 1987; Palii, 1991; Mătcaș, 1995; Guțu, 1998; Popușoi, 2013.)

Calcure morfematice substantivale

Calcurele morfematice substantivale nerecomandate din limba română de la Est de Prut constau în imitarea structurii unui lexem substantival, după limba rusă, și în traducerea (totală sau parțială) a elementelor cuvântului calchiat. Modelul substantival rusesc este, de regulă, un lexem compus sau derivat (prin prefixare sau prin sufixare). Spre exemplu:

**adăugătură* (s.f.) pentru *supliment*; *anexă*, <cf. subst. rus. дополнение < vb. rus. дополнить „a adăuga” + suf. subst. rus. -ение>; (Vz. **adăugătură la cursul de chimie pentru supliment la cursul de chimie*; **adăugătură la casă pentru anexă la casă*);

**aprofunzime* (s.f.) pentru *profunzime*, <cf. subst. rus. углубление < pref. rus. y- (indică o îndreptare către interior; → „a-”) + subst. rus. глубина „profunzime” + suf. subst. rus. -(л)ение>; (Vz. **a cerceta în aprofunzime pentru a cerceta în profunzime / profund / amănunțit*);

**circulator* (s.n.) pentru *abonament pentru mijloacele de transport în comun*, <cf. adj. substantivizat rus. проездной < subst. проезд „circulare cu mijloacele de transport în comun; călătorie” + suf. adj. rus. -ной>; (Vz. **Circolatoarele la control!* pentru *Abonamentele la control!*);

**cumătrism* (s.n.) pentru *nepotism*, <cf. subst. rus. кумовство < subst. rus. кум „cumătru” + suf. subst. rus. -овство>; (Vz. **cumătrism în instituțiile statului pentru nepotism în instituțiile statului*);

dereticătoare* (s.f.) pentru *femeie de serviciu*, <cf. subst. rus. *уборщица* ← subst. rus. *уборка* „dereticare” + suf. subst. rus. *-щица*>; (Angajăm dereticătoare*. pentru *Angajăm femeie de serviciu*.);

**împustiire* (s.f.) pentru *pustiire*, <cf. subst. rus. *оустошение* ← pref. rus. *о-* (indică ideea de „transformare”; → „îm-”) + subst. rus. *устошение* „pustiire”>; (Vz. **împustiirea satului* pentru *pustiirea satului*);

**necărtură*, -ă (s.m. și f.) pentru *analfabet*; *neștiutor de carte*; *nepriceput*, *ignorant*, <cf. adj. substantivizat rus. *неграмотный* ← pref. rus. *не-* (indică un sens opus; → „ne-”) + adj. substantivizat rus. *грамотный* „știutor de carte; priceput”>; (Vz. **În sat avem un necărturar*. pentru *În sat, avem un analfabet / un neștiutor de carte.*; **necărturarii de la conducere* pentru *nepricepuții / ignoranții de la conducere*);

**necărturărie* (s.f.) pentru *analfabetism*; *neștiință de carte*, <cf. subst. rus. *неграмотность* ← pref. rus. *не-* (indică un sens opus; → „ne-”) + subst. rus. *грамотность* „știință de carte”>; (Vz. **cauzele necărturării* pentru *cauzele analfabetismului / neștiinței de carte*);

**oformare* (s.f.) pentru *definitivare*, *finisare*; *amenajare*, *aranjare*, *decorare*, *ornamentare*; *întocmire / îndeplinire a formalităților legale* (în domeniul juridic sau în procesul de angajare într-un post); *completare*, *perfectare*, *legalizare*, <cf. subst. rus. *оформление* ← pref. rus. *о-* (indică ideea de „transformare”) + subst. rus. *формление* „formare, alcătuire”>; (Vz. **oformarea clasei / apartamentului* pentru *amenajarea clasei / apartamentului*; **oformarea platoului* (cu *aperitive*) pentru *aranjarea / decorarea / ornamentarea platoului* (cu *aperitive*); **oformarea referatului* pentru *definitivarea referatului*; **oformarea actelor de angajare* pentru *întocmirea / completarea / perfectarea actelor de angajare*; **oformarea comenzii* pentru *perfectarea comenzii*; **oformarea contractului* pentru *întocmire în formă legală a contractului*; **oformarea grafică a cărții* pentru *prezentarea grafică a cărții*; **oformarea artistică a cărții* pentru *ilustrarea cărții*) [Datorită bogăției semantice a lexemului *оформление* din rusă, calcul morfematic **oformare* are o prezență sporită în româna din Basarabia. În lucrările de specialitate, acesta este condamnat cu vehemență, prezentându-se formele corecte pentru diverse situații (vz. Mândăcanu, 1987: 212-213; Mățaș, 1995: 112; Guțu, 1998: 120; Popușoi, 2013: 71-72).];

**picurătoare* (s.f.) pentru *perfuzie*, <cf. subst. rus. *капельница* ← vb. rus. *капать* „a picura” + suf. subst. rus. *-ельница*>; (Vz. **a pune o picurătoare bolnavului* pentru *a pune o perfuzie bolnavului*);

**podfústnic* (s.n.) pentru *jură*, <cf. subst. rus. *подлюбник* ← prep. rus. *под* „sub” + subst. rus. *юбка* „fustă” + suf. subst. rus. *-ник*>; (Vz. **podfustnic alb* pentru *jură albă*);

**precăutare* (s.f.) pentru *examinare*, *cercetare*, *studiere*, *analizare*; *dezbatere*, *discutare*; *rezolvare*, <cf. subst. rus. *рассмотрение* ← pref. rus. *рас-* (indică insistența; → „pre-”) + subst. rus. *смотрение за...* „căutare de...; îngrijire de...”>; (Vz. **precăutarea situației* pentru *examinarea / cercetarea / analizarea situației*; **precăutarea problemei* pentru *dezbaterea / discutarea / studierea / rezolvarea problemei*);

**sinécóst* (s.n.) pentru *preț de cost*, *cost de producție*, <cf. subst. rus. *себестоимость* ← pron. refl. rus. *себе* „pe sine, sieși” + subst. rus. *стоимо́сть* „cost”>; (Vz. **sinecostul produsului* pentru *prețul de cost al produsului*);

**supraîmplinire* / **supraîndeplinire* (s.f.) pentru *depășire*, <cf. subst. rus. *перевыполнение* ← elem. de comp. rus. *пере-* „peste”, „deasupra”, „supra-” + subst. rus. *выполнение* „realizare, împlinire; îndeplinire”>; (Vz. **supraîmplinirea / supraîndeplinirea planului / normei* pentru *depășirea planului / normei*);

**zilnic* (s.n.) pentru *jurnal (intim)*; *agendă de elev*; *carnet de note*, <cf. subst. rus. *дневник* ← adj. rus. *дневной* „de zi, zilnic” + suf. subst. rus. *-ик*>; (Vz. **zilnicul elevului* pentru *agenda/ carnetul de note al elevului*).

Calcuri morfematice adjectivale

Calcurile morfematice adjectivale nerecomandate din limba română din stânga Prutului reproduc, după limba rusă, structura unui lexem adjectival, ale cărui elemente se translează (total sau parțial), în același timp. De regulă, modelul adjectival rusesc este un lexem compus sau derivat (prin prefixare sau prin sufixare). Spre exemplu:

**adăugător*, *-oăre* pentru *suplimentar*, *-ă*, <cf. adj. rus. *дополнительный*, *-ая*, *-ое* ← vb. rus. *дополнить* „a adăuga” + suf. adj. rus. *-ельный*>; (Vz.

**porție adăugătoare* pentru *porție suplimentară*; **exercițiu adăugător* pentru *exercițiu suplimentar*);

**atotnoródnic*, -ă pentru *național*, -ă; *al întregului popor*, <cf. adj. rus. *всенародный*, -ая, -ое ← elem. de comp. rus. *все-* „atot-” + adj. rus. *народный* „popular; al norodului”>; (Vz. **bun atotnorodnic* pentru *bun național / bun al întregului popor*); [Unii autori consideră însă că **atotnoródnic*, -ă este un calc atât după rus. *всенародный*, cât și după rus. *общенародный*, <cf. adj. rus. *общенародный*, -ая, -ое ← adj. rus. *общий* „comun, general, global, total, universal” + adj. rus. *народный* „popular; al norodului”>, (vz. Mândăcanu, 1987: 56). După părerea noastră, prima variantă este cea mai apropiată de realitate.];

**atotunionál*, -ă pentru *unional*, -ă, <cf. adj. rus. *всероссийский*, -ая, -ое ← elem. de comp. rus. *все-* „atot-” + adj. rus. *союзный* „unional”>; (Vz. **competiție atotunională* pentru *competiție unională*);

**împrospătór*, -oáre pentru *care împrospătează*; *răcoritor*, -oare, <cf. adj. rus. *освежительный*, -ая, -ое ← pref. rus. *о-* (indică ideea de „transformare”; → „îm-”) + subst. rus. *свежесть* „prospețime, răcoare” + suf. adj. rus. *-ительный*>; (Vz. **spray împrospătór* pentru *spray care împrospătează aerul*; **adiere împrospătore* pentru *adiere răcoritoare*); [Calcul morfematic **împrospătór* a suferit o redimensionare prin hapologie, în urma căreia s-a suprimat silaba *-tă-* din lexemul **împrospătător*.];

**împustiit*, -ă pentru *pustiit*, -ă, <cf. adj. rus. *оыстоиенный*, -ая, -ое ← pref. rus. *о-* (indică ideea de „transformare”; → „îm-”) + subst. rus. *пустоиение* „pustiire” + suf. adj. rus. *-ный*>; (Vz. **sat împustiit* pentru *sat pustiit*);

**necărturár*, -ă pentru *care nu știe carte*; *analfabet*, -ă; *cu greșeli gramaticale*; *greșit*, -ă; *incorect*, -ă; *nepriceput*, -ă; *ignorant*, -ă, <cf. adj. rus. *неграмотный*, -ая, -ое ← pref. rus. *не-* (indică un sens opus; → „ne-”) + adj. rus. *грамотный* „care știe carte; priceput”>; (Vz. **scrisoare necărturară* pentru *scrisoare cu greșeli gramaticale*; **bătrân necărturar* pentru *bătrân care nu știe carte / analfabet*; **deputat necărturar* pentru *deputat nepriceput / ignorant*);

**sinestătător*, -oáre pentru *de sine stătător*, -oare; *independent*, -ă, <cf. adj. rus. *самостоятельный*, -ая, -ое ← pron. de întăr. rus. *само* „singur, însuși” + vb. rus. *стоять* „a sta” + suf. adj. rus. *-ельный*>; (Vz. **activitate sinestătătoare* pentru *activitate de sine stătătoare / independentă*);

**supraîmplinit*, -ă / **supraîndeplinit*, -ă pentru *depășit*, -ă, <cf. adj. rus. *перевыполненный*, -ая, -ое < elem. de comp. rus. *пере-* „peste”, „deasupra”, „supra-” + adj. rus. *выполненный* „realizat, împlinit; îndeplinit”>; (Vz. **plan/ normă supraîmplinit(ă) / supraîndeplinit(ă)* pentru *plan / normă depășit(ă)*).

Calcuri morfematice verbale

Calcurile morfematice verbale nerecomandate din limba română din Basarabia rezidă în reproducerea, după limba rusă, a structurii unui lexem verbal și în traducerea (totală sau parțială) a elementelor cuvântului imitat. Modelul verbal rusesc este, de regulă, un lexem compus sau derivat (prin prefixare sau prin sufixare). Spre exemplu:

**a bineamenajá* pentru *a amenaja cu tot confortul*, <cf. vb. rus. *благоустроить* < subst. rus. *благо* „bine” + vb. rus. *устроить* „a amenaja”>; (Vz. **a bineamenaja apartamentul* pentru *a amenaja apartamentul cu tot confortul*);

**a împustii* pentru *a pustii*, <cf. vb. rus. *онцмощить* < pref. rus. *о-* (indică ideea de „transformare”; → „îm-”) + vb. rus. *нцмощить* „a pustii”>; (Vz. **a împustii satul* pentru *a pustii satul*);

**a oformá* pentru *a definitiva*, *a finisa*; *a da un aspect exterior*; *a amenaja*, *a aranja*, *a decora*, *a ornamenta*; *a întocmi / a îndeplini formalitățile legale (în domeniul juridic sau în procesul de angajare într-un post)*; *a completa*, *a perfecta*, *a legaliza*, <cf. vb. rus. *оформить* < pref. rus. *о-* (indică ideea de „transformare”) + vb. rus. *формить* „a forma, a alcătui; a definitiva”>; (Vz. **a oforma clasa / apartamentul* pentru *a amenaja clasa / apartamentul*; **a oforma platoul (cu aperitive)* pentru *a aranja / a decora / a ornamenta platoul (cu aperitive)*; **a oforma referatul* pentru *a definitiva referatul*; **a oforma actele de angajare / *a (se) oforma la serviciu* pentru *a(-și) întocmi / a(-și) completa / a(-și) perfecta actele de angajare*; **a oforma o comandă* pentru *a perfecta o comandă*; **a oforma un contract* pentru *a întocmi în formă legală un contract*; **a oforma grafic o carte* pentru *a prezenta grafic o carte*; **a oforma artistic o carte* pentru *a ilustra o carte*); [În limba română din stânga Prutului, calcul verbal nerecomandat **a oforma* apare în contexte extrem de variate. Acest feno-

men se explică prin faptul că lexemul *оформить* din rusă are multiple valențe semantice. Calcul verbal în discuție este analizat și condamnat într-o serie de lucrări de cultivare a limbii (vz. Mândăcanu: 1987, 212–213; Mătcaș, 1995: 112; Guțu, 1998: 120; Popușoi, 2013: 76).];

**a precăută* pentru *a examina, a cerceta, a studia, a analiza, a dezbate, a discuta; a rezolva*, <cf. vb. rus. *рассмотреть* ← pref. rus. *рас-* (indică insistența; → „pre-”) + vb. rus. *смотреть за...* „a căuta de...; a îngriji de...”>; (Vz. **a precăuta chestiunea pentru a examina / a analiza / a discuta chestiunea; *a precăuta problema pentru a cerceta / a studia / a dezbate / a rezolva problema*);

**a supraîmplini / *a supraîndeplini* pentru *a depăși*, <cf. vb. rus. *перевыполнить* ← elem. de comp. rus. *пере-* „peste”, „deasupra”, „supra-” + vb. rus. *выполнить* „a realiza, a împlini; a îndeplini”>; (Vz. **a supraîmplini / *a supraîndeplini planul / norma pentru a depăși planul / norma*).

Deși, în raport cu alte manifestări lingvistice nerecomandate din româna de la Est de Prut, procedeul calchierii morfematice nu are o amploare atât de mare, fenomenul nu este de neglijat. În urma examinării acestui tip de calc, conchidem următoarele:

- Calcurile după cuvinte compuse fie calchiază ambele elemente componente (vz. **atotunional, *a bineamenaja, *sinecost* etc.), fie calchiază un element, iar celălalt se ia drept împrumut din rusă (cf. **podfustnic, *atotnorodnic, -ă* etc.);
- Calcurile după cuvinte derivate prin prefixare fie calchiază atât prefixul, cât și rădăcina (vz. **aprofunzime, *improspător, *precăutare* etc.), fie calchiază un element, iar celălalt/ celelalte se împrumută din rusă (vz. **oformare, *necărturar* etc.);
- Calcurile după cuvinte derivate prin sufixare calchiază rădăcina, iar sufixul fie se împrumută din rusă (vz. **zilnic*), fie se redă prin echivalentul său românesc (vz. **adăugător, *aprofunzime, *picurătoare* etc.); [O corespondență între sufixele din rusă și cele din română se poate urmări în următoarele perechi de sufixe: *-ep* (rus.) → *-ar* (rom); *-ue* (rus.) → *-are / -ire* (rom); *-ук* (rus.) → *-ar / -ist* (rom); *-ия* (rus.) → *-i(un)* (rom); *-ница* (rus.) → *-oare* (rom); *-ность* (rus.) → *-ie / -ime / -itate*

(rom); -ной / -ный (rus.) → -tor (rom); -щина (rus.) → -toare (rom); -ство (rus.) → -ism (rom) etc.]

De asemenea, trebuie subliniat că procedeul imitării structurii lexicale, după limba rusă, duce:

- fie la crearea unor lexeme inexistente în limba română standard (vz. *cumătrism pentru nepotism, *dereticătoare pentru femeie de serviciu, *sinecost pentru preț de cost; cost de producție, *adăugător pentru suplimentar, *împrospător pentru care împrospătează; răcoritor, *a precăuta pentru a examina, a cerceta, a studia, a analiza; a dezbate, a discuta; a rezolva etc.);
- fie la obținerea unor cuvinte care, în limba română literară, au alt sens și altă trăsătură gramaticală, în ceea ce privește clasa morfologică din care fac parte (cf. *zilnic s.n. „jurnal (intim); agendă de elev; carnet de note” vs rom. literar zilnic, -ă adj. „de fiecare zi; cotidian”; *circulator s.n. „abonament pentru mijloacele de transport în comun” vs rom. literar circulator, -oare adj. „care ține de circulația sângelui”).

Din cele prezentate mai sus, este evident că fenomenul calchierii morfematice nerecomandate duce la apariția unor (noi) forme lexicale care nu sunt în concordanță cu natura limbii române literare. De asemenea, calcurile de structură lexicală nerecomandate dublează inutil cuvintele din limba română. Prin urmare, este de datoria fiecăruia de a conștientiza gravitatea erorilor lexicale de acest gen și de a le evita.

Note

¹ În această lucrare, asteriscul (*) indică faptul că asemenea lexeme și structuri din limba română de la Est de Prut sunt nerecomandate.

Bibliografie

1. V. Guțu, *Dicționar al greșelilor de limbă*, Editura ARC, Chișinău, 1998.
2. Th. Hristea, *Calcul lingvistic ca procedeu de îmbogățire a vocabularului*, în *Sinteze de limba română*, ediția a III-a, Editura Albatros, București, 1984, p. 100-121.
3. N. Mățaș, *De la grotesc la sublim*, Editura Revistei „Limba Română”, Chișinău, 1995.
4. V. Mândăcanu, *Cuvântul potrivit la locul potrivit*, ediția a II-a, Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1987.
5. A. Palii, *Calchiera ca aspect al interferenței limbilor (contacte moldo-ruse)*, Editura Știința, Chișinău, 1991.
6. C. Popușoi, *Limba română actuală din Basarabia. Particularități morfosintactice și lexico-semantice*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția Aula Magna, București, 2013.

Cristina CORLA (HANȚ)

Grupul prepozițional în limba română. Trăsături distincte



C.C. – drd., Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad.

Abstract:

Prezentul studiu are ca obiectiv prezentarea generală a trăsăturilor grupului prepozițional în limba română. Punctul de plecare al analizei noastre îl reprezintă teoriile gramaticii generative, care consideră prepoziția clasă de cuvinte ce poate genera grup sintactic. Prima parte a articolului examinează conceptul de grup sintactic, având ca punct de reper cele două gramatici academice (GALR și GBLR). Cea de-a doua parte evidențiază particularitățile grupului sintactic care are drept centru o prepoziție / locuțiune prepozițională.

1. Conceptul de grup sintactic

Din perspectiva gramaticii generative, grupul sintactic se constituie ca unitate situată între cuvânt și propoziție și se referă la construcții de tip endocentric:

Grupul sintactic, concept fundamental al sintaxei moderne, reprezintă o proiecție a unui **cap lexical / centru** de grup, realizată pe baza actualizării disponibilităților combinatorii ale centrului. Grupul se caracterizează prin **coeziune sintactică** și **sintactico-semantică**, asigurată prin restricții de formă gramaticală impuse de centru (regim cazual, regim prepozițional,

restricții de acord sau de topică), mai rar, și prin restricții impuse de componente unele asupra altora (GBLR 2010: 16).

GALR și GBLR admit că proiecția sintactică se poate realiza numai de un centru lexical (așa cum reiese și din definiția citată), dar, în descrierile realizate claselor de cuvinte, sunt detaliate și exemplificate și situațiile în care elementele funcționale constituie grup sintactic cu termenul dominat (ne referim în special la prepozițiile funcționale și la conjuncțiile subordonatoare). Confuzia este generată probabil de prelucrarea diferită a teoriilor gramaticilor de tip generativ apărute în străinătate – unele lucrări admit că și clasele funcționale pot genera grup sintactic (centrul de grup este numit „slab”). Acest aspect primește relevanță pentru lucrarea noastră, dat fiind faptul că, în clasa prepoziției, sunt cuprinse atât elemente lexicale, cât și elemente funcționale. În ceea ce privește prepozițiile lexicale, lucrurile par să fie clare – acestea proiectează grupuri sintactice și se subordonează unui centru extern. Atunci când ne referim la prepozițiile funcționale, este necesar să optăm pentru una dintre cele două variante de interpretare. Dacă le considerăm centre de grup slabe, atunci proiecțiile lor vor fi tratate drept parte a grupurilor prepoziționale; dacă le contestăm statutul de capuri (fie ele și funcționale), atunci construcțiile sunt grupuri sintactice de altă factură – nominală, adjectivală, verbală, adverbială.

Grupul sintactic se particularizează prin următoarele trăsături: reprezintă o secvență de constituenți organizați în jurul unui centru sau cap de grup (cu excepția conjuncției coordonatoare, celelalte clase de cuvinte pot îndeplini acest rol), care impune termenului regizat anumite restricții (topică, regim casual, regim prepozițional, acord). Grupul poate fi monomembru, atunci când conține numai centrul de grup, respectiv complex (centrul de grup + constituenții relaționați sintactic și semantic cu acesta). În funcție de valoarea morfologică a centrului se disting următoarele tipuri: grup nominal (subtipuri: centru nominal-substantiv, centru nominal-pronume, centru nominal-numeral), grupul adjectival, grupul verbal, grupul adverbial, grupul interjecțional, grupul prepozițional. Grupul prepozițional nu poate fi monomembru, ca atare nu poate avea realizare absolută decât în situațiile eliptice – acestea presupun recuperarea termenului dominat. În esență, definițiile date au la bază exclusiv criteriul sintactic: „[...]

un component al enunțului constituit dintr-o prepoziție cu statut de centru de grup și un alt element care depinde de aceasta (aparținând, de obicei, nivelului propoziției” (GALR II 2008: 124); „[...] este format din prepoziție, având statutul de centru de grup, și complementul său obligatoriu exprimat” (GBLR 2010: 324); „[...] grupul sintactic organizat în jurul unei prepoziții și dirijat de aceasta în calitate de cap de grup prin fenomenul sintactic de guvernare și de atribuire de caz, grup ce poate apărea în poziții distincte în ierarhia sintactică a unei propoziții, fie în poziții actanțiale, deci strâns legate de regent, fie în poziții circumstanțiale (deci slab legate de regent)” (DȘL 1997: 380).

2. Specificul grupului prepozițional

Grupul prepozițional prezintă particularități comune cu celelalte grupuri sintactice, dar și trăsături care îl diferențiază de acestea. Ne vom referi în cele ce urmează la caracteristicile specifice grupului prepozițional.

2.1. Caracterul obligatoriu al determinantului

În literatura de specialitate, se vorbește de caracterul tranzitiv al prepoziției (Leuven și Melis 2001, Gaatone 2001, Adler și Kurzon 2008, Geană 2013), concretizat în obligativitatea existenței unui termen dominat: *lucrează în, am reușit grație, privește în jurul*. În limba română, situațiile de utilizare absolută a prepoziției sunt rare și explicabile gramatical prin fenomenul elipsei. Rareori, prepoziția poate apărea fără termenul dominat, dar acesta este recuperabil din context: *Cum doriți să fie cafeaua: cu lapte sau fără? Cu! Vorbim după*.

O altă situație pe care am întâlnit-o în analizele gramaticale este aceea de schimbare a statutului jonctivului: *Sunteți pentru lege sau împotriva? Privește spre tine și în jur*. Cuvintele evidențiate nu mai au valoare de prepoziție / locuțiune prepozițională, ci sunt adverbe. Există și enunțuri în care prepoziția cu regim de genitiv și adverbul din care provine au formă omonimă: *Sunt contra fumatului. Iar sunteți contra?* Dezambiguizarea se poate realiza prin substituirea cu termeni care au formă specifică pentru fiecare dintre clasele amintite: *Sunteți împotriva fumatului*. – prepoziție; *Sunteți împotriva?* – adverb.

2.2. Funcționarea în structură ternară

Prepoziția funcționează într-o structură ternară, formată din doi termeni lexicali plini și din prepoziție – prepoziția are capacitatea de a lega termenii, instituind un raport de subordonare între aceștia –, este, de altfel, singurul element jonctiv la nivel intrapropozițional. Gramatica actuală încadrează prepoziția între categoriile gramaticale fundamentale alături de nume, verb și adjectiv. Relația stabilită poate fi privită atât din punct de vedere sintactic, cât și la nivel semantic. La nivel **sintactic**, prepoziția stabilește o dublă relație – pe de o parte, regizează un termen în calitate de centru de grup și îi impune acestuia anumite restricții gramaticale (mai multe, în cazul numelui, mai puține, dacă termenul dominat este un adverb sau un verb la formă non-finită); atunci când termenul este un nominal, relația dintre prepoziție și acesta se stabilește prin recțiune – centrul de grup îi impune nominalului anumite categorii gramaticale pe care el nu le posedă în mod intrinsec: caz, determinare, gen¹ și număr. Pe de altă parte, prepoziția funcționează ca jonctiv prin subordonarea întregului grup unui centru de grup extern². La nivel **semantic**, prepoziția funcționează ca predicat³ de tip special, relațional – are rolul de a lega două componente dintre care unul se constituie el însuși ca predicat, iar celălalt, dependent de prepoziție, se concretizează prototipic prin nominal și are actualizare obligatorie.

2.3. Coeziunea cu termenul regizat – insula sintactică

Coeziunea termenilor în grupul sintactic prepozițional este foarte strânsă – se vorbește, în acest sens de constituirea unei insule sintactice (Van Riemsdijk 1978, Leuven și Melis 2001, Melis 2003). Construcțiile prepoziționale sunt protejate de anumite operații sintactice: în limba română nu este posibilă detașarea prepoziției de termenul dominat, nici deplasarea ei, decât în condițiile dislocării întregii structuri. În schimb, în funcție de coeziunea forte sau slabă a grupului prepozițional, pot fi inserați termeni care permit distanțarea capului de determinantul obligatoriu. Astfel, dacă termenul regizat este un nominal, acesta poate fi precedat de alți determinanți adjectivali: *A așezat caietul pe curata, colorata și atrăgătoarea față de masă. Luptă împotriva acestui viciu. S-a făcut de râs în fața tuturor acelor cunoscuți oaspeți.* Dacă prepoziția domină un adjectiv, nu este posibilă îndepărtarea celor doi termeni: *De mică a știut ce e frica. Nu mai poate de obosită. Din*

alb s-a făcut verde. **De foarte mică** a știu ce e frica. Nu mai poate **de extraordinar de obosită**. **Din prea alb** s-a făcut **prea verde**. Când determinantul se realizează prin verb la forme non-finite, coeziunea grupului prepozițional este foarte puternică, fapt ce determină imposibilitatea inserării unor termeni între prepoziție și cuvântul dominat: *A plecat fără a saluta*. *Vine pentru a privi peisajul*⁴. **De citit**, a citit. Același comportament are grupul prepozițional alcătuit din prepoziție și adverb: **Până acolo** mai are mult drum de străbătut. **Pleacă de aici**⁵.

Situația prepozițiilor subcategorizate sau semilexicale este puțin diferită: ele realizează o relație mai intimă cu termenul din stânga prin faptul că acesta selectează prepoziția, fapt ce determină ocurența în această poziție a unei singure prepoziții: *a apela la*, *a depinde de*, *a consta în*, *conform cu*, *egal cu*, *sinonim cu*, *departe de*, *referitor la*. În acest caz, prepozițiile reprezintă o restricție sintactico-semantică a unui centru de grup extern – suprimarea prepoziției determină transformarea prepoziției în enunț nereperabil gramatical: *El apelează*. *Acționează conform*. *Noi contăm*. *Acțiunea consistă*. Unii regenți admit două prepoziții: *a consta în / din*, *a fi apt de / pentru*. Și în aceste situații este permisă inserarea unor termeni atât între regent și grupul prepozițional, cât și în interiorul grupului: *El apelează des la acești oameni*. *Nu suntem apti întotdeauna de asemenea fapte*.

Observația 1: Coeziunea este mult mai puternică în cadrul construcțiilor devenite fixe de genul cuvintelor compuse sau a locuțiunilor alcătuite cu ajutorul prepoziției: *floare-de-coliș*, *Albă-ca-Zăpada*, *pe neașteptate*, *în vârstă*, *pe nepusă masă*, *nemaipomenit de*, *destul de*, *fel de fel de*.

Observația 2: În limba română, prepoziția nu fuzionează cu termenul dominat, ci se concretizează întotdeauna ca element distinct. Cazurile de fuzionare a componentelor grupului prepozițional s-au produs în timp și constă fie în transformarea unor locuțiuni în cuvinte compuse prin aglutinare, fie în alipirea unor prepoziții: *acasă* (*ad+casa*), *alene* (*ad+lene*), *afund* (*ad + fund*), *alături* (*ad+lature*), *amurg* (*ad+murg*), *adesea* (*ad+des*), *alipi* (*ad+lipi*), *asfinți* (*ad+sfânt*), *amâna* (*ad+mâne*), *totdeauna* (*tot+de+una*), *odinioară* (*una+de+una+hora*), *dedesubtul* (*de+de+sub*), *deasupra* (*de+asupra*), *despre* (*de+spre*), *din* (*de+în*), *încât* (*în+cât*), *cuminte* (*cu+minte*);

2.4. Echivalența grupului cu alte clase de cuvinte

Cele mai multe grupuri prepoziționale pot fi echivalente cu grupuri adverbiale: *A plecat spre casă = a plecat acolo. Vine peste două zile = vine atunci. Acționează ca un hoț = acționează cumva.* Grupurile prepoziționale care au drept centru o prepoziție de tip funcțional au comportament diferit: cele care ajută la exprimarea analitică a cazurilor genitiv sunt sinonime fie cu grupuri nominale (substantivale sau pronominale): *Este mama a doi copii = mama copiilor/lor; A plecat fiul de împărat = fiul lui/împăratului; dă la mama cartea = dă-i ei/mamei,* fie cu grupuri adjectivale: *Acesta este fiul de împărat = fiul împărătesc; fiul de împărat = fiul său.*

2.5. Natura morfologică a termenului dominat

Una dintre problemele pe care le ridică relația prepoziției cu termenul dominat este legată de calitatea morfologică a celui din urmă. În tradiția gramaticală, se vorbește de prepoziție întotdeauna prin referire la regimul cazual al acesteia. Se recunoaște astfel că prepozițiile pot impune unul dintre cazurile genitiv, dativ sau acuzativ și că, în limba română, prepozițiile au regim cazual unic.⁶ Două aspecte, strâns legate între ele, se cuvin discutate în acest sens: faptul că determinantul prepoziției nu este întotdeauna un nominal, respectiv ce se întâmplă cu regimul cazual atunci când prepoziția este urmată de clase de cuvinte care nu au categoria gramaticală a cazului.

Să luăm următoarele exemple: *Din roșu s-a făcut galben. A reușit fără a se strădui. Cartea este pentru citit. E mult de mers până acolo.* Se observă că în toate enunțurile date prepoziția regizează un termen de factură non-nominală. Ca atare, deși nominalul pare să fie determinantul obligatoriu privilegiat al prepoziției, el nu este și determinant exclusiv. În general, problema regimului cazual al prepoziției în asemenea contexte este fie ignorată, fie tratată în treacăt. Majoritatea gramaticienilor se mulțumesc să înregistreze exemplele fără a pune în discuție funcționalitatea prepoziției. Un spațiu mai larg de analiză se acordă adjectivului însoțit de prepoziție. Putem distinge, în acest sens, două interpretări majore: pe de o parte, se acceptă faptul paradoxal în sine că un adjectiv (termen acordat prin excelență) se subordonează în același timp prin acord unui nominal (*Din mic s-a făcut mare (el).*

Din mică s-a făcut mare (ea).) și este dominat de prepoziție, formând împreună cu aceasta un grup prepozițional ce îndeplinește, de obicei, funcția sintactică de complement prepozițional (*Din alb s-a făcut gri*), circumstanțial de cauză (*Nu mai putea de supărată*), circumstanțial de timp (*De tineri se știu*) etc. Pe de altă parte, există opinii conform cărora prepoziția nu poate domina un adjectiv (principiul unicității mijlocului de subordonare) și, drept consecință, termenul regizat de aceasta s-a substantivizat (Neamțu 2006-2007, Chiorean 2009). Din acest punct de vedere, structura trebuie tratată în cadrul nominalelor. Soluțiile mixte de interpretare dau naștere ambiguităților. De pildă, Bejan susține că prepozițiile nu au regim atunci când însoțesc adjectivele, drept urmare, termenul cu prepoziție se subordonează prin acord unui nominal (Bejan 1995: 259) *O știu pe Anca de mică* (acuzativ), *Ea strălucește de frumoasă* (nominativ). Pe de altă parte, admite că prepoziția își exercită funcția relativă și structura îndeplinește funcția sintactică de circumstanțial de timp, de mod, relativ etc. Altfel de lectură realizează Coteanu – vorbește de superlativul ascuns: *De harnic, nu-l întrece nimeni. De leneș ce era, nici bucătura la gură nu și-o ducea.* = superlative absolute care „rezultă din combinarea unui comparativ de egalitate cu un predicat negativ și poate fi analizat astfel: (*Atât de harnic este (ca nimeni altul, deci) nu-l întrece nimeni*” (Coteanu 1982: 91).

Gramatica generativă admite că structurile trebuie receptate drept grupuri prepoziționale formate din prepoziție-centru de grup cu regim de acuzativ și adjectiv; grupul în ansamblu îndeplinește funcțiile sintactice de circumstanțial de timp (*O știm de mică*), de mod (*Omul părea mai mult mort decât viu*), de relație (*De mândră, era mândră*), obiect prepozițional (*Din negru s-a făcut alb*), circumstanțial de cauză (*Strălucește de elegantă*), complement predicativ al obiectului (*Te-au luat drept fraier*) etc.

Există și o teză a dublei subordonări:

„Dat fiind însă faptul că adjectivul / participiul din structurile de acest tip stabilește o relație de dublă subordonare (atât față de verb, cât și față de un nominal, uneori subînțeles, relație evidențiată prin acord, cf. *Din îmbujorată, fața i s-a făcut / i-a devenit palidă.* < *Deși era îmbujorată, fața i s-a făcut / i-a devenit palidă*), grupul prepozițional adjectival a fost exclus din clasa de substituție a complementului prepozițional

și încadrat la poziția sintactică numită predicativ suplimentar, ca și grupul prepozițional nominal din construcții ca **Din prinț, tânărul s-a transformat / prefăcut în broscoi**. < *Deși era prinț, tânărul s-a transformat / prefăcut în broscoi*” (GALR II 2008: 441).

Cea de-a doua situație este mai complicată: prepoziția regizează fie un verb la infinitiv / gerunziu / supin (forme non-finite), fie un adverb. Întrebarea care se pune este dacă mai pot fi considerate aceste structuri grupuri prepoziționale din moment ce prepoziția nu impune nici restricții de caz, nici restricții de articulare, nici rol tematic (în literatura de specialitate rolul tematic este tratat numai în legătură cu grupul nominal). Nu credem că este suficient să înregistrăm posibilitățile combinatorii, ci este necesar să punem sub semnul întrebării modul de funcționare a acestor construcții. Este evident că prepoziția își manifestă totuși rolul relațional, dovadă că structurile nu pot apărea fără ea: *A reușit a se strădui. Cartea este citit. E mult mers acolo*.

2.6. Unicitatea determinantului obligatoriu

Se admite în teoria gramaticală faptul că prepoziția nu domină decât un singur determinant. Problema merită o analiză atentă. Să examinăm contextele în care prepoziția pare să fie centru de grup pentru doi determinanți obligatorii, aflați în relație de coordonare: **Este pentru colegii și prietenii tăi. Masa este din lemn și fier**. Există și în acest caz două poziții – repetarea prepoziției nu este obligatorie, respectiv se impune reluarea prepoziției indiferent de context. Ne raliem celor care susțin că este necesară recurența prepoziției, dat fiind faptul că ea reprezintă de fiecare dată centru de grup sintactic. Prin urmare, existența a doi termeni dominați de aceeași prepoziție este doar o aparență. Comportament asemănător manifestă prepozițiile cu regim de genitiv dublate prin pronume semiindependente: **Luptă împotriva traficantilor și a susținătorilor acestora**. Chiar dacă nominalele în genitiv sunt coordonate, cel de-al doilea determinant (*susținătorilor*) nu este regizat de prepoziție, ci de pronumele *a* care ține locul jonctivului.

Observație: coordonarea se poate realiza între termeni dominați de prepoziții cu același regim: **Vino cu sau fără flori. Zboară dedesubtul sau deasupra norilor?** Rar, prepozițiile au regim diferit: **Este pro sau contra cuiva? V-ați pronunțat pentru sau împotriva schimbării?**

Există și gramaticieni care vorbesc despre determinantul dublu în anumite construcții care au caracter fix (Melis 2003, Melis și Leuven 2001): *A învățat lecția **cuvânt cu cuvânt**. Citea **pagină după pagină**. Procedează după principiul **ochi pentru ochi, dinte pentru dinte**. Face **eroare după eroare***. Autorii observă că prepoziția funcționează aici ca un cvasicoordonant și reprezintă un fel de interpoziție care nu se mai relaționează cu un centru de grup extern.

2.7. Topica prepoziției

Un alt loc comun legat de această clasă de cuvinte este acela că prepoziția are o poziție fixă față de termenul regizat, mai exact, că, așa cum relevă și etimologia, stă în fața cuvântului dominat. Am exemplificat în secțiunea anterioară câteva situații de interpoziție regăsite și în limba română. Ne vom opri în cele ce urmează asupra contextelor în care prepoziția funcționează ca postpoziție: *Atitudinea sa este **destul de bună**. **Fel de fel de** vorbe spune. Ești **nemaipomenit de** rău. **Ce de** fructe ai adunat! **Astfel de** oameni sunt rari*. Structurile cu postpoziție realizează o subordonare inversă, de la stânga spre dreapta. Ele se regăsesc în grupări fixe de tip locuțional.

Unele construcții au caracter interpretabil – ne referim în special la următoarele situații: numeral cu prepoziție + substantiv (*Douăzeci **de** oameni au plecat*), substantiv / adjectiv + prepoziție + substantiv (*Nenorocitul **de** Ion nu știe nimic*). Interpretările date în gramatici sunt următoarele:

1. prepoziția funcționează în context prototipic – este centru de grup sintactic (regizează substantivele *oameni, Ion*); impune restricții gramaticale termenilor dominați (cazul acuzativ, formă nearticulată); grupurile formate îndeplinesc funcția sintactică de atribut substantival prepozițional; centrele de grup externe (*douăzeci, nenorocitul*) au valoare morfologică de substantive și ocupă poziția sintactică de subiecte (ambii termeni au suferit un proces de recategorizare datorat inserției prepoziției care reorganizează structurile: a se compara cu *Nouăsprezece oameni au plecat. Nenorocitul Ion nu știe nimic*, în care termenii *nouăsprezece, nenorocitul* au valoare adjectivală.).

2. prepoziția devine postpoziție: inserția ei nu schimbă organizarea structurilor; o asemenea receptare are la bază evidența și primatul acordului asupra joncțiunii prepoziționale: prin urmare, substantivele

oameni, Ion își păstrează statutul de subiecte ca în enunțurile Nousprezece oameni au plecat. Nenorocitul Ion nu știe nimic. Drept consecință, termenii douăzeci/nenorocitul sunt însoțiți de postpoziție, au valoare adjectivală și funcție sintactică de atribuite adjectivale. O asemenea interpretare implică faptul că funcționalitatea postpoziției este nulă, din moment ce funcționează regula acordului: Treizeci și două de scaune s-au rupt. Nenorocita de ea nu știe nimic.

2.8. Subordonarea grupului unui centru sintactic extern

Funcționarea prepoziției în structura ternară presupune subordonarea grupului unui cap / centru sintactic extern care determină funcția sintactică a grupului și îi influențează sensul (în construcțiile în care prepoziția este subcategorizată / semilexicală, regentul impune prepoziția și, împreună cu aceasta, rolul tematic, dacă termenul regizat este un nominal). Reiese din acestea că grupul prepozițional are întotdeauna un statut de grup subordonat, integrat în alt grup sintactic. De altfel, mulți gramaticieni îl tratează ca extindere a celorlalte grupuri sintactice. Grupul prepozițional se poate subordona tuturor celorlalte grupuri sintactice: nominal ($_{GN}$ [Cartea $_{Gprep}$ [**pentru mama**]] a fost scumpă.), verbal ($_{GV}$ [Vine $_{Gprep}$ [**spre noi**.]]), adjectival ($_{GAj}$ [Pare $_{Gprep}$ [**cu ceilalți**.]]), adverbial ($_{GAdv}$ [Locuiește $_{Gprep}$ [aproape $_{Gprep}$ [**de noi**.]]]), prepozițional ($_{Gprep}$ [Ia cartea $_{Gprep}$ [de $_{Gprep}$ [**pe masă**.]]]), interjecțional ($_{GInt}$ [Hai $_{Gprep}$ [**cu noi!**]])

În limba română se regăsesc puține situații de funcționare a prepoziției ca relator simetric: *Mama **cu** tata au plecat. Mama **și** **cu** tata au plecat.* Prepoziția are în acest context comportament specific conjuncției de tip coordonator și relaționează, prin urmare, doi termeni aflați pe aceeași poziție în ierhia sintactică. Schematic, relația poate fi reprezentată astfel: *Mama* < **cu** > *tata au plecat*, la fel ca în: *Mama* < **și** > *tata au plecat* sau [*Mama*] **cu** [*tata*] au plecat. Or, prepoziția funcționează, în general, ca relator asimetric, ca element subordonator, formând un grup sintactic cu termenul dominat, grup ce se subordonează, în ansamblu, unui centru sintactic extern: *A plecat la munte $_{Gprep}$ [cu mama].*

Tot de poziția sintactică de subiect se leagă utilizarea atipică a unor prepoziții. Tradiția gramaticală face distincția dintre excepțiile reale și cele aparente, dar granița dintre cele două categorii nu este fixă.

Structura marcată din enunțul *A venit **la lume** de nu mai încăpea în sală* este interpretată fie drept excepție reală de subiect (Iordan 1954, GLR II 1954), fie drept abatere aparentă (Graur 1973, Hristea 1981, Bejan 1995, Constantinescu-Dobridor 1998). Ne interesează la aceste construcții funcționalitatea prepoziției – dacă ea introduce, într-adevăr, un subiect, funcționalitatea ei este nulă, din moment ce subiectul se află în relație de interdependență cu predicatul⁷. Cu alte cuvinte, prepoziția s-a recategorizat: și-a pierdut calitatea prepozițională, a suferit conversiunea în adjectiv, dovadă că termenul nu poate fi înlocuit cu altă prepoziție (*Au venit **spre** invitați de nu mai încăpeau în sală.*) spre deosebire de contextul prototipic (*Au venit **spre** munte.*). De asemenea, nu este permisă substituția cu un adverb de loc: *Au venit aici de nu mai încăpeau în sală.* spre diferențiere de *Au venit **spre noi**.* = *Au venit **aici**.* O altă probă o reprezintă acceptarea prezenței unui modificador: *Au venit **chiar la invitați** de nu mai încăpeau în sală.* *Au venit **chiar la munte.*** *Au venit **pe la munte.*** Totodată, prepoziția *la* admite subordonarea unui centru de factură prepozițională: *Au venit **de la invitați** de nu mai încăpeau în sală.* *Au venit **de la munte.*** Drept urmare, *la* din componența structurii analizate îndeplinește funcția sintactică de atribut adjectival al substantivului cu rol de subiect⁸.

În alte cazuri, abaterile de la construcția subiectului în nominativ pot fi explicate prin absența / subînțelegerea centrului de grup extern al grupului prepozițional, adică a subiectului real. Asemenea cazuri sunt constituite de enunțurile: *Au venit **cu toții** la noi.* ***De aceștia** s-au mai văzut.* ***De-alde ăștia** mai sunt pe lume.* *Au mai venit **din invitați.*** Prin urmare, grupurile prepoziționale nu sunt subiecte reale, ci aparente și se subordonează unor subiecte subînțelese: *Au venit (ei) **cu toții** la noi.* (Oameni) ***de aceștia** s-au mai văzut.* (Oameni) ***de-alde ăștia** mai sunt pe lume.* *Au mai venit (unii, mulți) **din invitați.***

Vom considera excepții reale enunțurile în care apariția prepoziției în poziția sintactică de subiect se datorează fenomenului imbricării: *Mă gândesc **la cine** îmi place.* *Luptă **pentru ce** se vede.* Prepoziția este cerută de termenul anterior (regent al propoziției subordonate), dar domină un relativ cu funcție de subiect, căruia îi impune nu numai forma, ci și cazul: *Se pronunță **împotriva cui** crede în eresuri.* *A reușit **grație cui** a pus umărul la treabă.*

3. Câteva considerații finale

În acest studiu am examinat comportamentul grupurilor prepoziționale în limba română actuală, din perspectiva teoriei gramaticii generative. Primul obiectiv a fost acela de a realiza o delimitare a conceptelor utilizate în gramatică pentru a desemna grupul prepozițional. În acest sens, am restrâns sfera conceptului de grup prepozițional la structura formată din prepoziție centru de grup sintactic și termenul dominat de aceasta. Am optat pentru considerarea prepoziției funcționale drept cap de grup slab, din cauză că aceasta nu schimbă natura constituentului pe care îl domină. În ceea ce privește cel de-al doilea obiectiv fixat – prezentarea specificului grupului prepozițional în limba română – am relevat faptul că grupul prepozițional nu poate fi monomembru decât în situații de excepție, explicabile prin fenomenul elipsei. Cu alte cuvinte, prepoziția centru de grup are întotdeauna caracter tranzitiv. Un alt comportament specific este funcționarea în structură ternară – am evidențiat faptul că prepoziția relaționează doi termeni (plini lexical) și stabilește coeziuni diferite cu aceștia. În principiu, dirijarea sintagmatică a formei termenului regizat se realizează prin recțiune (dacă termenul este un nominal), dar se pot identifica în limba română actuală și situații atipice (relația stabilită prin acord, prin simpla alăturare a termenilor). Am utilizat sintagma „insulă sintactică” pentru a desemna comportamentul tipic al grupului prepozițional în limba română – acesta este protejat de anumite operații sintactice (de exemplu, mutarea / dislocarea prepoziției în enunțurile de tip interogativ.). O altă caracteristică o reprezintă caracterul obligatoriu subordonat al grupului prepozițional – situațiile de utilizare absolută se întâlnesc numai în enunțuri eliptice. Ne-am referit totodată la unicitatea determinantului dominat de prepoziție, demonstrând că, inclusiv în cazul coordonării cuvintelor regizate de prepoziție, subordonarea față de același centru de grup este doar aparentă – coordonarea presupune fie reluarea jonctivului (subînțelegerea lui), fie existența unui alt centru de grup (pronumele semiindependent). Pentru echivalența grupului sintactic analizat cu alte clase de cuvinte ne-am referit la tipurile de grupuri, clasificare în funcție de calitatea morfologică a prepoziției (lexicale/semilexicale / funcționale). În ceea ce privește topica prepoziției, am examinat structurile prototipice și atipice pentru a ilustra funcționarea prepoziției ca postpoziție.

Note ■

¹ Prepoziția poate impune formă de gen unui nominal numai atunci când acesta este un adjectiv pronominal posesiv în acuzativ, situație înregistrată în gramatici drept excepție, dat fiind faptul că acordul este mai degrabă formal și se datorează elementului final din componența prepoziției (-a, -ul, -le), omonim cu articolul definit: *A luptat împotriva ta. Privește cu atenție împrejurul său. În spatele meu se mișcau trupele inamicilor.*

² Situațiile în care grupul prepozițional apare fără a fi subordonat unui centru sintactic extern sunt rare și presupun posibilitatea recuperării regentului din context: *La masă! Pe cai! În clasă, vă rog!*

³ „**Predicatul semantic** reprezintă componentul propoziției care asociază unei entități o proprietate sau care stabilește o relație determinată între două sau trei entități.” (GALR II: 241)

⁴ Singura inserție pe care pare să o accepte acest tip de grup prepozițional este a semiadverbului *mai*: *A plecat fără a mai saluta.*

⁵ Și în această situație este permisă inserția unor semiadverbe: *Pleacă de pe aici. Până pe acolo mai are mult.*

⁶ Regimul cazual unic este pus în discuție în unele lucrări dat fiind faptul că prepozițiile cu regim de genitiv nu mai impun acest caz atunci când sunt urmate de adjective pronominale posesive cu formă de acuzativ sau de clitic pronominale de dativ. Soluțiile oferite sunt diverse: fie se reconsideră paradigma pronumelui personale / posesiv în genitiv prin adăugarea de noi forme (*mea, ta, sa* etc., respectiv *-mi, -ți, -i* etc.), fie prin admiterea regimului prepozițional multiplu (prepozițiile de genitiv regizează cazuri diferite în funcție de forma termenului dominat).

⁷ Gramaticile recente propun receptarea subiectului ca subordonat al predicatului: „În concepția acestei gramatici, **subiectul**, a cărui apariție este condiționată de capacitatea sintactică a verbului de a accepta un nominal-subiect, este interpretat ca aparținând clasei complementelor, fiind considerat **tip special**, «*privilegiat*» de complement” (GALR II 2008: 319).

⁸ Jordan (1954) explică mecanismul care a stat la baza formării structurii cu *la* afectiv – la început, *la* a avut valoare prepozițională în construcții în care substantivul îndeplinea funcția sintactică de circumstanțial (indicând locul), apoi formularea s-a extins la obiectul direct (*A mâncat la prune!*) și, în final, la construirea subiectului. Există autori care îl interpretează fie drept numeral nehotărât (Hristea 1981), fie drept particulă exclamativă echivalentă cu *mulți* (Graur 1973, Bejan 1995, Constantinescu-Dobridor 1998). Lizica Mișuț susține că acest subiect este de tip cantitativ (similar celui construit cu ajutorul lui *ce de*), și are la bază construcții exclamative: *S-au adunat la oameni! Ce de oameni s-au adunat!* (Mișuț 2007).

Bibliografie ■

GALR I 2008 = Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei Române, București.

GALR II 2008 = Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. II, Editura Academiei Române, București.

GBLR 2010 = Pană Dindelegan, Gabriela (2010) (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.

DȘL 1997 = Bidu-Vrânceanu, Angela, Călărașu, Cristina, Ionescu-Ruxândoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicționar general de științe ale limbii*, Editura Științifică, București.

Adler, Silvia, Kurzon, Dennis (editori) (2008), *Adpositions. Pragmatic, semantic and syntactic perspectives*, John Benjamins Publishing Company, Typological Studies in Languages (TSL), vol. 74, Amsterdam / Philadelphia.

Bejan, Dumitru (1995), *Gramatica limbii române. Compendiu*, Editura Echinoc, Cluj-Napoca.

Chiorean, Luminița (2009), „Adnotări la gramatica prepoziției”, în „Limba Română”, nr. 11-12, anul XIX.

Constantinescu-Dobridor Gh. (1998), *Sintaxa limbii române*, Ediția a II-a, revăzută, Editura Științifică, București.

Coteanu, Ion (1982), *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, București.

Gaatone, David (2001), *Les prépositions: une classe aux contours flous*, în „Travaux de linguistique”, 1-2 (42-43).

Geană, Ionuț (2013), *Construcții verbale prepoziționale în limba română*, Editura Universității din București, București.

Graur, Al. (1973), *Gramatica azi*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.

Gruică, G. (1981), *Acordul în limba română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Hristea, Theodor (1981), (coord. și autor principal), *Sinteze de limba română*, Editura Didactică și Pedagogică, București, Ediția a II-a.

Jordan, Iorgu (1954), *Limba română contemporană*, Manual pentru Instituțiile de Învățământ Superior, București.

Jordan, Iorgu, Robu, Vladimir (1978), *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

Leuven, Ku, Melis Ludo (2001), *Syntaxe du groupe prépositionnel*, în „Travaux de linguistique”, nr. 1-2 (42-43), p. 11-12.

Melis, Ludo (2003), *La préposition en français*, Ophrys, L'Essentiel français, Paris.

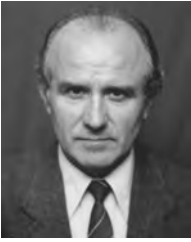
Mihuț, Lizica, Miuța, Bianca (2007), *Limba Română. Sinteze și exerciții*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad.

Neamțu, G.G. (2006-2007), *O clasificare categorial-relațională a atributului în limba română. Cu adnotări*, în „Dacoromania”, p. 111-145.

van Riemsdijk, H. C. (1990), *Functional Preposition*, în H. Pinkster & I. Genée (editori), „Unity in diversity”, Dordrecht, Foris, p. 229-241.

Gheorghe CHIVU

Numele dracilor în traducerea românească a *Divinei Comedii*



Gh.C. – prof. univ. dr.,
Catedra de limba română
a Facultății de Litere
de la Universitatea din
București, cercetător șt. gr.
I la Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Alexandru
Rosetti” din București.
Membru corespondent
al Academiei Române
din 2010. Coordonatorul
programului de cercetare
„Enciclopedia literaturii
române vechi” (Institutul
„G. Călinescu”, București).
Coautor și colaborator a
numeroase monografii și
dicționare, apărute la Editura
Academiei Române, precum
*Dictionarium valachico-
latinum. Primul dicționar
al limbii române* (2008),
*Documente și însemnări
românești din secolul al
XVI-lea* (1979). Laureat al
Premiului „Timotei Cipariu” al
Academiei Române (1993).

1. Versiunea dată de George Coșbuc *Divinei Comedii* este, fapt încă puțin cunoscut, rezultatul unei munci îndelungate și competente asupra textului dantesc, cunoscutul poet traducând, prelucrând și uneori revenind asupra versiunii românești inițiale timp de aproape două decenii¹.

Textul obținut după un astfel de efort, tipărit în integralitatea sa postum², dovedește cunoașterea profundă a originalului italian, cunoaștere dublată de talentul poetic adesea remarcat al traducătorului român. George Coșbuc a vrut și a reușit să ofere un echivalent românesc aproape perfect, deopotrivă în conținut și în formă, al originalului, respectând ideile sursei și reconstruind atent, cu mijloacele limbii române, forma acesteia.

Versiunea românească obținută este astfel nu doar traducere în sensul curent al termenului, ci și adecvare, refacere în cadrul și prin limba română a textului dantesc. Iar variantele numeroase cunoscute, păstrate în fonduri de manuscrise diverse (nu doar la Biblioteca Academiei din București, căreia Elena Coșbuc i-a donat arhiva poetului) sau risipite prin publicațiile literare din deceniile de început ale veacului al XX-lea, fac dovada muncii depuse și marchează etapele unui proces nici-

când încheiat sau considerat finalizat de un poet ce căuta inclusiv perfecțiunea prozodică.

„Meșteșugul lui – nota Emanoil Bucuța, unul dintre comentatorii avizați ai traducerii date de G. Coșbuc *Divinei Comedii* – a vrut să fie ca al unui mozaicar, năimit ca să schimbe cu altele pietrele unei opere de artă, la care ca la o icoană se ruga. Nu s-a gândit să prefacă, ci numai să puie în loc, bucată cu bucată. Se poate să fie traduceri mai strălucite și mai melodioase decât a ieșit cea românească a lui Coșbuc, dar ar fi greu să se arate una mai credincioasă și mai în spiritul de obârșie decât a lui.”³.

2. Valabilitatea acestei caracterizări iese foarte bine în evidență din analiza formei date cânturilor XXI și XXII din *Infern*, cânturi în care apar corespondentele românești pentru numele dracilor ce îi însoțesc și îi supraveghează pe Virgiliu și pe Dante în timpul trecerii peste puntea dintre bolgia a patra și „a cincea vale”.

Sunt acestea nume neconvenționale, dacă ne raportăm la spiritul curent, uzual, al procesului de denominare, nume diferite totodată de specificul și de caracteristicile românești ale actului de numire a „nenumitului”, de utilizare adică, în condițiile unei cunoscute și atent respectate „interdicții de limbaj”, a substitutelor unor nume considerate aducătoare, prin simplă invocare, de rău și de nenorocire.

„Cumplitele-gheare”, corespondent găsit de George Coșbuc pentru italianescul *Malebranche*, nume generic pentru dracii însărcinați să fie paznici în Malebolge, sunt conduse de Codârloi (numit, în prima variantă a *Infernului*, Coadă-Încârligată) și au nume ce se regăsesc înseriate în terținele 40 și 41 ale cântului XXI⁴:

„Hei, Zbate-Aripi, în front, cu Farfarel,
și Bot-de-Ogar cu voi, și Vița-i-Sece!
Haid', Fund-de-Iad, și tu, și Parpanghel,
nebunul Cap-de-Câne, să mai plece
colțatul Rât-de-Porc și Forforoată!
Bărboi-Zbârlit vătaf acestor zece!”

În prima variantă, abandonată de George Coșbuc, a *Infernului*, cele două terține aveau forma:

„Hei, Zbate-Aripi și Vânt-Turbat, te scoală!
 Tu, Bot-de-Câne, haid'! Curând să plece
 și Fund-de-Iad, și Foc-Aprins, și Vără-n-Boală,
 și Rât-de-Porc, și Vița-i-Sece,
 și Gheară-de-Ogar, iar tu nainte,
 Zbârlită-Barbă, -n cârdul cel de zece!”

Simpla comparare a celor două variante de traducere pune în evidență nu doar o temperare a „nervului” artistic în forma considerată finală a *Infernului*, ci și unele diferențe de numire a dracilor, diferențe amplificate de variantele cuprinse în cele două amintite cânturi ale primei cărți din *Divina Comedie*, variante ce nu pot fi considerate totdeauna simple sinonime denominative, chiar dacă, aparent, fac trimitere la același referent. Mă gândesc, atunci când fac această afirmație, la Farfarel față de Vânt-Turbat, la Bot-de-Ogar față de Bot-de-Câne, dar mai ales la Parpanghel față de Foc-Aprins, la Forforoată față de Gheară-de-Ogar sau la Vița-i-Sece față de Vără-n-Boală, în care numele au la bază alt procedeu de creare și, ușor de observat, nu pun în evidență aceeași idee.

Iar o paralelă cu textul dantesc evidențiază faptul că între forma italienească și cea românească a celor două terține din cântul XXI corespondențele dintre numele italianesc al unui drac, dat de Dante, și cel românesc, atribuit de George Coșbuc, făcute de regulă cu aproximație, trebuie stabilite prin alte mijloace decât poziția în vers, poziție care a impus nu o dată traducătorului român opțiunea, din rațiuni evident prozodice, pentru o altă formă sau chiar pentru o altă structură a numelui ales pentru un anumit drac:

„Tra'ti avante, Alichino e Calabrina,
 Cominciò elli a dire, e tu, Cagnazzo;
 Barbariccia, guidi la decina.

Libicocco vegn'oltre e Draghignazzo,
 Ciriatto, sannuto e Graffiaccane
 E Farfarello e Rubicante pazzo”.

Astfel, Codârloi, numit în prima variantă a traducerii *Infernului* Coadă-Cârligată (echivalentul ales de Coșbuc pentru *Malacoda*), îi are „sub comandă” pe Bărboi-Zbârlit, numit anterior Zbârlită-Barbă și Bărboi (echivalente pentru *Barbariccia*, șeful cetei de draci); pe Bot-de-Ogar, numit anterior Bot-de-Câne și Gheară-de-Ogar (echivalente pentru *Graffiacane*); pe Cap-de-Câne sau Cap-de-Ogar, numit în prima variantă a *Infernului* Gheară-de-Ogar (echivalente pentru *Cagnazzo*); pe Farfarel, numit în prima variantă de traducere Vânt-Turbat (echivalente pentru *Farfarello*); pe Foc-Nestins, numit în prima variantă, abandonată, a *Infernului* Foc-Aprins (echivalente pentru *Rubicante*); pe Fund-de-Iad (echivalent pentru *Draghignazzo*); pe Rât-de-Porc („ce-avea doi colți”; echivalent pentru *Ciriatto*), pe Parpanghel (echivalent probabil pentru *Calcabrina*), pe Zbate-Aripi, numit și Forforoată (echivalente probabile pentru *Alichino*) și pe Vița-i-Sece, numit în prima variantă de traducere a *Infernului* deopotrivă Vără-n-Boală și Tăiat-din-Furci (corespondente probabile pentru *Scarmiglione*).

Pot fi remarcate, în câteva cazuri, modificări interesante de „perspectivă”: pentru numele dat lui *Malacoda* contează, în viziunea traducătorului român, aspectul, Codârloi trimițând nu la răutatea șefului dracilor (vezi *Malacoda*), ca în originalul italian, ci, prin derivatul augmentativ, la mărimea deosebită a cozii acestuia⁵; augmentative par a fi de asemenea Vânt-Turbat față de *Farfarello* (dacă numele italianesc derivă din *farfalla* „fluture”, iar nu din *farfara* „flecă”), *Zbate-Aripi* și *Forforoată* (ultimul denominativ fiind sugestiv deopotrivă pentru modul de acțiune a respectivului drac – *a forfoti* – și pentru spațiul acoperit de acesta în timpul frecventelor raite de supraveghere, făcute *roată*, adică în jurul văii a cincea), față de *Alichino* (dacă apropiem numele italianesc amintit de *ala* „aripă”, nu de *Hellequin*, nume dat în tradiția medievală diavolului); iar pentru *Rubicante*, diavolul „roșu” poate din cauza nebuniei, George Coșbuc propune *Foc-Nestins*, trimitere posibilă la „focul iadului”, cel nicicând domolit, așa cum lui *Draghignazzo*, posibil augmentativ, în italiana veche, de la *dragone* „drac”, îi este preferat *Fund-de-Iad*, credem o trimitere indirectă la românescul *Talpa-Iadului*.

Sunt acestea adaptări prin traducere ale numelor date dracilor în originalul dantesc, alteori calcuri, dar adesea creații personale, ce dovedesc nu lipsă de imaginație, cum s-a afirmat uneori⁶, nici incapacitate

artistică de adaptare la sursă, ci înțelegerea perfectă a spiritului *Divinei Comedii*, în cadrul căreia „cumplitele-gheare” ce supravegheau „valea a cincea” din *Infern* erau individualizate prin aspect, atitudini și moduri de acțiune transpuse în nume similare poreclelor. Nume sau porecle posibil sau chiar necesar de modificat prin traducere, adică în circumstanțe de comunicare diferite, sau atunci când interveneau cerințe prozodice obligatoriu de respectat în creații cu structură fixă, cum era *Divina Comedie*.

3. A fost modalitatea aleasă de George Coșbuc pentru transpunerea în limba română a numelor dracilor, folosite de Dante Alighieri în cânturile XXI și XXII din *Infern*, un experiment artistic facil ?

Considerațiile formulate în paginile precedente anulează, desigur, posibilitatea unui răspuns afirmativ.

În mod facil procedaseră însă traducătorii contemporani poetului ardelen.

Maria Chițu, spre exemplu, autoare a unei apreciate transpuneri în proză a *Divinei Comedii*⁷, transpunere folosită constant de George Coșbuc ca text de control pentru traducerea sa, păstrase de regulă neschimbate numele dracilor din textul lui Dante, traducând doar unele determinative sau apelând cu totul rar la echivalări explicative. Ne referim în acest sens la „Ciriatto cu colții de mistreț”, la „Rubicante nebunul” sau la Farfarello, numit într-un singur context „pasăre rea”, prin corelare, desigur, cu *Malebranche*.

Iar Nicu Gane, care publica o traducere a *Infernului*⁸ în timpul în care George Coșbuc terminase deja prima variantă românească a textului, traducere care fusese, din acest motiv, accesibilă traducătorului ardelen, a utilizat de regulă calchiera, numirile românești imaginate de el fiind: *Coadă-rea* (pentru Malacoda), *Rău-Scărmănatul* (pentru Scarmiglione), *Aripă-joasă* (pentru Alichino), *Frământă-gheață* (iar nu *Frământă-brumă*; pentru Calcabrina), *Față de câne* (pentru Cagnazzo), *Barbă-roșă* (pentru Barbariccia), *Libianul* (pentru Libicocco), *Slutul Zmău* (pentru Draghignazzo), *Porcul* (cu epitetul „rău la dinte” corespunzând it. *sannuto*; pentru Ciriatto), *Farfadeu* (pentru Farfarello), *Labă-de-câne* (pentru Graffiace) și *Roșcatul* (urmat de determinativul „din minte scos”, corespunzând it. *pazzo*; pentru Rubicante).

În privința contemporanilor noștri, care au putut și chiar au beneficiat de rezultatul obținut prin travaliu îndelung de George Coșbuc, rezultatele sunt similare celor obținute de marele poet.

Ilustrăm afirmația cu numele folosite de Eta Boieriu în apreciațiunea românească a *Divinei Comedii* publicată în anul 1965. În această versiune, *răii* chemați de Codârloi și conduși de Barbă-Creață se numesc, în ambele cânturi (XXI și XXII) ale *Infernului*: Zbate-Aripi, Farfarel, Cățoi, Libicon, Forforoată, Rât-de-Porc, Drăcilă, Gheare-ntinde și Roșcatul.

Nu este greu să identificăm în seria citată soluții denominative datorate, greu de contestat, lui George Coșbuc. (Ne gândim la inconfundabilele Codârloi, Forforoată, Rât-de-Porc, Zbate-Aripi sau Farfarel.) La fel cum putem recunoaște apelul, moderat, este drept, la unele denumiri date dracilor în folclorul românesc. Eta Boieriu îi numește, cum am văzut, pe paznicii bolgiei a cincea *răii*, aceștia au un *vătaf*, numit și *tartor*, numele unuia dintre draci este, contextual și integrator în serie, *Uciğă-l toaca*, iar Draghignazzo din originalul dantesc este substituit prin *Drăcilă*, derivat uzual în română, un fel Marele-drac.

4. De ce nu a apelat însă George Coșbuc, cum nu au făcut, se știe, nici alți traducători ai *Divinei Comedii*, la denumirile românești ale diavolului, numeroase și totdeauna foarte sugestive ?

Foarte bun cunoscător al folclorului, după cum arată nu doar creația sa poetică, o adevărată enciclopedie versificată despre satul transilvănean și obiceiurile locuitorilor acestuia, ci și numeroasele sale studii și conferințe⁹, George Coșbuc avea cu siguranță știință de seria impresionantă de nume prin care era evitată, nu doar în vorbirea curentă, folosirea cuvintelor *drac*, *diavol* sau, mai nou, *demon*.

Cunoștea, fără îndoială, ca orice locuitor al satului, nume precum: *aghiuță*, *pârlea*, *sarsailă* sau *faraon*; *naiba*, *nevoia* sau *păcatul*; *necuratul*, *împelițatul*, *nefârtatul* sau *pârdalnicul*; *proclatul*, *vicleanul*, *șeitan* sau *ben-ga*; *mutul* sau *pustiul*; *cel-de-pe-comoară*, *cel-din-baltă*, *ducă-se-pe-pustii*, *ucigă-l-toaca* sau *ucigă-l-crucea*, iar enumerarea poate fi oricând continuată. (După unele statistici, există circa 100 de nume, mai mult sau mai puțin populare, date diavolului.)

George Coșbuc citise, desigur, texte literare remarcabile, de tipul celor datorate lui Ion Creangă, în care dracul era numit nu doar *michiduță*, *mititelul*, *nichipercea* sau *cornoratul*, ci și *Cioprea* (sau *Cioplea*), *săgeată de noapte* sau *căpitănie* (desigur, de draci), substituit pentru *Scaraoschi*.

Fin analist al folclorului, cunoscător avizat al resorturilor lingvistice care au generat astfel de substitute lexicale sau frazeologice pentru *drac*, *diavol* sau *demon*, George Coșbuc nu putea ignora însă caracterul uniformizator, integrator al unor astfel de nume. Ele nu individualizau, nu numeau în mod distinct un anumit locuitor al Iadului, pe baza unui comportament sau a unui rang diferențiator, ci doar creau variante denominative eventual mai bine marcate stilistic.

Ne gândim la unele creații de tip antonimic, precum *aghiuță*, derivat doar aparent diminutival din *aghios* „sfânt”, la metafore precum *pustiul*, *nefărtatul*, *împelițatul* (*pețiță* însemna, în limba română veche, „trup”) sau la mai multe construcții, și ele cu caracter metaforic, de tipul *cel-de-pe-comoară*, respectiv *ucigă-l-toaca*.

Individualizarea, existentă totuși în cadrul acestor denumiri, funcționa doar pentru *tartor* „șef de draci”, *mama-dracului*, *Talpa-Iadului* sau *Știrba-Baba-Cloanța*, acestora alăturându-li-se *satana*, *scaraoțchi*, *belzebut*, denumiri de tip cult, având și ele funcție de nume proprii.

Astfel de nume, oricât de sugestive, nu puteau fi luate însă în considerare în procesul de traducere a unei opere precum *Divina Comedie*.

Creație cultă în care diavolii ce supravegheau „valea a cincea” din Infern erau individualizați prin aspect, atitudine și comportament, cunoscutul text dantesc impunea fie copierea modelului, fie crearea unor forme corespondente acestuia sau având capacitatea de a sugera ideea de bază a originalului. Original în care, repetăm, dracii erau individualizați prin nume similare poreclelor, care făceau, independent de folclor și, în consecință, independent de vorbirea curentă, trimitere la aspect, atitudini și moduri de acțiune distincte.

Traducând textul *Divinei Comedii*, George Coșbuc a înțeles foarte bine acest mod de denumire utilizat de Dante Alighieri și a procedat în consecință. A pornit, desigur, de la numele dracilor existente în textul italianesc. Și-a permis însă devieri, impuse de necesități artistice (unele pur

prozodice), ajungând uneori la mai multe nume pentru același drac, deci la ... sinonimie denominativă. Iar această constatare este susținută și, în consecință, întărită de distribuirea diferită a numelor acum analizate în versiunile italienească și românească ale celor două cânturi.

5. Analiza făcută în paginile precedente arată, credem suficient de convingător, că traducerea *Divinei Comedii* a reprezentat pentru George Coșbuc nu doar o încercare de adaptare culturală a unei opere literare de excepție, ci și o dovadă de măiestrie literară. Numele date dracilor în versiunea românească a cânturilor XXI și XXII din *Infern* argumentează, totodată, competența lingvistică și intuiția stilistică deosebite ale marelui poet și traducător român.

Note

¹ George Coșbuc a început traducerea fragmentară a textului dantesc accidental, în 1891, și a continuat sistematic lucrul la versiunea românească din iarna anului 1899 până în 1913. (Vezi pentru detalii articolul nostru *George Coșbuc, traducând Divina Comedie. Proiectele unor ediții*, în „Manuscriptum”, XVI, 1985, nr. 3, p. 138-147.) Cu câteva zile înainte de sfârșitul vieții, sfârșit marcat de pierderea tragică și neașteptată a unicului fiu, George Coșbuc lucra la comentariul *Divinei Comedii*, dar, cu acribia-i cunoscută, revenea încă asupra ultimei versiuni a traducerii. O dovedește o filă de calendar adnotată, păstrată în mapele *Arhivei Coșbuc* de la Biblioteca Academiei Române.

² Rezultatul acestui efort îndelung a fost pus pentru prima dată în valoare, în formă aproape integrală, în anii 1985 și 1988, prin publicarea, în seria *Scritori români* a Editurii Minerva (G. Coșbuc, *Opere alese*, vol. VII și VIII). Atunci au fost editate, alături de versiunea ultimă a traducerii, cunoscută din ediția Ortiz (Dante Alighieri, *Divina Comedie*, I-III, București, 1925-1932), variantele textului ultim și prima versiune românească a *Infernului*, abandonată de poet și rămasă necunoscută. A se vedea și George Coșbuc, *Opere*, III. *Traduceri*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2013.

³ Emanoil Bucuța, *Săptămâna Coșbuc*, după *George Coșbuc interpretat de...*, antologie întocmită de Maria Cordoneanu, Editura Eminescu, București, 1982, p. 451.

⁴ Citatele și exemplele sunt reproduse din ediția pe care am publicat-o în G. Coșbuc, *Opere alese*, vol. VII, Editura Minerva, București, 1985.

⁵ Iorgu Jordan deriva (în *Numele dracilor în Divina Commedia*, studiu publicat în *Italica Bollettino Annuale di Studi Italiani*, Iași, II, 1942, p. 1-12) numele *Codârloi* din *codârlă* „partea de dinapoi, mobilă, a unui car, a unei căruțe sau trăsuri”, dar apropierea și îndeosebi sensul sugerat prin aceasta („codârlă mare; codaș”) nu sunt concordante cu semnificația textului dantesc.

⁶ *Idem*, p. 1-2.

⁷ Dante Alighieri, *Divina Comedie*, I-II, traducțiune de Maria Chițu, Craiova, 1883, 1888.

⁸ Dante Alighieri, *Divina Comedie, Infernul*, traducere în versuri de N. Gane, Iași, 1906.

⁹ Vezi pentru acestea, George Coșbuc, *Opere*, II. *Proză*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2007.

Dan Octavian CEPRAGA

Înstrăinare și autotraducere: câteva observații despre exilul lingvistic al lui Paul Celan



D.O.C. – profesor de Limbă și Literatură română în cadrul Departamentului de Studii lingvistice și literare al Universității din Padova. Domenii de interes: poezia orală tradițională românească, istoria și stilistica limbii române literare, literatura provençală și franceză veche. A publicat volumele *Graiurile Domnului. Colinda creștină tradițională* (1995), *Le Nozze del Sole. Canti vecchi e colinde romene* (în colab. cu L. Renzi și R. Sperandio, 2004), *Colinde din Bihor adunate din Voivozi și Cuzap de George Navrea* (în colab. cu Sorin Șipoș, 2012), *Esperimenti italiani. Studi sull'italianismo romeno dell'Ottocento* (2015).

1. „Die Landschaft, aus der ich – auf welchen Umwegen! aber gibt es das denn: Umwege? –, die Landschaft, aus der ich zu Ihnen komme, dürfte den meisten von Ihnen unbekannt sein. Es ist die Landschaft, in der ein unbeträchtlicher Teil jener chassidischen Geschichten zu hause war, die Martin Buber uns allen auf deutsch wiedererzählt hat. [...] – es war eine Gegend, in der Menschen und Bücher lebten. Dort, in dieser nun Geschichtslosigkeit anheimgefallenen ehemaligen Provinz der Habsburgermonarchie [...]”¹.

Cu aceste cuvinte Paul Celan își începea discursul rostit în 1958, cu ocazia primirii Premiului pentru literatură al orașului Bremen. Peisajul necunoscut despre care încerca să le vorbească, prin imagini evazive și ocolite (*aber gibt es das denn: Umwege?*), auditorilor săi din Occident era, bineînțeles, Bucovina natală, care apare, în evocarea poetului, scindată în două dimensiuni antitetice: pe de o parte, o geografie salvată și interioară, „ținutul în care trăiau oameni și cărți” (*eine Gegend, in der Menschen und Bucher lebten*) păstrat intact într-un spațiu al memoriei și al viziunii, pe de alta, „fosta provincie a Imperiului habsburgic, victimă a excluziunii din istorie” (*nun Geschi-*

chtslosigkeit anheimgefallenen ehemaligen Provinz der Habsburgermonarchie), adică spațiul real al tinereții bucovinene, destrămat sub loviturile tragice ale istoriei și pierdut odată pentru totdeauna. Senzația de deșărădăcinare, împreună cu conștiința de a sosi dintr-un „altundeva” necunoscut Occidentului, erau sentimente comune, împărtășite de majoritatea exilaților care, în acei ani, soseau dinspre Est, lăsându-și în spate cealaltă Europă, convinși, ca și Celan, că ea nu va mai putea fi salvată sau recuperată.

Pentru Celan totuși dimensiunea exilului căpătase și alte semnificații, mai profunde și mai complexe, care aveau rezonanțe cu totul personale, fiind legate de evenimentele care determinaseră destinul de pribegie și înstrăinare al tânărului poet. În aprilie 1945, la bordul, pare-se, unui camion militar rusesc, Celan trece granița dintre ceea ce devenise de curând Ucraina sovietică și România, îndreptându-se spre București. Părinții îi muriseră, cu doi ani în urmă, într-un lagăr nazist din Transnistria, iar mica sa *Heimat*, Bucovina, sau mai bine zis Cernăuțiul, cu vechea sa comunitate evreiască de limbă germană, fusese nimicită, zdrobită de invazia nazistă și apoi de cotropirea sovietică. Sensul exilului celanian trebuie găsit în această pierdere inițială și iremediabilă, care l-a privat în același timp de o patrie istorică, de un spațiu geografic și de o comunitate lingvistică. Răsfârngerile acestei condiții asupra operei poetice au fost decisive și covârșitoare, punând întregul traseu uman și creativ al lui Celan sub semnul căutării unui „altfel de spațiu”, în interiorul căruia să mai fie posibilă existența unei poezii și a unui orizont de realitate². Despre o astfel de heterotopie este vorba în *Der Meridian*, celebra declarație de poetică a lui Celan, în care „cercetarea topologică” (*Toposforschung*), întreprinsă pentru a-și găsi nu numai „propriul loc de origine” (*den Ort meiner eigenen Herkunft*), dar și spațiul specific al poeziei, ajunge la concluzia că aceste locuri nu există, neexistând niciun fel de hartă care să le cuprindă, așa cum, am putea adăuga, Bucovina nu mai exista pe hărțile geografice ale Europei. Singura posibilitate care rămâne este construcția unei heterotopii radicale precum cea a *meridianului*, ceva care este „ca și limbajul – imaterial, și totuși pământesc, planetar, ceva de formă circulară, care se întoarce la sine trecând prin ambele poluri...”³.

Nu e greu de sesizat că acest loc *imaterial și totuși pământesc*, în care poezia celaniană și-a găsit adăpostul, cu prețul deșărădăcinării și renunțării

la oricare altă patrie sau tradiție literară, poate fi identificat cu condiția exilului: un exil ferit de orice contingență geografică sau concret politică, simțit ca un spațiu și o experiență pur interioară, o dimensiune lăuntrică, în interiorul căreia putea fi salvată posibilitatea de a mai scrie poezie. Și, într-adevăr, spațiul conceptual al exilului a îngăduit ca mizele și rațiunile profunde ale poeziei lui Celan să se clarifice și să ajungă la o împlinire⁴.

Să considerăm, din această perspectivă, problema fundamentală a limbajului poetic și a relațiilor dintre limba maternă și celălalte limbi pe care Celan le cunoștea și le folosea. În mijlocul atâtor pierderi, spune în discursul de la Bremen, un singur lucru fusese salvat: limba (*unverloren inmitten der Verluste blieb dies eine: die Sprache*). Această limbă salvată, care este de fapt limba poeziei, se detașează pe fundalul unui plurilingvism marcant ce i-a caracterizat întreaga biografie și activitate intelectuală, încă de pe vremurile tinereții. La Cernăuți, pe lângă germana vorbită, acel *Bukowiner Deutsch* din care îi va rămâne întotdeauna un vag accent, oriental, și germana literară, cultivată cu devoțiune în familie, tânărul Paul va învăța, cu rezultate excepționale, limba română, predată în cele două licee românești pe care le-a frecventat. Tot în Bucovina va avea posibilitatea să învețe rusa, iar în studiile sale universitare de filologie se va dedica mai întâi limbilor romanice, apoi englezei. Pe tot parcursul vieții, dialogul dintre limbi și oscilația între o limbă și alta s-au aflat în centrul intereselor și ocupațiilor sale. La București își câștigă traiul traducând din rusă în română, la Paris va deveni, în cele din urmă, lector de limbă și literatură germană la *École normale supérieure*. Activitatea constantă și neobosită a traducerii l-a însoțit întotdeauna, de pe vremea când, tânăr de 22 de ani, fusese deportat într-un lagăr de muncă forțată de lângă Buzău, unde începuse să traducă în germană sonetele lui Shakespeare, până la perioada marilor tălmăciri poetice ale maturității, din Valery, Mandel'stam, Ungaretti, la care a lucrat până în ultimii săi ani de viață.

Monolingvismul poetic al lui Celan poate fi înțeles în toată complexitatea sa doar dacă îl proiectăm pe acest fundal multiform al plurilingvismului trăit și practicat. Alegerea limbii germane ca limbă unică a poeziei, care cunoaște o singură excepție în puținele texte în versuri și în proză scrise în română, nu este, va să zică, o opțiune normală și firească în favoarea

limbii materne, ci dimpotrivă, trebuie văzută ca o cucerire dureroasă a unei limbi pierdute și recuperate, o limbă care a trebuit „să treacă prin toate răspunsurile sale neizbutite, printr-o amuțire îngrozitoare, prin nenumăratele întunecări ale unui discurs încărcat de moarte”⁵. Aluziile, cât se poate de clare, din aceste cuvinte pronunțate în discursul de la Bremen, trimit bineînțeles la moartea părinților și, mai ales, la asasinarea mamei (și, implicit, a limbii materne) de către naziști.

Din aceste motive, germana folosită de Celan în cărțile sale de poezie din perioada maturității este o limbă pur și simplu nemaiauzită, situată la o distanță siderală de oricare altă limbă poetică sau literară folosită în spațiul german din epocă. Pe bună dreptate, s-a putut afirma că germana pentru Celan este, într-un anumit fel, o limbă străină, sau mai bine zis „o limbă maternă înstrăinată”⁶. Din punctul nostru de vedere, am putea adăuga, fără teamă de exagerare, că limba poetică celaniană este produsul exilului lingvistic al autorului, exilul fiind condiția cu totul specială, care a înlesnit împlinirea procesului de decantare a resurselor lingvistice și a permis ca limba maternă, supraviețuită dezastrului, să fie din nou limba poeziei. În acest sens, decizia lui Celan de a se stabili, în cele din urmă, la Paris, într-un mediu aloglot, departe de contextul lingvistic german, se explică nu numai prin lipsa de încredere față de Germania postbelică, dar și prin dorința și necesitatea de a separa cât mai mult între ele limba cotidiană și limba poeziei. Desprinsă de orice contingentă și de orice compromis cu propria-i istorie recentă, limba germană putea astfel deveni, din nou, o limbă care spune adevărul, care are dreptul să se confrunte cu realitatea și să devină ea însăși realitate, în forma înaltă și statornică a discursului poetic, așa cum Celan își dorea pentru versurile sale.

Chestiunea decisivă a limbii poetice, care se clarifică și capătă formă definitivă în marile culegeri de versuri din anii parizieni, apare totuși mai devreme, conturându-se pentru prima oară, cu toată evidența și gravitatea sa incontornabilă, în prima etapă a exilului lui Celan, în cei aproape trei ani, plini de viață și de evenimente, petrecuți la București.

2. Nu încapе îndoială că perioada românească a marcat o etapă deosebit de importantă în viața și în poezia tânărului scriitor. Sunt ani de mari descoperiri intelectuale, de prietenii profunde și trainice cu alți poeți și literați, de noi și stăruitoare lecturi din literatura română, care

vor lăsa urme adânci în producția poetică de mai târziu. În anii bucureșteni, datorită contactelor cu mediile artistice și intelectuale din capitală, se consolidează, de asemenea, în Celan dorința de a publica și de a se face cunoscut ca poet unui număr mai larg de cititori. Pentru prima oară, scriitura poetică încetează a fi o experiență aproape privată, împărtășită doar cu un cerc restrâns de prieteni, pentru a-și asuma responsabilitatea unei dimensiuni publice⁷. În acest context, atât de bogat în proiecte, avânturi și noi mize literare, Celan va încerca, după cum se știe, să compună o seamă de texte poetice în limba română.

Are dreptate Barbara Wiedemann când afirmă că la București Celan este pus în fața unei probleme esențiale pentru viitorul poeziei sale, cea a despărțirii dintre *Muttersprache* și *Umgangssprache*, dintre limba maternă și limba comună a convorbirii cotidiene, diviziune care prefigurează dihotomia de mai târziu dintre limba de fiecare zi și limbajul poeziei⁸. Străin, într-un context aloglot, în care prezența limbii germane dispăruse aproape cu totul, Celan folosește româna, pe care o cunoaște la perfecție, ca limbă de uz cotidian, având ca ocupație principală cea de traducător de texte ziaristice sau literare din rusă în română. Pentru prima dată deci germana poate deveni o limbă exclusiv poetică, scutită de orice altă întrebuintare, prinzând formă acel nod problematic care, în opera viitoare, va strânge împreună condiția exilului, înstrăinarea lingvistică și limba poeziei.

Nu trebuie uitat că la București, pe masa de lucru a lui Celan, a existat o a doua limbă poetică, româna, cu o greutate specifică foarte diferită de cea pe care o avea germana, dar substanțial echivalentă în faptul de a fi o limbă potrivită pentru poezie. Când ajunge în România, Celan scrisese în germană mai mult de o sută de texte, unele mai vechi, datând din perioada bucovineană, altele recente, la care continuă să lucreze în elanul creativ al anilor bucureșteni. Tot la București se naște proiectul primului său volum de versuri: în 1946 adună împreună majoritatea textelor poetice scrise până în acel moment, punându-le în ordine și alcătuiind două distincte manuscrise dactilografiate, aproape gata de tipar. Titlul înscris pe frontispiciu este *Der Sand aus den Urnen* [*Nisipul din urne*], același pe care îl va avea primul volum publicat în 1948 la Viena și care va conține mai mult de o treime din versurile prezente în manuscrisele bucureștene⁹.

La îndemnul multor prieteni și încurajat, probabil, de frecventările sale literare, Celan se lasă tentat, deopotrivă, de ideea de a scrie poezie în română, poate chiar de a-și construi, la un moment dat, o carieră ca poet în România. Rezultatele acestui scurt răstimp de bilingvism poetic sunt, pe versantul românesc, câteva poeme în proză și opt texte în versuri: puține din punct de vedere cantitativ, dar totuși esențiale, așa credem, pentru a reconstitui în întregime parcursul creativ celanian și a desluși mai bine premisele și sedimentările discursului său poetic de mai târziu. Rămase multă vreme inedite, versurile românești au fost publicate doar postum, mai întâi în România, imediat după dispariția poetului, și doar mai recent au fost incluse în edițiile critice ale întregii opere, ce s-au alcătuit în ultima vreme în Germania¹⁰.

Versuri răzlețe, dar nicidecum minore, poeziile românești ale lui Celan dovedesc o grijă și o calitate poetică cu nimic mai prejos față de cele prezente în versurile scrise în germană. Sunt, de fapt, mărturiile cele mai clare că cele două limbi poetice au procedat, pentru o anumită perioadă, una lângă alta, pe un picior de egalitate. Uneori chiar au stat față în față, confruntându-se pe terenul comun al poeziei, cum se întâmplă, de exemplu, în cazul unor poeme ca *Marianne*, în germană, și *Poem pentru umbra Marianeii*, în română, două texte scrise probabil în aceeași perioadă și legate de profunde și trainice afinități conceptuale. Departe de a fi una traducerea celeilalte, cele două poezii sunt mai degrabă două viziuni diferite ale aceleiași substanțe poetice. Citite în paralel, versurile par a se completa reciproc, imaginile se intersectează și se întregesc, ricoșând dintr-o limbă într-alta¹¹:

Poem pentru umbra Marianeii

Izma iubirii-a crescut ca un deget de înger.

Să crezi: din pământ mai răsare un braț răsucit de tăceri,

un umăr ars de dogoarea luminilor stinse,

o față legată la ochi cu năframa neagră-a vederii,

o aripă mare de plumb și alta de frunze,

un trup istovit în odihna scâldată de ape.

Să-l vezi cum plutește prin ierburi cu aripi întinse
cum urcă pe-o scară de vâsc spre o scară de sticlă,
în care cu pași foarte mari rătăcește o plantă de mare.

Să crezi că e clipa acum să-mi vorbești printre lacrimi,
să megem desculți într-acolo, să-ți spună ce ne e dat:
doliul sorbit din pahar sau doliul sorbit dintr-o palmă –
iar planta nebună să adoarmă auzindu-ți răspunsul.

Ciocnindu-se-n beznă să sune ferestrele casei,
spunându-și ele ce știu, dar iară să afle:
ne iubim sau nu ne iubim.

Marianne

Fliederlos ist dein Haar, dein Antlitz aus Spiegelglas.

Von Auge zu Aug zieht die Wolke, wie Sodom nach Babel:

wie Blattwerk zerpflückt sie den Turm und tobt um das Schwefelge-
sträuch.

Dann zuckî dir ein Blitz um den Mund – jen e Schlucht mit den Resten
der Geige

Mit schneeigen Zähnen fihrt einer den Bogen: O schöner tonte das
Schiif!

Note ■ ¹ Cf. Celan, 1983, vol. III, p. 185. „Peisajul din care eu – pe ce căi ocolite! dar totuși există așa ceva: căi ocolite? –, peisajul din care eu am ajuns până la Dumneavoastră este probabil necunoscut majorității Domniilor Voastre. Este peisajul în care se simțea acasă o parte deloc neglijabilă a acelor povestiri hasidice pe care Martin Buber ni le-a repovestit, nouă tuturor, în germană, [...] – era un ținut în care trăiau oameni și cărți. Acolo, în fosta provincie a Imperiului habsburgic, acum victimă a excluziunii din istorie [...]”

² Despre „heterotopie” ca dimensiune fundamentală a poeziei lui Celan au vorbit, din perspective diferite, toți

marii critici care au încercat să se apropie de esența scriiturii poetice celaniene. Ne gândim, în primul rând, la studiile remarcabile ale lui Peter Szondi (1972) sau la profundele sondări interpretative ale lui Gadamer (1986) și Derrida (1986). Mai recent, pe această linie, merită să fie citate lucrările de mare anvergură critică ale germanistei italiene Camilla Miglio, în special Miglio, 2005a, monografie celaniană de excepție, și intervențiile specifice despre „Estul” lui Celan în Miglio, 2005b și Miglio, 2007. Înțelegem conceptul de „heterotopie” în sensul propus de Michel Foucault în celebra conferință din 1967 *Des espaces autres* (cf. Foucault, 1994, vol. IV, p. 752-762).

³ Cf. Celan, 1983, vol. III, p. 202.

⁴ Despre relațiile dintre poezie și exil în Celan vezi studiile revelatoare ale lui Vanhese, 2001 și Vanhese, 1999.

⁵ Cf. Celan, 1983, vol. III, p. 186.

⁶ Cf. Jakob, 1993, p. 49.

⁷ Despre dimensiunea românească a operei lui Celan a se vedea, în primul rând, cartea fundamentală publicată de Petre Solomon, confratele nedespărțit al anilor bucureșteni (cf. Solomon, 1987), și minuțioasa reconstituire a întregii perioade de tinerețe realizată de Barbara Wiedemann-Wolf (1985). La ora actuală, cea mai interesantă și echilibrată examinare critică a experienței românești a lui Celan se poate găsi în volumul de mare anvergură critică al lui Andrei Corbea, 1998.

⁸ Cf. Wiedemann-Wolf, 1985, p. 91.

⁹ Istoria editorială a volumului este reconstruită în ediția critică a întregii opere celaniene, cf. Celan, 2003, p. 9-18.

¹⁰ Versurile românești ale lui Celan au apărut mai întâi la București, în revista „Viața Românească”, nr. 7 din anul 1970, fiind apoi reluate în cartea lui Petre Solomon (1987). Au fost apoi incluse de Barbara Wiedemann în ediția poeziilor din perioada de tinerețe (Celan, 1989) și în următoarea ediție comentată a întregii opere poetice (Celan, 2003a).

¹¹ Cf. Celan, 2003a, respectiv p. 428 (*Poem pentru umbra Marianeii*) și p. 28 (*Marianne*).

Silvia MAZNIC

Omonimia latină. Considerații



S.M. – conf. univ. dr., Departamentul Limba română, Lingvistică generală și Limbi clasice, Facultatea de Litere, U.S.M. Domenii de interes: morfosintaxa verbului românesc, gramatica și lexicologia limbii latine, evoluția limbii latine. Autoare a culegerii de exerciții *Lexicul limbii latine* (2007), a materialului didactic *Etimologii latino-românești* (2009), a monografiei științifice *Studii asupra verbelor eventive în limba română* (2011).

Controversată *in se*, omolexia a fost discutată de lingviști sub mai multe aspecte, de aceea considerăm necesar a motiva *ab initio* utilizarea, în articolul de față, a definițiilor și a clasificărilor referitoare la fenomenul vizat.

Definiția corespunzătoare, în opinia noastră, omonimiei latine este următoarea: „Omonimele (omolexele) sunt cuvintele cu complexe sonore identice, însă cu sensuri complet diferite, care coincid atât în pronunție, cât și în scris la formele inițiale (indiferent de prezența / lipsa și altor forme coincidente în paradigmele lor morfologice, adică indiferent de faptul dacă sunt totale sau parțiale), funcționând sincron într-o perioadă dată de timp” [1, 106-107].

Aderăm la opinia că omonimia se referă exclusiv la nivelul lexical al limbii, iar coincidențele atât dintre forma inițială a unui cuvânt și una dintre logoforme din paradigma altui cuvânt (comp.: **amor** s.m. „iubire” și **amor** „sunt iubit” prez. ind. pas., pers. I sg. de la verbul *amare*), cât și dintre logoforme din paradigmele unor cuvinte diferite (**muris** D. / Abl. pl. de la *murus*, -i s.m. „zid” și **muris** G. sing. de la *mus*, *muris* „șoarece”) sau din paradigma aceluiași cuvânt (**bello** D. sing. de la *bellum*, -i s.n. „război” și **bello** Abl. sing. de la *bellum*, -i) țin de alt nivel al limbii, de cel

morfologic [1, 82-83], deși *omoformia* prezintă pentru traducerea latină un interes practic. *Omonimia morfologică* constituie o caracteristică *sui generis* a limbii latine. Întâlnită într-un text, forma *sero* poate avea 5 semnificații gramaticale: **sero** „târziu” (adv.), **sero** (la D. și Abl.) < *serum*, -i „zer”, **sero** (la D. și Abl.) < *serus*, -a, -um „târziu”, **sero**, *serere*, *sevi*, *satum* „a semăna” și **sero**, *serere*, *serui*, *sertum* „a împleti” (ambele la pers. I sing., prez., ind.). Probabil, doar în latină, datorită omonimiei de forme, putem întâlni propoziții de felul:

1. *Malo esse malum malum malae mali malis bonis quam esse bonum malum bonae mali malis malis*, care are un sens logic și foarte clar „Prefer să mănânc un măr rău al copacului rău cu dinți buni decât un măr bun al unui copac bun cu dinți răi”. Avem asociate, în această propoziție, următoarele omoforme: **malus**, -i „măr”; **malum**, -i „fruct de măr”; **malus**, -a, -um (adj.) „rău”; **mala**, -ae „falcă”; verbul **malo** „eu prefer”.

2. *Malus mala – mala mala* „Copacul rău de măr (dă) mere rele”.

Omonimele morfologice sunt foarte frecvente în limba latină, făcând uneori dificilă traducerea unui text: **adeo** verb *eu vin* / **adeo** adv. *până acolo*, **altum** subst. *largul mării* / **altum** adj. neutru *înalt* / **altum** p.p.pas. de la *alo*, *alere* „a crește, a hrăni”, **aves** / **aves**, **crevi** / **crevi**, **eo** / **eo**, **feras** / **feras**, **finis** / **finis**, **flores** / **flores**, **foedus** / **foedus**, **forte** / **forte**, **imus** / **imus**, **labores** / **labores**, **latis** / **latis**, **legis** / **legis**, **liberos** / **liberos**, **loco** / **loco**, **manes** / **manes**, **milites** / **milites**, **minor** / **minor**, **miseris** / **miseris**, **modo** / **modo**, **opera** / **opera**, **ora** / **ora** / **ora**, **ovis** / **ovis**, **parens** / **parens**, **passus** / **passus**, **qua** / **qua**, **regis** / **regis**, **salutes** / **salutes**, **sano** / **sano**, **satis** / **satis**, **sector** / **sector**, **secundo** / **secundo**, **secundum** / **secundum**, **servis** / **servis**, **severis** / **severis**, **sine** / **sine**, **solum** / **solum** / **solum**, **suis** / **suis**, **tutor** / **tutor**, **veniam** / **veniam**, **vires** / **vires**, **vis** / **vis**.

Așadar, în funcție de criteriul coincidenței omonimelor la toate formele, distingem *omonime totale* sau *absolute* [2, 8], precum **tempus**, -oris s.n. „tâmplă” / **tempus**, -oris s.n. „timp” și *parțiale* sau *relative*: **foedus**, -eris s.n. tratat, pact / **foedus**, -a, -um adj. urât, hidos [10].

Între *omonimia lexicală* (**os**, ossis „os” / **os**, oris „gură”) și *omofonie* există o relație de includere, aceasta din urmă cuprinzând, pe lângă *omonimie*, *omoformie* și *omografie* (**eādem** (adv.) / **eādem**, forma de

Abl. de la pron. **ea**), toate coincidențele sintagmatice posibile din lanțul vorbirii: înlănțuiri de cuvinte, segmente separate de vorbire, morfeme aparte și chiar îmbinări de sunete contigue, asonanțe și alte apropieri sonore accidentale [1, 82]. Astfel, nu vom încadra în obiectul cercetării noastre *omonimele fonetice* de tipul: **aequus** „neted, egal” / **equus** „cal”; **annus** „an” / **anus** „bătrână”; **caedo** „lovesc” / **cedo** „merg, cedez”; **cattella** „cățelușă” / **catella** „lănțuc”; **curro** „alerg” / **curo** „îngrijesc”; **ferris** „din fier” / **feris** „despre fiare”; **ferrum**, **-i** fier **ferum** (**ferus**, **-a**, **-um**) „sălbatic”; **quaeror** „întreb” / **queror** „mă plâng”; **valles** „vale” / **vales** „tu ești puternic”; **villis** „despre ferme” / **vilis** „ieftin” ș.a.

Vom încerca în continuare să exemplificăm distribuția omonimelor în funcție de căile lor de formare: *omonime cu etimologii diferite*; *omonime formate prin scindarea semantică a unor sensuri ale cuvintelor polisemantice*; *omonime formate prin conversiune*; *omonime formate prin afixare* [3, 132].

1. Omonime cu etimologii diferite (etimologice):

calx, calcis (gr.) f. „piatră de var” și **calx**, calcis (etrs.) f. „călcâi”, acesta din urmă având o etimologie nedeterminată, probabil etruscă [9, 255];

labrum, **-i** „buză” < **labium**, **-i** „buză” și **labrum**, **-i** „bazin, scăldătoare” < **lavabrum** < **lavo**, **-are** „a spăla” [10];

platea (gr.) „stradă” și **platea** „pasăre înotătoare, pelican” [10];

acia, **-ae** „ață” < **acus** „ac” și **acia**, **-ae** (acies, -ei) „ascuțiș” < **acer** „ascuțit, ager”. **Acies**, **-ei** trece la declinarea I-a și devine omonim cu **acia**, **-ae** „ață”. Drept dovadă este următoarea constatare: „Încă în latina clasică apar forme paralele **materies** / **materia**” [7, 59];

populus, **-i** (etrs.) [5, 38] m. „popor” și **populus**, **-i** f. „plop” este un împrumut italo-grecesc [9, 321].

De la verbul **doleo**, **-ere** „a dura, a simți durere”, în sec. III-IV e.n. s-a format substantivul **dolus**, atestat și la poetul Commodianus cu sensul „durere, tristețe” [7, 112]. Acest cuvânt este panroman, căpătând o largă răspândire: rom. **dor**, it. **duolo**, sp. **duelo**, port. **do**, v. fr. **duel**. Derivatul devine în latină omonim cu un alt substantiv **dolus**, **-i** „vicleșug”, care nu se găsește în nicio limbă romanică.

2. Omonime formate prin afixare:

labellum „buzișoară” < **labrum** „buză” + suf. **-ell(um)** și **labellum** „cadă mică” < **labrum** „cadă, bazin, scaldătoare” + suf. **-ell(um)**;

musculus „șoricel” < **mus, muris** „șoarece” + suf. **-cul(us)** și **musculus** (bot.) „mușchiuleț” < **muscus, -i** (bot.) „mușchi” + suf. **-ul(us)**. Este interesant că **muscus** are derivat doar în română, dar în italiană, sardă, spaniolă, portugheză cuvântul lipsește, trebuie pornit de la **muscus** [6, 148];

rapina „jaf” < **rapio** „a jefui” + suf. **-in(a)** și **rapina** „câmp semănat cu ridiche” < **rapa** „ridiche” + suf. **-in(a)**.

Un caz interesant îl prezintă cele două verbe de grupa I-a, **comparo, -are**, „a pregăti” < (com+paro) și **comparo, -are** < (**compar**) „a pune alături, a aranja între ei”, unul a apărut prin derivare prefixală, iar celălalt prin formare de la numele **compar** „egal”.

3. Omonime formate prin scindarea semantică a unor sensuri ale cuvintelor polisemantice (semantice):

planta, -ae „talpă a piciorului” și **planta, -ae** „plantă, butaș, răsad”. Dezagregarea sensului are loc astfel: de la substantivul **planta, -ae** „talpă a piciorului” apare verbul **planto, -are** „a apăsa pământul cu piciorul”, care în limba agricultorilor capătă înțelesul de „a semăna” (comp.: rom. *a planta*). Apoi, de la **planto** derivă substantivul deverbal **planta** „butaș, plantă” (după modelul **pugna** „luptă” de la **pugnare** „a lupta”) [9, 25];

visus, -us „vis” și **visus, -us** „păreră, punct de vedere” provin ambele de la **video, videre**, dar în urma scindării semantice ajung să aibă sensuri diferite.

Diferențierea semantică poate fi însoțită de diferențieri formale, precum schimbarea genului. Aceasta se observă în botanică, unde s-a creat un sistem regulat de denotație a copacului și a fructului acestuia: **malus, -i f.** „copac de măr” / **malum, -i n.** „fructul mărului”; **pirus, -i f.** „păr (arbore)” / **pirum, -i n.** „pără (fruct)”.

4. Omonime formate prin conversiune:

malus, -a, -um (adj.) „rău, rea” și **malum, -i s.n.** „rău”;

serus, -a, -um (adj.) „târziu” și **serum, -i s.n.** „vreme târzie”.

La urmărirea statistică a evoluției seriilor de omonime până în stadiul lor actual s-a constatat că, din cele 176 de serii, în limbile romanice numai 28 și-au păstrat caracterul omonimic în una sau mai multe limbi romanice [4, 618]. Printre seriile omonimice latinești păstrate în mai multe limbi romanice atestăm:

mundus, -a, -um „curat” > it. *mondo*, prov. *mon*;

mundus, -i „lume” > it. *mondo*, prov. *mon*;

cornu, -us „corn de animal” > rom. *corn*, cat. *corn* rom. *corn*, cat. *corn*;

cornus, -i „arbore de corn” > rom. *corn*, cat. *corn*.

Serii omonimice latinești păstrate într-o singură limbă:

canna, -ae „cană, ibric” > prov. *cana* [8];

canna, -ae „trestie, papură, stof” > prov. *cana* [8].

În alte cazuri, a fost moștenit în mai multe limbi romanice numai un singur membru dintr-o serie omonimică:

plaga, -ae „rană” > rom. *plagă*, it. *plaga*, fr. *plaie*, prov. *plaga*, span. *llaga*, ptg. *chaga*;

plaga, -ae „suprafață, țară, regiune, rețea” a dispărut din toate limbile romanice.

Moștenit într-o singură limbă romanică:

orulare > rom. „a urla”;

orulare „a mărgini, a șovăi” a dispărut.

Evoluția omonimică cunoaște cazuri când toți membrii unor serii latine au dispărut:

margella, -ae „mărgea” și **margella, -ae** „perlă” au dispărut ambele [4, 621].

Omonimia a avut adeseori un rol important în dispariția unor cuvinte omonime în următoarele condiții: când era jenantă confuzia dintre acestea (**dolus, -i** „vicleșug” / **dolus, -i** „durere”); când denumeau noțiuni importante, frecvente **salire** „a săra” a fost eliminat de concurența cu **salire** „a sări” it. *salire*, fr. *saillir*, prov. cat. *sallir*, sp. *salir*, ptg. *sahir*; încadrarea morfologică, deosebită după gen, a omonimelor aceleiași serii [4, 621]. Desființarea omonimiei latine prin încadrarea morfologică, deosebită după gen, a substantivelor omonime latine este în limbile romanice doar o consecință exterioară a acestei încadrări [4, 629].

Omonimia latină a dispărut și prin continuarea, în limbile romanice, a unui omonim în forma lui de la cazul direct și a celorlalte omonime din serie cu formele lor de la un caz oblic.

În limba latină este reprezentată plener atât omonimia lexicală, cât și cea morfologică. Sursele apariției omolexelor sunt afixarea, dezagregarea semantică a polisemiei, conversiunea ș.a. În evoluția de la latină spre limbile romanice, seriile omonimice s-au păstrat în proporție de 16% [4, 618], româna creându-și propriile omonime prin modificări fonetice: **dolare** > **a dura** „a construi” și **durare** > **a dura** „a se prelungi în timp”; **seminare** > **a semăna** „a introduce în sol semințe de plante” și **similare** > **a semăna** „a avea trăsături comune”.

Bibliografie

1. Vasile Bahnaru, *Elemente de semasiologie română*, Editura Știința, Chișinău, 2009.
2. *Dicționar de omonime al limbii moldovenești*, Editura Lumina, Chișinău, 1988.
3. *Lexicologia practică a limbii române* (redactor responsabil Vasile Bahnaru), Editura Profesional Service, Chișinău, 2013.
4. Petru E. Zugun, *Privire generală asupra omonimiei latino-romanice*, în „Studii și cercetări lingvistice”, an. XIX, București, nr. 6, 1968, p. 617-629.
5. *Istoria limbii române*, vol. I, EA, București, 1965.
6. *Istoria limbii române*, vol. II, EA, București, 1969.
7. Nicolae Corlăteanu, Lidia Colesnic-Codreanca, *Latina vulgară*, Editura Cartier, Chișinău, 2007.
8. *Dicționar german-român*, Editura Științifică, București, 1958.
9. А. В. Грошева, *Латинская земледельческая лексика на индоевропейском фоне*, Наука, Санкт-Петербург, 2009.
10. И. Х. Дворецкий, Д. Н. Корольков, *Латинско-русский словарь*, Гос. изд. иностр. словарей, Москва, 1949.

Cristinel MUNTEANU

Despre importanța tradițiilor discursive



Cr.M. – dr. în filologie (*magna cum laude*) și drd. în filozofie al Universității „Al. I. Cuza” din Iași; predă, ca lector, la Universitatea „C. Brâncoveanu” din Pitești. A publicat, printre altele, *Sinonimia frazeologică în limba română* (2007), *Lingvistica integrală coșeriană* (2012), *Frazeologie românească. Formare și funcționare* (2013), *Discursul repetat între alteritate și creativitate* (2008, ca editor), Tobias Peucer, *Despre relatările jurnalistice* (2008, ca editor) și B.-P. Hasdeu, *Studii de știința limbii* (2013, ca editor); este, de asemenea, autorul a peste 130 de articole și comunicări. Domenii de interes: filozofia limbajului, teoria limbii, semantică, frazeologie, lingvistica textului.

1. Îmi propun să vorbesc aici despre o recentă apariție editorială, care s-ar cuveni să fie de un real interes pentru specialiștii și universitarii preocupați de problemele limbajului: Johannes Kabatek, *Tradiții discursive. Studii*, Editori: Cristina Bleorțu, Adrian Turculeț, Carlota de Benito Moreno, Miguel Cuevas-Alonso, Editura Academiei Române, București, 2015 (242 p.). După cum o arată și titlul concis, miza cea mai importantă a cărții este aceea de a promova, prin intermediul mai multor studii și articole, un concept (și un termen) relativ nou în cercetările contemporane de lingvistică: «*tradiții discursive*».

2. Înainte de a prezenta și de a discuta conținutul propriu-zis al acestui volum, să-mi fie îngăduit să enumăr în cele ce urmează (într-o ordine mai mult sau mai puțin aleatorie) câteva fapte dintre cele care mi-au venit în minte, prin mecanismul asocierii, pe parcursul citirii studiilor lui J. Kabatek.



(i) Bunăoară, știm că există niște norme care trebuie respectate în cazul compunerii unui sonet. Dincolo de o anumită „rețetă” prozodică obligatorie (de la care totuși sonetul de tip shakesperian se abate întrucâtva), scrierea unei astfel de poezii cu formă fixă presupune ca niciun cuvânt cu sens lexical deplin să nu se repete în cadrul textului respectiv.

(ii) De altfel, în unele culturi, cum este și cea europeană, repetarea aceluiași cuvânt, la o distanță mai mare sau mai mică într-un text, este considerată un „defect stilistic” (cf., de pildă, practica lui Flaubert și, la români, sfaturile lui Arghezi), de aceea se apelează la variația sinonimică. În alte culturi, dimpotrivă, o atare repetiție este apreciată și căutată, trecând drept un „efect stilistic”.

(iii) Un stilistician român (și reputat filolog de formație clasicistă), G.I. Tohăneanu, a insistat în mai multe lucrări asupra deosebirii de ordin stilistic dintre stratul narativ și stratul dialogat din operele literare: în general, la marii prozatori (de exemplu: I. Creangă, M. Sadoveanu ș.a.; cu excepția lui L. Rebreanu) pare să funcționeze destul de eficient (dacă acceptăm analizele lui Tohăneanu) „regula” după care stratul dialogat este mai expresiv (adică mai „colorat”) decât cel narativ.

(iv) Cu privire la utilizarea frazeologismelor, am observat că în textele cronicarilor (în special la cei munteni), ori de câte ori este consemnată moartea unui domnitor neagreat, aflat în tabăra politică adversă istoriografului, apar expresii (mai mult sau mai puțin fixe) injurioase, peiorative, anatemizante (de pildă: „a crăpat și s-a dus dracului” etc.); în schimb, dacă voievodul decedat era simpatizat de cronicar, atunci expresiile întrebuițate, deși sinonime cu cele dintâi, sunt marcate de conotații pozitive (de pildă: „și-a dat sufletul în mâinile lui Dumnezeu” etc.)¹.

(v) Se știe că anumite tipuri de texte (scrisoarea de intenție, procesul verbal, cererea etc.) trebuie întocmite într-un anumit fel, nu doar din punct de vedere strict formal, ca dispunere a enunțurilor în pagină, ci și în privința conținutului (care și el poate fi „in-format” ori structurat într-o oarecare măsură); de exemplu, un proces verbal se sfârșește invariabil cu formula „drept pentru care am încheiat prezentul proces verbal...”. Se ajunge astfel la acele exprimări tipice conservate pentru a fi folosite în împrejurări tipice. Limbajele specializate cuprind nume-

roase clișee, cum ar fi: „*de bună voie și nesilit de nimeni*” (în cel juridic), „*din surse demne de încredere, care au dorit să-și păstreze anonimatul*” (în cel jurnalistic) ș.a.m.d.

(vi) «Discursul repetat» (cu termenul lui Coșeriu) ori «frazologia» (în sens larg) înglobează toate aceste forme (precum expresiile și locuțiunile, citatele, wellerismele, formulele internaționale etc.) care sunt reluate de vorbitori din diverse motive: pentru a rămâne pe terenul aceleiași competențe culturale, din nevoia de solidaritate lingvistică, din dorința de a pastșa ori de a parodia, pentru că situația o cere/impune (ca în cazul formulelor de salut, de mulțumire etc.) ș.a.m.d.².

(vii) Nu doar fragmentele de texte se perpetuează prin repetiție. Și așa-numitele „stiluri funcționale” și / sau „limbaje specializate” supraviețuiesc grație textelor care le ilustrează / concretizează iarăși și iarăși (raportul dintre un anume stil funcțional și textul aferent fiind analog celui dintre *langue* și *parole*: unul este *in abstracto*, celălalt – *in concreto*). Același lucru se poate spune și despre cele trei stiluri fundamentale ale anticilor (*simplu*, *mediu* și *sublim*) – și ele stiluri „funcționale” –, chiar dacă finalitatea lor era cumva alta³. De rafinarea și multiplicarea ulterioară a acestora (ca forme de expresie potrivite pentru nenumărate situații extralingvistice) s-a ocupat Hermogenes din Tarsus în tratatul său *Peri ideon*, luând ca model absolut discursurile lui Demosthenes.

(viii) Grație capacității lor de evocare, stilurile funcționale pot avea uneori, în (con)texte determinate, o funcție semnificantă *sui generis*. De pildă, stilul administrativ întrebuițat de Kafka în scrierile lui constituie, totodată, un factor de articulare a sensului global (după cum a dovedit Coșeriu în „exercițiile” sale de lingvistică textuală).

(ix) În unele tipuri de texte, utilizarea pluralului (la pronume și verbe) în locul singularului se face conform unor reguli demult încetățenite: pluralul autorității (sau al maiestății) se întâlnește mai cu seamă în vechile documente oficiale; pluralul modestiei este întrebuițat mai ales în vorbirea populară; pluralul autorului este folosit în operele științifice (uneori și în discursurile oratorice sau în articolele jurnalistice); pluralul politeții ține de exprimarea respectuoasă, apărând în formulele reverențioase ș.a.m.d.

(x) Specifice anumitor registre ale limbii istorice sunt și unele tipare sau modele sintactice. De pildă, în vorbirea populară se găsesc forme ca *iau și mă duc; mă pun și fac; mă apuc și lucrez; stau și scriu* etc. care sunt, de obicei, evitate în variantele limbii literare. Este vorba aici de un vechi model sintactic, ce își are originea în greaca veche, de unde a proliferat prin latina vulgară în toate limbile romanice (vezi, pentru amănunte, contribuția lui Coșeriu despre «*tomo y me voy*», ca problemă de sintaxă comparată europeană).

3. Ce sunt toate acestea? Unde s-ar încadra asemenea fapte? Cineva ar putea spune imediat că unele țin de retorică ori de stilistică (adică unele, de stilistica literară; altele, de stilistica funcțională), altele țin de frazeologie, altele țin de o subdisciplină (mai nouă), cu caracter preponderent practic, intitulată „tehnici de redactare în comunicare” (deci, privind scrierea textelor din diverse domenii), altele țin de gramatică (actuală sau istorică) ș.a.m.d. Cei familiarizați cu lingvistica integrală coșeriană ar putea observa că unele dintre ele fac obiectul lingvisticii textuale sau, mai mult decât atât, că majoritatea faptelor amintite mai sus se leagă de ceea ce Eugeniu Coșeriu a teoretizat sub numele de *deontologie a limbajului*. Într-adevăr, aproape toate aceste exemple⁴ constituie produse ale ceea ce Coșeriu desemna drept *competență expresivă* (*saber expresivo*), adică acea cunoaștere referitoare la elaborarea textelor și a discursurilor. În acest sens, există norme (de multe ori implicite) cu privire la felul în care ar trebui să vorbim cu anumiți interlocutori, în anumite circumstanțe, despre anumite teme. De altfel, anticii știau foarte bine aceste lucruri, iar Aristotel avea chiar și un termen special în *Retorica* sa pentru așa ceva: *tò prépon* ‘potrivire’.

4. Dar toate aceste fapte înfățișate, așa diverse cum par (și cum sunt, de altminteri), pot fi considerate, pur și simplu, *tradiții discursive*⁵. Iată cum definește Johannes Kabatek conceptul în cauză: „Înțelegem prin *tradiție discursivă* (TD) repetiția unui text sau a unei forme textuale ori a unei maniere particulare de a scrie sau de a vorbi care capătă valoare de semn propriu (prin urmare este semnificativă). Se poate forma în legătură cu orice finalitate de expresie sau cu orice element de conținut a cărui repetiție stabilește o corelație între actualizare și tradiție, adică orice relație care se poate stabili semiotic

între două elemente tradiționale (acte de vorbire sau elemente referențiale) care evocă o anumită formă textuală sau anumite elemente lingvistice utilizate.” (J. Kabatek, *op. cit.*, p. 154; de aici încolo voi indica doar pagina din volum).

4.1. Într-un alt loc, Kabatek este și mai explicit, oferind și o serie de exemple edificatoare: „Cu toată forța sa semiotică, termenul TRADIȚII DISCURSIVE se situează, deci, ca termen fundamental al teoriei limbajului, *înaintea* tuturor fenomenelor concrete, ca axiomă teoretică, în funcție de care sunt posterioare toate tradițiile concrete ca fenomene empirice, dincolo de generalizările și tipizările lor. Aceasta înseamnă că ele includ prin definiție toate formele concrete de tradiție, fie tradiția unui citat concret, a unui salut, tradiția unei forme precum sonetul sau tradiția unui articol științific, inclusiv tradiția introducerii unui articol, tradiția citării sau structurării; în sfârșit, tradițiile particulare ale grupurilor sau instituțiilor, precum tradiția parlamentarilor francezi conservatori față de aceea a adversarilor progresiști. În această extindere, termenul include și fenomene care se referă la forme din afara formelor tradiționale ale gramaticii unei limbi identificate ca atare de lingvistică în mod repetat: forme textuale, tipuri de text, genuri de text.” (p. 182-183).

4.2. Desigur, faptele pe care le-am expus la pct. 2. (i-x) pot fi studiate în continuare de disciplinele menționate la pct. 3., întrucât cercetarea se face din perspective diferite. Situația aceasta seamănă oarecum cu ceea ce E. Coșeriu numește (în materialele sale dedicate semanticii) *d e s e m n a r e m u l t i p l ă*: dintr-un anumit punct de vedere, eu sunt om, dintr-un alt punct de vedere, sunt soț, dintr-un altul – părinte sau, tot așa, după diverse criterii, aș putea fi profesor, ori politician, ori jucător de tenis ș.a.m.d. În orice caz, pentru a atribui cuiva astfel de „etichete” am nevoie, înainte de toate, de un punct de vedere consolidat și, în același timp, de un ansamblu (sau chiar de sub-ansambluri) de „etichete” interrelaționate (adică de un sistem).

4.3. Tocmai acesta este meritul cel mai mare al cărții lui Johannes Kabatek: de a încerca (și de a reuși, după părerea mea) să construiască un punct de vedere autonom care să justifice plasarea sub un singur concept – cel de «tradiții discursive»⁶ – a numeroase fapte de limbaj aparent eterogene. Se „încheagă” astfel o nouă perspectivă și, în conse-

cință, o nouă disciplină care are ca obiect un domeniu extrem de vast, ce poate fi abordat atât în sincronie, cât și (mai ales) în diacronie sau (mai bine zis) în istorie.

4.4. Scopul pentru care am enumerat exemplele de la pct. 2. este, pe de o parte, acela de a sugera întinderea, complexitatea și importanța acestui câmp de cercetare; pe de altă parte, de a dovedi că studiile lui J. Kabatek nu vin pe un teren absolut nou în lingvistica românească. Altfel spus, ideile foarte productive ale specialistului german nu cad pe un sol complet „nedestelenit”, ci pe unul lucrat într-o anumită măsură, care – dacă luăm în considerație și recentul „dezgheț” al teoriei coșeriene de pe la noi – ar putea permite acestor idei să se dezvolte și să rodească.

5. În cele ce urmează, voi face o prezentare analitică a cărții lui Johannes Kabatek.

5.1. Volumul începe cu *Câteva note biografice despre autor* (p. 7-8), redactate de Cristina Bleorțu, din care cititorii români au posibilitatea să afle datele esențiale din CV-ul autorului, actualmente profesor de lingvistică romanică la Universitatea din Zürich (Elveția). Pe lângă activitatea publicistică și editorială impresionantă, trebuie reținut că lingvistul german a studiat la Tübingen (unde a și predat ulterior aproape un deceniu) sub îndrumarea lui Eugeniu Coșeriu de la care a deprins, dincolo de cunoștințele esențiale, „un sistem de gândire”. După dispariția Maestrului, Kabatek a înființat la Tübingen și a condus (în calitate de director) „Arhivele Eugenio Coseriu”, devenind „unul dintre cei mai mari promotori ai lingvisticii coșeriene” (p. 8).

În *Nota autorului* (p. 9-16), Johannes Kabatek precizează că inițiativa realizării acestei antologii se datorează Cristinei Bleorțu, doctoranda sa din România, căreia îi mulțumește pentru efortul depus. La fel de recunoscător se arată J.K. și față de ceilalți membri ai echipei editoriale, Carlota de Benito, Miguel Cuevas și Adrian Turculeț, care au colaborat într-un mod exemplar. În această notă preliminară J.K. nu vrea să repete lucruri care se găsesc în studiile propriu-zise, adunate în volum, însă profită de prilej pentru a face unele completări însemnate cu privire la: (1) felul în care noțiunea de «tradiții discursive» a fost legată, încă de la început, de teoria lui Eugeniu Coșeriu; (2) evoluția noțiunii respective în propriile lucrări (ale lui J.K.) și în relație cu lucră-

rile altor autori. Astfel, trebuie știut că termenul de *tradiție discursivă* (în germană: *Diskurstradition*) a fost creat de Peter Koch în 1987, în teza sa de abilitare (inedită), în care a fost preocupat, printre altele, de dezvoltarea ideii unei istoricități specifice textelor. În această privință, influența coșeriană este incontestabilă: „Peter Koch a insistat mereu că în concepția sa despre tradițiile discursive au existat două influențe fundamentale, cea a teoriei coșeriene ca punct de referință și dezvoltarea acesteia prezentată de Brigitte Schlieben-Lange [o importantă elevă a lui Coșeriu, n.m. – Cr.M.] în cartea *Traditionen des Sprechens*, publicată în 1983.” (p. 11).

Împreună cu colegul său Wulf Oesterreicher, Peter Koch a reușit să dea (la centrul universitar din Freiburg im Breisgau) un impuls deosebit cercetărilor din această arie. Interesant este că introducerea termenului de *tradiții discursive* i-a apărut ca necesară lui Peter Koch în momentul în care a contestat un aspect al teoriei coșeriene: „Peter Koch, atunci când abordează conținutul propriu al cunoașterii la nivelul textelor (cunoașterea expresivă în termenii lui Coșeriu), neagă existența unei cunoașteri textuale la nivelul individual și actual, întrucât o cunoaștere, după el, presupune compararea unui text cu alte texte.” (p. 10).

În felul acesta, Koch ajunge să postuleze „încorporarea istoricității textuale la nivelul istoric coșerian”, adică să susțină că este nevoie de o „dublare” a nivelului istoric și de „împărțirea sa într-o istoricitate idiomătică, pe de o parte, și o istoricitate textuală, pe de altă parte” (*ibid.*)⁷.

J. Kabatek observă că timp de un deceniu (1987-1997), până la alte contribuții semnate de Koch și Oesterreicher, conceptul (și termenul) de *tradiții discursive* a întârziat să se răspândească, însă acest lucru s-a petrecut apoi (și datorită activității lui J.K., evident) cu o forță incredibilă, atât în mediul german, cât și în cel hispanic.

Cât despre preocupările lui Kabatek pentru tradițiile discursive, se poate susține că influența coșeriană a fost una dublă în această privință: una indirectă (grație bazei coșeriene a termenilor lui Koch și Oesterreicher) și una directă (mult mai profundă) dată de contactul îndelungat cu E. Coșeriu, în calitate de Magistru, și cu imensa lui operă științifică. Pentru ceea ce a urmat, este mai bine să redau chiar cuvîn-

tele lui J.K.: „Ceea ce am vrut să demonstrez de-a lungul acestor ani a fost că problema tradiționalității textelor este un aspect cu relevanță amplă, în studiile istorice, ca și în studii ale limbii actuale. Lingvistica nu se termină cu tradițiile discursive, dar pentru a face lingvistică este necesar a ști că vorbirea se poate baza pe repetiția textelor și că acest lucru are numeroase consecințe. Astfel, noțiunea de tradiții discursive este, înainte de a intra în dezbateri de teorii și școli, «framework-free»: se referă la un fenomen esențial al limbajului uman care nu se poate nega nici din punct de vedere generativ, nici cognitiv, nici dintr-un alt unghi teoretic.” (p. 16).

Convins că „studiul tradițiilor discursive este cu adevărat fructuos”, Johannes Kabatek și-a propus, totodată, să dovedească și pe acest teren actualitatea, valabilitatea și eficacitatea lingvisticii coșeriene.

Am zăbovit asupra acestor considerații introductive, deoarece mi s-au părut deosebit de importante pentru înțelegerea demersului inițiat de lingvistul german. În continuare, voi prezenta ceva mai succint (deși în mod inegal) conținutul cărții.

Cristina Bleorțu semnează o *Notă asupra ediției* (p. 17-24) în care mărturisește cum a luat naștere ideea acestei antologii, face o scurtă descriere a fiecărui studiu în parte și mulțumește celor care au ajutat-o să ducă la bun sfârșit un asemenea proiect. Urmează o *Notă asupra traducerii* (p. 25-28) redactată de Adrian Turculeț, care relatează avaturile prin care au trecut articolele selectate (scrise în spaniolă, în majoritatea cazurilor, dar și în germană și portugheză) înainte de a apărea în varianta românească. În plus, lingvistul de la Iași face unele precizări binevenite legate de echivalențele terminologice necesare (mai ales cu privire la unii termeni de origine coșeriană) și subliniază, printre altele, și calitățile stilistice (de pildă, nota ironico-umoristică) de care dă dovadă J. Kabatek.

5.2. Cartea propriu-zisă este constituită din 10 studii elaborate de Johannes Kabatek într-o perioadă de mai bine de un deceniu. Ordinea lor este următoarea:

(i) *Eugeniu Coșeriu, tezele de la Strasbourg și postulatul unei lingvistici lingvistice* (p. 31-50). Acest material (ca și următorul) are rolul de a sublinia și de a expune, în liniile sale esențiale, cadrul epistemologic

coșerian asumat de lingvistul german. Kabatek face mai întâi o prezentare a celor cinci principii etice (al realismului/ al obiectivității științifice; al umanismului/ al cunoașterii originare; al tradiției; al antidogmatismului și al utilității publice)⁸ care l-au călăuzit permanent pe Coșeriu în activitatea sa științifică. Studiul include – într-o „editare critică” realizată de J.K. – și celebrele *Zece teze despre esența limbajului și a semnificatului* pregătite de Coșeriu pentru un seminar ținut la Strasbourg în 1999. Comentând respectivele „teze”, Kabatek conduce discuția către necesitatea unei „lingvistice lingvistice” care să asigure suportul teoretic inclusiv pentru cercetarea tradițiilor discursive. Totodată, autorul apără punctele de vedere coșeriene în fața unor încercări de contestare⁹.

(ii) *Lingvistica empatică* (p. 51-62) este un alt studiu care atestă cunoștințele solide ale lui J. Kabatek (grefate pe un suport filosofic ferm) atât cu privire la istoria (mai mult sau mai puțin recentă) a ideilor lingvistice, cât și cu privire la direcțiile din lingvistica actuală. Termenul de *empatie* este întrebuințat aici într-o accepție foarte specială: este vorba de „empatia lingvistului care este în același timp vorbitor, care în interiorul său produce ceva ce, în același timp, observă în mod continuu” (p. 54). Acest tip de empatie a lingvistului are prea puțin de-a face cu „empatia postulată de gramatica generativă tradițională atunci când apără judecățile de gramaticalitate” (*ibid.*). Din acest motiv, se înțelege de ce, după o secțiune intitulată *Lingviștii ca vorbitori*, urmează una care sună astfel: *Coșeriu și Chomsky: abisul celor două empatii*. Celelalte secțiuni poartă titluri ce grăiesc de la sine: *Câteva reflecții asupra lingvisticii istorice; Studii fără empatie și modelizarea dinamismului lingvistic; Empatie și oralitate*. Paragraful conclusiv conține un avertisment care merită reproduș și aici: „[N]oi, lingviștii, nu ar trebui să cădem în capcana de a crede că astăzi progresele tehnice vor ușura partea cea mai dură a muncii noastre. [...] Progresul care încearcă să substituie empatia prin tehnica pură este, în realitate, un regres, la fel cum regresează cel care neagă tehnica. În combinarea conștientă a celor două direcții rezidă adevăratul potențial al progresului științelor umaniste.” (p. 62)¹⁰.

(iii) *Despre uzuri și abuzuri ale terminologiei lingvistice* (p. 63-84) este un material inedit, nepublicat în altă parte, în care autorul se arată interesat de aspectele hermeneutice ale terminologiei, adică de relația

dintre termen și desemnare. Dintre numeroasele chestiuni evidențiate și tratate aici, este de reținut mai ales originala distincție tripartită operată în cazul aproprierii (sau adoptării) termenilor: apropierea „simpatetică”, apropierea „exclusivistă” (cu subdiviziunile ~ „depreciativă” și ~ „prospectivă”) și apropierea „vulgarizantă”.

(iv) *Câteva note despre chestiunea „hibridității” și „demnității” limbilor iberoromanice* (p. 85-99) reprezintă un studiu în care profesorul Kabatek discută, pornind în primă instanță de la atitudinea unor vorbitori de galiciană, despre două poziții contrare care pot fi constatate în rândul comunităților (idiomatice) iberoromanice: una de „purism” lingvistic („demnitatea”) și alta de „antipurism” lingvistic („hibriditatea”). J.K. examinează argumentele ambelor poziții, atât din perspectiva „obiectivă” a omului de știință, cât și din perspectiva „subiectivă” a vorbitorilor. Este semnalată și o a treia perspectivă: „aceea a celor care exprimă opinii în chestiuni de purism și hibriditate fără a face ei înșiși parte din grupurile afectate” (p. 98). Dintre acești „străini”, unii dau dovadă de „solidaritate”, iar alții se întrec în „demagogie”. Și o ultimă observație a autorului: există atât o demnitate universală a limbajului (care se deduce chiar din modul în care Aristotel „definește specificul ființei umane prin capacitatea lingvistică”), cât și o demnitate a limbii istorice („care nu este altceva decât demnitatea vorbitorilor săi”).

(v) *Noi direcții în sintaxa istorică* (p. 100-120) este un articol dens, complex, în care lingvistul german își propune să semnaleze, în șase etape, unele (posibile) linii directoare pentru cercetările viitoare de sintaxă istorică. Este combătută, astfel, o părere (enunțată nu demult de Steven Dworkin) privitoare la presupusa „moarte” a lingvisticii istorice. Kabatek se ocupă de schimbarea lingvistică și de cauzele ei, tratează apoi despre problema categorizării elementelor care se schimbă, după care se referă la caracterul sistematic al limbii istorice, continuând cu chestiunea tipologiei laolaltă cu corelațiile dintre diverse schimbări. În fine, autorul examinează pe câteva pagini și problema «tradițiilor discursive», atrăgând atenția că această noțiune „pune în lumină faptul evident, dar adesea uitat al caracterului tradițional al textului, o tradiționalitate diferită de istoricitatea sistemului lingvistic și care interacționează [...] cu gramatica istorică, fiind în fond un aspect al acesteia” (p. 114). În acord cu gândirea lui E. Coșeriu, Kabatek de-

osebește trei „istoricități lingvistice” simultane în actele concrete de vorbire: (1) *istoricitatea primară* – a sistemului lingvistic ca sistem de posibilități, ca tehnică liberă a vorbirii; (2) *istoricitatea secundară* – a tradiției, a repetiției textelor (ca forme ori conținuturi), o istoricitate „în care limbajul nu mai este o tehnică liberă și un sistem de semne asumat, ci semn repetat, neeliberat de originea sa, ci purtător de legături și ancore care indică trecuturi concrete” (p. 115)¹¹; (3) *istoricitatea evenimentelor unice*, ce corespunde textului ca individ. În concentrarea pe cea de-a treia istoricitate constă, de altminteri, meritul contribuției autorului în această privință, fiindcă: „În sintaxa istorică obișnuim să descriem prima istoricitate prin intermediul exemplelor celei de-a treia, dar cea de-a treia [istoricitate], cea a indivizilor, conține și caracteristici individuale și sarcina noastră este de a le identifica, sarcină dificilă de reconstrucție, nu întotdeauna reușită, care lasă loc adesea îndoielilor legate de reprezentativitatea unui text dat pentru o anumită epocă.” (*ibid.*).

Conștient că sintaxa istorică este (*nolens volens*) o sintaxă istorică a limbii scrise, Kabatek susține necesitatea reconstruirii (în măsura posibilului) a continuumului varietăților dintre *apropiere* și *distanță*¹², apelând la „noi surse, cu reconstrucții din prezent și cu diferențieri interne pentru fiecare epocă a istoriei limbii” (p. 119).

(vi) *Este posibilă o lingvistică istorică bazată pe un corpus reprezentativ?* (p. 121-136) este un studiu care completează în mod fericit studiul anterior, în care se vorbea și de nevoia alcătuirii unor corpusuri diferențiate pentru reconstruirea tradițiilor discursive distincte. Aici se pleacă însă de la o întrebare (reală) vizând o finalitate de ordin didactic: Se poate realiza un corpus mic, variat și reprezentativ, bazat pe ediții demne de încredere, pe care un profesor să-l poată folosi atunci când lucrează cu studenții pe teme de istoria limbii spaniole? Kabatek răspunde că așa ceva „este o construcție teoretic imposibilă, datorită faptului că limba, deși se manifestă doar în texte, nu este suma textelor, ci este ceva distinct” (p. 121). În plus, corpusul în cauză nu se poate întocmi nici din considerente practice: „producția de texte păstrată în arhive nu corespunde decât unei părți minime din producția lingvistică totală, și această afirmație se referă nu numai la textele concrete, la *tokens*-urile textelor, ci și la *tipurile* de texte produse” (*ibid.*). Asemenea

dificultăți (sau „imposibilități”) nu îl descurajează, totuși, pe J. Kabatek, care încearcă să stabilească în ce constă „un corpus bazat pe ediții de încredere”¹³, cum trebuie definită „reprezentativitatea”, cum se face „reconstrucția limbii istorice” (luând în seamă fie metoda filologică, fie „corpusele multidimensionale”).

(vii) *De ce a doua istoricitate este totuși a doua – despre importanța tradițiilor discursive în cercetarea lingvistică* (p. 137-147). Odată cu acest material, volumul devine și mai pregnant axat pe problematica tradițiilor discursive, în sensul că studiile care urmează le tratează pe acestea *in extenso* și (cvasi)exclusiv. Astfel, în lucrarea la care mă refer aici, Kabatek se ocupă de trei probleme (dintre altele posibile): (1) „problema situării tradițiilor discursive în modelul coșerian al celor trei niveluri”; (2) „problema raportului dintre tradițiile discursive și specii sau genuri”; (3) „problema raportului dintre tradițiile discursive și schimbarea lingvistică” (p. 138). Problema nr. 2 și problema nr. 3 sunt discutate amănunțit în celelalte articole rămase (le voi lua în considerație când voi ajunge la ele), drept pentru care voi acorda atenție, pe moment, primei probleme, mai exact „celei de-a doua istoricități”. În cazul celei dintâi istoricități, identificabilă în „limba ca limbă”, tehnica însușită (similară învățării zborului de către păsări, după J.K.) duce la „eliberarea de istorie”, fiindcă servește și creării de evenimente particulare. Mai mult decât atât, această tehnică liberă a vorbirii „reprezintă accesul la toate celelalte sisteme de semne, inclusiv la sistemul de semne al tradițiilor discursive” (p. 144). În schimb, „fenomenele celei de-a doua istoricități, fenomene de tradiție, la care un produs A' este creat analog produsului A și ambele se raportează unul la celălalt nu *qua* tehnică, ci *qua* produse, *qua* evenimente individuale, nu sunt, în primul rând, nicidecum un amestec, o listă haotică: sunt fenomene variate, care rezultă toate dintr-un principiu definitiv al repetării.” (p. 145). În consecință, tradițiile discursive nu sunt tehnici, ci doar „repetări de evenimente”.

(viii) *Tradiții discursive și schimbare lingvistică* (p. 148-166). În acest studiu, Kabatek nu se sfiște să vorbească chiar de o „nouă paradigmă numită tradiții discursive” (p. 148) pe fondul entuziasmului produs de receptarea deosebit de favorabilă a acestui concept, dimpreună cu rețeaua de probleme însoțitoare. Tot aici autorul oferă și o definiție

destul de precisă a TD (vezi *supra*, pct. 4.). Mi se pare binevenită, de asemenea, următoarea observație: „Dacă, pe de o parte, o TD implică întotdeauna repetiția a ceva în timp, contrariul nu este adevărat: în mod evident, nu toate repetițiile a ceva sunt tradiții discursive.” (p. 152). După ce lămurește că sunt excluse din sfera TD toate repetițiile ne-lingvistice, Kabatek face o altă precizare importantă (în continuarea celei deja citate): „A doua condiție este că, inclusiv în cazul repetițiilor unor elemente lingvistice, nu orice repetiție formează în mod necesar o TD. În fraza anterioară [*La segunda condición es que...*; n.ed.], cuvinte precum «la» ('a'), «segunda» ('a doua'), «es» ('este'), «que» ('că') etc. sunt cuvinte repetate de milioane de ori în limba spaniolă în milioane de împrejurări, dar niciunul dintre ele nu este capabil de a forma o TD prin sine însuși. Pot fi tradiții care constau într-un singur cuvânt, de ex., o formulă monomembră de salut precum «hola» ('bună'), dar în cazul tradițiilor mai complexe, de exemplu, tradiția eseului științific, numai o combinație particulară a unei serii de elemente determină includerea unui text într-o TD.” (p. 153)¹⁴. Lingvistul german mai menționează o condiție (cea mai complexă), legată de conținutul unui (anume) text: trebuie avute în vedere și acele elemente (diverse situații concrete) care e v o c ă ori cer o anumită tradiție¹⁵.

(ix) *Tradițiile discursive ale spaniolei medievale: istoria textelor și istoria limbilor* (p. 167-179) este un articol exemplar despre cum poate contribui cercetarea tradițiilor discursive (ca paradigmă teoretică) la consolidarea și îmbogățirea istoriei limbii, în contextul în care lingvistica istorică spaniolă (în pofida părerilor unora) cunoaște o adevărată înflorire în ultimii ani. Oprindu-se asupra spaniolei medievale, Kabatek se arată interesat în special de documentele juridice, dovedind astfel o preocupare mai veche (valorificată și în alte articole) pentru acest sector.

(x) *Tradiție discursivă și gen* (p. 180-188), în ciuda dimensiunii mai reduse, reprezintă o expunere excelentă a conceptului de t r a d i ț i i d i s c u r s i v e și a problematicii conexe (vezi și *supra*, 4.1.). Din acest studiu, mai importante pentru specialiștii români mi se par a fi secțiunile 3 și 4, *TD și gen*, respectiv, *Tentative de clasificare*, întrucât – începând cu anii '70 – în lingvistica noastră s-a manifestat un viu interes pentru „stilurile funcționale” (sau „limbajele de specialitate”), care

aduc foarte mult cu ceea ce unii cercetători occidentali înțeleg prin «gen discursiv». Lingviști precum Ion Coteanu, Dumitru Irimia, Stelian Dumistrăcel *et alii* au scris o serie de lucrări pe această temă. Cu privire la raportul dintre tradiție discursivă și gen, Johannes Kabatek constată că nu există un consens în rândul specialiștilor: în unele studii TD apare ca sinonim cu *tip de text* sau *gen*, în vreme ce în altele „se stabilește o relație taxonomică între TD și gen” (p. 184). Mai departe, este reținută și comentată încercarea de clasificare a lui Raymund Wilhelm, care, în diferite lucrări (începând cu 2001), distinge trei arii ale TD: formule, forme textuale și universuri de discurs (care se prezintă ca diferite „grade de abstracție” ale TD, ce se pot combina între ele). Semnificativ este că – deși termenul de *univers de discurs* a fost întrebuințat de mai mulți autori (filosofi îndeosebi) – Wilhelm adoptă concepția lui Coșeriu, care (în ultimii ani de viață) a deosebit și teoretizat doar patru universuri de discurs (justificând distincția quadripartită prin faptul că modurile fundamentale prin care omul poate să cunoască sunt numai patru): *universul cotidianului* [= al experienței comune], *universul ficțiunii*, *universul religiei* și *universul științei*¹⁶. Chiar dacă nu se declară întru totul de acord cu felul în care Wilhelm judecă universul de discurs în relație cu TD, Kabatek dezvoltă acest subiect ajungând la următoarele concluzii: „Universurile discursului sunt, deci, «lumi» dobândite prin cultură și construite una peste alta, care se pot defini în funcție de relația dintre vorbitor, semn și lume. Se manifestă în *discursuri*: discursuri cotidiene, fictive, religioase sau științifice; și aceste discursuri corespund, respectiv, tradițiilor. Universurile discursului sunt contururi mai generale în care se situează discursurile sau textele, fiind ca un cadru în care alte tradiții sunt localizate fără ca universurile discursului însuși să-și manifeste tradiționalitatea dincolo de acest sens general cultural-istoric care este practic ascuns de tradițiile concrete.” (p. 186). Cred că această caracterizare a universurilor de discurs drept „c o n t u r u r i mai generale în care se situează discursurile sau textele” este foarte potrivită.

În consonanță cu cele spuse mai sus de Kabatek pe urmele Magistrului său, merită semnalat că un remarcabil lingvist român de la Iași, Dumitru Irimia (înainte ca E. Coșeriu să-și fi prezentat concepția ultimă despre cele patru universuri de discurs), a justificat existența principalelor stiluri funcționale pornind chiar de la *t i p u r i l e d e c u n o a ș t e r e* umană. Din câte știu, aceasta este singura încercare de acest gen de la

noi¹⁷. Astfel, Irimia apreciază că stilurile funcționale au caracter istoric și se configurează, la nivelul stilurilor colective, „în strânsă legătură cu natura *specializată* a procesului de cunoaștere și comunicare a cunoașterii”¹⁸. El consideră că, „în funcție de tipul de cunoaștere, de rolul și modul specific de desfășurare a funcției referențiale în constituirea planului semantic al textului concomitent cu dezvoltarea dimensiunii stilistice, își dezvoltă identitatea specifică în primul rând trei stiluri funcționale”¹⁹. Acestea sunt: (1) stilul științific; (2) stilul beletristic; (3) stilul religios²⁰. Mai sunt adăugate apoi (4) stilul publicistic și (5) stilul juridico-administrativ (cu mențiunea că ele „își construiesc profilul specific în interiorul unui nivel secund de desfășurare a procesului de cunoaștere”)²¹.

Inserarea „cazului Irimia” aici ar putea părea unora ca fiind inadecvată. Eu am vrut numai să reiterez ideea (vezi *supra*, 4.4.) că versiunea românească a cărții lui Johannes Kabatek apare pe un teren propice și că ideile pe care le conține pot fi verificate și fructificate cu succes și pe baza materialelor existente în cultura noastră.

5.3. Volumul mai conține, în loc de postfață, un studiu riguros, intitulat *Tradiții discursive și istoricitate*, semnat de Miguel Cuevas-Alonso și Carlota de Benito Moreno (p. 191-212). Cei doi tineri autori realizează o veritabilă lucrare exegetică, bogată în informații, lărgind pe alocuri discuția despre contextul în care s-a născut și s-a dezvoltat noțiunea de «tradiții discursive» și evidențiind, totodată, importanța contribuțiilor lui Johannes Kabatek pe această temă.

5.4. De asemenea, nu lipsesc acele compartimente absolut necesare unei ediții care se dorește a fi una cu adevărat academică, adică *Referințe bibliografice* (p. 213-228), [date despre] *Editori* (p. 229-230), *Indice de nume proprii* (p. 231-234), *Indice tematic și de termeni* (p. 235-242). Dacă luăm în calcul și numeroasele note introduse suplimentar de editori pentru a facilita o mai bună receptare a cărții din partea cititorilor români, atunci ne vom putea face o idee cu privire la efortul lăudabil depus de aceștia²².

6. *Pro captu lectoris habent sua fata libelli*. Să sperăm că această carte dedicată tradițiilor discursive va fi una deschizătoare de drumuri și pentru știința românească.

Note

¹ Numeroase fenomene lingvistice – de tipul celor înșirate mai sus – sunt descrise (sau numai menționate ori semnalate) în Cristinel Munteanu, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Editura Independența Economică, Pitești, 2007.

² Pentru diverse chestiuni similare din sfera frazeologiei și/sau a discursului repetat (însoțite de foarte multe exemple), se pot consulta și următoarele cărți: Cristinel Munteanu, *Lingvistica integrală coseriană. Teorie, aplicații și interviuri*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2012, și IDEM, *Frazeologie românească. Formare și funcționare*, Editura Institutul European, Iași, 2013.

³ Pentru mai multe detalii în acest sens, vezi, printre altele, Cristinel Munteanu, *Despre concepția stilistică a lui G. Ivănescu (sau despre justetea unei recomandări privind cercetarea stilurilor)*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Tom LIII (2013), Editura Academiei Române, București, 2013, p. 185-204.

⁴ După cum am văzut deja, adresarea respectuoasă în anumite situații și față de anumiți interlocutori se face în limba română prin intermediul pluralului în locul singularului. Mai exact spus, se folosește persoana a II-a plural în locul persoanei a II-a singular. Cerută de o normă a nivelului individual (de exigența p o r t r i v i r i i), este clar că o atare adresare trebuie să se facă *altfel* decât în vorbirea obișnuită (când avem interlocutori de același rang sau de rang inferior). Însă, deși o astfel de normă „discursivă” este respectată și în alte comunități idiomatice, felul în care se realizează poate fi altul: de ex., la spanioli și la italieni, dar și la germani (cel puțin în limba literară) se întrebuițează, cu precădere, în asemenea situații, persoana a III-a singular. (În realitate, sistemul adresării reverențioase este mult mai complicat în limbile romanice; am vrut numai să arăt că, pentru același scop, există modalități diferite determinate istoric, adică fixate ca tradiții idiomatice.)

⁵ Să-mi fie iertat faptul că, în acest punct al discuției (de vreme ce am vorbit și despre discursul repetat), nu-mi reprim gândul care mă duce spre celebrele versuri ale lui Marin Sorescu (din poezia *Trebuieai să poarte un nume*), versuri al căror final mi-am permis să-l modific puțin: „Și pentru că toate acestea / Trebuieai să poarte un nume, / Un singur nume, / Li s-a spus / T r a d i ț i i d i s c u r s i v e”.

⁶ În literatura de specialitate (inclusiv cea românească) se întâlnește termenul de *tradiții textuale* (vorbindu-se, de pildă, de „tradiții textuale biblice”), însă trebuie să recunoaștem că termenul de *tradiții discursive* desemnează, după cum am văzut, mult mai multe elemente/fenomene.

⁷ Lăsând la o parte faptul că putem avea concepții diferite despre ceea ce este «cunoașterea» însăși și cum se formează ea (de aici și o serie de neînțelegeri în știință, atunci când specialiștii fac parte din diverse școli), mi se pare potrivit să semnaliez că într-o conferință din 1972, *Sobre el desarrollo de la lingüística*, Coșeriu însuși (cu 15 ani înaintea lui Koch) vorbea despre existența unei „cunoașteri idiomatice «textuale»”, pe care o identifica în cadrul nivelului istoric: „En el escalón idiomático hay que distinguir entre el *saber idiomático extralingüístico* (saber tradicional y común acerca de las «cosas», que incluye también las ideas y creencias tradicionales acerca de las cosas mismas), el *saber idiomático «textual»* (conocimiento de «textos» que se transmiten como tales en una

comunidad lingüística, como, por ejemplo, refranes, proverbios, frases hechas, etc.) y la *técnica tradicional del hablar* («lengua» en sentido estricto).” (Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de la teoría y metodología lingüística* [1977], Segunda edición, revisada, Editorial Gredos, Madrid, 1991, p. 258; cf. și IDEM, *Lecciones de lingüística general*, Editorial Gredos, Madrid, 1981, p. 300-301). Desigur, E. Coșeriu are în vedere în acest caz așa-numitul „discurs repetat” (*discurso repetido*, în spaniolă), în timp ce P. Koch (vorbind despre istoricitatea textuală) se referă la un domeniu mai larg de tradiții lingvistice; am vrut să arăt, însă, că nici în acest punct cei doi lingviști nu se află neapărat pe poziții teoretice ireconciliabile (chiar dacă E. Coșeriu nu ar fi fost de acord cu o „de-dublare” efectivă a nivelului istoric).

⁸ Pe acestea, deși le-a respectat intuitiv încă de la început, Coșeriu le-a formulat prima dată în mod explicit abia în 1977, în discursul său de recepție la Academia din Heidelberg. Ulterior, savantul avea să le prezinte cu numeroase ocazii, fiindcă era încredințat că lucrul cel mai important pentru un cercetător, înainte de toate, este să dobândească o corectă atitudine științifică.

⁹ De pildă, spre deosebire de alți specialiști, Kabatek susține că „istoricitatea textelor se află în alt plan și este o istoricitate secundară față de istoricitatea primară a limbii” (p. 49). Într-adevăr, și în ordine rațională lucrurile stau la fel. Să ne reamintim că E. Coșeriu, vorbind frecvent despre tipurile de *lógoi* identificate de Aristotel, spunea că limbajul se prezintă mai întâi ca *lógos semantikós* (ca limbă) și abia apoi („cu determinări ulterioare”, cum zicea E.C.) ca *lógos apophantikós* sau ca *lógos pragmatikós* sau ca *lógos poietikós* (deci, ca discursuri / texte).

¹⁰ Pentru completări, vezi și un alt articol excelent al lui Johannes Kabatek, *Intuición y empirismo*, publicat în Jesús Martínez del Castillo (coord.), *Eugenio Coseriu (1921-2002) en los comienzos del siglo XXI*, număr monografic din „Analecta Malacitana” (Universidad de Málaga), Anejo LXXXVI, 2012, p. 99-115.

¹¹ Se știe că distincția între «tehnică liberă a vorbirii» și «discursul repetat» îi aparține lui Eugeniu Coșeriu. După cum se vede, Kabatek este de acord cu distincția în sine, însă evită să utilizeze (așa bănuiesc, de vreme ce nu l-am găsit nicăieri în carte) termenul de *discurs repetat* [sp. *discurso repetido*], întrebuițat de Coșeriu încă din anii '50. Probabil că nu dorește să creeze confuzii terminologice suplimentare, mai ales în domeniul *t r a d i ț i i l o r d i s c u r s i v e*, dat fiind faptul că însuși termenul de *discurs* este de o ambiguitate deconcertantă (cf. p. 73, unde este amintit un avertisment al lui Peter Koch în această privință).

¹² Cei doi termeni, *apropiere* și *distanță*, au fost preluați de la Koch & Oesterreicher.

¹³ Aici apare o altă întrebare: Cum pot fi deosebite în textele vechi greșelile de limbă (datorate copiștilor) de unele fenomene lingvistice (dintr-o anumită epocă) eliminate ulterior? Kabatek răspunde că, deși nu există o „rețetă perfectă”, se poate apela la un principiu fundamental / axiomatic pentru limbaj: „niciun discurs, vorbit sau scris, nu este agramatical” (p. 123); altfel spus, toate textele se construiesc întotdeauna în virtutea unei intenții „gramaticale”. Discutând acest principiu prin raportare la maximele lui Grice (a căror utilitate o respinge în acest caz), Kabatek lasă de înțeles (în special într-o consistentă notă de subsol) că și această idee este de sorginte coșeriană: este vorba de „*el principio de la confianza*” („principiul încrederii”), potrivit căruia credim (în primă instanță) spusele unui interlocutor ca având mereu sens (cf. și Cristinel Munteanu, *Despre*

o hermeneutică a sensului bazată pe «principiul încrederii», în „Limba română”, Chișinău, nr. 6, 2014, p. 51-61, unde sunt discutate, de pe poziții teoretice coșeriene, și maximele lui Grice).

¹⁴ O atare explicație le-ar putea fi utilă și celor care nu înțeleg necesitatea distincției dintre «tehnica liberă a vorbirii» și «discursul repetat» (inclus și el în TD), deosebire pe care Coșeriu a făcut-o (alături de altele) pentru a delimita obiectul propriu semanticii structurale (adică «limba funcțională»). În acest sens, de pildă, este regretabil că un lingvist de talia lui Dirk Geeraerts, amintind distincțiile coșeriene prin care se ajunge la obiectul lexematiei, face afirmații de genul acestora: „A number of Coseriu's distinctions are decidedly odd (if sayings and proverbs are «repeated language», then why isn't normal lexical usage also a way of repeating what one has heard and learnt?) or unclear (what exactly is the «norm» as opposed to the «system»?).” (Dirk Geeraerts, *Theories of Lexical Semantics*, Oxford University Press, 2010, p. 78). Să notăm aici și un abuz: după ce, în primă fază (pe aceeași pagină), Geeraerts redă corect al doilea termen al distincției coșeriene prin *repeated discourse*, el revine întrebându-l pe cel de *repeated language*!

¹⁵ De exemplu, salutul – spune Kabatek – „este evocat de o situație concretă care se repetă: întâlnirea menționată evocă alte întâlniri în care s-a rostit aceeași secvență de cuvinte.” (p. 153).

¹⁶ La Coșeriu, în conferința *Orationis fundamenta* (2000), ordinea în care sunt prezentate aceste universuri de discurs este alta. Kabatek (și nu Wilhelm) le enumeră astfel, deoarece presupune că ele corespund unor etape de evoluție din istoria culturii. Felul în care lingvistul german vede aceste universuri de discurs, ca „«lumi» dobândite prin cultură și construite una peste alta”, mă duce cu gândul la încercarea filosofului britanic R. G. Collingwood (din cartea *Speculum Mentis*) de a ordona arta, religia, știința etc. într-o ierarhie de forme (suprapuse) ale experienței umane.

¹⁷ Este și acesta un exemplu de împărtășire a aceleiași *forma mentis*. Și în alte privințe Coșeriu și Irimia se găsesc pe „aceeași lungime de undă”.

¹⁸ Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 162.

¹⁹ *Ibid.*, p. 163.

²⁰ Semnificativ este că la majoritatea cercetătorilor preocupați de asemenea clasificări stilul religios nu este plasat niciodată „în prima linie” a stilurilor funcționale (așa cum îl dispune D. Irimia).

²¹ *Ibid.*, p. 163-169.

²² Serviciul pe care ni-l aduc, de regulă, traducătorii nu este, de cele mai multe ori, prețuit îndeajuns. Este și cazul celor doi traducători români cărora, practic, li se datorează în cea mai mare măsură publicarea acestei cărți. Aș dori totuși să le fac unele mici sugestii (pentru eventuale traduceri viitoare): de pildă, în locul cuvântului (întâlnit frecvent în volum) *categorisire*, care are în românește o anumită nuanță peiorativă, aș fi preferat (mai) neologicul *categorizare*; în loc de *umanități* (p. 79) se putea opta fie pentru *umanioare*, fie chiar pentru *științe umaniste*; când Coșeriu, citându-l pe Hegel, spunea că limbajul este „*voreilig*”, el obișnuia să echivaleze în limba română acest cuvânt prin „*grăbit*”, și nu prin „în avans” (p. 37); și altele (destul de puține însă). În fine, după cum se observă, acestea nu sunt erori propriu-zise de traducere, ci, mai degrabă, „stângăcii stilistice” pe care le putem trece cu vederea, dacă știm să apreciem întregul.

Cristinel MUNTEANU

Discursul publicitar din perspectiva lingvisticii integrale

1. Ceea ce voi scrie aici nu este o recenzie propriu-zisă, ci, mai curând, un scurt articol având ca scop principal semnalarea unei apariții editoriale. Este vorba de cartea (o teză de doctorat la origine, susținută în 2013) semnată de Adriana Maria Robu, *Discursul publicitar din perspectivă pragmalingvistică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015 (532 de pag.). De ce vreau să semnez publicarea acestei cărți? Fiindcă apariția ei produce o anumită satisfacție unora dintre noi, adică acelora interesați de întrebuițarea teoriei coșeriene în analiza unor fapte cât mai variate din sfera limbajului. Desigur, cartea Adrianei Robu – prin prezentarea sintetică a numeroase concepții lingvistice și tipuri de abordare a discursului publicitar, dar și prin diversitatea exemplelor selectate și comentate – este neîndoielnic utilă și specialiștilor aparținând altor direcții de cercetare. Încercând, în cele ce urmează, să



evidențiez meritul fundamental al acestei lucrări, adică elementul ei de real progres în raport cu investigațiile anterioare dedicate discursului publicitar, am ales o cale oarecum atipică (poate chiar bizară, pentru unii): mă voi ocupa, în primă instanță, de un fel de „contra-exemplu” (față de ceea ce am propus ori am sugerat cândva).

2. Una dintre cele mai bune cărți de la noi în care se tratează problematica discursului publicitar¹ este cea scrisă de Vasile Sebastian Dâncu, *Comunicarea simbolică. Arhitectura discursului publicitar* (1999)². Deși autorul este un sociolog prin formație (cartea fiind concepută, într-adevăr, dintr-o perspectivă preponderent sociologică), din lucrarea respectivă se vede că universitarul clujean posedă cunoștințe temeinice și din domenii precum lingvistica, semiotica și retorica. Bunăoară, în cazul lingvisticii, sunt vehiculate nume ca F. de Saussure, L. Hjelmslev, J. Lyons, O. Ducrot & J. Schaeffer, W. Labov, P. Guiraud, A.J. Greimas etc. Așa ceva nu trebuie să ne mire, întrucât Vasile Dâncu este deosebit de preocupat de semnificațiile simbolurilor, de „construcția sensului”, de chestiunile care țin de „interpretare” ș.a.m.d.

2.1. În capitolul al III-lea, intitulat chiar *Comunicarea publicitară și construcția de sens*, sociologul român caută (din necesități de „clarificare epistemologică”) să asigure un suport teoretic solid pentru demersul său, optând pentru foarte recenta (pe atunci) *teorie a proceselor comunicaționale*, lansată în 1998 „de către un grup de cercetători conduși de cunoscutul psihosociolog A. Mucchielli”³. Dintre argumentele care motivează, după V. Dâncu, o atare alegere, voi reproduce doar două: „În primul rând, teoria proceselor comunicaționale se axează pe elementul cel mai important, în opinia noastră – *nașterea sensului*. Este o dimensiune a procesului de comunicare la care o serie de teorii și paradigme nici măcar nu răspund, lăsând acest lucru în teritoriul implicitului. În al doilea rând, teoria are un pronunțat caracter *sintetic*, constituind un cadru teoretic omogen pentru o serie de viitoare cercetări de sociologie, psihologie, semiologie sau lingvistică [subl. lui V.D.]”⁴. Conștient că mai este nevoie și de altceva, Dâncu precizează: „Evident că ambițiile noastre merg mai departe, descoperind în această teorie un cadru pe care îl putem îmbogăți cu conținuturi noi și în care putem aduce, prin reinterpretare, o serie de fapte sociale cunoscute în câmpul științelor umane.”⁵. În consecință, apelând atât la contribuțiile Școlii de

la Palo Alto, cât și la cele din zona științelor limbajului, autorul prezintă (în același capitol) o tipologie a contextelor, discutând, totodată, despre felul în care acestea determină constituirea sensurilor.

2.2. La drept vorbind (fără nicio ironie), lăsând la o parte rezultatele concrete, de tip practic, ale cărții sale, Vasile Dâncu ar trebui felicitat pentru opțiunea sa, ce vădește o intuiție excelentă: *teoria proceselor de comunicare* se înscrie într-o „paradigmă interpretativă”, antipozitivistă, adică una de urmat când te afli pe teritoriul științelor umaniste/culturale (care încorporează și științele sociale). La fel de binevenite sunt, în economia lucrării sale, și preluările de concepte și distincții din domeniile semioticii, lingvisticii și retoricii. Cartea relevă însă și un fapt întristător (dar nu ieșit din comun pe la noi): lipsa de comunicare între specialiștii (nu neapărat din aceeași țară, ci) din aceeași universitate. În perioada în care Vasile Dâncu își scria cartea mai sus menționată, numele celebrului lingvist Eugeniu Coșeriu ar fi trebuit să fie deja foarte cunoscut la Cluj. Încă de la începutul anilor '90, savantul însuși conferențiasse de mai multe ori în sălile Universității „Babeș-Bolyai”, iar în cadrul Facultății de Litere de acolo se și formase, destul de repede, un Centru de Studii Integraliste – foarte activ în acea vreme – la inițiativa și sub atenta îndrumare a profesorului Mircea Borcilă. Cu toate acestea, numele lui Coșeriu nu apare amintit nici măcar o dată în cartea lui Dâncu (nici în ediția a II-a, „revizuită”, din 2009). Poate că nu este vina lui Vasile Dâncu (deși va fi fost și el atras, mai mult decât era cazul, de mirajul teoriilor occidentale, de limbă franceză în special). Poate că este vina, mai ales, a celor care nu au reușit să-l facă suficient de cunoscut și de apreciat, în țara de origine, pe acest român genial.

2.3. Dacă sociologul clujean ar fi avut acces la lucrările lui Coșeriu, s-ar fi încredințat că se află în fața unui instrument extrem de util pentru investigarea sensurilor ce apar în discursurile publicitare. În același timp, ar fi găsit la Coșeriu „cadrul” epistemologic de care avea nevoie, unul mai solid decât cel expus de grupul lui Mucchielli în „teoria proceselor de comunicare”⁶. Dar nu mai are rost *post-factum* să prelungesc discuția într-o atare direcție. Volumul cu pricina are propria „arhitectură” și bănuiesc că autorul respectiv nu și-ar schimba prea lesne acum, din temelii, edificiul.

3. Aceste „lipsuri” sunt compensate, ca să zic așa, de cartea Adrianei Robu, *Discursul publicitar din perspectivă pragmalingvistică*⁷. Aproape tot „arsenalul” coșerian este pus la lucru, de la clasificarea contextelor până la așa-numitele „funcții de evocare”; de la speciile „discursului repetat” până la tipurile de conținut lingvistic (desemnare, semnificat, sens); de la ideile privind skeologia lingvistică până la lingvistica textului (văzută ca „hermeneutică a sensului”) ș.a.m.d. Se are în vedere și tipologia textuală, pornind de modul în care Coșeriu a interpretat cele trei tipuri de *lógos* identificate de Aristotel (apofantic, poetic și pragmatic), dimpreună cu finalitatea fiecăruia, discursul publicitar fiind încadrat, după cum se cuvine, în *lógos*-ul *pragmatikós*. Dar, înainte de toate, faptul că autoarea și-a asumat perspectiva coșeriană se vedește, mai ales, din acceptarea distincțiilor făcute de Coșeriu cu privire la limbajul considerat în integralitatea sa, ca întretăiere de niveluri (universal, istoric și individual) și puncte de vedere (*enérgeia* ‘activitate’, *dýnamis* ‘competență’ și *érgon* ‘produs’). În felul acesta, cercetătoarea are la îndemână o „hartă” care îi permite să nu (se) rătăcească.

3.1. Cartea Adrianei Robu (după cum remarcă și Rodica Zafiu în prefață) este, totodată, și o micro-enciclopedie referitoare la orientările (mai mult sau mai puțin recente) de pragmatică lingvistică (sau pragmalingvistică), pe care autoarea le confruntă cu lingvistica integrală a textului. În plus, tot *in extenso*, sunt menționate și tratate, în funcție de importanța lor, diverse contribuții românești și străine legate de studierea discursului publicitar. Zeci de exemple (selectate dintr-un corpus mai mare) însoțesc considerațiile de natură teoretică și dovedesc valabilitatea teoriei coșeriene și în această zonă.

3.2. După cum spuneam la început, nu am avut de gând să scriu o recenzie ca atare, ci să semnaliez apariția unei cărți și să justific de ce merită ea semnalată. Despre conținutul propriu-zis al acesteia voi vorbi, poate, pe larg, cu un alt prilej. Până atunci, spre a fi de folos eventualilor cititori interesați, mă limitez aici la reproducerea cuprinsului în liniile sale principale (fără subcapitole):

Partea I: *Concepte de bază și teorii pentru analiza pragmalingvistică a discursului publicitar*, conținând: Cap. 1. Perspective de studiere a discursului publicitar; Cap. 2. Discursul publicitar între logosul semantic și logosul pragmatic; și

Partea a II-a: *Particularități pragmlingvistice ale discursului publicitar. De la structuri, tehnici și strategii la finalități*, conținând: Cap. 3. Seducția de ordin argumentativ în publicitate; Cap. 4. Text și context în discursul publicitar; Cap. 5. Participarea paraverbalului și a nonverbalului la construirea sensului în discurs; Cap. 6. Finalități pragmatice ale discursului publicitar.

3.3. În concluzie, recomand cartea Adrianei Robu tuturor celor preocupați de pragmlingvistică și de problematica discursului publicitar – de la studenți până la specialiști consacrați –, întrucât vor avea, cu siguranță, de câștigat, dacă o vor parcurge.

Note ■

¹ Termenul de *discurs* trebuie luat aici în accepția sa cea mai elastică, deoarece trece de bariera lingvistică, referindu-se frecvent la diverse forme ale comunicării nonverbale (de pildă, la imagine, *body language* ș.a.m.d.).

² Vezi Vasile Sebastian Dâncu, *Comunicarea simbolică. Arhitectura discursului publicitar*, Ediția a II-a revizuită, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2009. În acest articol, voi face trimitere la ediția mai nouă (prima ediție, cea pe care am citit-o în întregime acum câțiva ani, a apărut în 1999, la Editura Dacia din Cluj-Napoca).

³ Vezi acum ediția românească: Alex Mucchielli, Jean-Antoine Corbalan, Valérie Ferrandez, *Teoria proceselor de comunicare*, Editura Institutul European, Iași, 2006. Versiunea originală, consultată de V. Dâncu, este *Théorie des processus de la communication*, Armand Colin/Masson, Paris, 1998.

⁴ V. S. Dâncu, *op. cit.*, p. 79.

⁵ *Ibid.*, p. 80.

⁶ Fiindcă s-a întâmplat să predau mai mulți ani la rând o serie de discipline din aria științelor comunicării, am avut ocazia să mă refer de câteva ori la teoria în cauză, începând cu 2007. Astfel, într-un curs universitar (coordonat de Gabriela Rusu-Păsărin), *Fundamente ale comunicării* (Editura Independența Economică, Pitești, 2007), i-am menționat pe respectivii specialiști francezi (la p. 16), dar am insistat pe avantajele ideilor coșerieni în această privință (în special la p. 51-55). Mai mult decât atât, în alt loc, vorbind despre „perspectiva lingvisticii integrale”, am apreciat că aceasta „merită a fi luată în considerație și ca știință capabilă să «piloteze» câmpul vast și eterogen al științelor comunicării” (Cr. Munteanu, *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicații și interviuri*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2012, p. 15). De asemenea, tot în legătură cu teoria autorilor francezi, în postfața pe care am scris-o pentru prima teză de doctorat din lume dedicată jurnalismului (vezi Tobias Peucer, *De relationibus novellis / Despre relatările jurnalistice* [1690], prologul editorului, studiu introductiv și postfață de Cristinel Munteanu, text latin stabilit, versiune românească și note de Cristian Bejan, Editura Independența Economică, Pitești, 2008), am făcut următorul comentariu: „Câteva idei juste privind poziția epistemologică a «teoriei proceselor de comunicare» pot fi găsite într-un capitol de *Concluzii generale* redactat de Jean-Antoine Corbalan într-o recentă lucrare de profil.

Dar ele se regăsesc, într-o concepție teoretică mult mai solidă, la Coșeriu, cu câteva decenii mai devreme.” (la p. 127). Deplasând apoi centrul de interes dinspre problemele comunicării în general către cele privitoare la „stilul comunicării publice și private” (în formularea lui S. Dumitrăcel) – corespunzând *lógos*-ului *pragmatikós* aristotelic –, am încercat să evidențiez unele beneficii ale teoriei coșeriene pentru cercetarea acestuia într-o secțiune intitulată *Un suport epistemologic necesar pentru cercetarea adecvată a discursului jurnalistic: lingvistica integrală a lui Eugeniu Coșeriu* (*ibid.*, p. 128-144). În fine, cu referire la o serie de clarificări pe care le aduce viziunea coșeriană și în cazul comunicării non-verbale, prin raportare la cea verbală, vezi Cr. Munteanu, *Aberrant Decoding and Its Linguistic Expression (An Attempt to Restore the Original Concept)*, în „Procedia – Social and Behavioral Sciences”, Volume 63, 2012, p. 229-241.

⁷ Titlul nu reflectă îndeajuns de corect, după părerea mea, conținutul cărții, fiindcă nu viziunea coșeriană este subsumată orientării pragmatolingvistice. După cum o arată însăși materia cărții, lucrurile stau invers.

Vasile MALANEȚCHI

Note pe marginea unui proiect editorial*



V.M. – muzeograf, istoric literar, publicist, editor și redactor de carte. Lector superior, Universitatea de Stat din Moldova. Director general al Muzeului Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”. Redactor-șef al revistei și Editurii „Atelier”. Autor a numeroase studii, eseuri și articole vizând literatura română din Basarabia și Republica Moldova și patrimoniul cultural național.

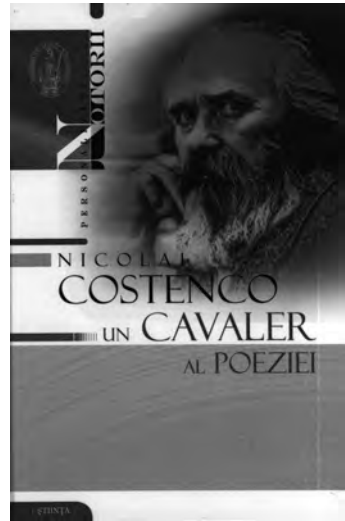
Când am trecut în lista de subiecte un volum omagial consacrat lui Nicolai Costenco, am pornit de la premisa că, în decembrie 2013, se împlinea un centenar de la nașterea scriitorului și că ocazia era cât se poate de potrivită pentru a aduna între copertele unei cărți cele mai importante articole, eseuri, studii și alte creații literar-publicistice care i-au fost consacrate de-a lungul anilor. Ideea a luat naștere, așadar, în context aniversar și am început să lucrăm, cu studenții din anul III, în cadrul orelor practice la cursul „Conceperea și producerea cărții”.

Am distribuit sarcinile și, pe măsură ce identificam sursele bibliografice, procuram și sistematizam materialele. Proiectul didactic „Nicolai Costenco. Retrospectivă critică” se contura tot mai clar, ajungând, în cele din urmă, să se extindă generos peste limitele gândite inițial.

Am realizat însă că problema principală pe care urma să o soluționăm la întocmirea lucrării ținea nu doar de aspectul volumetric al materialului acumulat, ci și de complexitatea fenomenului în sine pe care îl prezintă

* *Nicolai Costenco: un cavalier al poeziei*. Coordonator Vasile Malanețchi, Colecția „Personalități notorii”, Editura Știința, Chișinău, 2014, 320 p.

personalitatea și opera literară ale protagonistului. Or, se știe, în virtutea împrejurărilor, viața și activitatea lui Nicolai Costenco s-au derulat în câteva perioade succesive, peste care s-au suprapus tot atâtea regimuri social-politice distincte, fățiș antagonice, și care și-au lăsat inexorabil amprente pe răbojul creației costenciene și deopotrivă pe acela al interpretării ei critice. Astfel că a pune alături exegezele scrise de la 1990 încoace, după ieșirea din totalitarism, și textele elaborate cu călușul în gură și trecute – se putea altfel? – prin sита realismului socialist nu este tocmai soluția cea mai potrivită.



Biografia lui Nicolai Costenco, supranumit cel mai basarabean dintre scriitorii acestui pământ, se împletește strâns cu istoria melegului natal și se identifică întru totul cu destinul compatrioților săi pe aproape întreaga durată a secolului al XX-lea. În 1918, poetul a fost martor al revenirii acasă a Basarabiei, revenire urmată de un miraculos reviriment cultural-spiritual. În anii de la urmă ai vieții, scriitorul a trăit satisfacția de a vedea cu propriii ochi căderea și sfârșitul imperiului țarist-sovietic, ce se face vinovat de calvarul la care au fost supuși românii basarabeni în ultimele două sute de ani.

Spirit rebel și nonconformist, rămas la 28 iunie 1940 în Basarabia natală, Nicolai Costenco avea să devină în curând un indezirabil, resimțind pe pielea proprie abuzurile, nedreptățile și injustiția ce s-au abătut asupra ținutului odată cu instaurarea aici a puterii sovietice.

În lipsa exponenților clasei politice, care din cauza tăvălugului comunist ce se rostogolea vertiginos dinspre Răsărit se refugiaseră peste Prut, scriitorul Nicolai Costenco, boemul de odinioară, și-a asumat, în nume propriu, lucid, cu bărbăție și demnitate, curajul de a-și exprima dezacordul cu politica distructivă promovată de puterea sovietică în sfera construcției culturale. Gestul avea să-l coste cincisprezece ani de temniță și exil în Siberia, unde a fost trecut prin necruțătorul malaxor encavedist al „corecției prin muncă”.

Reabilitat în 1956, scriitorul revine la baștină și își reia activitatea literară, oracularul „crainic de răspântii la marile prefaceri” de până la 1940 transformându-se acum în „rapsodul convertit” al „măreței împliniri” socialiste. „Oscilând între mască și indiferență”, prin atitudinea sa, poetul afișează un „histrionism păgubos” (Mihai Cimpoi). „Ezitant-duplicitar, va purta în suflet, nevindecabilă, pecetea dualității” (Adrian Dinu Rachieru). Cu toate acestea, în pofida constrângerilor de ordin ideologic impuse de regimul comunist, se va ridica – în unele creații lirice și, mai ales, în cunoscutele sale poeme – la cota valorică înregistrată în perioada interbelică.

În anii 1955-1956, în faza de început a „revenirii la unelte”, creația sa va cunoaște un moment insolit de recrudescență, răstimp în care a elaborat scrierea memorialistică *Povestea Vulturului* și ciclul de „Scrisori din Gulag”, adresate familiei. Publicate postum, aceste opere se disting printr-o ținută civică demnă și un nivel artistic elevat și îl readuc, surprinzător, în actualitate, proiectându-i zborul pe linia ascendentă, întreruptă brutal, în 1940, când se afirmase definitiv, cu volumul de versuri *Elegii păgâne*, pe firmamentul literaturii române.

Nu vom insista aici asupra faptelor și a mărturiilor în sprijinul punctului de vedere enunțat, acestea fiind prezentate în ordine riguros-cronologică în studiul de început al cărți, pe care l-am intitulat *Povestea zborului, a căderii și ascensiunii* și care esențialmente rezumă într-o formulă cât se poate de laconică destinul de om, cetățean și scriitor al celui care a fost Nicolai Costenco.

Materialele incluse în volum justifică efortul nostru și vin să ilustreze preocuparea pentru înțelegerea și interpretarea critică a personalității și a creației lui Nicolai Costenco tocmai din această perspectivă a resurtecției interesului pentru ceea ce a rămas viabil din moștenirea lui literară, în momentul de după revenirea procesului cultural-literar-artistic în albia normalității.

Au rămas în afara copertelor acestei cărți textele insignifiante, irelevante din punctul de vedere al potențialului cognitiv-informativ, precum și cele marcate de locuri comune și văduvite literalmente de afectivitate.

Ceea ce s-a scris despre Nicolai Costenco și activitatea sa de-a lungul întregii perioade sovietice (ca și, de altfel, o bună parte din ceea ce a

publicat scriitorul de la 1956 până pe la 1989, sub imperiul comandamentelor emanate de regim) reprezintă – bineînțeles, cu excepțiile de rigoare – un tărâm al falsității și al mistificărilor. Toate acestea, ca unele ce au intrat în contradicție vădită cu adevărurile vieții și literaturii, s-au risipit în neant, odată cu dispariția sistemului totalitar care le-a generat și oblăduit. Interpretările (pseudo)critice din epoca respectivă ar mai prezenta astăzi doar un interes strict istorico-literar și sociologic și urmează să fie abordate prin altă grilă decât cea adoptată pentru prezentul volum.

O atenție deosebită merită paginile de publicistică și de critică literară ale lui Nicolai Costenco din perioada celor șapte ani de activitate la revista „Viața Basarabiei”. Actualizate, prin intermediul unei ediții critice și puse, astfel, la dispoziția cititorului, acestea ne-ar revela în toată complexitatea o latură importantă a activității lui Nicolai Costenco din perioada interbelică, rămasă în cea mai mare parte a ei cvasinecunoscută. Sarcina rămâne pe seama editorilor care vor trebui, în anii care vin, să-și îndrepte eforturile spre explorarea acestui segment valoros al creației tânărului Costenco, precum și a scrierilor românești din aceeași fază de început (*Bruta se amuză*, *Viața fără istorie*, *Unirea*), publicate fragmentar sau păstrate intacte în file de manuscris. Abia atunci vom avea pretenția că ne-am achitat în întregime de datoria morală ce o avem față de memoria unui înaintaș merituos, care prin prezența sa a marcat mai concludent decât oricare dintre congenerii săi avântul și decăderea literelor basarabene în secolul al XX-lea și care, iată, din chiar primii ani de postumitate, reintră în atenția cititorului ca un fenomen mai puțin perisabil.

Doina GRECU

Prutul, un hotar geopolitic care desparte neamul românesc



D.G. – colaboratoare la ziarul „Adevărul Moldova”. Își face studiile la Facultatea de Jurnalism în cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova. A publicat numeroase articole pe teme social-culturale și politice.

Românii au fost dintotdeauna un neam de oameni harnici, primitori, frumoși la suflet și îndrăgostiți de-o limbă ce n-are asemănare – limba română. Despărțită de mai bine de două secole de Țară, Basarabia a avut o soartă zbuciumată sub oblăduirea drapelului țarist și a steagului roșu comunist. Astăzi, hotarul dintre două țări, care desparte același popor, este încă marcat de valurile râului Prut, apă deplânsă și cântată cu mult patos. Deși pare dificil să scrii istoria unei *ape*, Vlad Mischevca, doctor în istorie și conferențiar cercetător la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, reușește, în 300 de pagini, să prezinte o antologie istorico-literară a râului-hotar, numită sugestiv *Prutul în destinul neamului românesc*¹.

Lucrarea debutează cu un studiu introductiv despre Prut, în care autorul prezintă mai multe informații științifice despre originea, lungimea și suprafața râului, afluenții pe care îi are etc. Vlad Mischevca amintește și despre cele 27 de poduri care uneau



cândva malurile Prutului. Seria de legende toponimice despre apariția râului, doinele și versurile de dor, de tristețe și chin, în care este cântat Prutul, poeziile scriitorilor Vasile Alecsandri, Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Vasile Romanciuc, Leo Butnaru ș.a., fragmentele din creația unor autori tineri (Diana Enache, Crina Popescu ș.a.) sau puțin cunoscuți (Anatolie Cărbune ș.a.) se țes armonios în pânza datelor concrete și a informației cu caracter științific. Numărul impunător al notelor de subsol (circa 470 la număr) reprezintă un text în text, iar poeziile proprii, dedicate fraților de peste Prut, și acea în limba rusă, adresată actualilor diriguitori ai Rusiei, conferă plus de originalitate operei.

Din carte nu putea lipsi abordarea istorică asupra importanței râului Prut, acesta reprezentând, de la 1812 și după 1944, un simbol al despărțirii neamului românesc. Autorul subliniază că „râul, care a fost o adevărată Cortină de Fier a imperiilor țarist și sovietic, mai rămâne astăzi o Cortină eurocomunitară, penetrarea ei de către omul simplu încă fiind condiționată”. Condiționările sunt atât de ordin geografic, cât și politic.

De fapt, autorul abordează geneza problemei basarabene încă în monografia *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea*



Istoricul Ion Negrei vorbind despre antologia *Prutul în destinul neamului românesc*

(editată la Chișinău, în anul 1999), iar recenta lucrare vine să completeze demersul istoriografic asupra destinului românilor de la 1812 încoace – cu noi contribuții istorico-literare, în fond poetice. Aceste lucrări sunt, cu certitudine, actuale, adresate unui cerc larg de cititori de pe ambele maluri ale Prutului. Recentă carte oferă cu lux de amănunte date concrete despre bătăliile care au avut loc la Țuțora în anii 1595 și 1620 între uniunea statală polono-lituaniană (Rzeczpospolita) și Imperiul Otoman. De asemenea, este prezentată Campania de la Prut din anul 1711, pierdută de Petru I în bătălia de la Stănilești; luptele din anul 1941 pentru eliberarea Basarabiei și Nordului Bucovinei, dar și semnificația Podului de Flori de la Ungheni, organizat la 6 mai 1990.

De menționat că, pentru cartea *Prutul în destinul neamului românesc*, cunoscutul istoric, participant la primul Congres al Diasporei Unioniste (organizat de Platforma Unionistă *Acțiunea 2012* în perioada 3-5 aprilie 2015, la București) și la Podul de Flori în cadrul Marșului lui Ștefan cel Mare (Ungheni – Iași) de la 11 iulie 2015, a primit, recent, premiul „Natura” în cadrul Salonului Internațional de Carte de la Chișinău (ediția a XXIV-a).

Această antologie istorico-literară a râului îmbină armonios poezia cu istoria și geografia Prutului și e o lucrare așteptată de românii de pe malurile încă despărțitoare de neam ale Prutului.

Note ■ ¹ Vlad Mischevca, *Prutul în destinul neamului românesc: O antologie istorico-literară a râului*, Editura Civitas, Chișinău, 2015, 300 p., ISBN 978-9975-912-60-0.

Republica Moldova – criza regimului parlamentar democratic

Astfel se intitulează noua lucrare a prof. dr. Dorin Cimpoeșu, lansată în luna mai la Salonul internațional de carte *Bookfest* – București. Acțiunea a fost moderată de Marian Bârgău, directorul Editurii Pro Universitaria, care a editat cartea. La acest eveniment editorial au participat oameni de diferite vârste, pasionați de istoria recentă a Basarabiei.

Invitați speciali au fost doi profesori universitari care, ca și autorul, originar din părțile Iașiului – regiune încărcată de mari evenimente istorice –, reprezintă Moldova istorică a lui Ștefan cel Mare.

Unul, profesorul universitar Sergiu Musteață, născut în stânga Prutului, care a crescut și a trecut prin toate fazele instaurării democrației în Republica Moldova, creație statală artificială post-totalitară, este astăzi un reputat istoric și luptător pentru drepturile românilor basarabeni, inclusiv pentru revenirea teritoriului Basarabiei la Patria-mamă.

În alocuțiunea sa, Sergiu Musteață a menționat: „Salutăm apariția unui nou studiu al istoricului Dorin Cimpoeșu care dezbate o problemă pe cât de actuală pe atât de importantă pentru înțelegerea proceselor cu care se confruntă tânărul stat Republica Moldova în procesul de afirmare ca entitate politică pe harta Europei contemporane. Monografia este și mai valoroasă în contextul crizelor parlamentare, guvernamentale și economice cu care se confruntă Republica Moldova în ultimele luni.

Lucrarea cuprinde cinci capitole însoțite de o listă bibliografică și 35 de anexe pe care se bazează cercetarea. Alexandru Ghișa are perfectă dreptate când afirmă că studiul este important pentru „o mai bună cunoaștere a evoluțiilor și involuțiilor istorice a noului stat”. Dat fiind faptul că prea puțin se vorbește și se scrie în România despre Republica Moldova, realitățile tânărului stat sunt deseori greșit percepute, uneori chiar neînțelese de românii din țară. Astfel, Dorin Cimpoeșu, care

poate fi considerat, pe bună dreptate, un *cronicar modern* al Republicii Moldova, analizează una dintre cele mai actuale probleme ale Republicii Moldova – crizele parlamentare – cu care se confruntă tânărul stat în procesul de căutare a unei forme adecvate de organizare politică. În acest context, autorul evidențiază faptul că, pe parcursul celor două decenii de existență, Republica Moldova a trecut prin cinci forme de exprimare politică – trei cu caracter parlamentar, una prezidențială și una semiprezidențială. Problema principală a Republicii Moldova este lipsa unui concept clar de dezvoltare statală. Ca dovadă sunt cele trei tentative de reformă constituțională (1990, 1994, 2000); niciuna practic nu a fost dusă la bun sfârșit. Constituția adoptată în 1994 este o lege care diferă radical de proiectul inițial, fapt care se datorează schimbării componenței parlamentului republicii.

Transformările politice ale Republicii Moldova din primul deceniu de independență demonstrează lipsa unei clase politice care ar avea ca scop un parcurs evolutiv al statului nou-creat. Trecerea de la republică parlamentară la una prezidențială (1991-1994), semiprezidențială (1994-2000) și mai apoi parlamentară (2000 – prezent) constituie mai degrabă încercări ale unor politicieni locali de a-și satisface interesele de grup, decât interesul național. Criza constituțională și conflictul dintre parlament și președinte din anul 2000 demască clar acest fapt. Modificările operate în Constituția Republicii Moldova în anul 2000 nu au rezolvat nici pe departe problema organizării politice, mai degrabă a aprofundat și mai mult criza constituțională. Reforma nu a fost dusă la bun sfârșit, pe de o parte Republica Moldova este un stat parlamentar din 2000, pe de altă parte președintele își păstrează în continuare un șir de prerogative specifice unui stat semiprezidențial. Anume de această situație a profitat Partidul Comuniștilor din Republica Moldova și președintele V. Voronin (2001-2009).

Alegerile din 2009 au marcat o nouă etapă a crizei constituționale, manifestată prin incapacitatea parlamentului de a alege președintele republicii soldată cu două runde de alegeri anticipate (2009 și 2010). Revenirea la putere a partidelor de orientare democratică, în 2009, nu a rezolvat această problemă. Lipsa numărului necesar de voturi a menținut starea de incertitudine până în primăvara anului 2012.

Tentativele de modificare a Constituției sau chiar de elaborare a unui nou proiect de lege fundamentală din ultimii ani nu s-au soldat cu succes. De aceea, criza constituțională rămâne a fi actuală pentru Republica Moldova. Tergiversarea procesului de instituire a unui nou guvern și lipsa unei coaliții majoritare în Parlamentul Republicii Moldova după alegerile generale din 30 noiembrie 2014 sunt o dovadă elocventă în acest sens.

Consider extrem de utilă cartea dlui Dorin Cimpoescu și o recomand cu căldură tuturor celor interesați de tematica Republicii Moldova”, a menționat în încheiere vorbitorul.

Profesorul universitar Constantin Burac, din dreapta râului *podurilor de flori*, este fost coleg de facultate al autorului și este pasionat, ca mulți români, de cele ce se întâmplă cu teritoriul românesc dintre râurile Prut și Nistru.

Acesta din urmă, aducând mulțumiri renumitei Edituri Pro Universitaria, din București, a salutat inițiativa de a lansa această lucrare, în cadrul Salonului de carte *Bookfest* – București (21-24 mai 2015). Totodată, Constantin Burac s-a arătat bucurat de posibilitatea de a-și exprima câteva gânduri despre autor și cartea acestuia – parte dintr-o serie de alte asemenea lucrări referitoare la istoria recentă a confrăților de peste Prut. Domnia Sa a menționat, de asemenea, că această carte are o semnificație aparte, dacă ne gândim la faptul că autorul publica, în urmă cu 15 ani, prima sa lucrare, împreună cu fostul Ambasador al României la Chișinău, Marian Enache, carte intitulată *Misiune diplomatică în Republica Moldova, 1993-1997*. De atunci încoace, autorul, cunoscând îndeaproape evenimentele din stânga Prutului, pe care le-a urmărit atât pe timpul misiunii sale diplomatice, cât și ulterior, a mai publicat încă șase cărți privind diferite aspecte ale evoluțiilor politice din Republica Moldova. Dacă punem la socoteală prima lucrare, menționată deja, precum și pe cea de astăzi, fac la un loc șapte cărți, care se pot constitui într-o adevărată *frescă a istoriei politice* a Republicii Moldova, din ultimul sfert de secol.

Luând cuvântul la acțiune, Dorin Cimpoescu, autorul monografiei, a subliniat că „lucrarea sa constituie o analiză a evoluției regimului parlamentar democratic din Republica Moldova din perspectiva *ideii de*

republică la românii basarabeni, fiind elaborată pe baza unor date și informații provenite atât din documente diplomatice, care se găsesc în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României, cât și din surse publice”.

De asemenea, acesta a mai precizat că pentru specialiști, fie ei istorici sau politologi, dar și pentru alte categorii de public interesat, cartea poate fi privită ca o *pagină de istorie recentă* a Republicii Moldova, foarte puțin cunoscută în România și în lume.

Evenimentul s-a încheiat cu o sesiune de autografe.

Revista „LIMBA ROMÂNĂ”

Ion I. IONESCU

Un cadru de inteligibilitate al comunităților

Abstract. It is obvious even for the most ardent loyal stubborn supporters of the dominant scientific paradigm that there have been many unintended events and problems that cast a shadow not only on science but on the very validity of our worldview. Human societies are a part of the long term evolution of the Earth, which is characterized by the successive complication of the physical, chemical, biological, organic, societal entities. The societal systems share several traits with the other complex systems the principles of thermodynamics, the physical-chemical reactions, the non-linear dynamics, organizational limitations etc. By means of growing complication, the systems acquire emerging features. Complexity can be studied by means of complexity. Can one integrate the above mentioned concepts into a transdisciplinary synthesis model in order to ease the understanding of occurrence, evolution, self-organization, and the functioning of complex systems. Since we are currently concerned by the problematic of the sustainable development of rural territorial communities, the closing of gaps and the construction of their competitiveness, we suggest an intelligibility frame drawing from the above described model.

Keywords: paradigm, growing complication, self-organization, self-reproduction, models for dynamics simulation, local community

1. S-a sperat că *reformismul gradat* al „aranjamentelor instituționale” va diminua *decalajele* mari de dezvoltare între comunități. Nici *schimbarea elitelor* nu a adus rezultate probante în acest sens, nici schimbarea celor de *la putere...* De 25 de ani lucrurile s-au *complicat*, dar logica de fond rămâne tot cea a unei

eventuale dezvoltări prin *exploatarea naturii*, „plusvaloarea” eventuală are rădăcinile tot în deposedarea puterii, averii sau cunoștințelor ce-luilalt... Se vorbește de *integrare europeană*, de *conectarea comunității locale* la spațiul european, dar *societatea de consum* (nechibzuit) duce la o mare *risipă* de materii prime, muncă, energii. Se produce mai sofisticat, adesea mai prost, conform modei sau luxului de dragul luxului, concomitent cu o mulțime de *crize*. Aruncăm mult la gunoi, în condițiile în care *generațiile viitoare ar trebui să aibă cel puțin același potențial productiv*, un stoc de resurse măcar asemănător cu al nostru. Baza unei democrații veritabile este solidă atunci când aceia care trăiesc pe un teritoriu sunt în unitate cu natura, sunt responsabili de ce fac și de ce li se întâmplă. Se propun planuri, programe, modele, soluții, dar ele sunt prezentări reduționiste ale *complexității lumii* în care trăim. În realitate, *faptele* integrează în același timp toate dimensiunile economice, tehnice, sociale, politice, culturale.

2. Este evident și pentru cei mai convinși adepți ai *paradigmei științifice dominante* (întemeiate pe mecanica newtoniană, dualismul cartezian, logica aristotelică etc.) că în ultimul timp s-au acumulat *evenimente și probleme neașteptate*, nedorite, neintenționate, care pun la probă nu numai știința, ci *pertinența viziunii noastre asupra lumii*. Sunt mulți cei care afirmă că teoriile care ne-au ghidat nu ne sunt de ajutor pentru a interpreta *evoluția accelerată* a societății actuale aflată în *logica urgenței*. Societățile umane fac parte din evoluția Pământului pe termen lung, caracterizată prin *complexificarea* succesivă a entităților fizice, chimice, biologice, organice, umane. Sistemele sociale și umane au trăsături comune cu alte sisteme complexe (mă refer la principiile termodinamicii, reacțiile fizico-chimice, dinamica non-lineară, constrângerile organizaționale etc.) și se supun unor norme și reguli respectate de către toate tipurile de sisteme. Pe calea *complexității crescânde*, sistemele capătă proprietăți noi, *emergente*. *Auto-organizarea*, *auto-producerea*, *auto-referința* sunt caracteristici ce apar dincolo de un anumit *prag de complexitate*, deci nu sunt comprehensibile numai prin teorii mecaniciste, biologiste etc. Ele cer teorii noi: teoria haosului, teoria fractalilor, teoria automatelor celulare, a rețelelor, cibernetica etc. În fapt, ele cer să *denaturalizăm* obișnuințele epistemologice și ontologice pe care le consideram „de la sine”...

3. Atunci când urmărim principalele tendințe ale devenirii societăților (cel puțin după al Doilea Război Mondial) constatăm că unele dintre evenimentele care au avut loc pot fi apreciate ca *progres* (au ameliorat calitatea vieții unei mari părți a populației), iar altele ca *efecte negative* (au perturbat calitatea vieții, libertatea, așteptările, aspirațiile unei părți a populației). „Progrese” au avut loc în domeniul științei și tehnologiei¹.

„Efecte negative” pot fi socotite schimbările climatice și atmosferice (datorită emisiilor de CO₂, poluării), degradarea apelor (subterane), poluarea cu deșeuri chimice și radioactive, efectul de seră, eroziunea solurilor, pierderea biodiversității, impactul negativ al biotehnologiilor (de exemplu, boala vacii nebune), degradarea sănătății umane, toxicomania, intoleranța, violența, falimentul sistemelor cu economie planificată, deriva unor state democratice, creșterea datoriilor, distribuția inechitabilă a bogăției în interiorul statelor și între state, mișcări teroriste etc.

Progrese au fost înregistrate în planul fizic, în planul material al lucrurilor, care pot fi analizate prin descompunerea controlată în părți simple, folosind demersul reduționist al științelor *materialului*. Probleme au apărut în planul biologicului, economicului, politicului, sociologicului, psihologicului unde *situațiile complicate* nu pot fi analizate prin „descompunerea în componente simple”, fiindcă este vorba de *configurații complexe interdependente* care trebuie studiate ca ansambluri. *Complexitatea poate fi studiată prin complexitate* (problemele trebuie studiate și sub aspectele lor *relaționale, interacționale, în rețele, holistice*). Caracteristicile cele mai semnificative ale sistemelor complexe sunt *caracteristici holistice*, care nu provin de la o componentă sau alta, ci sunt *efecte emergente colective* rezultate din interexistența, interdependența, cooperarea multor părți ale sistemului.

4. Timp îndelungat, universul, natura, societatea au părut „misterioase”, înfricoșătoare. Pe parcursul emancipării prin cunoaștere, oamenii au „curățat” „modelele” de imaginile oculte, extra-fizice. De la *mythos* la *logos*, emanciparea a însemnat delimitarea de mituri, de *speculații* (fără ca acestea să fie repudiate total și definitiv). Filosofia antică și apoi cea renescentistă au venit cu ideea saltului de la *transcendență* la *imanență* în conceperea și explicarea naturii, cu ideea *autonomizării*

devenirii naturii față de intervenția divinității. La începuturile *modernității* s-a propus *modelul unității* între microcosmos și macrocosmos, *idealul explicativ* fiind căutarea „esențelor” dincolo de lumea sensibilă. *Dezantropomorfizarea* și *desacralizarea* sunt strâns legate de *cercetarea cantitativă*, pentru aflarea unei *inteligibilități fizico-matematice* a naturii. Astfel, a rezultat *modelul mecanicist*. Criticile aduse acestui model au făcut posibile alte modele, mai complexe, care nu admit *exterioritatea* fără *subiectivitate*, care caută secretele nu numai în plan fizic, ci și în *activitatea conștiinței*. *Critica rațiunii pure* a substituit dualismului *ontologic* cartezian (spirit – corp) dualismul *epistemologic* (lucrul în sine – fenomen). *Critica rațiunii practice* și *Critica facultății de judecare* au aruncat punți între *lumea naturii* și *lumea libertății* socioumane. O concepție definitivă despre lume, spunea Kant, trebuie să țină seama de înrudirea dintre modul de producție al fenomenelor naturii și modul de producție al operei de artă, de „liantul” dintre *imperiul necesității* și *imperiul libertății*, dintre *lucrul în sine* și *fenomen*. Fichte considera că descoperise rădăcina comună a „straturilor” existenței în *conștiința de sine* a acesteia (*conștiința* e fenomenul original al realității, fiindcă pornind de la cunoaștere putem ajunge la celelalte fenomene, nu invers). Schelling a vrut să demonstreze *identitatea naturii și gândirii* (aceleași forțe acționează în ambele), iar Hegel a propus metoda de cercetare adecvată unei asemenea întreprinderi: *metoda dialectică* (*identitatea* produce – prin propria ei repetiție și opoziție – *varietatea și nouitatea*, *cantitatea* se opune *calității* și amândouă se conciliază în *măsură*). Sinteza dialectică hegeliană, prin postularea triadei unitare (*teză – antiteză – sinteză*) s-a dorit „cheia explicativă” a întregii realități.

Și reprezentanți ai științelor au căutat o *explicație unitară a lumii*. A observa înseamnă a *înțelege*, a găsi un *sens*, o *rațiune*, o *valoare* în lucrul observat, deci *observația este act de selecție, cu tendință axiologică* (observatorul este cel care deosebește esențialul de neesențial, uniformitatea de particularitate, obscuritatea de claritate, așa că interpretează, motivează logic). Știința este cu puțință fiindcă nu se mulțumește să privească lucrurile izolat, abstract și imobil, ci le cuprinde într-o viziune unitară, armonioasă și simplă, cu conștiința că fiecare din „treptele” realului aduce ceva nou, ireductibil la celelalte, că peste tot există zone de *indeterminare* care lasă loc *perfecțiunii* sau *decadenței*. Bergson a vorbit de un „elan vital” nu ca *stare*, ci ca *tendință*, nu ca lucru, ci ca

ațiune, ceva care se face, nu ceva gata făcut (el exagera importanța cunoașterii instinctive care e *comprehensivă*, diminuând din impactul celei *inteligente, extensive*, care rămâne la *suprafața obiectului*, la fenomen...). Ordinea și armonia universală se explică mai ușor dacă se presupune existența unui principiu sensibil și inteligent în constituirea tuturor fenomenelor din diferitele planuri (fizic, informațional, existențial). Coexistența este o caracteristică fundamentală a existenței, indiferent că o observăm sub forma excepțională a unei existențe singulare, sau sub cea normală, de existență în relație, de existență împreună cu alții.

5. Sunt mulți cei care afirmă că teoriile care ne-au ghidat până acum nu ne sunt de ajutor. *Modelul ipotetico-deductiv* a fost alternativă la inductivism (în care, simpla acumulare de ocurențe conducea la generalizări). În acest model, se construiesc ipoteze, se folosesc teorii existente și se fac generalizări și predicții pe baza deducțiilor din ele (predicția reușită este testul adecvării sau plauzibilității ipotezelor și teoriilor, explicația fiind considerată reușită dacă s-au făcut predicții de succes pe baza ei). Conform acestui model, cunoașterea științifică ar trebui să fie o rețea de ipoteze și teorii interconectate logic (și matematic) care să dea sens datelor. Acest model a provocat reacții (deși cunoașterea realizată prin „pozitivism” și „logica matematică” a fost considerată un progres în științele sociale, ea este criticată de partizanii *grounded theory*² fiindcă abat atenția de la stările de fapt, de la practicile concrete și de la procesele complexe; în societate au loc mult mai multe evenimente care nu sunt surprinse sau luate în considerare de acest model...)³.

6. Putem integra conceptele amintite (și altele) într-un model de sinteză transdisciplinar care să ajute comprehensiunea emergenței, autoorganizării, funcționării sistemelor complexe⁴. E. Schwarz⁵ a propus un astfel de model, incorporând: ideea de *sistem* (așa cum a fost promovată de Ludwig von Bertalanffy), ideea de *relație* (așa cum a fost ea promovată în cibernetică de N. Wiener), *buclele cauzalității circulare, autoreferința, autoorganizarea, autoreglarea, autoproducerea* (sau *autopoesis*, așa cum a fost numită de către F. Varela⁶ în cazul sistemelor vii). În acest model, lumea nu mai este considerată doar una a obiectelor în mișcare, în spațiu și timp, conform unor legi eterne (ca în științele mecaniciste), ci mai curând o *rețea de sisteme complexe interconectate*. Sistemele ecologice, economice, sociale, umane sunt organizate ca an-

sambhuri nepermanente, în dinamică, compuse din elemente în interacțiune. Morfogeneza⁷ emerge în procesele opuse și complementare de integrare și diferențiere; totul și părțile, entități interdependente, se pot schimba; fiecare sistem este un holon⁸ compus din subsisteme holoni și se pot combina cu alte sisteme pentru a forma supersisteme (natura are o structură fractală de tip holoni de holoni de holoni...⁹) care reacționează prin autoorganizare la tensiunile ce apar în relația cu mediul, în condiții de zgomot¹⁰, de derivă entropică, de fluctuații, de tendințe probabile către maximum de entropie (*propensiunea*, de care vorbea Popper), negentropie, cauzalitate circulară, autoorganizare, autoreglare, autoproducere, autoreferință, autogenează.

Schimbările pe termen scurt, *conflictele*, pot duce la: întoarcere la configurația dinainte de conflict (cu eventuale corecții); metamorfozarea, schimbarea profundă a configurației (ca și a agenților în conflict), regresia, destructurarea, distrugerea unuia sau a ambilor agenți în conflict.

Schimbările pe termen lung, *evoluția*, rezultă din acumularea schimbărilor locale, pe termen scurt, a celor care supraviețuiesc și sunt datorate disipării energiei, conflictelor, buclelor retroacțiunii spontane, autoorganizării etc. Sistemele care supraviețuiesc numeroaselor conflicte, disipării etc. pot dobândi caracteristici organizaționale și holistice ce le ameliorează *viabilitatea* (cu alte cuvinte, sistemele învață să supraviețuiască, *învață să fie*). *Învățarea vieții* favorizează procese care favorizează supraviețuirea.

7. Lumea ca sistem complex are o structură ontologică (*planul existențial*) în dialog permanent cu *planul fizic* și cu *planul informațional*. Sistemele complexe vii se caracterizează prin *cicluri ce le dau stabilitate*: reciclarea materiei, buclele retroacțiunii funcționale sau homeostazia, autoreferința existențială și *cicluri responsabile de schimbări* care ajută la supraviețuirea sistemului în condițiile unor evenimente neașteptate: autoorganizarea fizică sau morfogeneza, autoproducerea organismelor vii sau autopoiesis, autocreația sau autogeneza.

Pe plan fizic, complexificarea pare să favorizeze capacitatea înmulțirii numărului de strategii de supraviețuire ale sistemului. Pe plan informațional-organizațional, logica circulară (autoreferința), ca și autoreglarea, autoorganizarea, autoproducerea (autopoiesis) ajută sistemul

să reziste creșterii entropiei disipative. Pe plan existențial, cunoașterea, conștiința de sine cresc capacitatea organismelor complexe de a fi mai puțin dependente de legile oarbe ale materiei...

8. Sistemele complexe socioumane sunt sisteme cu proprietăți sistemice. Indivizii membri ai sistemului îl influențează, desigur, dar sistemul nu este construcția lor logică și conștientă. Sistemul social este o construcție colectivă, istorică și cotidiană, cu caracteristici globale care nu pot fi controlate (chiar și imaginile îl pot manipula, dar puterea imaginilor este limitată, iar sistemul poate scăpa cu fața curată dacă scapă de imaginile nefavorabile ale sistemului...). Indivizii observatori ai sistemului fac parte din sistemul pe care îl observă. Autoreferința este o proprietate importantă a sistemelor viabile (viabilitatea societății ar putea fi îmbunătățită dacă imaginea noastră despre noi înșine, despre ceilalți, despre viață, muncă, dezvoltare etc. ar corespunde mai adecvat rețelei cauzale reale din societatea ai cărei membri suntem...). Viabilitatea sistemelor complexe depinde de prezența *ciclurilor de stabilizare* (reciclarea materialelor, autoreglarea, autoreferința) și a *ciclurilor de schimbare*: autoorganizarea (morfogeneza), autoproducerea (autopoiesis), autocreația (autogeneza). Identificarea cu onestitate științifică a acestor procese circulare ne-ar putea ajuta să construim un ghid cu care să estimăm gradul de viabilitate al organizării sociale actuale; viabilitatea societății este consolidată dacă aceasta are o imagine de sine mai pertinentă decât modelele parțiale produse de disciplinele specializate. Formarea, cercetarea, educația în vederea dezvoltării durabile a societății sunt foarte importante. Cunoașterea caracteristicilor globale și categoriile existențiale ale sistemelor complexe trebuie diseminate, așa cum trebuie stimulată reflecția etică.

9. Donella Meadows, coautoare a raportului către Clubul de la Roma (*Limitele creșterii*, 1972), a plecat de la observația că există în sistemele complexe *pârghii* (de exemplu, o întreprindere, un oraș, o economie, un ecosistem) în care acțiunea la scară mică, locală, sub „logica urgenței”, sub presiune etc., poate produce schimbări mari în diverse alte părți ale sistemului. Ar trebui să sesizăm deci existența unor asemenea puncte, să identificăm unde sunt și cum să le folosim. Înțelegerea acestor *pârghii*, *puncte de sprijin* ar fi o informație accesibilă deosebit de utilă de la care am putea pleca în rezolvarea unor mari probleme, efecte negative (precum șomajul, foametea, stagnarea economică, poluarea, epuizarea

resurselor etc.). Autoarea consideră că aspectele fizice și cibernetice sunt importante (stocurile de energie, materii prime, bucle ale retroacțiunii etc.), dar identifică și multe alte pârghii: constante, parametri¹¹ etc. (mai precis, impozite, taxe, subvenții, standarde etc.), tampoane¹², stocuri de stabilizare, rezervoare, circuite ale debitelor (structura sistemului poate avea un efect asupra funcționării sale; structurile sunt pârghii asupra cărora putem acționa).

Multe sunt situate în plan relațional (buclele retroacțiunii negative – controlul ce tinde să stabilizeze procesele grație preciziei și vitezei întoarcerii informațiilor accesibile utile; buclele retroacțiunii pozitive – controlul care tinde să accelereze sau să încetinească procese; buclele autoîntăririi – surse de creștere și, uneori, de prăbușire, atunci când informația nu este sub control; fluxul informațional care cuprinde și difuzarea de învățăminte, de informații care nu au mai fost înainte etc., pîrghie ieftină și mai la îndemână decât modificarea infrastructurilor). Multe sunt situate la nivelul ființării, pe planul existențial al sistemelor (statutul existențial al sistemului nu poate fi manipulat după voință, precum structura hardware sau rețeaua cibernetică; desigur, o acțiune din afară poate rezona în sistem, dar rezultatul acestei rezonanțe depinde de istoria, structura, organizarea internă, de intențiile gestionare ale leadership-ului etc.; cei care au o bună cunoaștere a sistemelor complexe și a dinamicii lor pot avea mai mult succes în influențarea sistemelor decât inginerii mecanici...). Regulile sistemului, incităriile, stimulentele, pedepsele, constrângerile sunt foarte importante (ar trebui acordată atenție sporită celor care fabrică regulile). Puterea de a face schimbări în sistem, de a-l face să evolueze, să se autoorganizeze se referă la capacitatea unui sistem de a se schimba el însuși prin crearea de structuri noi, prin adăugarea de noi bucle de feedback pozitiv și negativ, prin promovarea unor noi fluxuri de informații, prin formularea de reguli noi. „Paradigma unei societăți” este o idee pe care toată lumea o împărtășește; toate ipotezele subiacente constituie o paradigmă, prin urmare, reexaminarea tuturor ipotezelor ar putea duce la noi paradigme (se poate pleca de la un alt mod de a vedea lucrurile¹³...).

10. Fiecare *comunitate rurală* are de răspuns unor *solicitări interne și externe*, fapt care cere redefinirea continuă a *intereselor sale*. Dacă *teritoriul și identitatea* acestuia au fost mult timp o sinteză colectivă recunoscută,

europenizarea a devenit, în același timp, amenințare și oportunitate: *amenințare* deoarece tinde să suprime bariere teritoriale, identitare care asigurau pînă acum protecția produselor, a tradițiilor etc., *oportunitate* deoarece permite punerea în valoare a produselor, tradițiilor, comercializarea lor indiferent de starea de izolare a teritoriului, de distanțe.

Europenizarea poate favoriza *revitalizarea* comunităților teritoriale locale, dar rămân multe *probleme legate de egalitatea șanselor de dezvoltare*. Pentru a face față concurenței, competiției, teritoriile rurale sunt obligate să-și *afirme identitatea locală*, să aibă *capacitatea de a răspunde la probleme* de nivel global și local, să *experimenteze răspunsuri proprii* pe măsură ce se transformă piața, relațiile, să *dezvolte instrumente de integrare* în spații mai largi, în rețele purtătoare de garanții, de siguranță, să *pună în valoare ce au specific*, să facă schimburi, să dea dovadă de *solidaritate*, să instaureze *dialogul* între toți actorii socioeconomi și culturali locali, între oameni și instituții, să incite la *participare*, să suscite *implicarea*.

Cu alte cuvinte, teritoriul rural trebuie să devină *conștient de sine*, capabil să-și *construiască vizibilitatea*, să *atrage atenția mijloacelor de comunicare*, să-și *reînnoiască viziunea*, să *intre în rețele* cu alte teritorii etc., toate acestea în condițiile unei anumite infrastructuri, mentalități, în condițiile în care îi pleacă tinerii, îi îmbătrânesc localnicii, nu se mai întorc din străinătate sau din orașe cei cu capacități și competențe profesionale... În aceste condiții, ar trebui să aibă cu atât mai mult în atenție nu numai resursele fizice, materiale, ci și informarea, comunicarea, interrelaționarea, posibilitățile acțiunii colective.

Comprehensiunea complexității comunității locale actuale poate începe cu cunoașterea incertă, recunoașterea situației, a punctelor tari, slabe, a amenințărilor și oportunităților, în *logica proiectului*, a stimulării *abordării proactive*, a *anticipării riscurilor și perturbărilor* care o pot afecta. Modelul integrativ pune accent pe *solidaritatea de destin* a oamenilor în condițiile creșterii complexității (solidaritatea trăită crește complexitatea atunci când membrii adoptă atitudini proactive în contextul schimbărilor în curs, identificând oportunități și amenințări¹⁴), dar și a autoconstrucției propriei traiectorii, identități. Componentele tehnologice, financiare, juridice, umane, NTIC etc. sporesc mult complexitatea. *Complexificarea și incertitudinea* sporesc frica. Pot fi *orchestrate, concertate* toate acestea pentru a construi un nou *cadru de inteligibilitate* al comunității locale?

Comunitățile locale detectează, identifică, apoi combină *resurse, competențe* disponibile pentru a se ajunge la elaborarea unei *politici de dezvoltare*. *Existența sau inexistența unei infrastructuri fizice*, a unor *rețele de relații între actorii comunității locale*, a unor informații accesibile etc. *pot fi motor sau frână în calea construcției, deconstrucției sau reconstrucției acesteia*. Infrastructura fizică, țesătura relațională, informațiile accesibile permit mobilizarea competențelor locale în jurul unui *scop comun împărtășit*, ceea ce facilitează moduri de învățare (a învățării), de cunoaștere, de intervenție, de acțiune. Comunitatea învață să supraviețuiască, *învață să fie*. Datorită *inegalităților de acces* la resurse fizice, relaționale, informaționale, membrii comunităților ajung la *asimetrii de evaluare* a istoriei locale, tradiției, situației actuale, problemelor și soluțiilor. Cei care vin din exterior să se implice în medierea și mediatizarea dezvoltării nu au nici ei capacitatea de comprehensiune a traiectoriei reale a teritoriului rural. Informațiile transmise, schimbate între membri sunt afectate, denaturate în conținut, dacă ei sunt incapabili să formeze rețele de relații. Istoria și traiectoria unor actori locali nu le permit sau le interzic să investească în viitorul lor. Relațiile afișate dar neîmpărtășite, înnodate în jurul obiectivului dezvoltării durabile, nu se reproduc durabil și compromit valorizarea teritoriului, construcția liantului social și transmiterea patrimoniului colectiv. Noile procese precum mondializarea, europenizarea, introducerea progresivă a NTIC afectează decupaje administrative, există riscul marginalizării comunităților locale teritoriale, atât pe plan național, cât și internațional. Demersul de informare, cunoaștere, comunicare și acțiune laolaltă poate favoriza constituirea unui *capital formal* teritorial, preambul al oricărei *politici de dezvoltare prin programe și proiecte*. Teritoriul cu riturile și ritmurile sale, cu eroii săi, cu simbolurile și valorile care constituie istoria sa, compun ceea ce ritmează menținerea și schimbările comunității teritoriale locale. Plecând de la acest dat, un obiectiv este acela de a crea un câmp instituțional, informațional, comportamental, în care oamenii și instituțiile își pot exprima percepțiile, își pot îmbogăți cunoștințele, își pot afirma competențele și realiza acțiuni reușite. Este important mediul politic, recunoașterea autorității publice locale (tehnice și administrative), ca și mobilizarea diferitor categorii de actori locali. Pe măsură ce-și apropiază teritoriul, se parcurge o etapă importantă a construcției noului teritoriu și al cadrului de inteligibili-

tate adecvat. Membrii și grupurile își regândesc raportul cu teritoriul, cu spațiul fizic, integrează treptat sentimentul local, legătura cu locul în mentalul individual și colectiv. (Re)construcția identității teritoriale nu se poate reduce doar la planul produselor economice, doar la planul problemelor sociale sau culturale, fără recunoașterea autorității politice sau a autorității administrative recunoscute ca parteneri. Identitatea teritorială denotă conștiința ce asigură emergența unui spațiu local în care membrii se simt responsabili și joacă noi roluri în rețelele de relații, pot deveni actori ai dezvoltării durabile a comunităților.

Note ■

¹ Folosirea combustibililor fosili, a petrolului, a energiilor regenerabile, a resurselor nucleare – care au eliberat oamenii de povara muncii grele, dure; extragerea, transformarea materiilor prime și materialelor – pentru a obține produse care au adus bunăstare materială; extinderea rețelelor de transport – care au facilitat, mărit mobilitatea oamenilor; rețelele de comunicare care au ameliorat schimburile de informații între oameni, între oameni și mașini, ca și computerele, NTIC, descoperirile din biologie, medicină etc. care au ameliorat sănătatea oamenilor, le-au prelungit viața etc.

² *Grounded theory* este o abordare care s-a dezvoltat ca răspuns la preocupările predominant cantitativiste în științele sociale. Glaser și Strauss (*The Discovery of Grounded theory*, 1967, p. VII) sesizau că există „o prăpastie stânjenitoare între teorie și cercetarea empirică”. Ei au propus ca teoria construită inductiv să fie modificată pe baza datelor culese. Interacțiunea dintre analiza datelor, construirea teoriei și eșantionare este centrală în dezvoltarea *grounded theory* (după ce se culeg suficiente date, se trece la analiza lor și la generarea de categorii; prin metoda comparativă constantă, sunt comparate în permanență secțiuni de date, ajungându-se astfel la construcția de categorii și relații între ele; aceste categorii pot deveni ulterior concepte mai abstracte; aranjarea lor într-o schemă logică poate fi modificată pe măsură ce se culeg și prelucrează mai multe date; cercetatorul este pregătit să construiască mereu noi concepte pe măsură ce acestea reies din date; selecția cazurilor în vederea analizei se face prin *eșantionare teoretică*: scopul nu e de a obține un „eșantion reprezentativ”, ci de a reține cazurile care pot clar contribui la reconstrucția teoriei; cazul negativ – care nu se încadrează în teoria în curs de dezvoltare – trebuie examinat cu precădere pentru ca teoria să poată fi modificată corespunzător; se procedează astfel până când nu se mai găsesc evidențe infirmatoare). În loc să contribuie la pre-determinarea naturii cercetării, *grounded theory* poate deveni parte a cercetării.

³ Nici un model nu se bucură de sprijin universal, dar modelele sunt necesare fiindcă organizează cunoașterea despre un sistem dat. Modelarea nu se limitează la construcția unui model formal. Modelul este o simplificare, orientată după un scop, a sistemului studiat, care se obține prin abstractizare și agregare. Am putea să ne focalizăm pe modele ce descriu sisteme dinamice (adică modele de simulare a dinamicii). Pentru aceasta, se evaluează cunoașterea despre sistem și despre dinamicile acestuia (este vorba despre sisteme continue, discrete și hibride: un sistem continuu este unul în care variabilele de stare se schimbă permanent (sunt descrise de ecuații diferențiale); într-un sistem discret

se produc un număr finit de schimbări de stare, într-un interval finit de timp; sistemele hibride combină comportamentul continuu și discret. Modelele pot fi deterministe și stochastice (în cele deterministe, fiind dat un set de intrări, simularea va avea ca rezultat un set unic de ieșiri; în cele stochastice se produc mai multe ieșiri). Modelarea multinivel asigură o înțelegere mai adecvată a sistemelor sociale și a dinamicilor lor.

⁴ Un dispozitiv *complicat* este o simplă adădire de componente separabile pre-existente. Unul *complex* este o construcție plecând de la un număr de componente interconectate într-o rețea densă de relații, astfel încât modificarea unei părți din sistem poate modifica sistemul în întregime.

⁵ E. Schwarz (*Toward a Holistic Cybernetics. From Science Through Epistemology to Being – Spre o cibernetică holistică. De la epistemologie la ființă prin știință*, în „Cybernetics and Human Knowing”, vol. 4, 1997) a propus o ontologie în care sistemele viabile persistente se pot menține (întreține), schimba, muri, dezvoltată ca o teorie generală a sistemelor autonome viabile. Crearea acestui demers a fost stimulat de pregătirea unor prelegeri pe tema „Introducerii în regândirea sistemelor”, de teoriile lui I. Prigogine, Erich Jantsch (1980), Maturana și Varela (1979) etc. Schwarz a extras caracteristici comune ale acestor abordări diferite și a construit un metamodel epistemologico-ontologic transdisciplinar. Ideea centrală este aceea că cele mai bune teorii științifice disciplinare (din biologie, ecologie, științe sociale, politice, economice) nu rezolvă multe dintre problemele cu care se confruntă societatea actuală. Îmbunătățirea societății și transformarea acesteia într-un sistem social viabil nu cere doar alte teorii relevante, pertinente, ci o transformare profundă a modului nostru de a decodifica lumea.

⁶ *Autonomy and autopoiesis*, în G. Roth and H. Schwegler (Ed.), *Self-Organizing Systems: An interdisciplinary approach*, Frankfurt and New York, p. 14-24; H. R. Maturana, F. J. Varela, *The Realization of the Living*, 1991, Dordrecht, Olanda.

⁷ Dezvoltarea formelor unui organ sau organism viu.

⁸ Arthur Koestler în cartea sa, *The Ghost in the Machine* (1967, p. 48), spune că holonul exista simultan ca întreg de sine stătător în raport cu părțile, și ca parte atunci când se consideră dependent din direcția inversă. Aceasta face ca holonul să fie stabil, capabil să reziste la tulburări, dar în același timp să ofere contextul pentru funcționarea corespunzătoare a unui ansamblu mai vast. Koestler vorbește de *holarhie* ca de o ierarhie de holoni ce funcționează mai întâi ca întreguri autonome supracoordonând părțile, pe de altă parte ca piese dependente de controalele nivelurilor mai înalte, și în coordonare cu mediul lor. Holoni pot exista ca cele mai mici particule subatomice, până la oameni, societăți și culturi, până la multivers (care cuprinde multe universuri). La un nivel non-fizic, cuvintele, ideile, sunetele, emoțiile etc. sunt în același timp parte din ceva și având componente proprii.

⁹ Teoria fractalilor este aplicație particulară a teoriei haosului, folosită în numeroase domenii (inclusiv economie, statistică etc.). Benoit Mandelbrot este cel care a inventat denumirea de „fractal”, fiind considerat „părintele geometriei fractale”. În *Geometria fractală a naturii* el spunea: „Norii nu sunt sfere, munții nu sunt conuri, liniile de coasta nu sunt cercuri, iar scoarța copacilor nu e neteda...”. Un obiect fractal este dificil de surprins în complexitatea sa, necesitând din partea observatorului efort imaginativ, participare mentală. Fractalii sunt forme autosimilare, adică structura întregului sistem este reflectată în fiecare porțiune a sa. „Întotdeauna au existat zone mari ale științei în care metodele

analitice simple puteau fi cu greu aplicate. Fenomenele naturale erau prea complexe. În legătură cu ele, oamenii ridicau din umeri a zădărnice și enunțau teorii calitative sau aproximații grosolane, sau nu emiteau nicio părere. Acestea sunt domeniile în care fractalii își găsesc o mulțime de aplicații”, spune Mandelbrot.

¹⁰ Convulsii microscopice de quantum spațio-temporal, zgomot termic etc.

¹¹ De exemplu, parametrii se situează în partea de jos a efectelor de pârgăhie, au efect redus pe termen lung, nu schimbă comportamentele; un sistem nu devine mai stabil prin schimbarea parametrilor, dar nici nu stagnează radical. Parametrii (gr. *para* – lângă, *metron* – măsură) este mărimea proprie unui sistem fizic, tehnic, a unui fenomen, orice mărime care poate defini starea unui sistem de corpuri (timp, presiune, volum etc.), o caracteristică constructivă sau funcțională, o unitate de măsură a aspectelor cantitative și calitative ale proceselor și fenomenelor economice. Mărimea sa măsurabilă, criteriu de comportare strict determinat, permite prezentarea mai simplă a caracteristicilor principale ale unui ansamblu.

¹² Un tampon este un rezervor care poate reglementa variațiile fluxului (de exemplu, radiatorul de ulei în care stocul de căldură poate fi utilizat în caz de nevoie).

¹³ Într-o societate, toată lumea știa că o problemă nu poate fi rezolvată; a venit cineva care nu știa că problema nu poate fi rezolvată și a rezolvat-o...

¹⁴ Edgar Morin, *Introduction à la pensée complexe*, Points Essais, Seuil, Paris, 2005, p. 124.

Bibliografie

1. L. von Bertalanffy, *General System Theory*, în *General System Theory: Foundations, Development, Applications*, Braziller, New-York, 1968.
2. M. Botez, M. Celac, *Sistemele spațiului amenajat*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980.
3. A. Boutot, *Inventarea formelor*, Editura Nemira, București, 1997.
4. M. Callon, B. Latour, *La Science telle qu'elle se fait*, La Découverte, Paris, 1991.
5. I. Ianoș, *Sisteme teritoriale*, Editura Tehnică, București, 2000.
6. M. Malița (coord), *Sistemele în științele naturii*, Editura Academiei, București, 1979.
7. B. Mandelbrot, *The Fractal Geometry of Nature*, Freeman H. W., New-York, 1982.
8. D. Meadows ș.a., *The Limits to Growth*, Univers Books, New York, 1972.
9. E. Morin, *Introduction à la pensée complexe*, Points Essais, Seuil, Paris, 2005.
10. I. Prigogine, Isabelle Stengers, *Metamorfoza științei. Noua alianță*, Editura Politică, București, 1984.
11. E. Schwarz, *Toward a Holistic Cybernetics. From Science Through Epistemology to Being*, în „Cybernetics and Human Knowing”, vol. 4, n° 1/1997.
12. A. B. Seligman, *Complexité du rôle, risque et émergence de la confiance*, în „Revue Re-seaux”, n°108, vol. 19, 2001.
13. F. Varela, *Autonomie et Connaissance. Essai sur le vivant*, Seuil, Paris, 1989.
14. N. Wiener, *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, M.I.T. Press, Cambridge, 1985.
15. E. Wagensberg, *Complexité contre incertitude*, în „La Recherche”, nr. 326/1999.

Victoria ROCACIUC

Pictura în ulei și maturitatea concepției clasice



V.R. – doctor în studiul artelor, conferențiar cercetător, Academia de Științe a Moldovei, Institutul Patrimoniului Cultural.

Un pictor devine abil mai degrabă observând lucrurile, decât obosindu-se să le copieze (...).

Jean-Auguste-Domenique Ingres

La începutul carierei sale de creație, Florentin Leancă a lucrat în domeniul artelor decorative, pe care le-a studiat în cadrul facultății. Tapiseria, tehnicile și genurile decorative au conturat reprezentările preponderent abstracte în opera timpurie a artistului. De fapt, limbajul decorativ se caracterizează printr-o anumită detașare de la natură, o cristalizare a specificului general al formelor care, în cadrul trecerii la pictura în ulei, i-a servit autorului foarte mult.

În prezent, evoluția limbajului plastic al lui Florentin Leancă parcurge o etapă a dezvoltării capacității de observare a naturii, pe care s-au bazat și artiștii perioadei moderne.

Se știe că pictura modernă de șevalet s-a întemeiat pe procedeele clarobscurului izvorâte încă din arta renescentistă, atestând libertatea culorii de a se modifica după depărtarea formelor de ochi și după intensitatea și direcția luminii, ceea ce presupune o observare mai atentă a peisajului și a naturii în toate manifestările ei. Astfel, spre exemplu, reprezentantul expresionismului francez în pictură și grafică,

Georges Rouault, menționa că artistul trebuie să-și dezvolte această capacitate încât să poată înmagazina formele și armoniile pe care le vede zilnic; să le deprindă și să le cunoască mai bine; să ajungă să se joace cu ele. Anume datorită acestor năzuințe, de observare a naturii, artistul devine apt să descopere și să valorifice, într-un mod spontan sau sistematic de cercetare, unele sugestii constructive sau compoziționale liniare, coloristice etc., căutate de orice spirit creator original. În acest context, pânzele în ulei ale lui Florentin Leancă reflectă maturitatea concepției sale plastice acumulate în timpul lucrului cu natura.

Compozițiile lui Florentin Leancă, cadrate deschis și, totodată, logice în plan metodologic, se apropie de exprimările picturale ale unor artiști moderni români (Gheorghe Petrașcu), francezi (Paul Cezanne, Georges Seurat ș.a.), ale celor din Europa de Vest și de Est (niște buni regi-zori, fiindcă un artist plastic trebuie să gândească și ca un regi-zor). Un cadru frumos găsit și oprit întru eternitate datorită selecției cognitiv-analitice a autorului, în colaborare cu aplicări impresioniste, uneori aplatizate, a principiilor de redare a formelor obiectelor creează sugestii metaforice sau chiar simboliste. Aceste cadre, datorită utilizării procedeele picturale laconice, generalizărilor tonale și cromatice, denotă o iscusință ce apare doar în procesul de lucru cu natura – cea virtuozitate când forma și vibrația tușelor reflectă atât materialitatea obiectelor, cât și atmosfera creată de prezența și corelația acestora într-o imagine.

Printre opere de diferite epoci și stiluri istorice sau de autor ce includ arhitectura vechiului nostru oraș, seria de peisaje creată recent (între anii 2011-2015) de Florentin Leancă se evidențiază prin interesul autorului mai degrabă față de iernile moldovenești, care, la fel ca și verile sudice, au un farmec topit, primăvărat... Dar nici aceasta nu reflectă toată enigma picturii artistului. Fiindcă, cu același rafinament compozițional, autorul abordează în mod decorativist genul animalier („Urme și umbre”, 2011), apropiindu-l de simbolul vechi autohton. Însă recurgerea la forma simbolică este evidentă și în naturile statice cu o arhitectonică aparte – peisajele autumnale semnate de pictor.

Un alt specific îl formează asceza armoniilor între griuri neutre (tonuri medii), create de culorile complementare, demonstrând purificarea selectivă a paletei de culori a lui Florentin Leancă. Pauzele negrului

**Florentin Leancă
și rafinamentul
compozițional**



Teatru de vară, 30x46,7 cm, ulei pe pânză, 2012



*Curte din Chișinău, str. Serghei Lazo 4, 45x55 cm,
ulei pe pânză, 2014*



Peisaj de toamnă, str. Nicolae Dimo, 29,5x50 cm, ulei pe carton, 2013



Natură statică cu flori, 48x38 cm, ulei pe pânză, 2012



Natură statică cu vase pe covor, 65x50 cm, ulei pe pânză, 2015



Chișinăul vechi, str. București, 45x40 cm, ulei pe pânză, 2014



Chișinăul vechi, str. Diordița, 48x43 cm, ulei pe pânză, 2013



Lacul Valea Morilor, 35x45 cm, ulei pe pânză, 2012



Hipodromul din Chișinău, 35x50 cm, ulei pe pânză, 2008



*Teatrul de operă și balet „M. Bieșu”, Ziua Corului, 50,5x40 cm,
ulei pe pânză, 2009*



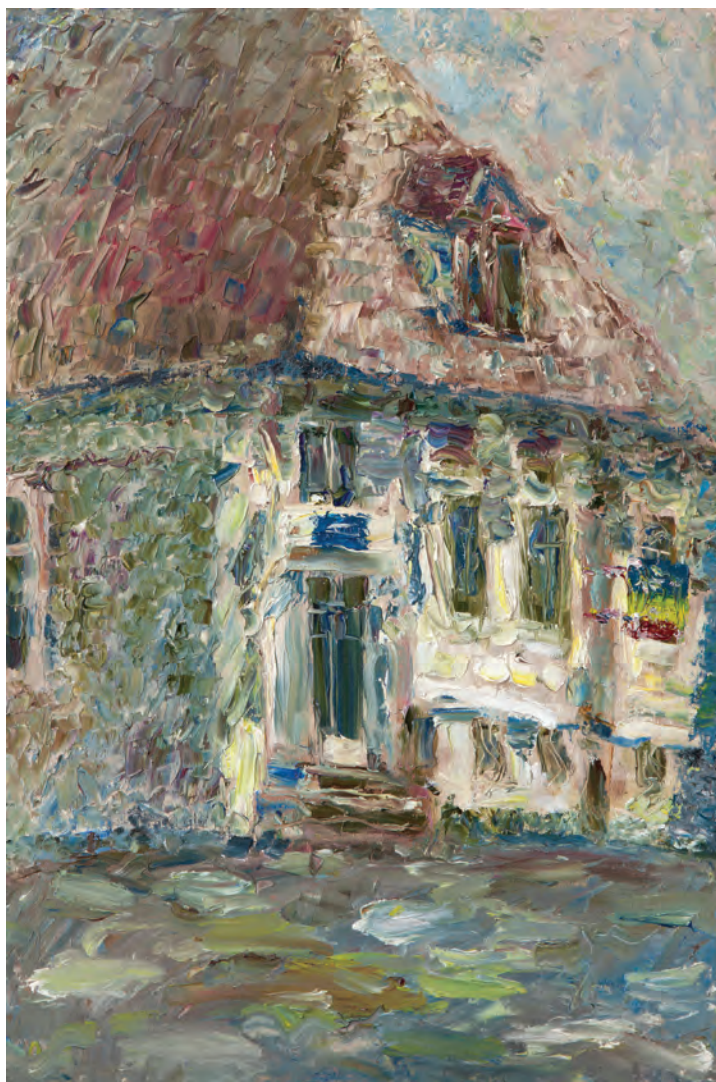
Natură moartă cu sfeșnic, 85x65 cm, ulei pe pânză, 2014



Urme și umbre, 115x95 cm, ulei pe pânză, 2011



*Paștele Blajinilor, curtea lui Andrei Munteanu din Varvareuca,
Florești, 114x120 cm, ulei pe pânză, 2011*



*Chişinău. Casa Limbii Române „Nichita Stănescu”, 50x60 cm,
ulei pe pânză, 2015*



Chișinăul vechi, str. București 77, 68x50 cm, ulei pe pânză, 2015



Motiv popular (II), 148x140 cm, ulei pe pânză, 2015

colorat, utilizate valoric și dezinvolt, fără anumite detalii naturaliste, sau cele de împodobire formează contururi unor copaci; ancadramate de uși, geamuri, elemente ale porților, zidurilor și ale unor cărări contrastează cu nuanțe de alb colorat al zăpezii, ce acoperă pământul și asfaltul, al cerului... Crearea impresiei generale inspirate de un motiv din natură precum în „Teatru de vară. Orașul Chișinău” (2012), cortina fiind alcătuită din coroanele copacilor, atinge, de asemenea, valorile simbolice ale unei imagini artistice. Florentin Leancă nu pretinde să sugereze receptorului o denumire a unei stări sau atmosfere create, evitând anumite direcționări eronate, ci pur și simplu documentează strada sau un număr de casă, locul pe care l-a imortalizat („Chișinăul vechi. Str. Diordița”, 2013; „Curte din Chișinău. Str. Serghei Lazo 4”, 2014; „Chișinăul vechi. Str. București 77”, 2015; „Chișinăul vechi. Str. Pruncului 2”, 2015 etc.).

Aceste motive nepretențioase ne duc în atmosfera creației pictorilor din perioada basarabeană sau interbelică (August Baillayre, Dimitrie Sevastianov, Pavel Piskariov, Alexandru Klimașevsky ș.a.), o atmosferă camerală valorificată și prin creația maeștrilor contemporani Mihai Grecu și Ada Zevina, Dumitru Peicev, Elena Bontea, Maria Saca-Răcilă, Maia Cheptenaru, Ludmila Țonceva, Petru Jireghea și Sergiu Cuciuc. Creația lui Florentin Leancă continuă tradiția picturală autohtonă, păstrând farmecul unor stări lirice realizate într-un limbaj laconic, reflectate prin minimalizarea mijloacelor și principiilor coloristice de expresie, precizia cadrului compozițional, datorită cărora atinge niște niveluri și valori proprii, originale, absolut inedite.

Diana VRABIE

Iașiul ca spațiu al reprezentărilor în proza pașoptiștilor



D.V. – dr. conf. univ., Universitatea „Alec Russo”, Bălți, Catedra literatura română și universală. Autoarea volumelor *Urme pe nisip* (2005), *Cunoaștere și autenticitate* (Premiul Didactica al Salonului Internațional de Carte, Iași, 2009), *Literatura pentru copii* (Premiul Ministerului Educației la Salonul de Carte pentru copii, Chișinău, 2010). Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și din România.

Spațiu al memoriei și ținut de istorie, revanșă melancolică împotriva asperităților vieții și datorie promptă față de propriul trecut, eden estetic și intimist, Iașiul și-a depășit în timp limitele ontologice, devenind un cochet suprapersonaj, care, fără zăbovire, a fost „găzduit” de scrierile ficționale, dar și de cele memorialistice. Unul dintre avantajele care a facilitat proiecțiile sale literare îl constituie faptul că Iașiul a modelat cei mai mulți poeți și povestitori, care se vor revanșa artistic față de spațiul ce le-a propulsat energiile creatoare.

Dincolo de unele aprecieri clișeizate, de tonalitățile ușor emfaticе, de contradicția dintre aparență și esență, realitate și mistificare, dincolo de nota sentimentală inerentă atunci când spațiul vizat e „orașul poezilor”, Iașiul deține, în mod indiscutabil, primatul cultural, care-i revine ca o consolare platonică pentru celelalte nedreptăți ce le suportă.

Semnalat de cronicari și învăluit în magia filelor de demult, absorbit febril în proza pașoptiștilor, de unde va fi perpetuat de marii clasici și apoi de interbelici, Iașiul și-a revendicat în timp statutul de suprapersonaj. Vom încerca să-i surprindem profilul, așa cum apare acesta proiectat în proza scriitorilor de la 1848.

Alecu Russo în *Iașii și locuitorii lui în 1840*, Mihail Kogălniceanu în *Iluzii pierdute. Un întâi amor*, dar și în *Fiziologia provincialului în Iași*, *Tainele inimii*, Vasile Alecsandri în *Iașii în 1844*, *Un salon din Iași*, Costachi Negruzzi în schița *Au mai pățit-o și alții*, dar și în „fiziologiile” sale cultivă o adevărată *mitologie a Iașiului*, realizând veritabile documente ale unei memorii culturale.

În registrul acestor discursuri vom identifica modul în care ieșenii răspund provocărilor mediului natural și social, natura relațiilor dintre ei, condițiile de formare a structurilor mentale, a culturii, a tradițiilor. Semi-orientală și semi-europeană, această zonă culturală dă naștere la un joc de imagini și contraimagini, menținute într-un susținut raport oximoronic. Autorii caută să releve efectele acestor reprezentări asupra imaginarului colectiv, asupra unui anumit context social, cultural sau comunicațional, prin evidențierea unor stereotipuri culturale naționale. O fac diferit – ludic, obiectiv, parodic, persiflant, bonom, grav, acid, comic, ironic – dar întotdeauna din pasiune pentru „orașul marilor zidiri”.

Alecu Russo, spre exemplu, în *Iașii și locuitorii lui în 1840*, realizează o sugestivă schiță „fiziologică”, după modelul francez, în care ne oferă diverse „fizionomii”, în ideea de a arunca „o privire generală asupra caracterelor, care pot fi aplicate la mii de indivizi sau la o totalitate”, dar și de a identifica unele locuri comune identitare, vizând, totodată, efectele unor reprezentări colective asupra dinamicii alterității.

Adoptând optica ironică-bonomă a unui spirit ce se poate detașa de sentimentalismul gratuit, Alecu Russo relevă un Iași prea puțin cunoscut publicului european la vremea aceea și pe care îndelung nu l-a putut scoate din anonim „nici moartea lui Potemkin”. „Iașii a început de câțeva vreme, mărturisește naratorul, să ațâțe curiozitatea publicului european...”¹.

Grevat de aerul de legendă, Iașiul îi pare demn de luat în seamă nu atât prin ceea ce reprezintă, în chip excentric, esența sa, cât „ca scaun al principatului nostru și deci ca un punct al marii chestiuni a Orientului” [p. 223]. Denunțându-i logica orientalistă, Alecu Russo reține *hibriditatea* spațiului, specificitate altoită de moravurile tuturor po-

poarelor care s-au perindat pe pământurile sale: „de la dacul rătăcitor și sălbatic, de la romanul de pe Tibru, de la toate hoardele nomade care-și croiseră prin vechea Dacie pierdută o cale sângerată spre a se năpusti în inima imperiului până la musulman, leah și ungur, până la grec și, în sfârșit, până la rusul de azi care se pretinde regeneratorul nostru politic, moravuri necunoscute adaptate la moravuri cunoscute” [p. 223]. Înțelegă ca un amestec de semne și practici culturale, *hibriditatea* reprezintă doar unul din însemnele acestui spațiu *tolerant și resemnat*, înscris sub semnul unei *fatalități* genetice („Iașii, ca și atâtea alte târguri, se supune soartei” [p. 225]), în care moravurile necunoscute sunt adaptate la cele cunoscute, obiceiurile barbare se altoiesc pe obiceiuri antice, patriarhalismul pastoral se alină în servitutea feudală, misterele creștinismului se plăsmuiesc pe miturile păgâne, superstițiile poetice ale Evului Mediu sunt „încrustate în secătuitoarea necredință a veacului, tot ce-i vechi și ce-i nou, Occidentul și Orientul, topite într-un tot nedespărțit, cimentate de vremi și împrejurări în așa fel încât clădirea s-ar dărâma dacă ai scoate o singură piatră” [p. 223]. Această hibriditate îi conferă Iașului un soi de *mister* propriu mașinilor „acelea complicate, cărora trebuie să le cunoști amănuntele și resorturile ascunse, fără să-i pricepi ansamblul” [p. 226]. Costache Negruzzi îl găsește „drăgălaș” în această diversitate ontologică a sa: „ulițele orașelor europenești, trase cu sfoara, au multă monotonie și obolesc vederea, în vreme ce ale Iașilor înfățișând, la toți zece pași, un nou punct de privire, arată o varietate drăgălașă”². Aspectul *eterogen* al Iașului, atât de expresiv prin contrastele sale, nu-i pare naratorului din *Iașii și locuitorii lui în 1840* a fi consecința unui hazard, ci rezultatul fișec al unei îndelungate evoluții istorice, identificabile și în aspectul arhitectural: „Iașii însuși este un monstruos amestec de clădiri masive ori elegante, de palate și de magherniți împrejmuite de ogrăzi nemăsurate; pe ulițele lui furnică lucruri de la țară, lux îmbelșugat, echipaje repezi, livrele, toalete pariziene ori vieneze, zdrențe franco-moldave, fizionomii vesele, aspre, originale, felurit îmbrăcate, ca pentru un bal mascat” [p. 227]. Într-un amestec de „gravitate și comic”³, Costache Negruzzi, în schița *Au mai pățit-o și alții*, recrează lumea ieșeană reală, care nu este altceva decât un „carnaval tranzitoriu”⁴: „...bunul oraș începu a-și schimba toaleta și, zău! ne pare rău, căci e slut astfel îmbrăcat jumătate cu frac și jumătate cu șalvari roși, întocmai ca un unter-ofițer, pe care

I-am văzut la informarea miliției, încins cu sabie peste giubeaua blănită cu cacom, purtând piteni și șapcă cu roșu”⁵. Imaginea de *carnaval*, de *bâlci* sugerează un univers *haotic*, de răsturnare a valorilor instituite, dar comportând și funcții ritualice de reînnoire a universului, un soi de *haos purificator*. În acest sens, Iașiul simbolizează întreaga *civilizație a epocii de tranziție*, consumată în această luptă a *contrariilor*: „o luptă înăbușită, însă uriașă și neconținută, între bătrân și tânăr, între obiceiul căzut și veșted și inovația cutezătoare, plină de putere și de viață; o luptă de moarte între vechi și nou, în care biruința greu câștigată va fi a celui din urmă” [p. 237].

Trecerea de la „fizionomia orientală” la cea europeană, de „când spiritele au început a se dezveli la razele civilizației”, este remarcată și de Vasile Alecsandri, care apreciază noua „schimbare la față”: „...casele au trebuit negreșit să primească o formă străină și potrivită cu natura ideilor de astăzi. Ele au început a se supune regulilor proporției, a se împodobi cu coloane, cu ferestre largi și luminoase, cu balcoane desfățate; au început a ieși în fața ulițelor, părăsind fundul ogrăzilor unde se ascundeau mai înainte, a se îngădi cu ostrețe de lemn sau fier, dărâmând jos zăplazurile și zidurile acele tari care le dau un aer de cetății; au început, într-un cuvânt, a se ridica pe planuri elegante și plăcute ochilor. Aceste ziduri noi formează partea europenească a orașului. Cât pentru cea orientală, ea este reprezentată prin o mulțime de hardughii vechi, nalte, strâmbe, mucedu, cu pereții afumați și crăpați, cu ferestrele mici și chioare, cu streșinile putrede și ascuțite, cu scările întunecate, cu odăile ofticoase, cu ogrăzile mari și pustii, cu grădinile pline de buruieni sălbatice și cu ziduri groase primprejur”⁶. După ce profilează acest joc al contrariilor, Vasile Alecsandri trage linia: „Acum, amestecă-le pe toate la un loc în închipuirea ta, aruncă-le ca niște jucării dinaintea ochilor tăi și de vei produce un totul neregulat și neobișnuit, atunci vei dobândi o icoană adevărată a capitalei noastre și te vei încredința că nu este oraș în lume alcătuit de mai multe contrasturi”⁷.

Heteroclitismul apare evident și în paginile descriptive în care naratorul din *Iașii și locuitorii lui în 1840* observă Iașiul cu ochiul artistului: „Grămezi de căsuțe albe și cochete stau împrăștiate ici și colo, înconjurate de pajiști verzi, de grădini, de arbori; câteva biserici contrastând cu micimea căsuțelor înalță cruci argintii; și deasupra crestei dimpotrivă

un tufiș de copaci pe verdele câmpului stăpânește totul” [p. 227]. Tatotând împrejurimile Iașiului, acestea i se relevă lui Alecu Russo cochete, ispititoare, atrăgătoare, pe de o parte, umile, sălbatice, pe de altă parte: „Culcată alene pe colina ei, ridicându-se în amfiteatru, moale și voluptuoasă într-o poză de curtezană, orientala cetate a Iașilor zâmbește cochet de departe admiratorilor săi – surâs foarte perfid când o cunoști de aproape – și răsfrânge, fără altă simetrie decât capriciul întâmplării, crucile nenumăratelor ei clopotnițe în razele soarelui; zidurile albe, care se zugrăvesc în partea de sus a amfiteatrului, desemnează orizontul; întunecatele și pitoreștile ruine ale palatului vechi pe o esplanadă prăpăstioasă, în josul căreia se adăpostesc bordeie umile, contrastează cu înfățișarea proaspătă și curată a locuințelor care le împresoară” [p. 234]. Sălbăticia frustă este compensată prin poezia nativă a locului: „așa de poetic, așa de plăcut în sălbătăcia lui, așa de melancolic în asfințit, când razele tremurătoare ale soarelui își sting în el ultimele lor focuri” [p. 235]. După toate probabilitățile, relația sentimentală a naratorului îi determină atitudinea și spectrul descriptiv.

Atunci când se decide să admire Bahluiul, acesta i se dezvăluie într-un spațiu al smârcului și al mizeriei: „Mâlos, Bahluiul, ieșind din balta pe care a format-o, străbate domol câmpia, scâldând, la dreapta și la stânga, fânețe și imașuri, pe care pasc turme de oi, de vaci și de bivoli hâzi, bălăcindu-se toată ziua în noroi; apoi atinge din fugă poala murdară a mantiei Iașilor” [p. 234]. Aceeași conotație de *mlaștină*, dar convertită în materie poetică, apare și la Vasile Alecsandri: „Adeseori Iașii are o privire venețiană prin ulițele lui prefăcute în canale mlăștinoase”. La un alt pol, mult mai ironic și mai necruțător, scrutează împrejurimile Iașiului, identificându-i „atractivitățile”, autorul *Iluziilor pierdute*: „Știut este geograficește și statisticește că capitalia Moldaviei nu seamănă în nimic cu celelalte capitalii blagoslovite de Dumnezeu. Iașii, oraș vestit prin ferelele turcesc, prin cârnații lui Carigniani, prin apa de la Păcurari, prin vorba nemțească a lui Regensburg și prin plăcintele răposatei madamei dumisale, prin ruinele lui Ipsilant, prin minunatele păpușe ce tot anul se văd ziua, iar de la Crăciun și până la lăsatul secului și noaptea, prin o berărie nemțească, prin lărgimea și frumuseța ulițelor, prin o fabrică de chipuri de ipsos, prin arhitectura bordeielor și baracelor sale...”⁸.

Marcat de concepțiile iluminiştilor, Alecu Russo va acorda o atenție deosebită mediului geografic, nu atât în sensul ambianței fizice, cât mai ales a celei sociale. Teoria reliefului și a climatelor lui Montesquieu pătrunde imperceptibil în paginile sale descriptive. Componentă psihică și concretă a spațiului, a nesfârșitului terestru, arteră cu toate semnificațiile orizontale în opoziție cu verticala, *câmpia* este expresia însăși a paradisului terestru. La Alecu Russo acest paradis „aristocratic”, ce domină măreț, oprind „privirea asupra orașului, asupra colinelor înconjurătoare, cu mănăstirile singuraticе ca niște mări decăzute, și asupra leicei întunecate a Socolei, alcătuită din coborâșurile verzi ale dealurilor” nu poate avea decât un nume: Copou – care e o „pajiște ușor înclinată, atârnată între râpa Cârligului și larga vale a Bahluului”. El este locul privilegiat al contemplării, al întâlnirilor, al disputelor, este spațiul socializării și al „intrării în lume”. Această varietate uimitoare a Copoului constituie pentru Alecu Russo decorul în care se întâlnesc „vanități, pretenții ridicole, antice și moderne, oameni mari și boierime, femei cu sufletul înfocat și celebriți ale zilei”, Copoul devenind rând pe rând „poetic, suav, tablou de moravuri, îmbrăcat cu haina bizară, care poate sluji de cheie caracterului național”, „teatrul unde tânărul debutează în lume, sentimental culcat într-o elegantă caleașcă, cu obișnuita țigară în vârful buzelor, cu mâna sprijinită alene pe bastonașul elegant, și arătând trăsurilor care se încrucișează cel întâi pantalon al său, croit de dl Ortgier, croitor de Paris... (...) Copoul mai este arena în care cucoanele noastre, mari și mici, tinere și bătrâne, urâte ori frumoase, se întrec în strălucirea toaletelor” [p. 236]. Observăm că toate elementele acestui spațiu urban nu sunt exploatate prin prisma forței lor vitale, a diversității lor, ci ele sunt puse în slujba unei argumentații estetice și artistice mai degrabă: „Și toată această simplitate, la sfârșitul zilei, când obișnuiții se plimbă în grupe izolate și când vântul aduce miresme de flori și parfumuri trecând prin părul frumoaselor noastre cucoane, când lumina îndoielnică se amestecă cu azurul sombru al munților și răspândește aerul acela de voie bună și de poezie cu neputință de exprimat, semănând cu energia unui om pe moarte, ale cărui puteri sporesc în clipa când au să tacă pentru totdeauna, Copoul își ridică parcă glasul și murmură imnurile nopții în domoala mișcare a caleștilor vieneze, care-și măsoară umbletul după pasul pietonilor” [p. 236]. Cu adevărat, este unul dintre cele mai frumoase imnuri dedi-

cate Copoului. Alecu Russo anunță parfumul Iașului aristocratic, anticipându-l pe Ionel Teodoreanu, care va crea un adevărat mit al târgului ieșean.

Copoul va iriga inspirația și altor congeneri, beneficiind de cele mai contradictorii interpretări. Să luăm, spre exemplu, imaginea Copoului din debutul lucrării *Tainele inimii* a lui Mihail Kogălniceanu, unde acesta apare proiectat polemic, persiflant și parodic: „Prin urmare și Iașii, ca o capitalie, trebuie și ea să aibă o primblare pentru societatea aleasă a sa. Această primblare este *Copoul*, care se deosebește de toate primblările din lume. În adevăr, Câmpii Elisei merită de a fi primblare prin frumoasa perspectivă ce într-un capăt se începe cu Palatul și Grădina Tuilerilor, trece prin piața măreață a Concordiei, cu obeliscul de Luxor, și, între mărețe alei de copaci, se sfârșește cu Arcul de triumf al Stelei (...). La Copoul nostru însă nu găsești nimic de aceste; a sa frumusețe este lipsa de toate frumusețile, și tocmai aceasta face că Copoul este o primblare singură și unică în felul său între toate primblările, de la Câmpiile Elisee ale Parisului pân' la grădina Kisseleff din București”⁹. La același autor, Copoul apare în intimă conjugare cu descrierea societății ieșene de la 1849, ieșită după-amiază la plimbare, după moda pariziană, în trăsuri, pe dealul Copoului: „La această frumoasă primblare, precum este încă pe fața pământului în minutul ce v-o descriu, înalta aristocrație a Moldovei, boieri de baștină veche sau nouă, voinicii noștri ofițeri, damele noastre cele mai elegante (...) – toate aceste stări a mult treptăluitei noastre societăți au obicei de a ieși de la patru sau cinci ceasuri după-amiază în lungi șiruri de carete de Viena, moda 1849 (...), trec pe ulița mare, înghițind nouri de colb și ajungând la bariera orașului, aruncând o ochire asupra obeliscului grădinii publice, ies la Copou. Unii atunce, cei mai puțini, se coboară, călcând iarba roasă de vite și ciolanele cailor morți ai poștei; alții preferă a petrece vremea în trăsură, picior peste picior, lăsând alte dobitoace să facă mișcare pentru dânșii”¹⁰. Cam în aceiași termeni ironici și persiflanți, a căror tendință, după cum observă Mircea Zăciu, este de a cristaliza o „morală practică”, în genul scrierii de „tablete” argheziene, se pronunță Mihail Kogălniceanu și în *Iluzii pierdute*: „Iașii, centrul civilizației, a literaturii și a gunoiului Moldaviei, are ulițe, dar mai nici una cu nume, are optzeci de mii de trupuri, dar nici măcar zece suflete, are poduri prea frumoase și n-are măcar un pârâu; căci, cu toată bunăvoința ce am

de a lăuda tot ce-i patrie și a patriei, totuși nepărtinirea mă oprește să numesc Bahluiul alt fel decât o mare sau o mlaștină, una și alta după timp sau vreme, după săcetă sau umezală”¹¹.

Componentă psihică și concretă a orașului și arteră prin care circulă seva mulțimilor, *ulița* constituie locul privilegiat al întâlnirilor, al cafelelor „zgomotoase”, spațiul cochetăriei și al frivolității. Vasile Alecsandri găsește ulițele Iașiului drept niște lungi „galerii de contrasturi”, care găzduiesc „crâșme proaste”, „scârnave”, locuințe cochete, băcălii înghesuite de „panere cu roșcove, cu masline, cu piperi”, „șoproane cu scânduri pârlite”, cafenele grecești, magazii „în care strălucesc materii scumpe, bronzuri, cristaluri săpate, juvaeruri de aur, într-un cuvânt, tot felul de lucruri de lux”. Cu multă atenție își plimbă privirea, pe ulițele Iașiului, Mihail Kogălniceanu și în *Tainele inimii*, descriind cu minuțiozitate „confetăria” lui Felix Barla – locul de întâlnire a înaltei societăți: „De-a lungul magazinelor de bomboane și de mode se întindea un fel de balcon, soi de târnaț, în care mușterii puteau lua înghețată și totodată a arunca ochiri prea puțin înghețate la aprinzătoarele modiste, ce se vedeau prin geamuri lucrând la capele și bonete. Așa dl Felix avea totodată marfă de răcorit stomacul și de aprins inimile: *înghețată și modiste*”¹². Descrierea uliței, a cofetăriei, a mușteriiilor îi oferă prozatorului prilejul unor observații picante, pline de insinuări.

Viziunea este accentuat ironică – prin raportarea capitalei moldave la marile orașe europene – Paris, Viena, Berlin –, ceea ce îi va atrage o necruțătoare discreditare: „Poetul care a cântat: / Frunză verde de bostan, / Pe dealul Copoului / Rău mă dor călcâile!”. Mihail Kogălniceanu sugerează, prin antiteză și ironie, discrepanța între orașele europene și târgurile provinciei românești. Paralela cu centrele europene devine o constantă în proza scriitorilor pașoptiști, pentru care civilizația occidentală constituia reper indubitabil. „Dacă ar fi o punte de sârmă peste râpă, ar fi Friburgul din partea de miazănoapte, fără sălbatica și limpedea Sarină” [p. 227], mărturisește naratorul din *Iașii și locuitorii lui în 1840*, referindu-se la Elveția, de data aceasta. Într-o evidentă încercare de a percepe existența de aici în raport cu lumea civilizației europene, Alecu Russo semnalează mai multe abateri, evitând condamnările dure: „Dacă *europenismul* (cuvânt tehnic la Iași) a lovit în vechile moravuri, apoi cei mai în suferință au fost bărbierii; de aceea au și poreclit

ei drept născocire a diavolului, născocire ticăloasă, nevrednică de niște boieri tineri, bună doar, adaugă ei cu patos, pentru ciobani și prostime, moda pletelor și mania înjositoare de a-ți purta singur briciul pe obraz” [p. 244].

La Vasile Alecsandri, Iașiul va fi îmbrăcat în poezie cu tot heteroclitismul său: „Ori și din care parte vine străinul la Iași, vie despre Dunăre, despre Prut, sau despre Siret, i se înfățișează de departe o panoramă măreață și vrednică de a trage toată a lui luare-aminte. Pe coastele unor dealuri mici se întind pe malurile Bahluiului și în fața altor dealuri acoperite cu păduri și cu vii romantice, el vede o adunătură curioasă de case mari, ce par a fi clădite unele deasupra altora, de turnuri bisericesti ce răsar printre ele ca niște catarguri nalte într-un port (...). Cu toate acestea, întrulocarea lor produce un efect plăcut străinului, și orașul întreg, înșirându-se în amfiteatru deasupra frumosului șes al Bahluiului, înformează un tablou original și minunat cu zidurile sale albe, cu mulțimea sa de acopereminte în fier alb, ce lucesc ca oglinzi sub razele soarelui și în sfârșit cu tot farmecul unei politici ce are două fețe, una orientală și alta europenească”¹³. Spre deosebire de Mihail Kogălniceanu care „n-are răbdare să povestească sau să reprezinte realitatea, simte nevoia s-o atace nemijlocit, într-un discurs cvasisociologic”¹⁴, la Vasile Alecsandri se identifică plăcerea scriiturii. Profesionist al scrisului, creatorul Chiriței ne oferă datele acestui suprapersonaj, pe care îl aseamănă „cu un boier îmbrăcat în haine scumpe și înconjurat de țigani cu zdrențe. Centrul său așezat pe zarea unui deal este compus de case mari și frumoase în care domnește luxul, când dimpotrivă mahalalele lui împrăștiate pe coastele aceluia deal sunt alcătuite mai mult de bordeie acoperite cu stuh, unde zace sărăcia. Capul poartă coroană și picioarele sunt goale!”¹⁵.

Contradicția ca marcă a Iașiului acestui veac va da naștere unei alte dominante: *bizareria*, plămădită din taina amestecului secular: „Populația lui de 60.000 de suflete e tot așa de felurită ca și costumele, și un observator de moravuri, stând la *fereastră* (s.n. – D.V.) o jumătate de ceas, ar avea de observat destul ca să poată face cunoștință cu zece popoare și să călătorească totodată în Franța, în Germania și în Orient” [p. 227]. E de reținut în acest punct că legătura între spațiul închis al odăii și spațiul deschis al târgului se face prin apelul virtual la *fereastră* – simbol

al evadării și al meditației, cea care protejează și care acordă în același timp privilegiul de a arunca o privire dincolo de limitele înguste ale încăperii. La granița dintre mulțime și intimitate găsim fereastra, în fața căreia începe sau se termină lumea.

* * *

Conștient de diversitățile culturale, Alecu Russo reține „curiozitățile” universului ieșean, reductibile mai mult la firea locuitorilor, în accepția sa, decât la ciudățeniile publice: „în alte orașe, la alte neamuri clădirile mai mult decât oamenii sunt arătate curiozității publice; la noi, numai oamenii: arhitectura și toate artele frumoase n-au prins încă rădăcină”. Este un prilej favorabil de a realiza o imagine de ansamblu „asupra moravurilor și locuitorilor lui, asupra amestecului de inovații altoite pe vechile datini, care alcătuiesc un fel de mijlocie pitorească între moravurile asiatice și moravurile Occidentului” [p. 226].

În mantia generoasă a Iașului de la 1840 încap *ovreiul* – „această ființă degradată și rătăcitoare, alungată de pretutindeni”, *armeanul* – „adevărat copil al leneșului Orient, grav și tăcut ca un turc”, *lipovenii* – „vechi sectari pribegiți din Rusia”, *neamțul* – „liniștit și meșter, lucrând conștiincios”. Pe ici, pe colo sunt semănați mii de indivizi, greci, sârbi, bulgari, „neamuri corcite”, care sunt „băcani, pitari, hangii ori mai curând crâșmari – bucătari, mijlocitori”, în sfârșit, „vin copiii faraonilor, enigmaticii egipteni, ori *bohemi*, cum le zic franțușii, *gitanos*, *zingari* în spaniolește, *figani* pe moldovenește, care au dat gata pe un tinerel fruntaș al literaturii naționale”. O varietate ce potolește elanul până și al unui înverșunat cum este Kogălniceanu: „Ar fi un lucru foarte greu pentru noi dacă într-un biet calendar, care trebuie să cuprindă de toate, am vroi să zugrăvim toate aceste varietăți ale soiului provincial. Departele de noi nebuneasca pretenție de a ne crede în stare să arătăm toate aceste nenumărate figuri. Ar fi o sarcină mai presus de puterile noastre și vrednică de a fi numărată între cele douăsprezece fapte eroice ale voinicului Ercul”.

Încremenind între formele de viață rurală și înnoirile civilizației, între Orient și Occident, Iașul își descoperă hibriditatea etnografică: „Acuma rezumați liniile pe care le-ați străbătut, priviți ca printr-o lanternă magică

cum defilează rând pe rând toate aceste popoare, rase, caste, toate aceste clase amestecate la un loc” [p. 244]. Pe aceeași palmă de târg coviețuiesc „țigani nomazi în zdrențe, cu pletele unuroase și încălcite”, care vorbesc de una, de alta, în pragurile caselor lor, „moldoveni poligloți”, „bulgaro-sârbii, așezați la pământ grecește, cu fesul lor mare”, „nemții îmbrăcați în straie de sărbătoare” – un magnific laborator etnografic. Surprinderea expresivă a acestei panorame eterogene proiectează o veritabilă schiță „fiziologică”. Autorul insistă asupra aspectului fizic, identifică dominante în sfera ocupațiilor în funcție de națiuni, le denunță năravurile, tabieturile, un rol important acordând credințelor minorităților naționale. Aceștia sunt redați în proiecții realiste, uneori chiar naturaliste, într-un registru pretins obiectiv și tolerant. Totodată, Iașiul reprezintă o mică galaxie formată din băcani, slujitori, boieri, comisari, avocați, negustori, vizitii, proprietari, țărani și cinovnici, surprinși în meseriile specifice etniei. Acest aspect apare relevant descris la Vasile Alecsandri: „Aici un cofetar italian se lovește de un crășmar jidov; mai colo un croitor francez se înghionțește cu un ciubotar neamț; mai departe o modistă parisiană dă brațul unui ceasornicar svițer”¹⁶.

Mai puțin echidistant în privința profilului etnografic al Iașiului se va dovedi Mihail Kogălniceanu, care-l va surprinde în tușe ironice-grotești, în *Iluzii pierdute*: „Iașii, care îi orașul cel mai frumos din lume când îl vezi de departe, sau când îi întorci dosul, este locuit între alte nații de armeni, cai, jidani, câini, țigani, boi, din care, după etimologia învățatului Dionisachi Fotino, se trag și boierii; mai este locuit și de o mână de claponi care fac mai mult vuiet – și mai puțin lucru – decât toate celelalte bipede, dar nu ți-oi spune numele lor, pentru că am mâncat odată papara și am hotărât să fiu discret. Iașii este locuit de toate aceste noroade, seminții, dobitoace și vietăți, și lucrul cel mai rar ce întâlnești în capitalia Moldaviei este un *moldovan*”¹⁷.

În accepția lui Alecu Russo, parada etnică este găzduită de Iașiul identificat cu tipul daco-romanului – „cu căciula pe-o ureche, nalt și voinic, cu vorba deschisă, pitorească și energică”, cu care are în comun următoarele: „În mișcări e domol; e liniștit, însă fără milă, brutal și sălbatic, ca un puhoi revărsat când se răscoală pentru dreptul lui; ca un miel, când știi cum să-l iai; ignorant nu din vina lui, ci din pricina unui lanț lung de împrejurări, păstrând totuși în ignoranța lui un bun-simț

prețios și o judecată dreaptă; adesea filozof cu atât mai surprinzător, cu cât mai puțin te aștepți la așa ceva; ascunzând sub învelișul acesta, care pare gros la prima vedere, simțământul soartei lui nedrepte” [p. 230]. Spiritului domol i se adaugă acest moale „far niente”, osteneala fiind dușmanul citadelei, chinuită de „boala plictisului”, aspecte denunțate, între alții, și de Costache Negruzzi: „Ieșenii iubesc liniștea și acel drag farniente din care se alcătuieste cea mai mare parte din viața lor. Osteneala i-ar omori. Pentru ce să îmblu pe jos, dacă am trăsură?”. Atât Alecu Russo, cât și Costache Negruzzi rețin monotonia și „golul înspăimântător” specifice locuitorilor acestui spațiu, pentru care *a căuta să-ți omori vremea* devine dezideratul suprem. Pentru Vasile Alecsandri „ieșeanul este o ființă amfibie care trăiește jumătate din viața lui pe uscat și care înoată în tină cealaltă jumătate. Viață plăcută și vrednică de dorit! Noi o recomandăm tuturor iubitorilor de trai molatic”.

Iașiul desemnează târgul *patriarhal*, în care spațiul și timpul sunt divizate prin intermediul unor practici sociale specifice, „regionalul nu are conotații geografice, ci (...) sociale”¹⁸. Iașiul e urbea *unde nu se întâmplă nimic*, cum avea să spună ceva mai târziu Mihail Sadoveanu. Dar incapacitatea lui de a evolua nu e determinată atât de tradiționalism, cât de imobilitatea, monotonia și anemia intelectuală. Alecu Russo deconspiră această falsă patriarhalitate specifică, preschimbată într-un „un soi de patriarhalism bătrâncios”, ce alcătuieste „sulimanul moravurilor”. Tot de „sulimanul moravurilor ieșene” ține și o fină observație făcută de Vasile Alecsandri: „Iașii este un teatru curios, decorat cu palaturi și bordee lipite împreună; actorii lui sunt luxul și sărăcia; iar comedie ce se joacă în toată ziua pe scena lui poartă deosebite titluri, precum: «Cine-i mare, îi și tare; cine-i mic, tot nimic»; «Șlicul și pălăria, sau idei vechi și idei nouă»”¹⁹.

Din aceeași dorință de a spune lucrurilor pe nume, naratorul din *Iașii și locuitorii lui în 1840* constată că Iașiul e un oraș unde „nu este viață publică”: „Sfera plăcerilor e foarte mărginită iarna și fără nicio urmare în timpul verii. Boierii cei bătrâni, în afară de tribunale, de partida de wist și de macaua prea iubită, la care își ruinează familiile, mângâindu-și cu plăcere bărbile lungi, iar cei mai tineri răsucindu-și mustața – sunt nuli pentru societate; se mulțumesc să fumeze ciubuc după ciubuc, să ia dimineața și după somnul de după prânz dulceți (minunat obicei!)

și să soarbă cafeaua turcească, batjocorindu-și cu toată energia moldovenească țiganii și slugile” [p. 240].

Tatonând fizionomia etnografico-spirituală a Iașiului, Alecu Russo descoperă un spațiu al *plictisului*, al *blazării*, al *ignoranței*, ce generează o „viață de nelucrare, de lene, în care inteligența veșnic doarme, viață care nu știe să-și ascuțească prin activitate și muncă plăcerile și zilele ei uniforme” [p. 237]. Ca și în nuvela lui Costache Negruzzi, Iașiul apare ca un spațiu al *metehnelor* („noi vegetăm într-o înțepeneală letargică, între slujbe ușoare și venituri îndestulătoare, pentru a ne ține același fatal *dolce far niente*”), unde „întâietatea” o deține *snobismul* („în dezastruosul ridicol de a disprețui tot ceea ce *miroase* a moldovenesc”), *ipocrizia* și *falsul* („Din respect pentru amorul propriu ori părul cărunt al unei rude, trebuie să taci; pentru a nu călca cele dintâi principii de politețe, nu ai decât liberul zâmbet sardonice al celui care se respectă, când auzi scâpând năzdrăvăanii neconținute din gura unei cunoștințe onorate, ori a unei persoane pe care din pricina unei legături intime trecute s-o respecti” [p. 237]), *formalismul* („Să nu se mire nimeni de uscăciunea boierilor noștri, care prețuiesc traiul lor lenevos și se bucură când văd adânci și repetate saluturi de pălării... Spre a nu face vreo stângăcie, apoi pornesc deodată vorba despre anotimpuri, despre schimbările vremii, despre vremea urâtă și frumoasă...” [p. 243]). În același context, Vasile Alecsandri se arată preocupat de lipsa de personalitate de care românii dau adesea dovadă, renunțând cu prea multă ușurință la spiritul românesc: „românul e ca ceara și că primește foarte lesne toate întipăririle ce-i lasă vremea (...) Românii, zicea el, se fac turci cu turcii, francezi cu francezii, englezi cu englezii. Ei astăzi poartă fracuri strâmte și ciripesc *bonjur* și *bonsoir*, pentru că așa-i moda. În vremea turcilor ei purtau cealmale și făceau temenele, zicând *hojghiol-dum*, *safaghioldum*. Sub domnii greci ei își încărcau capetele cu șlice și din *țelebimu* nu se scoteau. Cine știe, de-or veni chinezii în țară, dacă ei nu s-or face mandarini și dacă nu s-or numi *Cing-ching-tung-fo?*”²⁰.

Adevăratul spirit al ieșenilor poate fi cunoscut în cadrul saloanelor, răsărite după moda vremii, cum era cel al Elenei Sturza, „pe cât de renumit, pe atât de vrednic de a fi cunoscut și cercetat de ieșeni, salon care s-a declarat campionul *bon-ton*-ului și al eleganței europene”. Aici, ieșenii își dispută primatul, „școala de eleganță”, experiența căreia trebuie să facă

„epocă în istoria prefacerilor societății noastre”, observă ironic naratorul. Frecventarea acestor saloane cu pretenții, în care oaspeții își ocupă locurile în funcție de poziția socială – „mijloc mare de a te plictisi” – devine, în continuare, subiect de persiflare: „Cred că va fi mult *bon-ton* la Iași când saloanele vor fi saloane, și nu birouri de genealogie ori case de schimb”. Mihail Kogălniceanu le găsește convenționale, considerând că au prea puțin în comun cu adevăratele saloane ale duelurilor spirituale din Europa, unde „fieștecăre își spunea slobod opinia sa; împotrivirile nu ieșeau niciodată din regulile armoniei”²¹. La Iași însă „arta salonului însemnează pretenția ca fieștecăre persoană ce intră într-o casă unde stăpâna ține salon să-și depuie la ușă vrednicia, caracterul și opiniile și să se hotărască a nu fi decât papagalul damei de gazdă”. O privire ostentativ caricaturală asupra societății ieșene „cu pretenții” este oferită, astfel, în *Iluzii pierdute. Un întâi amor*: „Fieștecăre bărbat, fieștecăre femeie se socote fenixul sexului său, observă naratorul. Bărbații se socot diplomați, administratori, legislatori, oșteni, magistrați, artiști, pân’ și oameni cu duh, pân’ și patrioți și oameni cinstiți. Damele asemenea, mai ales acele care au fost până la Viena sau și măcar până la Lemberg, se socot cele întâi dame din lume; se socot cu duh, cu frumuseță, cu talent; au mai ales pretenția a cunoaște *a fond* arta salonului, *l’art du salon*, cum zic dumnealor, și cu toate aceste duhul dumilorsale stă în cancanuri de târgușoare, în niște proaste clevetiri, în colibeturi împrumutate din colecții de anecdote și de *bons-mots*; frumuseța dumilorsale este postișă ca și formele ce subjugă inimile bieților neispitiți; frumuseța și formele le sunt aduse în cutii de la Paris împreună cu capelele și rochiile”²². Spirit critic prin excelență, Mihail Kogălniceanu se dovedește un persuasiv comentator. Observă, propune, sugerează, sancționează modul acesta de existență tipic provincial, cantonat într-o vanitate goală.

Ieșeanul lui Alecu Russo poate fi surprins în toată splendoarea și mîcimea sa, cu ceea ce îi este intim și distant. Alecu Russo își orientează interesul în special asupra imaginilor care alcătuiesc portretul, văzut din exterior, al membrilor societății ieșene de la 1840, pentru care sentimentul demnității este o valoare vagă: „Sunt trei ani de când caut să dezleg o problemă foarte importantă: *care este onoarea moldovenilor, compatrioții mei?* Procedeu algebric niciodată nu mi-a dat ceva onorabil. Am eu o mică idee asupra lucrului acestuia, dar o păstrez pentru mai târziu, căci, pentru a ajunge la concluzii, ar trebui să ne urcăm

la o epocă anterioară epocii noastre; ar trebui de asemenea să scrutez conștiința și principiile multor oameni, dacă mai este conștiință și dacă sunt principii” [p. 243].

Abordând critic aspectele sociale, Alecu Russo denotă calități de analist mai ales în aceste pagini dedicate locuitorilor Iașiului. El întreprinde un veritabil studiu „fiziologic” în care ieșenii sunt văzuți captivi ai propriilor tabieturi, robiți unor „invidii tare prostuțe”, adânc „blazați față de toate”, chinuiți de „boala plictisului”. Mai mult, autorul își concepe textul și ca pe *un roman al firii ieșeanului*: „Trebuie să mai adăugăm la numeroasele ridicole ale oamenilor noștri de duh și faptul că învinuiesc țara de lipsa ei de mișcare și nu se gândesc că chiar ei sunt cea dintâi pricină. Trufia aristocratică găsește atâtea plăceri secrete în izolarea aceasta! Printr-o fatalitate oarbă și foarte convenabilă, pentru că toate familiile cu trecere sunt înrudite mai de departe ori mai de aproape, înțelegerea a fost surghiunită din oraș. Fiecare casă e o cetățuie înarmată cu țepi, limbile ascuțite ale tuturor partizanilor, atât femeiești, cât și bărbatești. Ușurătatea și vorbele rele sunt îndeletnicirea cucoanelor, și lenea, deschisă zgomotelor străzii și noutăților cronicei moravurilor, – partea bărbaților” [p. 240]. Naratorul scanează ironic portretul ieșeanului, care, dincolo de metehnele sale, rămâne un simpatic adept al sloganului „*lasă-mă să te las*”. El denunță *retorica ieșeană* și *demagogia diplomatică* ce „degenerează în intrigă clasică”. *Bonomia* ieșenilor este doar o aparență, în viziunea sa: „La cea dintâi vedere, orașul nostru pare alcătuit numai din frați buni, dar cercetați-l mai de aproape și pe urmă să stați cu mine de vorbă” [p. 242].

Din jocul imagologic pe care îl întreprinde Alecu Russo, ieșenii ies *refractari la nou*: „șin la obiceiurile vechi, cum ținem noi la obiceiurile nouă, cu putere, cu disperarea unei cauze amenințate de apropiată și inevitabilă descompunere”, *patriarhali* și *conservatori* („Dar într-o societate meschină și plină de vorbării, ca a noastră, a îndrăzni să te deosebești de concetățeni ori, ce e mai rău, de membrii acestei vaste familii, care prin ramificațiile ei, mai mult sau mai puțin depărtate, alcătuiește boierimea mare, – a îndrăzni să arunci obiceiurile și datinile vechi, a voi să crezi o reunire aleasă însemnează să te pui rău cu lumea bună” [p. 241]), *ignoranți*, având „*intelegența și imaginația niciodată deșteptate*”, *formaliști*, arătându-se înrobiți de „*prejudecățile noastre de rang, de drepturi, de interese,*

de mică vanitate, uitate în străinătate, pe care însă cu plăcere le găsim la întoarcere” [p. 240]. Comoditatea nativă nu le permite să renunțe la convențiile prestabilite, dovedindu-se mai degrabă obedienți și dispensabili. Alecu Russo percepe resemnarea ca *diferență* prin grila valorilor etice și chiar sentimentale, dar nu le ignoră pe cele estetice.

Autorul nu se mulțumește însă doar cu denunțarea firii ieșenilor, ci se întrebă asupra cauzelor acestor predispoziții: „Eu le găsesc: întâi, în viața turcească, viață de nelucrare, de lene, în care inteligența veșnic doarme, viață care nu știe să-și ascuțească prin activitate și muncă plăcerile și zilele ei uniforme. (...) al doilea, în dezastruosul ridicol de a disprețui tot ceea ce *miroase* a moldovenesc, ceea ce îndeamnă să ne jertfim plăcerea pentru amorul propriu de a arăta că totu-i rău; al treilea, în ignoranța societății noastre care oprește energic orice mișcare involuntară a gândirii” [p. 237]. În urma acestei descinderi analitice, este oferit și diagnosticul: „Pornind de aici, vedem că ignoranța e o lepră rușinoasă, care pătează toate treptele sociale ale țării și, amestecată cu nesățioasa iubire de argint, devine o plagă de nevindecat” [p. 237]. În aceste pagini, discursul renunță la tonalitatea ironic-binevoitoare, obținând contururi ceva mai vehemente.

Reprezentant notoriu al tinerilor formați în lumina culturii europene, Alecu Russo realizează un rechizitoriu dur și educației autohtone, referindu-se la reticența vechii clase față de tinerii veniți din Franța și Germania, care căutau să pună societatea anemică în mișcare: „Dar o societate pe care au consacrat-o veacurile nu se preface așa de repede. Boierii cei bătrâni, lume aparte, țin la obiceiurile vechi, cum ținem noi la obiceiurile nouă, cu putere, cu disperarea unei cauze amenințate de apropiată și inevitabilă descompunere. Boierii mai dincoace s-au deșteptat înaintea reorganizației sub influența vechii stări de lucruri, și mai țin la trecut, deși mai slab; iar noi, fii ai unei epoci de civilizație, care ne-am încălzit la focarele Europei, nu ne-am eliberat încă de prejudecățile noastre de rang, de drepturi, de interese, de mică vanitate, uitate în străinătate, pe care însă cu plăcere le găsim la întoarcere; noi mai găsim încă farmec în vechile abuzuri care lovesc și-n justiție și-n judecată și, născuți cu civilizația, noi avem o scăpare minunată în obiceiurile și deprinderile țării împotriva turcilor, care ar putea să stânjenească bunul nostru plac” [p. 239].

Spațiu al *metehnelor* și *riscurilor*, Iașiul reprezintă și locul favorabil pentru tot soiul de *parveniți*. În tabloul fiziologic pe care îl realizează societății ieșene de la 1840, Alecu Russo va acorda o atenție sporită celor din urmă: „Ca în toate țările, parvenții sunt obraznici, poporul, cu bunul lui simț și în antipatia-i vădită împotriva lor, îi numește *ciocoi*, adică slugi; și chiar de multe ori cei mai mulți așa încep; puțin câte puțin prin protecția stăpânilor și dibăcia, cu care la noi se nasc, de a se târi, a linguși, a sluji, ajung să dobândească oarecare slujbe; după asta se numesc oamenii de casă ai stăpânilor lor. Pe nesimțite își fac drum așa fel, încât după o bucată de vreme ajung să se sărute cu stăpânii lor ori, după câțiva ani, să le protejeze fiii” [p. 247].

Vestimentația ieșenilor este la fel de pestriță cum le sunt și năravurile: „târgoveții, în îmbrăcămintea lor jumătate europeană, jumătate orientală, așa de pitorească în contrastul ei, naivi în disprețul ori neștiința lor față de gusturile noastre”, bulgaro-sârbii cu șalvarii largi, bortiți, cârpiți, de culoare îndoielnică, după cum e vreme de colb și de noroi”. Naratorul realizează o veritabilă paradă vestimentară, menită să sublinieze excentricitatea socială: „în costumul lor deosebit, de la bogatele blănuri de Orient până la pantalonul cu chingă, de la cizma ascuțită până la condurul turcesc de marochin roș ori galben, până la opincile grosolane ale daco-romanului, de la fustanela fâlfâitoare a albanezului până la ițarii și cămașa țaranului, și o să credeți că sunteți de față la o fantasmagorie ori la o scenă a judecății din urmă, când toți se vor ridica în limba și îmbrăcămintea seminției lor” [p. 244].

Un capitol separat este dedicat vestimentației feminine, așa cum „femeile sunt mobilul revoluțiilor, mai ales în ceea ce privește moda”. Cucoanele ieșene „au schimbat costumul grecesc, frumos, bogat și măreț, pe când ovreicele s-au împărțit în două tabere „femeile, de obicei foarte frumoșele, ale ovreimii aristocrate (...) – au primit de-a dreptul toaletele nouă. (...). Cealaltă tabără se alcătuieste din matroanele ovreimii așezate mai jos, care au păstrat costumele pe care le vedem în tablourile vechi ale școlii flamande; corsajul roș, cu tivel de aur, fusta scurtă, șorț și diademă de mărgăritare, felurită ca formă și bogăție, moștenire de la mamă la fete, din generație în generație, din străvechi vremuri. Când femeia e încă tânără și frumoșică, îmbrăcămintea aceasta îi stă bine; dar sluțește bizar pe cele urâte și bătrâne...” [p. 248]. Toate aceste incursiuni fizionomice

constituie „tablourile de viață burgheză și elegantă, de moravuri potrivnice cu atingerea pitorească a tuturor națiilor îmbrăcate în felul lor, care fac din orașul nostru un lucru ideal pentru cine nu l-a văzut, pepinieră înfloritoare de moravuri orientale” [p. 247].

„Radiografia” târgului înregistrează, prin urmare, următoarele „simptome”: *provincialismul, monotonia, solitudinea, contradicția, deprimarea, mizeria, ignoranța, trufia, lipsa de duh, invidia, formalismul* – toate acestea reflectându-se într-un anumit tip de conștiință specifică Iașiului. Cum va observa peste ani Ioan Holban, prefațatorul lucrării *Despre Iași – numai cu dragoste* de Constantin Ostap, „ieșeanul, asemenea orașului său, e un „semn ușor” și, totodată, greu de citit”²³. Modelat în mare măsură de factorii istorici, sufletul etnic al ieșenilor își cultivă pasivitatea, rezistența defensivă, resemnată, pasivă, supusă, lipsită de energie. Fin cunoscător al firii ieșenilor, Alecu Russo remarcă o anumită impregnare de melancolie, dar și o anumită nepăsare stoică, oriental-fatalistă față de viață, care determină încrederea și supunerea necondiționată în fața destinului. Reflecțiile naratorului sunt interesante prin considerentele care probează cunoștințe în diversele domenii, având ca obiectiv de cercetare cultura, istoria, etnopsihologia, etnografia etc. Se poate afirma că intențiile sale sunt justificate de dorința de a *duce o politică civilizatoare*.

Alecu Russo își construiește textul ca pe o constelație de observații personale de ordin istoric, ideologic, cultural, economic sau etnic, mai mult sau mai puțin literaturizate, în care inocența și entuziasmul descoperirilor sunt subordonate scopului pragmatic de a prezenta lectorului o *alteritate*. Imaginea ieșenilor se constituie empiric, multireferențial, într-un dialog permanent dintre impresiile, memoria, imaginația și proiecțiile naratorului. Lui Alecu Russo îi reușește această schiță fiziologică, interesantă atât pentru un studiu de imagologie *stricto sensu*, de reprezentare a ieșenilor, cât și din perspectivă literară. Pentru autorul *Sovejei*, Iașiul nu este doar o realitate, ci o realitate implicită, un decor, o stare de spirit, un sentiment. Altminteri, ca și pentru ceilalți scriitori pașoptiști. Fiecare, în parte, are un Iași al său pe care îl înfățișează, cu mai multă sau cu mai puțină îngăduință, cu mai mult sau cu mai puțin talent, știință și sensibilitate, dar cu toată stăruința de a lăsa mesaje pentru posteritate.

Împăcând documentarul cu livrescul, perspectiva reportericească cu caracterul eseistic, polemicul cu persiflantul, contribuțiile pașoptiștilor au caracter atât informativ, cât și formativ, constituind pentru lectorul autohton un exercițiu de a se privi pe sine însuși în oglinda alterității, iar pentru cel străin o posibilitate de a înțelege alteritatea prin cunoaștere și multiplicare a perspectivelor.

Referințe bibliografice

- ¹ Alecu Russo, *Opere*, Editura Literatura Artistică, Chișinău, 1989, p. 223. În continuare, numărul paginilor din respectiva ediție va fi trecut în interiorul textului.
- ² Costache Negruzzi, *Păcatele tinerețelor*, Editura Național, București, 1997, p. 52.
- ³ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Minerva, București, 1990, p. 31.
- ⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1985, p. 183.
- ⁵ Costache Negruzzi, *op. cit.*, p. 54.
- ⁶ Vasile Alecsandri, *op. cit.*, p. 75.
- ⁷ *Ibidem*.
- ⁸ Mihail Kogălniceanu, *Iluzii pierdute. Un întâi amor*, în *Scrieri literare, istorice și sociale*, Editura Litera, Chișinău, 1997, p. 27.
- ⁹ *Idem*, p. 70.
- ¹⁰ *Idem*, p. 71.
- ¹¹ *Idem*, p. 27.
- ¹² *Idem*, p. 74.
- ¹³ Vasile Alecsandri, *Iași în 1844*, în *Opere IV*, Editura Hyperion, Chișinău, 1992, p. 73-74.
- ¹⁴ Gheorghe Crăciun, *În căutarea referinței*, Editura Paralela 45, Pitești, 1998, p. 216.
- ¹⁵ Vasile Alecsandri, *op. cit.*, p. 79.
- ¹⁶ *Idem*, p. 80.
- ¹⁷ Mihail Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 28.
- ¹⁸ Nicolae Panea, *Zei de asfalt: antropologie a urbanului*, Editura Cartea Românească, Craiova, 2001, p. 26.
- ¹⁹ Vasile Alecsandri, *op. cit.*, p. 75.
- ²⁰ *Idem*, p. 75-76.
- ²¹ Mihail Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 30.
- ²² *Idem*, p. 31.
- ²³ Constantin Ostap, *Despre Iași – numai cu dragoste*, Editura Vasiliana, Iași, 2005, p. 3.

Dumitru IRIMIA

A. Mateevici – autorul celui mai profund poem închinat limbii române

Destinul scriitorilor implicați cu toată ființa lor în istoria neamului încetează, în timp, a rămâne un destin individual. Iar în momente de răscruce, întrebările ființei naționale își caută și de multe ori își află răspuns și în modul în care destinul individual al unui scriitor a intrat în raport cu destinul neamului.

În acest sens, destinul lui A. Mateevici (1888-1917), frânt nedrept de devreme, este un destin exemplar; poetul intră în conștiința națională a românilor prin poemul *Limba noastră*, „cea mai frumoasă poezie ce a fost închinată limbii noastre” (Ov. Densusianu, 1917), „cântecul de lebedă al talentatului poet” (Șt. Ciobanu, 1923). Poemul, dincolo de semnificația profundă întemeiată poetic, impune, chiar în perspectiva acestei semnificații, „recitirea” momentelor fundamentale din istoria ființei poetului (mort la 29 de ani) în spațiul desfășurării istoriei ființei naționale românești.

A. Mateevici se stingea din viață la mijlocul lunii august 1917, la capătul ultimului drum Mărășești – Chișinău; plecase pe front ca preot militar și se întorcea îmbolnăvit de tifos într-un război prin care spera că se va realiza întregirea și consfințirea – prin unitate statală – a unității naționale a neamului românesc.

Cu mai puțin de două luni înainte, într-un alt drum Mărășești – Chișinău, unde își avea familia, profesorul-preot Mateevici ținuse lecții la Cursurile de limba română pentru învățătorii moldoveni. În ziua de 18 iunie, la deschiderea Cursului, poetul citise poemul care-și va fixa definitiv locul în tabloul capodoperelor literaturii române, *Limba noastră*, expresie lirică a unității de neam și a identității tuturor românilor.

Născut la 16/29 martie 1888, la Căinari-Tighina, în familia preotului Mihail Mateevici, la 13/26 august 1917 poetul pleca din viață înainte de a fi împlinit 30 de ani și înainte de a i se fi realizat visul în numele căruia ceruse să plece pe frontul românesc.

Visul său, visul tuturor românilor, avea să înceapă a prinde contur în Basarabia, la 27 martie 1918, când Sfatul Țării de la Chișinău hotărâ: „Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia, acum o sută și mai bine de ani, din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România”.

Format în spiritul acestui ideal, cu conștiința existenței identității de limbă și neam a românilor din Basarabia, Transilvania, Bucovina și Regatul României, în atmosfera intelectuală a unei familii de preoți cărturari, A. Mateevici urmează și duce mai departe, într-o viață foarte scurtă, bătălia acestor înaintași și a celor de dinaintea lor, pentru apărarea și dezvoltarea identității spirituale a românilor din teritoriile românești aflate, din 1812, sub ocupație rusească.

Chiar dacă, la început, drumul preoției a putut fi pentru A. Mateevici un drum dat, de dinainte destinat, într-o continuitate, dintr-un anumit punct de vedere firească într-o familie – bunic, unchi, tată – preoți, în timp, drumul avea să se dovedească cel mai potrivit unor mari deschideri spre cultura umanistă și, pe acest fond, spre înțelegerea specificului și necesității apărării specificului național al poporului său.

Rol important au avut în acest sens anii copilăriei petrecute la Zaim, biblioteca tatălui și biblioteca, foarte bogată în carte românească, între altele, a bunicului dinspre mamă, Ioan Neaga.

Drumul cărții și al formării personalității lui Mateevici începe, după terminarea școlii la Zaim, unde familia se mutase pe când Alexe avea 5 ani, la Școala Duhovnicească din Chișinău, continuă la Seminarul de aici, iar din 1910, la Academia Teologică din Kiev – etape importante mai mult în dezvoltarea decât în împlinirea setei sale de cunoaștere și de implicare în lupta pentru înălțarea, în toate modurile, a neamului părinților săi.

În toți acești ani de elev seminarist și student, depășind cu mult marginele pregătirii pentru preoție, tânărul Mateevici se adâncește în studiul filozofiei, în cunoașterea literaturilor română și rusă, a limbilor clasice și moderne. Este preocupat deopotrivă de cunoașterea identității neamului său și de dezvoltarea culturii lui, precum și de viața lui social-politică. Colaborează, în acest sens, în anii 1906 și 1907, la publicațiile în limba română, de curând apărute, „Basarabia” și „Viața Basarabiei”, cu articole sociale, cu studii și articole despre folclor și mai ales de etnografie.

Debutază tot acum în literatură; la 3 noiembrie 1906 tipărește schița *Toamna* în „Basarabia”, semnată Alecu Mateescu. În anul următor publică numai poezie: *Cântecul zorilor*, *Țăranii*, *Eu cânt*, *În zarea anilor* etc.

În perioada studiilor la Kiev, concomitent cu mai multe texte de predici religioase și poezie de aceeași natură, publică, în limba rusă în „Buletinul Eparhiei Chișinăului” și în limba română în „Luminătorul”, studii despre folclorul românesc și, mai ales, despre raportul dintre religie și folclor, dintre biserică și dezvoltarea limbii.

Intenționează să se adâncească în studiul folclorului românesc („M-a atras totdeauna cu o putere deosebită folclorul românilor noștri, datinile, poveștile strămoșești, frumoasele legende și cântece populare”, mărturisirea tânărul student) și se gândește să realizeze o lucrare de licență cu tema *Elemente religioase ale folclorului românesc*. Dar îi lipsesc cărțile. Se adresează, de aceea, lui Ioan Bianu: „Sunt român din Basarabia – își începe el scrisoarea trimisă din Kiev – «studentesc» la Academie de la 1910” și continuă: „Mă aflu în anul al III-lea, în ajunul tezei de licență (...) nevoia cea mare mi-a fost că n-am avut cărți trebuincioase spre călăuză. Am fost cu totul izolat de literatura folcloristică din regat, de bogatele culegeri ale părintelui Marian, de cercetările adânci ale domnilor Șăineanu, A. și Ov. Densusianu și alții, dintre care și-acum multe le cunosc pe nume (...). Cele mai necesare cărți sunt operele lui Marian,

Șăineanu, Gaster, Densusianu și alți folcloriști, precum și «Analele Academiei Române» cu articole corespunzătoare, asemenea culegerea de literatură poporană apărută în Regat, peste munți sau Bucovina. Pentru chestii generale mi-ar trebui și lucrările istorice ale lui A. D. Xenopol și B.-P. Hasdeu, precum și *Etymologicum Magnum* al acestuia”*

Este interesat, în același timp, de soarta limbii române în Basarabia; cu un grup de studenți inițiază Societatea cultural-națională a studenților moldoveni din Kiev „Deșteptarea”, care avea între obiective introducerea limbii române în școala primară.

În aceeași perioadă traduce în limba română din poezia lui Pușkin, Lermontov, Tiutcev ș.a.

Concomitent, poezia originală ia din nou în stăpânire activitatea creatoare a lui Mateevici.

În acești ani, reizbucnește forța creatoare a poetului, care realizează câteva poeme de mare profunzime lirică: *Limba noastră*, *Basarabenilor*, *Văd prăbușirea*, *Cântec de leagăn*, *Pietre vechi*, *Frunza nucului* etc., unele dintre ele având indicația Mărășești, 7 iulie 1917, 10 iulie 1917, 12 iulie 1917 ș.a. Peste numai o lună însă, de la ultima însemnare, poetul-preot nu se va mai putea întoarce de la Chișinău pe frontul de la Mărășești. Rămânea să fie reprezentat de acum înainte, în orizontul spiritualității românești, de creația lui și de exemplaritatea vieții sale.

Redusă ca întindere, creația poetică a lui Mateevici, străbătută de un profund fior liric, lasă să se întrevadă o puternică personalitate poetică. A. Mateevici, va scrie G. Călinescu în *Istoria sa*, „ar fi fost un poet mare dacă trăia” (p. 855), apropiindu-l de Eminescu din perspectiva dezvoltării unei creații originale pe temeiul poeziei populare: „Numai Eminescu a știut să scoată atâta mireasmă din ritmurile poeziei populare: «În Bugac la Căușeni / Dorm strămoșii moldoveni. / Numai pietre de mormânt / Mai păstrează-al lor cuvânt / ... / Botna seacă dă în șes / Și se pierde-n stuhul des, / Și nu-i spune nimănui / Ce-a mai fost pe-aici și nu-i»”.

*

Format în Basarabia, într-o atmosferă socială și culturală având multe similitudini cu cea din Transilvania, poezia primei perioade a lui Ma-

teevici, adolescentul seminarist de la Chișinău, stă foarte aproape de creația lui G. Coșbuc și O. Goga, cu elemente de influență mai puțin filtrată în unele creații, mai mult decantată în altele. Peste tot însă accentele solitare domină o poezie prin excelență tranzitivă, fără taine, fără umbre, fără prea mult loc lăsat sugestiei. Metaforele dominante sunt *jugul* și *noaptea*, cromatica este marcată de negru, întuneric, lexicul este dominat de termeni precum *amar*, *a ofta*, *deznădejde*, *chin*, structurile poetice sunt în mod frecvent antitetice: *cânt – plâns*, până la oximoron: „Țăranii veniți de la muncă / Își cântă viața și glasul le plânge / .../ Și cântecul plânge-n câmpie / Suspină și cântă în versuri amare / .../ Și cântecu-i plin de durere...”. *Aripa* își pierde semnificația de semn al zborului: „Și grea deznădejdea se lasă, / Și neagră ca noaptea ce vine, întinde / *Aripile*, satul cuprinde, / Și țărănimea-n *aripi* o apasă...” (Țăranii).

Poetul este acum, asemenea lui Goga, un alt „cântăreț al pătimirii noastre”: „Eu cânt pe-acei ce-n jug și chin / Pe-a lor spinare țara țin”, „Eu cânt pe cei ce pân-acum, / Fără cărare, fără drum, / În noapte rătăciți au stat, / Nădejdea însă n-au lăsat” (*Eu cânt*).

În poezia ardelenilor, acumularea de termeni negativi conduce în final la indignare și blestem: „Să nu dea Dumnezeu cel sfânt / Să vrem noi sânge, nu pământ, / Cristoși să fiți / Nu veți scăpa / Nici în mormânt...” (G. Coșbuc). La Mateevici, poetul-preot, fără îndoială nu numai „cu o blândă față ca a sfinților din icoanele de odinioară” (cum și-l amintește N. Iorga), poemele deschid o rază de speranță – *noștii* i se opun *zorile*: „Trece *noaptea*. Hai, măi frate! / *Zorile* s-aprind”, cântecul plin de durere lasă loc cântecului care „Sună-n ogoare / Și, mândru, vorbește de drepturi și voie” și cheamă la luptă pentru dreptate.

*

Poezia ultimilor ani și mai ales creația poetică a anului 1917 (Mărășești – Chișinău) se schimbă aproape radical, impunându-se prin gravitate, adâncime filozofică, lirism accentuat. Este străbătută de o stare de adâncă melancolie (*Atâtea chipuri, Pietre vechi*), amintind de Eminescu. De poezia eminesciană amintesc și unele structuri ritmice sau construcții sintactice: „Stelele-n Nistru, stelele sus” (*Cântec de leagăn*).

Accentele grave își au, fără îndoială, originea în experiența războiului, fie că aceasta este trecută direct în versuri transparente: „Vezi, sfinte, țara-i țintirim, / Ne izbăvește de hârșim / ... O, Doamne, vie ispășirea, / O, Doamne, vie mântuirea” (*Deasupra târgului Bârlad*), fie că se ascunde în starea de nostalgie după locuri îndepărtate: „Frunza nucului tresare / Oglindindu-se în lac; / Vântul un miros de floare / Îmi aduce din Bugeac” (*Frunza nucului*), pe fondul durerii neîmplinite încă a unității neamului: „Eu cu ierbele poienii / N-am nimic de împărțit, / Jale mi-e că moldovenii / Încă nu s-au înfrățit” (*Frunza nucului*), fie că trece, aceasta, experiența războiului, în structuri poetice de cel mai adânc lirism: „Văd prăbușirea unei stele, / Al nopții mândru luceafăr, / Și sufletul cântării mele / Smintit se zbate și neteafăr” (*Văd prăbușirea*), într-o poezie de mare concentrare, în care localizarea precisă nu anulează cu nimic tensiunea poetică odată cu ridicarea semnificației dincolo de eveniment, prin structurile poetice pe care se întemeiază, foarte aproape de limba muzicală: „Se scurge noaptea-n sfântă tihnă, / Dar tunurile vrăjmășești / Țintesc și bat fără odihnă / Să ștergă satul Mărășești. // Aduce fierul moarte-n șuier, / Și prăbușire pe pământ, / Se frânge cântecul de fluier / Și moarte-n tremur de mormânt. // Iar sufletul cântării mele / Smintit se zbate și neteafăr / La prăbușirea unei stele, / Al nopții mândrului luceafăr” (*Văd prăbușirea*).

Se alătură acestui poem, de o excepțională tensiune lirică, altele, dar mai ales alte două, *Basarabenilor* și *Limba noastră*, în relevarea profilului unui mare poet care n-a avut însă răgazul să-și construiască opera.

În aceste creații fiorul poetic atinge punctul maxim. Aspectul social – în mod paradoxal foarte prezent la vedere, am spune – este în mod absolut decantat cu o forță poetică proprie marilor creatori în două poeme distincte, este adevărat, dar complementare.

Primul poem este expresia unei stări de disperare lăuntrică, estompată de speranță, totuși într-o viziune care face din poem un fel de replică la *Prorocul* lui Lermontov, tradus de Mateevici în 1913: „Vedeți-l? Omul cu fudulie / Cu noi în târg el nu trăiește, / Că cică duh de prorocie / I-a dat cel sfânt ce-n el vorbește. / Priviți, copii, spre pilda voastră, / Ce-i slăbănog și necăjit, / Ce mare ură a pornit / Spre sine el din partea voastră” și, dintr-o altă perspectivă, o replică la Moise întruchipat sculptural de Michelangelo. Cum replică poate fi considerat și la *Pro-*

rocul lui Pușkin, tradus, de asemenea, de poetul student în 1911: „Pro-roace, scoală; vezi ș-auzi / Cunoaște voia mea cea sfântă / Și-n mintea celor orbi și muți / Cuvântul tău de foc împlântă!”**

Semnificația poemului lui Mateevici este întemeiată pe ideea asumării de către ființa umană a tuturor năzuințelor unui neam, un neam care *nu-l așteaptă, pe proroc, nu-l hulește, ci îl creează*: „Să știți: de nu veți ridica / Din sânul vostru un proroc, / În voi viața va săca, / Zădarnic soarta veți ruga, / Căci scoși veți fi atunci din joc / Și-ți rămânea făr' de noroc. // Din cheag de lacrimi, de dureri, / Din trăsnet de mânie sfântă, / Și din nădejdi și zbciumări, / Din năzuinți și frământări / El trebui facla să-și aprindă / Și-n el pe toți să vă cuprindă”.

Poetul-preot păstrează în adâncul semnificației poemului său, este drept, un nucleu semantic mesianic, dar într-o înțelegere profund umană, în esența sa, în sensul semnificației lui Isus, care vrea să-i redea ființei umane sacralitatea, și departe de semnificațiile prorocilor Vechiului Testament.

Celălalt poem, *Limba noastră*, mai mult decât „o nouă serie de definiții ale limbii române cu imagini superioare de mare poezie” (G. Călinescu, *Istoria literaturii române...*, p. 856), este complementar poemului *Basarabenilor* în sensul că ascunde, acumulate în structura sa de adâncime, în lumea sa lăuntrică de sensuri, *lacrimile, dorul, mânia sfântă, nădejțile, zbciumările, năzuințele, frământările*, din care este chemat să-și aprindă facla *prorocul*, care ar trebui să salveze neamul. Dintr-o anumită perspectivă, limba este tocmai acest proroc; ridicarea prorocului înseamnă dezgroparea limbii și pătrunderea în adâncurile ei semantice, unde se află teaurizate adevărata istorie și specificitate națională. Din altă perspectivă, prorocul este poetul, cel mai în măsură să pătrundă în adâncurile limbii și să o readucă pe aceasta, cu toată lumea ei, la lumină. Limba este adăpostul, spațiul în care ființa națională există și își afirmă existența, în care ființa națională își are concentrată o anumită identitate și își afirmă și apără această identitate: „Limba noastră-i o comoară / În adâncuri înfundată, / Un șirag de piatră rară / Pe moșie revărsată”.

Redescoperirea limbii înseamnă, de aceea, redescoperirea identității naționale și, prin aceasta, redescoperirea forței pentru apărarea acestei identități: „Limba noastră-i foc ce arde / Într-un neam ce fără veste / S-a trezit din somn de moarte / Ca viteazul din poveste... // Înviați-vă

dar graiul, / Ruginit de multă vreme / Ștergeți slinul, mucegaiul / Al uitării'n care geme”.

Peste timp, dintr-o altă perspectivă, a literaturii naționale, *Limba noastră* (1917) este complementară poemului *Un răsunet* (1848), al lui Andrei Mureșanu. Spațiul de întâlnire a celor două *poeme-manifest* este imperativul *deșteptării din somnul cel de moarte* a neamului românesc: „*Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte, / În care te-adânciră barbarii de tirani!*” (A. Mureșanu), a neamului și a limbii române – condiția existenței și esenței naționale: „*Limba noastră-i foc ce arde / Într-un neam ce fără veste / S-a trezit din somn de moarte / Ca viteazul din poveste...*” (A. Mateevici) și impunerea lor ca *poeme-făclie* ale procesului de Renaștere națională în două momente fundamentale din istoria românilor.

*

A devenit un loc comun să se vorbească, cu diferite prilejuri, mai ales aniversare sau comemorative, despre actualitatea unui scriitor, a ideilor și creației lui etc. Dar poate că niciodată nu s-a potrivit mai bine această sintagmă *actualitatea lui...* ca în cazul lui Mateevici, omul îndurerat de soartă, preotul crezând în destinul neamului său, încărcat de speranțe în viitorul lui, poetul care a văzut în limbă spațiul sacru al identității naționale și făclia din care neamul să-și tragă forța izbânzilor sale.

Dominanta personalității exemplare a lui Mateevici este determinată de trăirea cu toată ființa a destinului ființei naționale românești, amenințat în împlinirea sa în Basarabia. În 1906, aflat în vacanță la Zaim, îi cerea lui Ioan G. Pehlivan, de la redacția publicației „Basarabia”, „niscaiva cărți românești, căci acum sunt lipsit de plăcerea citirei în românește”.

În 1913, studentul Mateevici îi scria din Kiev lui I. Bianu, la București: „Foametea de cărți în limba mamă la noi e de nedescris...”. În același an îi scria lui A. Gorovei, la București, după ce primise colecția revistei „Șezătoarea” și mai multe cărți de folclorică: „M-am bucurat nespus văzând că și noi, moldovenii basarabeni, nu suntem cu totul uitați de frații noștri cei mari și orișicând putem să ne gândim la incurajarea și sprijinul lor moral”.

În 1917 îi scria soției, cu bucurie, să-i comunice lui Pan Halippa „că voi aduce cărțile românești nouă”.

În același an 1917, în poezia lui Mateevici natura jelește neunirea românilor: „De ce tremuri, frunzuleană, / Fiica nukului rotat, / Ce fior de prin poiană / Firea ți-a cutremurat? // Eu cu ierbele poienii / N-am nimic de împărțit, / Jale mi-e că moldovenii / Încă nu s-au înfrățit”, dar tot acum, în același poem, *Frunza nukului*, poetul vizionar are încredere în destinul neamului românesc: „Dragostea adânc mă leagă / Cu părinții răposați. / Știu: din liniștea lor dragă / Răsări-vor numai frați”.

Când murea poetul, românii erau încă despărțiți prin granițe artificiale, impuse prin trădare, agresiune și forță militară. După un an însă românii aveau să fie împreună, iar limba lor, „din adâncuri” adusă la lumină – „Un șirag de piatră rară / Pe moșie revărsată”.

Dar se pare că îi este dat poporului român să o tot ia de la capăt. Altă agresiune, a aceluiași agresor, la fel de sfidătoare față de dreptul sacru al popoarelor, doar altfel colorată, avea să ridice, mai întâi în 1940, apoi în 1944, din nou granițe, de data aceasta nu numai pe hărți sfârtecate, ci și „pe teren” – prin gard de sârmă ghimpată pus sub înaltă tensiune electrică. Și iar a ajuns limba „...o comoară / În adâncuri înfundată”, și apoi iar „...foc ce arde / Într-un neam ce fără veste / S-a trezit din somn de moarte...” Și iar își vrea apărată sacralitatea într-un timp tulburat acum mai mult de trădări și jocuri meschine și periculoase: „Limba noastră-i limbă sfântă / Limba vechilor cazanii, / Care-o plâng și care-o cântă / Pe la vatra lor țărani”. Și iar se vrea limba română din Basarabia readusă la viață și la funcționarea sa deplină, în toată noblețea ei: „Înviați-vă dar graiul, / Ruginit de multă vreme, / Ștergeți slinul, mucegaiul / Al uitării'n care geme”.

„Dacia literară”, nr. 23, Anul VII, Iași, p. 19-22

Note

* Pentru corespondența lui A. Mateevici și pentru creația originală recurgem la ediția A. Mateevici, *Scrieri*, îngrijită de Ion Nuță și tipărită la Editura Junimea, Iași, 1989.

** Pentru traducerea din Mateevici, ne folosim de ediția *Scrieri alese* (îngrijită de I. Vartician și F. Levit), Chișinău, Editura Literară Artistică, 1971.

Mircea COLOȘENCO

Ciclul curajului – un poem inițiativ de Nicolae Labiș



M.C. – istoric literar și editor (s-a născut la 3 iunie 1938, Căinari, jud. Tighina). Între 1960 și 1965 urmează cursurile Facultății de Filologie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. În 1969 a absolvit și cursurile de biblioteconomie ale Bibliotecii Centrale de Stat din București. A lucrat muncitor, profesor, bibliograf, redactor de ziar. A colaborat la revistele „Manuscriptum”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Lucefărul”, „Ateneu”, „Steaua”, „Convorbiri literare”, „Academica”, „Dacia literară”, „Jurnal literar”, „Literatorul” ș.a. Editează (inclusiv în colaborare) operele scriitorilor Ion Creangă, Ion Barbu, Liviu Rebreanu, Nichita Stănescu, George Bacovia, Nicolae Labiș, Al. Macedonski, G. Topârceanu ș.a.

În noaptea de 21/22 decembrie 1956, poetul Nicolae Labiș a murit fără a i se face dreptate. Peste ani, părinții au negociat cu autoritățile de stat sucevne zestrea manuscriselor poetice și au primit o sumă îndeajuns de mare pentru a achiziționa o locuință bucureșteană proprietate privată, donând la vedere, în contrapartidă, imobilul din Mălini, metamorfozat în casă memorială pe numele odraslei geniale, zestrea ajungând la Muzeul Bucovinei.

Din creația lui, au fost publicate / editate scrieri cu mai puțină ori mai multă responsabilitate logică / filologică. Mai mult, peste „accidentul” fatal s-a așezat piatra funerară numită de Gh. Tomozei *Moartea unui poet* (1972). Orice încercare de dezvăluire a „adevărurilor” cuprinse în monumentul scriptic a fost dezavuat de cerberi plătiți / grațiuți imbatabili. Surorile poetului s-au mulțumit cu tantiemele edițiilor, ca drepturi de autor (!), luând poziții impenetrabile, una recitind în neștire *Moartea căprioarei*, cealaltă izolându-se în studii la Institutul de Construcții și Instalații, ca profesoară.

În 1990, Labiș a fost radiat, cu concurs academic, din programele școlare de orice grad didactic, pe motive anticomuniste. În schimb, nu a fost anulat Festivalul Național „Nicolae

Labiș” de la Suceava / Mălini, care onorează arealul poeziei române cu numele și opera lui (a 45-a ediție: 2014), cel mai vechi de acest fel din țară.

Monografiile dedicate vieții / operei poetului nu s-au departajat între ele.

Specialiștii nu s-au grăbit să cerceteze... zestrea manuscriselor poetice versus Fondul Memorial-Documentar „Nicolae Labiș” de la Muzeul Bucovinei din Suceava. Doar Nicolae Cârlan, custodele Fondului, a editat o parte din zestre în plachete reunite într-un volum masiv (*Opera magna*, Editura Lidana, 2013, 1296 p.) și Stela Covaci, biografa lui Nicolae Labiș, Nichita Stănescu și Aurel Covaci, ultimele creații ale poetului, cincisprezece sonete, într-un volum de excepție (*Noaptea de coșmar ale poetului Nicolae Labiș*, 2011, Editura Tracus Arte, 102 p.). De asemenea, trebuie amintit volumul de documente al lui Ion Filipciuc *Trudind penița sub vraja, păsării cu „clonț de rubin”* (2013, Editura Biblioteca „Miorița”, Cîmpulung Bucovina, 228 p.).

Totuși au mai rămas încă multe inedite în zestrea labișiană.

Ciclul curajului este unul dintre poemele din această categorie.

Dedicația („Omagiu poeziei lui Geo Bogza”) are semnificație culturală și nicio legătura cu tematica / forma / mesajul poeziei avangardiste geo-bogziene, publicată în interbelic (în „anii împotrivirii”, cum și-a intitulat acesta un volum de articole de stânga, în 1953).

Când Nicolae Labiș, în 1955, și-a scris poemul, Geo Bogza (1908-1993) era un personaj important al vremurilor noi: deputat în Marea Adunare Națională (1952-1969), membru corespondent (1948) și titular (1955) al Academiei Române, decorat cu ordine și medalii comuniste ș.a. Purtaseră discuții literare, fie în timpul cât a fost Nicolae Labiș elev al Școlii de Literatură și Critică Literară „Mihai Eminescu” (1952-1954), unde Geo Bogza era invitat să conferențieze aleatoriu, dar și în redacții, apoi, chiar în 1956, au fost într-o excursie de toamnă în Deltă, împreună cu cineastul Lucian Pintilie ș.a. Nicolae Labiș îi lecturase creațiile poetice (*Jurnal de sex*, 1929; *Poemul invectivă*, 1933; *Ioana Maria*, 1937), care circulau pe sub mână, precum și cele de proză, la bibliotecă, aflând din surse ferite despre comunicarea academi-

cului cu titlu specific Perspective deschise creației literare de Planul stalinist de transformare a naturii (decembrie 1949).

La rândul său, Geo Bogza își va manifesta simpatia față de junele poet, prefațându-i volumul *Lupta cu inerția* (1958), întrebând retoric pe final: „Cine se va ridica în locul lui pe un cer care are atâta nevoie de luceferi?”

Ciclul curajului este o creație poetică ezoterică. Poetul personalizează Curajul prin semne / stări criptice axate pe tipul / eroul cu destin comunist al insului intransigent, după model marxist: 1) uciderea spai- meii Curajului față de stăpânii de sclavi; 2) nașterea Curajului din pu- rificarea spai- meii prin foc, apă și aer/cer; 3) omagierea Curajului „de- a lovi cu moartea orișice trădare”; 4) lupta Curajului, „tânăr războinic cu plete negre” [...] „pe nava care purta numele răsăritului”; 5) identifica- rea Curajului cu Pacea: „Tu nu te temi de glasul metalic al războiului, / pentru că tu, luptător de frunte, îl poți opri”; 6) Curajul împrumută „glasul poetului”, întrucât s-a „îndrăgostit de femeia pământului”, în care postura îi dedică cuvinte de laudă, „Că pentru ea mi-am ucis tru- fia, / Și am păstrat numai puritatea”, pentru ca să-și încheie discursul gongoric cu apostazia: „Îi voi dărui aurul și purpura, / Căci pentru ea l-am ucis pe Dumnezeu / Și pe apostolii bogățiilor lui pământene”; 7) ajuns la acest deznodământ iluzoriu, poetul se disociază stoic. Re- cunoaște Curajului unicitatea „între cei buni” și, situat între două ipos- taze – bucurie (eros) și durere (thanatos) – care sunt credință și tăgadă, departe de vocația creștină, totuși declară „nu voi striga: / O, Doamne, pentru ce m-ai părăsit?”, întrucât nu se poate identifica cu cel căruia îi aparțin cuvintele, acestea aparținând lui Iisus, rostite în ceasul al nou- lea, răstignit pe cruce (Eli, Eli, Lama Sabactani, Psalmul 22/1, Matei 27/46). Dar nici cu cele ale Curajului, apelând la calea de mijloc: „eu rămân la toate rece.”

Iată-l pe Nicolae Labiș eminescian, trăind două vieți mentale, ieșind conștient, deșteptat din confuzia intelectuală ca prizonier al politicii unice a partidului-stat, din captivitatea utopiei comuniste.

Scris în cheie marxistă („Religia este opium pentru popor”) și leninis- tă („Religia trebuie înlocuită cu teatrul”), poemul labișian se aliniază la insolitul formulei lui Nietzsche – „Dumnezeu a murit / Gott ist tot”

(Fr. Nietzsche, *Așa grăit-a Zarathustra*, Editura Librăriei Școalelor, București, 1916), concepție nihilistă (împărtășită de regimurile totalitariste – comunism, fascism, nazism), pentru a o condamna.

Astfel, Ciclul curajului (text olograf în două variante, la Muzeul sucevean, nr. inv. 187) constituie un rechizitoriu al constructului doctrinar ateu comunist și, totodată, un poem ontologic de răscruce, de scriere radicală, camuflată, pentru poetul damnat, care în adolescență a crezut în comunism, în „raiul” instalat de prigonitorii lui Dumnezeu.

„România literară”, nr. 11, martie 2015

Omagiu poeziei lui Geo Bogza

Uciderea spaimei

Ne-am temut de furtună precum
se tem râșii,
Când pușca aud bubuind,
Râșii ce nu-nțeleg tunetul puștii,
Dar tremurând îl presimt.
De foc ne-am temut precum lupii
la pradă,
Flămânzi, biciuindu-și cu cozile
pântecele,
Clănțănind către rugul înalt de la stână:
Nu îndrăznesc să-i privească văpaia
ca sângele.
Ne-am temut de întinderea mării
și-a cerului,
Cu tigrii privindu-se în ape uimiți
Se tem de dușmanul ce-n undă rânjește
Cu colți ascuțiți.
Ne-am temut de gândirile
noastre-ndrăznețe
Precum de cometele roșii se tem
Triburi sălbatice, roabe pădurilor,

Crezând în strigoi și-n blestem.
Și voi v-ați temut de acestea, de toate,
Dar de noi mai ales v-ați temut,
v-ați temut,
De noi, sclavii voștri, ce spaima aveau
să-șiucidă,
Îngropând-o-n trecut.
Dar noi coborâm din sămânța acelor
Ce din brazii trăzniți au bulgării
roșii în mâini
Și-nfrângându-și durerea arsurii
supuseră lupii,
Preschimbându-i în câni.
Am îndrăznit spre furtuni: ne-au crescut
Aripi cu care de luturi ne-am rupt
Furtuni străbătând și genuni.
Gândurile noastre izbiră-n minuni,
Dezghiocând, pipăind înțelesuri ce fug.
Ne-ați ars pentru-aceasta pe rug
Nu voi ne-ați ucis în văpaie, ci noi
Ucideam spaima noastră de noi și de voi!
Întregi, neatinși, ne-au dat jos
de pe ruguri –
Luminoși, luminam înțelesuri și lucruri.
Întinderea mării și-a cerului
Ne-a arătat ca oglinzile vii din povești
Îndrăzneala, puterea și farmecul
Sufletelor noastre omenești.
Știați voi de ce v-ați temut de acestea,
Dar de noi mai ales v-ați temut,
v-ați temut,
De noi, sclavii voștri, ce spaima
aveau să-șiucidă,
Îngropând-o-n trecut.

Nașterea curajului

Spaima fusese ucisă în foc.
Găsea un canal nevăzut și trecea
Să reînvie în ape.
Spaima fusese ucisă în ape.
Găsea un canal nevăzut și trecea
Să reînvie în cer.
Din foc către ape,
Din ape spre cer
Ori și mai aproape:
În bezna din suflet,
În necunoscute adâncuri din suflet.
Și-n primejdiioasele nopților ore,
Acolo, vibra, țiuia
Ca-n tuburi metalice goale, sonore.
Dar fuga-i umilă, umilită,
Prin care părea că învinge,
Dar fuga-i răcească
Era urmărită
De-o vie vâltoare din care
Curajul avea să se nască.
Să naștea în acei ce-s mai tari
Decât fiara ce fugea de foc,
Se naștea în acei ce-s mai scumpi
Decât aurul tot adunat la un loc,
Se naștea pătrunzându-le trupul c-o flacăra,
Care zvâcnea fășâind în afară;
Se naștea în acei ce azi știu să trăiască,
Se naștea în acei ce azi știu cum să moară.
Martore nașterii fost-au mileniile,
Scăldatu-l-a clocotul timpilor, crud,
Scoica mileniilor duc la ureche
Și primele-i țipete clar le aud –
Am ochii măriți și cu gura rotundă,
Cânt veșnicu-i cântec de leagăn
și nuntă.

Cântec de leagăn

Fiului meu i-aș cânta
Un cântec duios, liniștit –
El este numai o parte
Din sufletul tău nesfârșit.
Ție, eu nu-ți pot șopti
Adormitorul murmur –
Pantagruelnicu-ți leagăn
Cere un sunet mai dur.
Când curajul de-a înfrânge micile
iubiri de-olaltă
Până s-o-ncheaga din ele singura
iubire-naltă –
Cum în timpi imemorabili, din
pământuri clocotinde,
Din elementare seve, din al magmei
mize fierbinte,
Se-ncheagă munții, marea
și izvoarele și luna
Și-n stabilă armonie toate-acestea
azi îs una.
Cânt curajul ca în suflet să-ți arunci
o cătătură
Ca-n fântâna din ogradă ce ți-e
dragă, dar impură.
Să cobori și să o cureți de paianjeni,
șerpi și muște
Fără teama că aceștia mâinele-au
să ți le muște.
Cânt curajul de-a lovi cu moartea
orișice trădare,
Mai ales când ți-ai dat seama că
în inima-ți răsare.
De-a lupta cu lașitatea ce – cu
șerpilor, târâtoare,
Dar cu șerpilor – veninoasă – și ca ei,

răzbunătoare.

De-a lupta pentru-o idee neștiută înainte

Și pe care n-ar pricepe-o toți

strămoșii din morminte –

Ale lor greșeli nevrute de le sfarmi

în întregime,

Le-implinești pe-o treaptă nouă

dorurile lor intime.

Cânt curajul ca genunchii

neîncovoiați să-i ții,

Chiar când slab te simți în viscolul

acestor bătălii.

Care-i frate cu curajul – hotărât

a te supune

Legilor de alții spuse, dacă-s drepte

și sunt bune.

Cânt curajul de a trage sigur sabia afară,

Când armatele dușmane singur

te împresurază,

Care-i frate cu curajul de-a te dărui

luptând

În armata libertății, anonim soldat

de rând.

Lupta curajului

Pletele lui au crescut,

Pletele lui negre, puternice, s-au

revărsat pe ceafă,

Prin pielea bronzată a brațelor lui,

Mușchii și vinele au început să-și joace

țesătura lor tare,

Buzele lui au devenit aspre, roșii,

fierbinți,

Înfrigurând visele fetelor.

Sub oasele largi ale craniului lui,

Au început să fâșâie fulgerile ideilor...
 Urechea lui a auzit tânguirile foamei,
 Urechea lui a auzit valsurile desfrâului,
 Ochii lui au văzut oameni scheletici,
 Ochii lui au văzut neoameni puhavi,
 Din ochii lui au izvorât
 Lacrimi de milă și de văpăi de mânie.
 Degetele lui au pipăit cătușe de ocnaș,
 Degetele lui au pipăit brățări de aur,
 Degetele lui s-au crispat
 De tremurul milei și de încordarea
 mâniei.
 El și-a întărit armele –
 Bătăile inimii,
 Văpăile urii,
 Fâșâitul fulgerilor,
 Și a pornit la luptă,
 Tânăr războinic cu pletele negre.
 A fost vestit de bubuitul tunului
 Pe nava care purta numele răsăritului.

Orații de pace

Îți cânt această orăție de pace
 Cu riscul de a mă înțelege greșit,
 Cu speranța că mă vei înțelege bine,
 Pentru că tu zidești în locuri sterpe
 Cu riscul de a repeta zidirile șubrezite,
 Cu credința că ele vor rezista,
 Credință ce nu-ți va fi dezmințită.
 Pentru că tu însămânțezi deșerturile
 Cu riscul ca vânturile să rănească recolta,
 Cu credința că recolta va rezista,
 Credință ce nu-ți va fi dezmințită.
 Pentru că tu însănătoșești sufletele
 Cu riscul ca însănătoșirea să vină dureros,

Cu credința că sănătatea le va fi trainică,
Credință ce nu-ți va fi dezmințită.
Tu nu te temi de liniștea calmă a păcii,
Pentru că din unirea cu ea naști pașnice
înnoiri furtunoase
Tu nu te temi de glasul metalic
al războiului,
Pentru că tu, luptător de frunte,
îl poți opri.

Curajul îndrăgostit

Împrumut glasul poetului,
Ca să pot cânta eu însumi,
Căci, iată, sunt îndrăgostit.
Sunt îndrăgostit de femeia pământului,
Femeia cu trup mlădios
Și cu brațele curbe,
Femeia cu sănătatea mistuitoare
În priviri și cu gesturile vii
Ca inima ei fierbinte.
Femeii pământului, căreia nu îndrăznesc,
Uneori, nici eu însumi să-i spun
toate acestea,
Iată, astăzi, îi voi înălța cântecul meu;
O voi îmbrăca în mantia păcii,
O voi așeza pe prova navelor mele
Însoțitoarea mea prin toate furtunile;
Îi voi aduce toate florile pământului
Și toate florile cerurilor lumii
Cu parfum cosmic și rouă astrală;
Îi voi dărui floarea bogată a inimii,
Căci pentru ea mi-am ucis trufia
Și am păstrat numai puritatea curajului;
Îi voi dărui toate tainele ce le voi smulge
Din pântecul clocotitor al naturii,

Împreună cu taina vieții fără sfârșit;
 Îi voi dărui vibrația ritmurilor adânci,
 pulsația pătimașă a muzicii
 Culorilor, vorbelor și sunetelor;
 Îi voi dărui aurul și purpura,
 Căci pentru ea l-am ucis pe Dumnezeu
 Și pe apostolii bogățiilor lui pământene,
 Pentru femeia cu sănătate mistuitoare
 În priviri și cu gesturile vii,
 Cu inima ei fierbinte.

Oda scrisă de poet

Tu ești unicul, pentru că ești în cei buni,
 Dacă voi fi înălțat pe Alpii bucuriei
 Sau pe crucea durerii, știu, nu voi striga:
 O, Doamne, pentru ce m-ai părăsit?

Nicolae Labiș s-a născut la 2 decembrie 1935, Poiana Mărului, comuna Mălini, județul Baia, în prezent județul Suceava. A urmat Liceul „Nicu Gane” din Fălticeni între anii 1947-1951, perioadă în care scrie versuri, iar la sfârșitul lui 1950 participă la o consfătuire a tinerilor scriitori din Moldova, în calitate de secretar al cenaclului literar din Fălticeni, care are loc la Iași, unde se remarcă după ce recită poezia *Fii dârz și luptă, Nicolae!*, poezie care-i va fi publicată în *Iașul nou* și în ziarul „Lupta poporului” din Suceava. În ianuarie 1952, la inițiativa lui Constantin Ciopraga, Labiș a fost transferat la Liceul „Mihail Sadoveanu” din Iași, unde a devenit conducătorul cenaclului literar. Din septembrie 1952, Labiș frecventează cursurile de la Școala de Literatură și Critică Literară „Mihai Eminescu” din București, unde i-a avut ca profesori pe Mihail Sadoveanu, Tudor Vianu și Camil Petrescu, iar printre colegi pe Florin Mugur, Lucian Raicu, Ion Gheorghe, Doina Sălăjan și Gheorghe Tomozei. Aici s-a impus, grație înzestrării sale poetice și intelectuale excepționale, ca lider de opinie. La absolvire a fost angajat de către revista „Contemporanul”, apoi de „Gazeta literară”. Din toamna lui 1955 urmează cursurile Facultății de Filologie a Universității din București, însă renunță după doar un semestru. Poemul său, *Moartea Căprioarei*, apare în „Viața Românească” în acest an. În anul 1956 participă la o conferință pe țară a tinerilor scriitori, publică două volume, *Puiul de cerb și Primele iubiri*, și pregătește pentru tipar cel de-al treilea volum, *Lupta cu inerția*, care-i va fi publicat postum în anul 1958. În noaptea de 9 spre 10 decembrie 1956, la scurt timp după împlinirea a 21 de ani, Labiș a fost victima unui grav accident de tramvai.

Anatol PETRENCU

Locul de unde a pornit Gulagul



A.P. – doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar. În 2010 a făcut parte din Comisia pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova.

Din octombrie 2010 este directorul Institutului de Istorie Socială și redactorșef al revistei „ProMemoria”.

Cărți publicate: *România și Basarabia în anii celui de-al Doilea Război Mondial* (1999), *Polonezii în anii celui de-al Doilea Război Mondial. Istoria politică* (2005), *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial: 1939-1945* (2006), *Varșovia văzută de un istoric basarabean* (2006), *Istoria contemporană: studii, materiale, atitudini* (2011).

În cadrul celui de-al Doilea Război Mondial, deși declarase neutralitate (la 6 septembrie 1939), România a fost supusă unei agresiuni din partea U.R.S.S., aliata Germaniei naziste. La 28 iunie 1940 trupele sovietice au invadat România, anexând Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herța, mai multe insule de la gurile Dunării. Pentru populația din teritoriile ocupate de sovietici începuse viața de coșmar: arestări, omucideri, confiscarea averii, condamnări neîntemeiate. Iar în noaptea de la 12 spre 13 iunie 1941 sovieticii au deportat în Siberia peste 22.000 de oameni (a fost primul val de deportare). Alături de Germania, România regală s-a implicat în războiul pentru eliberarea teritoriilor cucerite de sovietici în iunie 1940. Dar acest război a fost pierdut: în primăvara-vara anului 1944 sovieticii au recucerit teritoriile românești Basarabia, nordul Bucovinei, Ținutul Herța. Sub pretextul aflării populației sub „ocupație străină”, sovieticii au promovat o politică nemiloasă, mai dură față de oamenii acestor ținuturi. În vara anului 1944 peste 150.000 de bărbați basarabeni au fost mobilizați pe Frontul de Est și trimiși pe cele mai primejdioase sectoare ale frontului: circa 50.000 și-au găsit acolo moartea. A urmat o foamete cumplită (1946-1947), care a fost provocată de politica criminală a regimului sovietic și care a secerat peste 200.000 de oameni. În 1949 sovieticii au organizat „al

doilea val” de deportări: în Siberia și în nordul Kazahstanului au fost trimiși forțat 35.796 de persoane, iar în 1951 – încă 2.648 de persoane.

În acest „peisaj” sinistru se înscrie și trimiterea forțată a miilor de bucovineni, în vara-toamna anului 1944, la muncile de restabilire a Canalului Marea Albă – Marea Baltică (cunoscut ca „Belomor-canal”). Datorită condițiilor mizerabile sanitare, alimentare, de muncă, datorită atitudinii antiumane a autorităților sovietice față de acești oameni, mulți din ei au murit pe țărmul de nord al Lacului Onega, acolo unde încep ecluzele Canalului Marea Albă – Marea Baltică.

Recent în cadrul Programului de stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din R.S.S. Moldovenească în perioada anilor 1940-1941, 1944-1953”, un grup din 13 persoane, inclusiv subsemnatul, a realizat o expediție de documentare și comemorare a victimelor represiunilor bolșevice, comise pe insulele Solovețki din Marea Albă și pe teritoriul Republicii Karelia, în special la construirea și reconstruirea Canalului Marea Albă – Marea Baltică (cunoscut ca „Belomor-canal”).

Duminică, 19 iulie 2015, după liturghia din Biserica „Întâmpinarea Domnului”, preotul paroh dr. Octavian Moșin a binecuvântat inițiativa pelerinajului spre Mănăstirea Solovețki. Membrii expediției au luat pământ din Parcul Catedralei din Chișinău, pentru a-l duce și a-l depune



Mănăstirea Solovețki

pe locul unde autoritățile comuniste sovietice au omorât concetățenii noștri.

Călătoria a început luni, 20 iulie 2015. Inițiatorul (autorul ideii) și conducătorul expediției a fost dl conf. univ. dr. Andrei Dumbrăveanu, șef al Departamentului „Radio și Televiziune” din cadrul Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea de Stat din Moldova (U.S.M.). Domnia Sa a fost asistat de doi cameramani – dl Andrei Moraru (U.S.M.) și dl Ghenadie Popescu, colaborator al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău. În componența echipei, de asemenea, au fost: istoricul Ion Negrei, vice-președinte al Asociației Istoricilor din Republica Moldova, dl Constantin Pirogan, nepotul regretatului Vadim Pirogan, prizonier al Gulagului, autorul unor importante memorii¹, diaconii Alexandru Guțuleac și Anatolie Cobzac (împreună cu soția Natalia Cobzac) din cadrul Mitropoliei Moldovei. Asistența medicală a expediției a fost asigurată de medicul Ion Cojocar, om deprins cu călătoriile, iar la volanul microbuzului Universității au fost domnii Alexandru Gore și Anatol Surlari (cu fiul său Ilie), descendenți ai unei familii de deportați.

În călătorie am purces pe șoseaua Chișinău – Soroca, am trecut apoi Nistrul la Cosăuți, cu podul plutitor. Frontiera am traversat-o la Iampol, după care a urmat Vinnița, Kiev, Cernigov (Ucraina) și Gomel (Belarus). Noaptea orașul era iluminat, curat; în clădirea gării feroviare am constatat că mai este monumentul lui V. I. Lenin.

Prima noapte a călătoriei am dormit în microbuz.

A doua zi am continuat pelerinajul, de la Gomel spre Moghiliov și Vitebsk. Belarus lasă o impresie pozitivă: peste tot curat, îngrijit; cel puțin la drum – gardurile au aceeași formă și sunt vopsite în aceleași culori.

Ajunși la Vitebsk, am vizitat Mănăstirea de călugări „Sfânta Treime” Marcu (rus.: Sveato-Troițkii Markov mujskoi monastiri). Apostolul și evanghelistul Marcu, autorul Evangheliei după Marcu, a fost întemeietorul primelor comunități creștine în Egipt, fondatorul Bisericii din Alexandria. Avându-l ca model pe Marcu din Egipt, un alt Marcu, proprietar de pământ din preajma Vitebskului, a decis să se retragă într-un loc pe atunci pustiu, la peste 4 km de oraș, pe malul drept al Dvinei de Vest, și a construit cu propriile mâini o capelă, ducând aici o viață de pustnic. În

curând, la Marcu au venit și alți creștini (călugări), astfel s-au pus bazele mănăstirii. Biserica și chiliile au fost construite în secolul al XVII-lea. La rugămintea fondatorilor mănăstirii, Mitropolitul Kievului Petru Movilă, român (moldovean) din Suceava², a trimis pe egumenul Elisei și confrății săi de credință pentru a gestiona averile locașului sfânt.

Istoria mănăstirii este strâns legată de istoria politică a teritoriului pe care este ridicată: de la cuceriri și pustiiri la înălțări și prosperare. Dar nicio calamitate sau cucerire din trecut nu poate fi comparată cu devastările bolșevice. În anii '20 ai secolului trecut, mănăstirea a fost închisă, iar clădirile (biserica, chiliile, alte spații) au fost folosite pentru necesități economice. Urmele acestui dezastru mai sunt vizibile și astăzi: din anul 2000 mănăstirea se află în reconstrucție cu mari dificultăți.

Am continuat drumul spre Sankt-Petersburg, am ocolit „capitala de nord” a Federației Ruse, îndreptându-ne spre țărmul de sud al Lacului Ladoga. Am mers spre est, apoi am cotit-o la nord, spre orașul Lodeinoie Pole. Dar nu am ajuns în acest oraș, ci am luat-o spre dreapta, pe un drum obișnuit, am ajuns până în localitatea Tervenici, unde se găsește mănăstirea de maici „Pokrovo-Terveniceskii”. Aici am fost cazați în hotelul mănăstirii.

A doua zi, la ora 6 – deșteptarea. O bună parte a grupului nostru a mers la liturghie. După serviciul religios, maica Nektaria ne-a propus o excursie prin mănăstire. Din spusele ghidului, dar și din broșura consacrată renașterii acestui locaș sfânt³, aflăm că primele biserici ortodoxe pe aceste meleaguri au apărut acum o mie de ani, ele fiind construite din lemn și având hramul arhanghelului Mihail. Iată de ce sute de ani biserica și cimitirul din preajmă s-au numit „Mihailovski”. În 1865 a fost sfințită prima catedrală din piatră, mănăstirea devenind prosperă și binecunoscută Ortodoxiei Ruse, având școli, bibliotecă, spital, dar și ierarhi notorii.

În anii dictaturii bolșevice mănăstirea a fost desființată, catedrala Uspenski a fost transformată în club sătesc (cămin „cultural”), în care activiștii comuniști și comsomoliști desfășurau adunări, priveau filme, organizau „serate” dansante. După ce clubul a fost mutat în altă clădire din satul Tervenici, spațiile mănăstirii au fost folosite pentru depozitarea grâului, îngrășămintelor minerale, apoi ca grajd pentru vite. În 1991, anul în care U.R.S.S. își dădea obștescul sfârșit, pe locul mănăsti-



Urmele Gulagului

rii erau doar ruine. Odată cu dispariția așezământului religios a rămas pustiu și satul din preajmă, Tervenici.

Atrage atenția ascultătorilor și cititorilor modul de a ocoli numirea clară a celor ce se fac vinovați de distrugerea până la temelie a mănăstirii, care era în plină dezvoltare până la lovitura de stat bolșevică din octombrie 1917. Astfel, autorii broșurii nominalizate scriu: „În timpurile probei de foc a credinței, evlaviei și conștiinței, parohia Tervenici a avut aceeași soartă ca și sutele de mii de alte parohii ortodoxe”⁴. Despre ce fel de „timpuri de probă de foc” e vorba? Autorii nu scriu direct despre asta. Nu e de mirare. Se pare, societatea rusă nu a conștientizat încă în deplină măsură amploarea crimelor comise de bolșevici față de propriul lor popor și față de valorile spirituale și materiale ale acestuia. Dovadă convingătoare în acest sens fiind chiar denumirile administrative ale locului unde ne găseam: capitala regiunii se numește Sankt-Petersburg, iar regiunea „Leningradskaia”, adică de la numele de familie (pseudonimul) Lenin, conducătorul aceluia partid criminal care a pricinuit distrugerii incomensurabile.

Dar mănăstirea a renăscut ca Pasărea Phoenix, din propria cenușă. În primăvara anului 1991 s-au început lucrările de reparație, iar la 14 octombrie același an a avut loc prima liturghie. Cu o zi mai devreme (13 octombrie) Maria Artemenko s-a călugărit, devenind prima măicuță a mănăstirii.

Locașul sfânt Pokrovo-Terveniceskii este acum reconstruit. Bisericile au fost renovate, a fost ridicat căminul pentru pelerini, iar un grup de muncitori amenajau scara de la lac spre bisericile mănăstirii.

Principalele „obiective” ale acestei instituții religioase sunt Icoana Maicii Domnului, pictată de Maria Baranova din Odessa și dăruită mănăstirii, și un Izvor cu apă tămăduitoare. Din spusele maicii Nektaria, atât Icoana, cât și Izvorul ajută credincioșilor, tinerilor care doresc să aibă copii, precum și celor ce vor să se debaraseze de alcoolism și narcomanie.

Am vizitat toate „obiectivele” mănăstirii. Una dintre acestea a fost Catedrala ruperstră, construită în sol, asemenea unui beci și unde sunt expuse icoane sculptate în marmură neagră. Catedrala este închinată sfinților părinți de la Lavra Kiev-Pecersk.

După vizitarea mănăstirii am continuat drumul spre Petrozavodsk, iar de acolo, spre nord – la Medvejegorsk. Aici am mers la Muzeul raional de istorie, amplasat în clădirea fostului hotel al Direcției Canalului Marea Albă – Marea Baltică. Pe perete este instalată o tăbliță cu următoarea informație: „Simonov Konstantin Mihailovici. 1915-1979. Prozator, poet și dramaturg sovietic; a vizitat or. Medvejegorsk în anul 1938 și a locuit în această clădire – fostul hotel al Direcției Canalului Marea Albă – Marea Baltică”.

Clădirea fostului hotel are patru nivele, este în delăsare, folosită de mai multe organizații, inclusiv comerciale. În fața clădirii se înalță monumentul lui S. M. Kirov. Am discutat cu dl Serghei Ivanovici Koltârin, directorul muzeului, despre confecționarea unei cruci de lemn și alte momente legate de comemorarea consăngenilor noștri, care și-au pierdut viața la reconstruirea Canalului Marea Albă – Marea Baltică (despre activitatea noastră la Medvejegorsk voi menționa ceva mai târziu, când voi descrie revenirea în acest oraș după documentarea de la Solovki).

De la Medvejegorsk am mers spre nord până în orașul Kemi, situat pe râul cu același nume, și care este aproape de Arhipelagul Solovețki. În anii totalitarismului comunist în acest oraș erau aduși oamenii condamnați de regim, iar de aici, cu vapoarele, fiind transportați pe insula Solovețki. Din cauza numărului mare de oameni, aduși încoace cu trenurile, a condițiilor inumane de cazare, ce preceda „călătoria” spre insula Solovețki, Kemi a rămas în memoria condamnaților drept „Poarta Iadului”.

În ceea ce ne privește, am mers la Casa Pelerinului (un fel de hotel pentru pelerinii creștini), unde pentru o sumă simbolică am primit fiecare câte un loc pe un pat de scândură (laviță) supraetajat (trei nivele, în total vreo 30 de locuri într-o odaie), dar binevenit pentru călătorii oboșiți de drum lung.

Distanța între continent și arhipelagul Solovețki este de 65 km și se parcurge cu vaporul în 4 ore. Arhipelagul este format din șase insule mari: Bolișoi Solovețki, Anzer, Bolișoia Muksalma (unită prin dig cu insula B. Solovețki), Malaia Muksalma, Bolișoi Zaiatki, Malâi Zaiatki (declarată rezervație și este ocrotită de stat) și multe alte insulițe nepopulate.

Există suficientă literatură despre istoria Mănăstirii Solovețki⁵. Începuturile mănăstirii sunt legate de numele călugărilor ortodocși ruși Savatii, Gherman și Zosim (sec. al XV-lea). În jurul mănăstirii a fost construită cetatea, clădită din bolovani de granit și cărămidă roșie. În timpul țarismului, Mănăstirea Solovețki a fost una dintre cele mai onorate și mai bogate din întinsul Imperiului Rus. Pe parcursul anilor însă țarii și împărații ruși au folosit Cetatea Solovețki pentru izolarea (întemnițarea) oponenților lor politici. Astfel, în una din încăperile temniței, pe un stand, sunt trecute numele marilor deținuți, adversari ai țarismului, cum ar fi, bunăoară, diplomatul și senatorul Piotr A. Tolstoi și fiul acestuia, Ivan, senatorul Vasili Dolgorukii etc., etc. Tot aici citim numele lui Mihail Popescul, „român, deținut în Mănăstirea Solovețki, a evadat în anul 1791”.

Biserica Ortodoxă Rusă a folosit și ea locul specific al Mănăstirii Solovețki (situată la nord, izolată de continent timp de peste 8 luni ale anului din cauza încetării navigației) pentru ostracizarea eterodocșilor creștini. Așa, de pildă, între anii 1914-1917, la schitul Golgota de pe insula Anzer, a fost surghiunit Inochentie (Ion Levizor), ieromonahul Mănăstirii din Balta (Ucraina), originar din satul Cosăuți, Moldova. În cadrul documentării am vizitat acest schit (insula Anzer).

Dar Mănăstirea Solovețki a intrat în memoria colectivă prin ororile incredibile comise de organele represive ale bolșevicilor față de zeci de mii de oameni, mare parte din ei nevinovați.

Pe insula Solovețki, în afara cetății, s-au păstrat două barăci (reparate). Una din ele a fost transformată într-un Muzeu al Gulagului. Am vizitat

muzeul, am studiat standurile și exponatele, documentele, obiectele de muzeu expuse în vitrine. În baza celor examinate, a literaturii de specialitate și a memoriilor puținilor supraviețuitori ai infernului de la Solovețki, putem constata următoarele:

În martie 1920 puterea sovietică s-a instaurat și în regiunea Arhanghelsk (din punct de vedere administrativ arhipelagul Solovețki aparține acestei regiuni). La 29 aprilie 1920, la Solovki a sosit o Comisie extraordinară a Executivului din Arhanghelsk, care a declarat că insulele trec în proprietatea statului, iar averea mănăstirii – în custodia aceluia Executiv. În scurt timp, autoritățile bolșevice au devastat mănăstirea. Sub motivul ajutorării înfometaiților de pe Volga (în realitate – pentru interesele Internaționalei a treia comuniste), bolșevicii au extras 1.988 de obiecte de aur, argint, pietre scumpe, au distrus altare, icoane valoroase și alte obiecte bisericești prețioase⁶. Mormintele sfinților părinți au fost profanate.

Între 1920 și 1923, pe Insulele Solovețki a activat sovhozul „Solovki”, dar a falimentat din cauza incompetenței noilor stăpâni și dezinteresului generalizat față de muncă. În mai 1923 mănăstirea a fost cuprinsă



Sfințirea Crucii. În memoria conaționaliilor noștri

de flăcările unui incendiu devastator. Din spusele unor martori oculari, chiar administrația mănăstirii a provocat incendiul; asta pentru a șterge urmele crimelor comise.

La 2 noiembrie 1923 Consiliul Comisarilor Poporului (Consiliul de Miniștri) al U.R.S.S. a luat decizia de a fonda pe insulele Solovețki un lagăr de munci forțate cu destinație specială (Solovețkii lagheri osobogo naznacenia, abreviat SLON, ceea ce în traducere înseamnă „Elefant”). Direcția Politică Unificată de Stat (Serviciul securității sovietice, 1923-1944, abreviat rusește OGPU) a fost numită responsabilă de organizarea și funcționarea sistemului concentraționar de pe Insulele Solovețki.

În lagărul Solovețki au fost trimiși cei mai înrăiți criminali de drept comun, bandiți, recidiviști, prostituate. Tot aici au fost exilați oamenii bănuți de organele represive sovietice că ar fi „elemente” contra-revoluționare, adică ar fi activat împotriva statului sovietic. De regulă, multora li s-a incriminat că ar fi „șpionat” în folosul altor state. Aceste persoane erau numite „caer”, de la cuvintele „contra-revoluționar”. Exista însă și o categorie privilegiată de deținuți: reprezentanți ai Partidului social-democrat din Rusia (menșevicii), ai Partidului socialiștilor revoluționari (eserii) și ai Partidului anarhiștilor. În anii țarismului, alături de aceste partide de stânga, bolșevicii au luptat împotriva autocrației, au stat împreună în temnițe, în surghiun în Siberia etc. Veniți la putere, bolșevicii s-au pomenit cu opozanți în persoana foștilor colegi de suferințe. De aceea bolșevicii i-au izolat pe cei mai activi dintre socialiști și anarhiști, trimițându-i pe Insulele Solovețki, dar păstrându-le un statut deosebit: ei au fost izolați de ceilalți deținuți în schitul „Savatievski”, aveau condiții de existență bune, beneficiau de susținerea Crucii Roșii Internaționale, primeau ajutoare de la rude etc.

Cea mai grea soartă în lagărele de muncă forțată de pe Insulele Solovețki au avut-o contrarevoluționarii. Cu vagoanele, aceștia erau aduși din întreaga U.R.S.S. la Kemi (o parte din ei – în Arhanghelsk), în așa-numitele „centre de triere”.

După sosirea deținuților pe Insulele Solovețki, aceștia erau repartizați în „Compania a XIII-a”, numită „carantină”, situată în Catedrala Sveato-Troițki. Ulterior, oamenii treceau un control medical și erau repartizați

în diverse sectoare de lucru, cele mai grele fiind tăierea copacilor, curățarea de crengi și stocarea lor. Mai ales iarna, în condiții climaterice vitrege, îmbrăcați în zdrențe și încălțați sumar, prost hrăniți, oamenii își găseau moartea pe acele „șantiere”. Atunci când nu reușeau să îndeplinească norma, erau lăsați în pădure până și-o îndeplineau. Dobândirea turbei, fabrica de cărămidă erau și ele printre muncile deosebit de grele. La aceste munci erau trimise și femeile.

Persoanele care manifestau o oricât de mică revoltă față de condițiile antiumane, refuzau să iasă la lucru sau încălcau regimul de detenție erau trimise la Schitul Sekirnaia Gora, la o distanță de zece km de cetate. Acolo biserica a fost transformată într-un sever izolator disciplinar (oficial numit „Secția a IV-a”). Nici vara, nici iarna încăperile (biserica are două nivele) nu erau încălzite, iar deținuții erau lăsați doar în lenjerie de corp. Ei erau obligați să stea nemișcați ore întregi. Aici, la Sekirnaia Gora, au murit în urma torturilor, foametei, înghețului sau împușcați mii de oameni.

Împreună cu colegul Ion Negrei, am vizitat acest Schit (de la Cetate la Schit am mers cu bicicletele). Actualmente biserica a fost restabilită, iar activiștii Asociației „Memorial” și lucrătorii Muzeului de Stat din Solovețki au ridicat o Cruce, iar panourile de vizavi informează vizitatorii despre inimaginabilele crime, comise de securiștii sovietici pe aceste locuri. La poalele dealului, acolo unde au fost aruncate, în gropi comune, cadavrele deținuților, a fost marcat un cimitir.

Cu o analiză mai amplă a cotidianului concentraționar sovietic din Arhipelagul Solovețki voi reveni în cadrul unui studiu monografic mai amplu, în care voi descrie hrana deținuților, activitatea colectivelor artistice, încercările de evadare și evadările reușite, dar și despre conașionalii noștri, locuitori ai acelor pământuri îndepărtate⁷. Nu pot însă să nu prezint aici poziția scriitorului Maxim Gorki, care, în vara anului 1929, a vizitat Arhipelagul. Dat fiind faptul că unele publicații din Occident au relatat despre politica de exterminare a oamenilor pe Insulele Solovețki, opinia publică și unele guverne occidentale au avut reacții negative și au protestat. Guvernul sovietic a decis să trimită o inspecție în frunte cu Gorki.

Bineînțeles, șefii OGPU au luat măsuri de precauție, au prezentat lașărele în cele mai frumoase culori. Și „miracolul” s-a realizat: Maxim

Gorki a crezut ochilor, considerând că pe insule are loc „reeducarea” criminalilor, transformarea lor în cetățeni cinstiți ai U.R.S.S. „Dușmanii de clasă”, în opinia scriitorului, n-aveau decât să moară, nefiind organic capabili „să devină” proletari. Iată și concluzia lui M. Gorki: „Lagărul Solovețki cu destinație specială nu este *Casa morților* a lui Dostoievski⁸, deoarece acolo [adică pe Insulele Solovețki, deținuții] sunt instruiți să trăiască, învață carte și muncesc. Acesta [lagărul Solovețki] nu este *Lumea oropsiților* de Iakubovici-Mel’șin⁹, deoarece aici sunt de asemenea «oropsiți» ai statului absolutist mic-burghez. Muncitorul nu poate avea față de «infractori» aceeași atitudine aspră și necruțătoare, pe care este nevoit s-o manifeste față de dușmanii instinctivi, de clasă, pe care – el asta o știe – nu-i poți reeduca... Pe «infractori», dacă aceștia sunt oamenii din clasa lui, muncitori și țărani, el îi va reeduca ușor. Concluzia, am impresia, este clară: «AVEM NEVOIE DE ASTFEL DE LAGĂRE CA CEL DE LA SOLOVKI»¹⁰.

Experimentele antiumane, practicate de mașina represivă a bolșevicilor pe Insulele Solovețki, au fost extinse în întreaga U.R.S.S. Aici a fost elaborată și aplicată în practică metodologia de exterminare morală și fizică a persoanelor bănuite doar a fi ostile puterii sovietice (persoanele ostile / dușmănoase puterii sovietice au fost executate pe loc). În perioada postbelică, această experiență generalizată a fost aplicată la scara întregii Uniuni Sovietice.

După vizitarea Insulelor Solovețki ne-am întors pe continent, în orașul Kemi. Aici am înnoptat, iar dimineața am pornit spre sud. Am făcut un popas în orașul Belomorsk, acolo unde se află ultima ecluză, a XIX-a, a Canalului Marea Albă – Marea Baltică. Aici am întâlnit, întâmplător, consângeni de-ai noștri: dl Mihail Menikovski din Râbnița și dl Valentin Rusu, originar din Ghindești.

Următorul punct al destinației noastre a fost Medvejegorsk. În acest oraș s-a aflat administrația șantierului Canalul Marea Albă – Marea Baltică. Trec peste istoria construirii acestuia. Remarc doar următoarele: în 1941, fiind în retragere, armata roșie a aruncat în aer barajele Canalului, ștergând de pe fața pământului localitatea Povenet din preajmă. În 1944 aceste teritorii au fost recucerite de sovietici. Conducerea U.R.S.S. a pus problema restabilirii Canalului (a ecluzelor distruse în 1941). Cu acest scop a fost întemeiat un lagăr de muncă forțată, care a existat între 30

august 1944 și 29 august 1945 și care a avut drept scop restabilirea eculzelor¹¹. Alături de alți deținuți, mobilizați pentru acele munci, au fost și locuitori ai regiunii Cernăuți, ai Ținutului Herța și Hotin. Iată ce povestea Mihai Ciornohaci din satul Hreățka, raionul Herța: „După cea de-a doua «eliberare» sovietică, toți bărbații din sat, tineri și bătrâni, șchiopi și orbi, au primit ordin să se prezinte la Herța cu merinde pe trei zile. Unul câte unul, ne-am adunat o mulțime de bărbați din satele românești ale fostului județ Dorohoi. Unul, Mihalache, de la noi din Hreățka, abia se ținea în cârjă, iar Grigore Toader din Văleni cu greu se ținea pe picioare...”¹². Deci, sovieticii au mobilizat la munci forțate toți bărbații din nordul Bucovinei, indiferent de starea lor fizică sau de vârstă, și i-au trimis la Medvejegorsk (pe calea ferată, Cernăuți – Medvejegorsk), motivul fiind: s-au aflat sub ocupație străină, germano-română. Deja pe drum mulți dintre ei au murit. Ajungând la destinație, nu li s-a dat mâncare suficientă, iar munca istovitoare le-a epuizat puterile. „Foamea, își amintește Mihai Ciornohaci, era mai îngrozitoare ca moartea. A trecut vara și prin decembrie, de frig și de foame, au început bieții români să cadă ca muștele... Cei mai slabi, care trăiau numai din porția primită, n-au ajuns acasă”¹³. Un alt supraviețuitor al Gulagului, Mihai Vasuică, spunea: „...La Medvejegorsk am fost coborâți din vagoane... Am nimerit într-un lagăr de muncă alături de prizonieri italieni. Eram scoși zilnic la oborâtul și transportul copacilor din păduri fără de sfârșit. Mâncarea era proastă de tot, nu aveam îmbrăcăminte și încălțăminte de iarnă... În luna februarie a anului 1945, cei care am mai rămas în viață am fost scoși din lagăr și duși în altă parte – la construirea Canalului Marea Albă – Marea Baltică. Munca era nespus de grea. Foamea și frigul secerau mii de vieți...”¹⁴.

La distanța de 15 km de la Medvejegorsk, între acest oraș și începutul Canalului Marea Albă – Marea Baltică, într-un loc, numit Sandarmoh, (loc) de unde s-a extras nisip și au rămas gropi mari sub forma tablei de șah, până și după Războiul germano-sovietic (1941-1945), au fost împușcați sau îngropați circa 11.000 de deținuți ai lagărului Belomorcanal, printre care și concetățeni de-ai noștri.

În prezent, locul fostei cariere de nisip, Sandarmoh, este un uriaș Cimitir al victimelor crimelor bolșevice. Alte națiuni (polonezii, rușii, ucrainenii, lituanienii, evreii etc., etc.) deja au comemorat consăngenii lor, instalând însemne comemorative. A venit și rândul nostru. Membrii expediției au

ridicat și au sfințit o cruce în memoria moldovenilor-românilor – victime ale represiunilor politice din U.R.S.S. din anii 1937-1938, 1944-1945. La temelia troiței am așezat pământul adus din Chișinău.

Dumnezeu să-i odihnească în pace!

În timpul ridicării și sfințirii Crucii, alături de noi s-au aflat dl Serghei Koltârin, directorul Muzeului de istorie din Medvejegorsk, și preotul Gheorghe Sobolev din partea locului. Le mulțumim.

Note

¹ Vadim Ștefan Pirogan, *Cu gândul la tine, Basarabia mea. Din mărturiile unui vinovat fără vină...*, Editura Memoria, București, 2010, 250 p. Recenzie: *Vadim Pirogan a trecut prin iadul Gulagului*, în Anatol Petrencu, *Teroarea stalinistă în Basarabia: studii, documente, memorii*, Chișinău, 2013, p. 208-210.

² Petru Movilă s-a născut la Suceava, în 1596, fiind fiul lui Simion Movilă, viitor domnitor al Țării Românești, și a soției acestuia, Marghita, ulterior călugărită cu numele Melania. Tatăl său a avut ca frați pe Ieremia Movilă, domn al Moldovei între anii 1595-1606, și pe Gheorghe Movilă, viitorul mitropolit al Moldovei. Vezi: https://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Movil%C4%83 (accesat 7 august 2015).

³ *Pokrovo-Terveniceskii jenskii monastâri* [*Mănăstirea de maici Pokrovo-Terveniceski*], f.l., f.a.

⁴ *Idem*, p. 4.

⁵ G. A. Boguslavski, *Solovețkie ostrova. Putevoditeli* [*Insulele Solovețki. Ghid*], Moscova, 1968.

⁶ A. Iakovleva, *SLON. Solovețkie lagheri i tiurima 1923-1939 godov. Sobătia. Documenti. Palaci. Jertvi* [*SLON. Lagărul și pușcăria Solovețki. 1923-1939. Evenimente. Documente. Călai. Victime*], Editura Mănăstirii Solovețki, Solovețki, 2015, p. 6.

⁷ Pe Insulele Solovețki, în afară de Cetate și Mănăstire, este și localitatea Solovețki, care are un mic aeroport, oficiu poștal, un liceu etc. Directoarea liceului este doamna Natalia Kuli-bida, originară din Republica Moldova, absolventă a Universității de Stat din Chișinău.

⁸ Așa a scris M. Gorki. Povestirea lui Feodor Dostoievski are titlul *Zapiski iz Miortvogo doma* (*Amintiri din Casa morților*).

⁹ Piotr Filippovici Iakubovici (a semnat și cu pseudonimul L. Mel'șin), 1860-1911, poet și scriitor rus, revoluționar-poporanist, condamnat la 18 ani de muncă silnică. Titlul original al lucrării este *Mir otverjennih*.

¹⁰ „Izvestia”, 1929, 1 noiembrie (fotografiat de autorul acestor rânduri în Muzeul „Lagărele și pușcăria Solovețki. 1920-1939”). Evidențierea cu majuscule a făcut-o M. Gorki.

¹¹ *Sistema ispravitelino-trudovâh lagherei v S.S.S.R. 1923-1960. Spravocnik* [*Sistemul lagărelor corecționale de muncă din U.R.S.S. 1923-1960. Ghid*], Moscova, 1998, p. 165.

¹² Mihai Ciornohaci, *Muncă silnică la Belomor-canal*, în *Golgota românească. Mărturiile bucovinenilor deportați în Siberia*. Texte culese de Dumitru Covalciuc, Editura Vestala, București, 2009, p. 322.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Idem*, p. 318-319.

Doina CERNICA

Umbra lui Silvestru la Dragomirna



D.C. – membră a Uniunii Scriitorilor din România, a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România și a Uniunii Internaționale a Presei Francofone. Autoare a unor cărți de proză și publicistică, traducătoare și realizatoare a paginilor săptămânale de literatură și artă de la cotidianul „Crai nou”, Suceava. Distinsă cu premii naționale și internaționale. În anul 2011, orașul Terville (Franța) i-a acordat Marele Premiu „pentru calitatea scrisului și pentru talentul de povestitoare”.

Cu Rozalia Motrici, președinta asociației culturale care poartă numele lui Mircea Motrici, cel ce i-a fost ei soț, iar nouă coleg de breaslă, la celălalt capăt al banchetei și cu o plantă superbă în mijlocul ei, am călătorit spre Mănăstirea Dragomirna ca într-un soi de imponderabilitate. Însă nu floarea mă lipsise de spațiu, ci spaima de a nu o atinge, decurgând din grija Mariei Olar pentru verbina destinată stareței, locașului și evenimentului. Cu atât mai mult, cu cât știam că verbina venea din vechime cu faima unei plante sacre, al cărei cules nocturn era legat atunci de mari sărbători. Dar starea aparte în care am făcut acest drum avea mai multe explicații. Una era legată de comoara pe care o duceam cu noi: primele exemplare din volumul I al impresionantei lucrări a lui Leca Morariu, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*, Editura Heruvim, Pătrăuți, 2014. Rodul palpabil al unei trude de ani de zile, sub coordonarea Fundației Culturale „Leca Morariu” Suceava – președintă Maria Olar. O altă explicație ținând de melancolia cu care prof. Rodica Iordache suprapunea călătoriei de acum călătoriile de odinioară, împreună cu soțul, criticul literar și universitarul Mihail Iordache, și cu bunii lor prieteni, scriitorii Alexandru Ivasiuc și Tita Chiper. Și de bucuria cu care le retrăia: își lăsau mașina la Valeria, mătușa lui Alexandru Ivasiuc (avea casa chiar la începutul

drumului dinspre Ițcani spre mănăstire), și porneau pe jos, purtați de tinerețe ca de o corabie fermecată. Pentru toți, apariția mănăstirii era, de fiecare dată, un dar ceresc, dar Alexandru Ivăsiuc era neobosit în a o admira iar și iar, din unghiuri diferite și, pentru el, inepuizabile.

După ce dulcea povară a verbinei și a cărților a fost urcată la Stăreție, am plecat împreună cu ceilalți, invitați și gazde, spre cimitirul mănăstirii cu minunata sa bisericuță, pășind încet pe urmele pașilor Mitropolitului Silvestru, ca să inspirăm cât mai adânc frumusețea dimineții și să ne ajungă din urmă atâtea și atâtea amintiri. Cu o seară înainte, răsfoisem volumul cu *Studii de arheologie* purtând semnătura lui Florin Hău și apărut la Editura Karl A. Romstorfer, Suceava, 2014, prin grija foștilor săi colegi de la Muzeul Bucovinei, Ion Mareș și Aura Brădățan. Așa că am avut un simțământ de tristețe și împăcare, când, chiar la intrare, am văzut cum lumea se oprește să-i aprindă lumânări, să-i încălzească și să-i lumineze crucea, el însuși stând de vorbă cu mine în glasul gândurilor, ca mai demult reporter și arheolog. În schimb, celelalte amintiri nu mai aveau chipul omului viu, pe care l-am cunoscut în timpul nostru, ci doar acela păstrat în tablouri și scrieri. Ca al ieromonahului Gherasim Morariu, tatăl Mitropolitului Silvestru, care se odihnește chiar lângă zidul bisericii mici de la care a pornit biserica mare, și una și alta ctitorii ale lui Anastasie Crimca. Acolo, un sobor de preoți în frunte cu ÎPS Pimen, arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților – căruia i



Slujba de pomenire a Mitropolitului Silvestru



Sesiunea de omagiere a ilustrului înaintaş

s-au alăturat cu glas dulce argintiu monahii ale Dragomirnei, dimpreună cu starea lor, stavrofora Macrina Sauciniţanu – a săvârşit o slujbă de pomenire a Mitropolitului Silvestru şi a părintelui său. Nu ştiu dacă menţionându-i pe preoţii protopop Vasile Irimia cu fiul său, Dumitru Irimia (Suceava), pe Dumitru Valenciuc şi fiul său Ioan Paul Valenciuc (Volovăţ), pe Gabriel Herea (Pătrăuţi), Ioan Stan, Ionuţ George Apopei (Mitocu Dragomirnei), Paulică Luca (Mitocaşi), pe protosinghelii Ghenadie (Mănăstirea „Sf. Ioan”, Suceava), Daniel şi David şi pe ieromonahul Spiridon (Mănăstirea Dragomirna), i-am numit pe toţi, dar ştiu cu siguranţă că voi înşira puţini din mai mulţi, amintindu-i, în afară de doamnele deja pomenite, numai pe Aurel Buzincu, director al Direcţiei pentru Cultură Suceava, pe universitarii Olimpia Mitric şi Mihai Iacobescu, pe profesorul Marian Palade, pe Dumitru Davidel, reprezentantul Asociaţiei Cultul Eroilor, şi pe Alexandru Tanasă, fostul primar al comunei Mitocu Dragomirnei. Mi-a făcut plăcere să-l reîntâlnesc pe acest cetăţean deosebit al aşezării, rămas în memoria mea însufleţit şi mândru în chenarul unui eveniment asemănător, din noiembrie 1998, omagierea figurii celui mai ilustru fiu al zonei, a lui Silvestru Morariu-Andrievicei, cărturar şi poet – fost vicepreşedinte al Societăţii pentru Cultura şi Literatura Română în Bucovina, arhiepiscop

scop al Cernăuților și apoi mitropolit al Bucovinei și Dalmației, membru al dietei Bucovinei și deputat în Parlamentul de la Viena. Și m-am bucurat să o cunosc pe stareța Macrina, făptură croită după tiparul bisericii Mănăstirii Dragomirna, subțire și înaltă, atât de înaltă încât o distingeai de departe într-un pâlc de monahii. Ca și pe maica secretar Maria Magdalena, cu un remarcabil dar al ubicuității, fiind în același moment în mai multe locuri în care putea să fie de ajutor. Oricum mi s-au părut prea tinere amândouă ca să le fi întâlnit în acum îndepărtatul februarie al anului 1990, când am realizat aici primul meu *reportaj din locuri interzise*, *De ce am ales calea mănăstirii*.

După o ultimă privire spre mănăstire, din orizontul din care trebuie să-i fi admirat făptura zveltă și albă înveșmântată în horbota unei arte desăvârșite și Alexandru Ivasiuc, cândva, și ca ieri și Florin Hău, am lăsat însoțita și înflorită dimineața mângâiere celor rămași aici în mătașea tainei și ne-am întors pe drumul pe care venisem, ca să urcăm apoi în sala mare a Stăreției. Sala în care a continuat comemorarea Mitropolitului Silvestru la 120 de ani de la plecare prin evocarea faptelor sale bune, la care merită luat aminte și azi sub privirile înaltului ierarh din tabloul lui Epaminonda Bucevschi și sub arcada portretului pe care i l-a gravat Mihai Eminescu: „Unul din bărbații cei mai de caracter și mai învățați dintre românii din Austro-Ungaria, căruia școala populară și Biserica Ortodoxă îi datoresc foarte mult”. Și a convingerii ÎPS Pimen că toate îndatoririle sale au fost cinstite de Mitropolitul Silvestru „la modul superlativ”. După care, pr. Dumitru Valenciuc a vorbit despre *Mitropolitul Silvestru și nevoile neamului său*, cu un subtitlu care îi exprimă caracterul polemic, „Povățuiri de ieri pentru cei de astăzi”. Sfinția Sa a elogiât atitudinea Mitropolitului față de familia creștină, față de școală și faptul că l-a înfruntat chiar și pe împăratul Franz Iosef pentru păstrarea dreptului Bisericii de proprietară a Fondului bisericesc. Și prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, abordând tema *Mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici – un mesaj testamentar pentru istorie*, a insistat asupra unor merite ale Mitropolitului – între altele, convingerea activă că „parola veacului nostru este cultura”, sfințirea Complexului Mitropolitan de la Cernăuți, introducerea condicilor cronicele în toate parohiile, angajarea și finanțarea lui Epaminonda Bucevschi. Apropo de condici, cu bogăția lor de informații pentru cercetători, Domnia Sa crede că istoria Bucovinei se va putea scrie numai după ce vor fi descoperite

în totalitate. Și legat de această istorie a Bucovinei, nu putem să nu observăm că profesorul Mihai Iacobescu, autorul unora din cele mai prețioase studii contemporane consacrate mult doritei și necesarei istorii, este frumos „concurat” de îndrumătorul de doctorate, ipostază în care a format sub cupola Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava o adevărată școală de istorici ai Bucovinei, în bună parte slujitori ai Bisericii. Ca, de pildă, Constantin Hrehor, cu o teză chiar despre Mitropolitul Silvestru. În continuare, prof. Marian Palade, cu autoritatea specialistului în domeniu, a prezentat comunicarea *Silvestru Morariu Andrievicei – profesor de muzică bisericească și realizări culturale deosebite*. Cu maximă atenție a fost urmărită apoi intervenția succintă și densă a stareței locașului, stavrofora Macrina Saucinițanu, despre *Mitropolitul Silvestru și Mănăstirea Dragomirna*, între altele locul în care cel născut Samuil apare pentru prima dată, pe placa funerară a tatălui, cu numele renașterii sale, numele de călugărie – Silvestru, intervenție completată de expoziția de documente amenajată pe holul Stăreției.

Momentul următor al manifestării închinată Mitropolitului Silvestru l-a constituit proiectarea unui film despre viața și personalitatea sa realizat de Mănăstirea Dragomirna, al cărui fundal muzical, *Balada* lui Ciprian Porumbescu, a pregătit emoționant lansarea volumului I al monografiei lui Leca Morariu, descendent al Mitropolitului, *Iraclie și Ciprian Porumbescu*. Despre cei doi oameni de seamă din istoria Bucovinei a vorbit cu înflăcărare („Ciprian, mort de tânăr, devine o imagine iconică a generației sale”) editorul, pr. dr. Gabriel Herea, amintind că autorul, fiul preotului Constantin Morariu, „care stătea în umbra Mitropolitului și lucra la proiectele românești”, dându-și seama că lumea lui nu se mai întoarce, „a lucrat 20 de ani la cele 4 volume ale cărții fără să spere că se vor tipări vreodată”, că „arhiva pe care o creează pentru scrierea acesteia reprezintă un important document al vieții Bucovinei la sfârșitul secolului XIX, începutul secolului XX”. Făcând câteva precizări asupra ediției, Maria Olar, președinta Fundației „Leca Morariu” din Suceava, a stăruit asupra câtorva fragmente din carte referitoare la Mitropolitul Silvestru, despre cum s-a ales cu „porecla” de Andrievicei, despre serbarea de la Putna, la 400 de ani de la târnosirea mănăstirii” ș.a., și a mulțumit Maicii Starețe Macrina pentru onoarea acestei lansări, în cadrul elevat al prăznuirii Mitropolitului Silvestru la Mănăstirea Dragomirna, pe care o socotea „acasă”.

În încheiere, dând curs invitației gazdelor, am urcat (ca întotdeauna cu sfială, în ce mă privește, generată de conștiința minunilor școlii de caligrafi și miniaturişti de la Mănăstirea Dragomirna adăpostite aici) în Muzeul „Mitropolit Anastasie Crimca”, ca să urmărim programul artistic al elevilor de la Școala Gimnazială din Mitocu Dragomirnei, cu recitări și cântări axate dominant pe creații ale Mitropolitului Silvestru. Un program desăvârșit prin acuratețea interpretării și răscolitor în contextul manifestării, pe care Înaltul l-a urmărit în picioare, cu o bucurie care rezona cu aceea a elevilor și îi lumina chipul cu strălucirea tinereții invincibile în atmosfera sobră a muzeului: „Cântă cucu’ bată-l vina, de răsună Dragomirna”, „Cântă cucu’ într-un plop de răsună în Mitoc”... Făcând să vibreze Bucovina întregă, în vreme ce mireasma verbinei învăluia cu o aură de sacralitate amintirea Mitropolitului Silvestru.



Mitropolitul Silvestru omagiat de elevi

Pamfil BILȚIU

Iuliu Pop sau fotografia ca artă și document



P.B. – folclorist. Semnează volumele *Poezii și povești populare din Țara Lăpușului* (în *Folclor din Transilvania*, vol. 10, 1990), *Făt-frumos cel înțelept* (1994), *Sculați, sculați, boieri mari. Colinde din Maramureș* (1996), *Izvorul fermecat* (1999), *Basmе... și poezii populare din zona Codrului* (2002), *Folclor din Țara Maramureșului* (2005) etc.

În marea lui modestie, Iuliu Pop nu vorbea despre sine, considerând că este cu mult mai nimerit ca pentru el să vorbească arta sa. Acest artist al fotografiei s-a născut la Negrești, la 6 iulie 1915, fiind unul dintre cei cinci copii ai preotului Andrei Pop, care a fost capelan la Șișești, în vremea când păstora Vasile Lucaciu. În memoria copilului de atunci s-a întipărit chipul tribunului, pe care îl evoca cu venerație: „De câte ori se întorcea din lume își făcea vreme să adune copiii în jurul său, să-i întrebe de carte și să le-mpartă bănuți de argint”.

Iuliu Pop a urmat liceul la Satu Mare și facultatea la Cluj, devenind jurist, profesie pe care a slujit-o cu devotament peste patru decenii.

Pasiunea pentru fotografie își are începuturile în anii de liceu, la Satu Mare, unde a beneficiat de îndrumările lui Ioniță Andron, și el oșean din Rața, mare artist al fotografiei. În 1942 izbutește



Iuliu Pop

primele fotografii artistice, iar prima participare la o expoziție are loc la București, în 1964. A urmat cea de la Târgu-Mureș din 1965, apoi alta, la București, în 1967. În anul 1968 Iuliu Pop devine membru al Asociației Artiștilor Fotografi din România (AAFR), iar din 1976 devine membru al Federației Internaționale a Artiștilor Fotografi.

Începând cu 1960, lucrările sale au făcut ocolul pământului românesc, numărul expozițiilor vernisate în orașele mari din țară ridicându-se la peste 40. A expus la București, Cluj-Napoca, Iași, Timișoara, Târgu-Mureș, Brașov, Craiova, Ploiești și multe altele.



Portret de bătrân din Borșa

Treptat arta lui Iuliu Pop, elaborată cu trudă, a ajuns în China, Cehoslovacia, Olanda, Austria, Portugalia, Grecia, Ungaria, America, Rusia, Italia și altele.

În discuțiile purtate, Iuliu Pop mi s-a destăinuit, împărtășindu-mi câte ceva din culise. Am reținut că tainele artei fotografice au fost cucerite de către artist în trepte urcate succesiv, până ce a atins perfecțiunea. Până în 1950 a lucrat ca toți amatorii, rezultatele fiind când mai bune, când mai slabe. După ce și-a cumpărat un aparat Rolleiflex și-a început ucenicia. A comandat revista „Fotografia”, pe o perioadă de zece ani, și a studiat cu atenție toată colecția, dobândind multiple cunoștințe de optică, tehnică și de laborator. A început să vadă cu alți ochi subiectul fotografiat, realizând imagini artistice.

Vorbind de tematica creației lui Iuliu Pop, ne convingem că, în concepția lui, fotografia nu este numai artă, ci și document. Așa ne putem explica varietatea conținutului lucrărilor sale. Pe Iuliu Pop l-au atras tradițiile, cu care era înfrățit din copilărie, căci ele aparțineau vieții satului în care a trăit o parte din viață. A immortalizat secvențe din datini și obiceiuri, artă populară, vestigii arheologice, documente istorice

vechi, portrete de bătrâni. Multe imagini cuprind aspecte ale artei și arhitecturii populare. Personal l-am văzut pe teren cum fotografia în casele oamenilor covoare, obiecte ornamentate de lemn, ceramică sau alte piese de textilărie populară.

Fiind un om de omenie, se apropia cu multă căldură de țărani, mai ales de aceia ale căror case erau veritabile muzee de artă populară de familie. Era îndrăgostit pur și simplu de bisericile de lemn și de meșterii populari cei mai iscusiți. Împreună i-am vizitat pe marii meșteri Ion Stan Pătraș din Săpânța, Gheorghe Borodi din Vadu Izei, Ion Țăplea din Ferești, Găvrilă Utan din Călinești.

Pentru Iuliu Pop fotografia a constituit un bun mijloc de conservare a unor aspecte ale culturii populare aflate pe drumul dispariției: port popular, case vechi, instalații țărănești etc. Era ferm convins că dinamica vieții moderne, aplicarea descoperirilor științifice se răsfrâng asupra vieții satului și contribuie la ștergerea și dispariția unor aspecte ale culturii populare. De aceea, spunea el, fotografia peste vreme poate sluji ca un prețios document.

Două zone etnofolclorice l-au atras în mod deosebit: Maramureșul și Țara Oașului. „Am fost convins că în aceste zone se mai păstrează valori autentice ale folclorului și artei populare într-o perioadă în care transformările și drumul spre progres și civilizație își spun cuvântul, iar schimbările din viața socială modifică și imaginația artistică.”

Iuliu Pop a caracterizat plastic ce înseamnă a fi un bun fotograf: „**el calculează ca un inginer, gândește ca un filozof, dar privește lumea ca un poet**”. Era și adeptul celor spuse de Eugen Iarovici: „Eu cred că a fi artist foto-



Copil în costum popular din Oaș



Mireasa din Oaș

graf înseamnă că, pe lângă talent și pasiune, trebuie să ai hărnicie, cultură generală bună, pregătire bună și multă experiență”.

În fotografie Iuliu Pop vedea un mijloc eficient de educație a semenului și asta pentru că „ea este un mijloc de comunicare între oameni. Fotografii, de orice categorie, fie profesioniști, fie amatori, caută să stăpânească tainele artei, ale tehnicii fotografice, cumulează cunoștințe de optică, chimie, estetică, experiență de viață și cultură generală. Ei caută să rețină, pe lângă imagini, amintiri și impresii care să le exprime gândurile și sentimentele filtrate prin prisma sensibilității lor”.

Secretele remedierii greșelilor săvârșite în arta fotografică stăteau, la acest artist, în felul cum știa „să primească insuccesele ca o parte integrantă a succeselor. Trebuie să fii conștient că nu există drum pietruit care să te ducă la succes, iar atunci când ai greșit, prin perseverență și tenacitate să știi să iei totul de la început, până ce obții rezultatul dorit. Mulțumirea e mai profundă decât în cazul când obții rezultate fără greutate”.

Iuliu Pop a fost, printr-o activitate neobosită, un promotor al artei fotografice și al frumosului în rândul semenilor. Formele de propagare a trudei sale în rândul iubitorilor de frumos au fost multiple. În afara expozițiilor a folosit cu succes diaporama, diapozitivul, care au ilustrat tematica diferitor expuneri, comunicări, conferințe etc. Activitatea lui s-a desfășurat în școli, cămine culturale, universități. Cu fotografiile sale s-au ilustrat un număr impresionant de ziare și reviste.

Stimularea tinerilor artiști fotografi, amatori sau profesioniști, a fost, pentru Iuliu Pop, o preocupare constantă și captivantă. Împreună am

făcut parte din diverse jurii la expoziții, în care au expus profesioniști și amatori. Pe toți i-a încurajat cu o căldură părintească.

Fotografia artistică i-a descoperit lui Iuliu Pop și alte atracții, între care dragostea pentru arta populară. Rezultatele acestei pasiuni le-a materializat în lucrările: „Ceramica de Seini”, studiu publicat în „Marmația”, III, 1977; „Pecetare maramureșene”, Editura Cybela, 1995; „Motive ornamentale pe ceramica din Țara Oașului”, rămasă în manuscris. Opera lui monumentală „Arhitectura Maramureșului”, elaborată împreună cu un colectiv de specialiști arhitecți, în care au fost investigate peste 150 de monumente de arhitectură din mediul rural și urban, de lemn și zid, a rămas în manuscris. Dacă s-ar fi găsit bani să se publice, ar fi rezultat o enciclopedie a arhitecturii culte și populare din colțul nordic de țară.

Fototeca artistului reprezintă o comoară fără de preț, valorificată prea puțin în timpul vieții creatorului. Cât a trăit nu a avut bucuria să-și vadă măcar un album publicat. O machetă a unui album, rămasă în arhiva particulară, este unica intenție de a-și fi valorificat, chiar și sumar, truda sa artistică.

Acesta a fost artistul, cercetătorul și omul de cultură Iuliu Pop, un trucidat neobosit pentru cauza artei fotografice de calitate, menită a bucura inimile și sufletele semenilor.

Limba, dincolo de gramatică

*Modul în care vorbim și scriem
în limba română trădează în bună măsură
relația noastră cu logica, gradul de ordine
care există în mintea noastră, relația noastră
cu morala, cu adevărul, cu frumosul.*

*Toate aceste implicații ale însușirii
limbii române ar trebui să fie
în atenția educatorilor. Orice educator,
indiferent de nivel și de specialitate,
are și un grad de răspundere
la însușirea limbii române;
deci ea nu este numai a profesorului
de limba și literatura română,
ci a tuturor învățătorilor și profesorilor,
de la grădiniță până la universitate.*

Acad. Solomon MARCUS

ISSN 0235-9111 20153 >



9 770235 911105